AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI

FOLKLOR İNSTİTUTU

Prof. Dr. Sədnik Paşa Pirsultanlı

AZƏRBAYCAN TÜRKLƏRİNİN XALQ RƏVAYƏTLƏRİ

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur.

Bakı – 2011

Toplayanı və tərtib edəni:
Sədnik Paşa Pirsultanlı,
professor, filologiya elmləri doktoru

RƏYÇİ: Məhərrəm Qasımlı,
filologiya elmləri doktoru, professor

REDAKTOR: Samirə Əjdərzadə

Prof. Dr. Sədnik Paşa Pirsultanlı
(Paşayev)

Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri

632 səh.

Demək olar ki, "Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri" kitabının davamı olan "Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri" kitabı toponimləri, tarixi hadisələri, coğrafi məkanları özündə əks etdirir. Bu kitab xalqın tarixini, etnoqrafiyasını, coğrafi məkanları və başqa əlamətləri özündə yaşatmaqla tarixə şahidlik edir. Bu kitab tarixçilərin, etnoqrafların, folklorşünasların, eləcə də coğrafiyaşünasların stolüstü kitabı olacaqdır. Kitab turizmi fakültələri olan universitetlərdə müəllim və tələbələr üçün ən gözəl dərs vəsaiti olacaqdır. Əlbəttə, bu folklor qaynaqları əsasında dəyərli elmi əsərlər yazılacaqdır.

P ***4603000000*** ***qrifli nəşr***
064-2011

© Pirsultanlı S.

Əsatir və əfsanələrdən rəvayətə doğru

Əsatir öz qəlbində qədim totemləri yaşadır. Totemlər çoxallahlıq dövrünün yadigarlarıdır. Təsəvvürlərdə yaşayan əsatirlər epikləşdikdən sonra, daha doğrusu əsatirin törəməsi olan əfsanələrə çevrildikdən sonra öz sirrini, mahiyyətini bizə danışır. Əsatirin canı təsəvvürdə və fantaziyadadır. Əfsanə yeni lokallıq, coğrafi məkana bağlılığını yaşatmaqla fantaziya həmişə onun qol-qanadı olur. Fantaziyasız əsatir və əfsanə ola bilməz. Əsatir və əfsanələrdən sonra yaradıcılıq meydanına gələn rəvayətlər daha çox tarixi hadisələrlə qovuşur, sirli-sehrli toponimləri öz örtüyü altına alır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əsatir və əfsanə kimi rəvayət də, tarixə yoldaşlıq edən bu bədii hekayətlər də fantaziya ilə süslənir. Toponimlər etimologiyanın gücü ilə öz sirrini-sehrini açır. Dünya ilə yaşdaş olan dağların, qayaların, digər toponimik isimlərin məzmununu etimologiya vasitəsilə izah etmək olur. Lakin sözlərin lüğəvi mənasını, tarixi faktlarla bağlılığını, mənşəyini təkcə fantaziya ilə aşkarlamaq olmaz. Başqa sahələrdə olduğu kimi burada da elmin köməyi ilə dürüst nəticələr əldə etmək olar.

Azərbaycan əsatir, əfsanə və rəvayətlərinin toplanması, nəşri və tədqiqi mənim taleyimə yazılmışdır.

1973-cü ildə nəşr olunmuş “Yaşayan əfsanələr” kitabım Azərbaycan əsatir və əfsanələrinin ilk qaranquşudur. Bunun arxasıncan 1976-cı ildə “Yurdumuzun əfsanələri”, 1978-ci ildə “Yanardağ əfsanələri” kitablarım işıq üzü görmüşdür. Bunların əsasında tərtib olunmuş, yeni örnəklərlə zənginləşmiş “Azərbaycan xalq əfsanələri” kitabım 1985-ci ildə “Yazıçı” nəşriyyatı tərəfindən 50 min tirajla nəşr olundu. Bu yaradıcılıq yolunda daha gərgin işləyərək əfsanələrin daha əhatəli və zəngin örnəklərini “Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri” adı ilə 2009-cu ildə Azərbaycan türkcəsi ilə, 2010-cu ildə isə Anadolu türkcəsi ilə nəşr etdirdik.

Biz əsatir və əfsanələrlə yanaşı Azərbaycan toponimləri ilə və qeyri tarixi hadisələrlə yaşamaqda olan Azərbaycan rəvayətlərini bir an belə unutmurduq. Onları toplayıb “Azərbaycan xalq söyləmələri” (1992), “Xalqın söz mirvariləri” (1999), eləcə də “Eldən-obadan eşitdiklərimiz” (2005) kitablarına daxil edirdik. Həmçinin ayrı-ayrı bölgələrdən toplanan rəvayətləri naşiri olduğum “Pirsultan” dərgisində və “Xalq ozanı” qəzetində nəşr etdirdim. Nəhayət, kifayət qədər

toplanmış xalq rəvayətlərini bir yerə cəmləyib "Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri" adı altında nəşr etdirməyi qət etdik.

Mən burada ətraflı olmasa da bəzi bölgülərə, ayrı-ayrı rəvayətlərə münasibətimi bildirmək istəyirəm.

Dünyanın yaranması, dağ və bulud, Adəm ata, Nuhun gəmisi, eləcə də insanın yaranması haqqında tarixin öz sözü, folklorun da öz sözü vardır. Folklor, eləcə də rəvayətlər tarixə yoldaşlıq etsələr də tarixin şəklini yox, məzmununu özlərində təcəssüm etdirirlər. Hər şeydən əvvəl tarixin izlərini özündə yaşatsa da rəvayətlər xalqın təxəyyülü ilə süslənmiş bədii əsərdir. Rəvayətlər tarixi hadisələrin izlərini özündə yaşatmaqla yanaşı, bədii boyalar almış fantastik bədii yaradıcılıqdır. İnsanlar müəyyən tarixi məlumatlar, toponimik izahlarla tanış olmaqla yanaşı, ondan tükənməz bədii zövq alırlar. Onu daha çox bədii əsər kimi oxuyurlar. Onun daxilindəki məna və məzmunu, elmi dəyərləri sonradan aşkarlayıb üzə çıxarırlar. Dağ, daş, qayalar haqqında elə bədii əhvalatlara, epizodlara, macəralara rast gəlirik ki, onlar bizdə, yəni zehnimizdə, mənəvi varlığımızda yeni duyğular oyadırlar. "Qızıl qaya", "Kəndin qayaları", "Pirsultan dağı", "Pirsultan ana", rəvayətləri tarixin şahidləri kimi bizə

sirli-sehrli hadisələri danışırlar. “Qara inək zağası”, “Molla qayası”, “Keyti və Mehti” dağları çox qədim görüşlərlə bağlıdır. Bunların hər biri xüsusi tədqiqata möhtacdır. “Maral qayası” ibtidai insanın inamları, totemləri ilə bağlı yaransa da sonralar epikləşərək daha məzmunlu bir əfsanəyə, bir hekayətə çevrilmişdir. Oxucu həm də bu səpkili əfsanələri bədii əsər kimi oxumaqdan da doymaz. “Laçın qayası” əfsanəsi bu baxımdan daha qiymətli və əvəzolunmaz, bitkin, bədii bir əsərdir.

Bulaq, çay və dəniz rəvayətləri içərisində “Pəri bulağı”nın xüsusi yeri vardır. “Pəri bulağı” Azərbaycan torpağının, dağlarının şəfalı otlarla, bulaqlarla zəngin olmasından xəbər verir. Pəri sağalmaz xəstəliyə mübtəla olur. Baş götürüb eldən-elatdan çıxan Pəri səfalı yaylaqlarımıza qaçır. Dağlarımızın neməti olan bitkilərdən yeyir, şəfalı sulardan içir, təbii şəkildə sağalır. Ona şəfa verən bulaq bu gün də “Pəri bulağı” adı ilə qalmaqdadır. İxtiyar bir qoca Pərini görüb sevinir və deyir ki, qızım, mən bu şəfalı bulağı illərcən axtarmışam. Bu bulağı məndən qabaq sən tapdın, adınla bulağın adını möhürlədin.

Dədə Qorqud haqqında “Aldədə” və Koroğlu haqqında bir-birindən qiymətli, tarixi rəvayət vardır. Kitabda maraqlı bölgülərdən biri

də xəlifələr, hökmdarlar və şahlar haqqında olan rəvayətlərdir. Burada İsgəndər Zülqərneyn, Bərməkili vəzir və Nadir şah haqqında xalqın xüsusi mülahizələri vardır. Kərəm və Kərəm bulağı haqqında elə ecazkar rəvayətlərə rast gəlirik ki, xalqın "Əsli və Kərəm" dastanına ayrıca deməyə sözü vardır. "Davud peyğəmbər və saz", "Comərdi qəssab və Həzrəti Əli", "Rüstəm və Zöhrab", "Nuh peyğəmbər" haqqında nadir örnəklər vardır. Toponimik rəvayətlər kitabın can özəyidir. "Abbasbəyli", "Oxçuoğlu", "Türk qızı Becan", "Həzrət baba", "Haça qaya", "Sultanbud", "Eşq Abdal" rəvayətlərinin toponimik izahları insanda maraq doğurur. Sara haqqında rəvayətlər "Apardı sellər Saranı" adlı məlum mahnıdan əlavə dəyərli faktlar meydana çıxardı. Ovçu Pirim rəvayətləri kitabda xüsusi yer tutur. Hətta Ovçu Pirim heyvanların dilini bildiyi halda qardaşı Kərəmə bütün heyvanların, quşların səsini çıxartmağı bacarır. Bu rəvayətlər tarixə şahidlik edir. Bizim üçün sehrli-sirli olan hadisələri açır. Bundan əlavə rəvayətlərdəki bədiyyatdan və fantaziyalardan doymaq olmur. Onları bir eşitdikdə bir də eşitmək istəyirsən. Kitabda eldən-elatdan gələn bənzərsiz rəvayətlərə, elin qeyrətli oğul və qızlarına, aqil babalara və nənələrə rast gəldikcən heyran qalırsan və öz-özünə deyirsən: - Mənim

xalqım zəngin, bədii cəhətdən mükəmməl, alimanə xalqdır. "İlan və bağban", "Haqq ağacı", "Qurd Zöhrə", "Qız və ilan" rəvayətlərini oxuduqda heyrət səni bürüyür. Düşünürsən bu xalqa "şair xalq", "alim xalq" demək də azdır.

Əlbəttə bir neçə səhifəlik yazıda, kitabda toplanmış rəvayətlərin mənasını və məzmununu açmaq, söyləmək olmaz. Biz qabaqcadan inanırıq ki, "Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri" haqqında neçə-neçə tədqiqat əsərləri- monoqrafiyalar yazılacaqdır.

"Şuşa torpağının nəfəsi" rəvayəti torpağa bağlılığı özündə əks etdirən tarixi rəvayətdir.

Türk zabiti Nuru Paşa Şuşada imiş. Görür ki, məscidin həyətində böyük izdiham var. Bu yığıncağa maraq göstərən Nuru Paşa oraya gəlir. Baxır ki, bir din xadimi elə əzan çəkir ki, heç bir kəs elə əzan çəkə bilməz, heç bir müğənni o avazla Quran oxuya bilməz. Nuru Paşa əzançıya bir ovuc türk lirəsi hədiyə verib deyir:

- Əgər gündə İstanbulda bircə dəfə belə əzan çəksən sənə hər dəfə bir kilo altun bağışlayaram. Hər gün İstanbula minlərlə insan gəlir, iş görür, yeyib-içir, uzaq-yaxın ölkələrə gedir. Bu əzanı eşidən hər kəs dönüb müsəlman olar. Sən günü sabahdan hazırlaş İstanbula gedək.

-Yox Paşam, utanıram, gedə bilmərəm. Mənə bu səsi verən, avazı bağışlayan Şuşa torpağıdır, onun nəfəsidir.

"Tale gölü" rəvayəti mən deyərdim ki, bu bir rəvayət və yaxud hekayət deyildir. Bədii qüdrətə malik, bədii boyalarla bəzənmiş, fantaziya ilə süslənmiş ölməz bir əsərdir. Hətta onun qayəsi qeyri-adi insan ağlına sığmaz bir möcüzədir.

Sifətcə o qədər də gözəl olmayan bir qız yarlı-yaraşıqlı bir oğlana ərə gedir. Qız bir tərəfdən sevinir, bir tərəfdən də daxilən vicdan əzabı çəkir, özünü oğlana yaraşdırmır. O, belə qərara gəlir ki, özünü ya suya, ya oda atıb öldürsün, ya da bu oğlana layiq bir qız alıb onlara qulluqçuluq etsin. Kənardan bu oğlana baxmaq mənim bəsimdir.

Qız hara getdiyini bilmədən bir səhra ilə baş götürüb gedir. Nə geri qayıda bilir, nə də irəlidə nə olacağını bilir. Aclıqdan, susuzluqdan bağrı partlayır. Yuxuda bir yaşıllıq görür, özünü oraya güclə çatdırır. Dörd tərəfi qar-qamış, sahilində uca bir ağac görünür. Ağacın dibindən gözəl bir bulaq qaynayırdı. Ağacın dadlı meyvələrindən yeyir, bulağın suyundan içir və deyir:

- Deyəcəyəm, ey ağac, uca ol, ucasan. Deyəcəyəm barlı-bəhrəli ol, ləzzətli meyvələrin var, doymaq olmur. Qızın gözü qamışlıqda silkələnən

Göy göldə idi. Birdən su yarıldı, sarışın bir gözəl qız sudan çıxdı, yerə-göyə naz elədi. Qız yerindən dik atılıb ona yalvardı:

- Aman günüdür, gözəl, sənə deməli sözüm var. Mən elin igid oğlunu bədbəxt etməmək üçün ya özümü oda atıb, ya da suya atıb məhv olmalıydım.

Sudan çıxan sona deyir ki, mən çoxmu gözələm?

-Bəli, qənirsiz gözəlsən, mən indiyə qədər sənin gözəlliyinə çatacaq bir gözəl görməmişəm.

Sular sonası deyir:

- İndi ki, məndən razı qaldın, get bəylə sevinclə yaşa. Mən sənin taleyinəm, sevgilin hər sənə baxanda məni görür.

Bu rəvayər adi rəvayət deyil, bəlkə də tale haqqında rəvayətləşmiş bir abidədir. “Azərbaycan türklərinin rəvayətləri” folklor toplusunda buna bənzər qiymətli, hikmətamiz incilər çoxdur.

Əsərdə Aldədə, Dədə Günəş və Günəş Ata haqqında silsilə rəvayətlər vardır. Fərhad, Dədə Qorqud, Nuh, Adəm Ata, Xızır bunlar türkdilli xalqlarda müştərək obrazlardır. Lakin yurdumuzun şərq bölgəsində Aldədə adlanan bu obraz, yalnız və yalnız Azərbaycan türklərinə məxsus obrazdır. Bir sözlə milli zəminə, coğrafi əraziyə bağlı olan bu obraz yurdumuzda çinar kimi ucal-

mış torpağımızın hər bir guşəsinə kök atmış, kökü üstündə pöhrələri var. Sanki, o çinar deyil, yurda keşik çəkən nurani bir qocadır. Biz bunun həqiqi təsdiqini “Aldədə” və “Bəxtiyar dağı” rəvayətlərində daha dərindən duyur və hiss edirik. Bizə görə, “Bəxtiyar dağı” odlar yurdu Azərbaycanın rəmzidir. Aldədə isə onun sahibidir, hamisidir. Aldədə dünyasını dəyişərkən torpaqla, insanlarla necə vidalaşır? Ot da, su da, yer də, göy də, insanlar da, ceyranlar da, quşlar da hamısı Aldədənin pişvazına çıxmışdır. Aldədə vəsiyyət edir ki, mən ölərkən ilxımdan qəmərnişan atı tutub cənazəmi ona sarıyarsınız. Bəxtiyar dağına məni o çıxarar. Qəmərnişan at Aldədənin cənazəsini belində aparır. Yol boyunca insanlar cərgələnir, ağsaqqal da dodaqaltı pıçıldayır və deyir:

- Bizi qoruyanın qarşısında ehtiramla baş əyirik.

Qəmərnişan at bərəkətli zəmilərdən keçir. Görək nə deyir:

-Bizi qoruyanın qarşısında ehtiramla baş əyirik.

Qəmərnişan yaşıl meşələrdən, ceyranlı-cüyürlü talalardan keçir, ürkək marallar dilə gələrək deyir:

- Bizi qoruyanın qarşısında ehtiramla baş əyirik.

Qəmərnişan gəlib Kür çayının sahilində dayanır. Kür öz axarını dayandıraraq deyir:

- Məni qoruyanın qarşısında ehtiramla baş əyirəm.

Qarşıda başı buludlara dəyən dağ dilə gəlir. Vətənini, elini, obasını canından əziz bilən, onu göz-bəbəyi kimi qoruyan Aldədənin yeri mənim köksümdədir.

Bu rəvayət bizə onu deyir ki, halallıqla ona xidmət edəni vətənin rəmzi olan uca dağ da köksündə ona yer verir, əzizləyir və qoynunda bir dünyanın yatdığını ellərə nişan verir.

Məzarı Tovuz bölgəsinin Ağdam kəndi yaxınlığındakı qəbiristanlıqda uyuyan Aldədəni bəzən Koroğlunun atası hesab edirlər. Aldədənin arvadı Mahpeykəldir, mənası aybəniz deməkdir.

Mahpeykəlin bələkdə olan oğlunu qurd Ağdamın Beşikli kəndinə aparır. Böyüdükdən sonra Aldədə onu tapır və oğluna deyir:

- Sən Qor oğlusan.

Oğlan atasına deyir:

- Mən qurd oğluyam.

Burdan anlaşılır ki, Aldədə əfsanə və rəvayətləri zərdüştlüklə islam mədəniyyətinin qarşı-qarşıya dayandığı dövrdə yaranmışdır. Əlbəttə bu məqamları ciddi araşdırmalara cəlb etmədən birdən-birə hökm vermək çətindir. Burada bizi sevindirən və Koroğlunun mənşəyini araşdırmağa, axtarmağa imkan verən çox möhkəm məqamlar, zəngin materiallar vardır. Məlumdur ki, Koroğlunun iki böyük versiyası- Qafqaz və Orta Asiya versiyaları və çox sayda variantlar mövcuddur. Orta Asiya versiyasında özül olan Özbək və Türkmən variantlarıdır. Özbək variantı nağıl əsasında yaranır. "Gülüstani-İrəm", "Goroğlunun" evləndiyi div qızının məkanıdır. Qafqaz versiyası Azərbaycan variantı əsasında bərqərar olmuşdur. Bu isə ən qədim əsatir və əfsanələr əsasında yaranmış bir obrazdır. Deməli Azərbaycan türklərinin Koroğlusu əsatir, əfsanə, nağıl və rəvayət mərhələlərindən keçmiş, milli zəmində boy atmış, formalaşmış, yaranmış milli qəhrəmandır. Yazıçı Mehdi Hüseyn qeyd edir ki, Koroğlu dünyanın harasında görünür-görün-

sün onun başlanğıcı Azərbaycan torpağındadır. “Azərbaycan Koroğlusu” adlı monimental, əzəmətli bir əsərin yazılıb ortaya qoyulması üçün zəngin material vardır.

Əlbəttə bir neçə səhifəlik yazıda “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri” kitabında cəmləşmiş xalq incilərini təhlil və tədqiq etmək imkan xaricindədir. Bu kitab neçə-neçə elmi əsərlərin yaranmasına imkan verəcəkdir. Bu kitab eyni zamanda bədii bir əsər kimi xalqın zövqünü oxşayacaqdır.

S.P.Pirsultanlı,
professor, filologiya elmləri doktoru

DÜNYANIN YARANIŞI VƏ MÜQƏDDƏSLƏR HAQQINDA

ИНСАН ВЯ ДЦНЙА

Дейиляня эюря, Эюктанры Ъябрайылы эюндярир ки, судан инсан дцзялдиб йарымчыг дцнйаны гайдайа салсын. Lakin Ъябрайыл Танрысынын истяйини йериня йетиря билмир. Эюктанры икинъи дяфя Ъябрайылы эюндярир ки, оддан инсан йарадыб низамсыз дцнйаны бязясин. Үеня dә бир нятиъя щасил олмур. Гцдрят сащиби цчцнъц дяфя торпагдан инсан дцзялдиб дцнйаны тамамламаьы буйурур. Sudan və oddan fərqli olaraq Торпаг Эюктанрынын арзусуна гаршы чыхмыр. Onun істяйиnі гябул edир. Анъаг дяриндян ащ чякиб эюз йашлары ахыдыр. Торпаьын тялаш кечирдийини, язаб чякдийини эюрян Ъябрайыл onun бу щалынın сябяби иля марагланыр. Торпаг Ъябрайыла билдирир:

- Мян су кими, од кими Танрынын арзусуна гаршы чыхмырам. Анъаг бир мясяля вар ki, mяним эцъцм, бюйцклцйцм, варлыьым мяним тамлыьым-дадыр. Мян юзцмц инсанлара чевирсям, йаваш-йаваш йоха чыхарам. Вердийими алмаг шяртиля Танрынын буйруьуну гябул едирям. Мяним сюзцм Танрыйа да хош эяляъяк.

Торпаг неъя демишдися, еляъя дя олур. Одур ки, инсан йараныр, йашайыр və юлцр. Торпагдан йаранан илляр кечяндян сонра йенидян торпаг олур. Эюктанры бу йолла торпаьын боръуну эери гайтарыр.

İNSANIN YARANMASI

Allah təala hər bir şeyi: oddan, sudan yaratdı ki, dünyaya sahib olsun. Bu yaratdığı şeylər dünyaya sahib ola bilmədi, ancaq bircə torpaqdan yaratmamışdı. Allah təala əmr elədi ey cənabi Cəbrayıl en yerdən torpaq gətir, ondan da insan yaradaq qoy dünyanı tutsun. Cənabi Cəbrayıl endi Yerdən torpaq götürə, Yer yalvardı ki, amandır məndən torpaq götürmə.

Buna görə də cənabi Cəbrayıl yerdən torpaq götürməyib, boş qayıtdı. İkinci dəfə Allah təala əmr elədi: - Ey Cənabi Əzrayıl sən get, Yerdən torpaq gətir! Yer bu dəfə də başladı cənabi Əzrayıla yalvarmağa ki, məndən torpaq götürmə. Cənabi Əzrayıl isə Yerə belə cavab verdi ki, borc alıram, qaytarıb özünə verəcəyəm. Cənabi Əzrayıl torpağı gətirdi, göyün yeddinci təbəqəsində bu torpağın üstünə 40 gün qəm yağışı, 40 gün də şadlıq yağışı yağdı. Bu torpaq

islandı, ondan sonra Allah təala əmr elədi ki, ya cənabi Cəbrayıl kukla qayır. Kuklanı qayırdıqdan sonra üz çevirib qibləyə ibadət elədilər, həmin kuklaya nəfəs və can gəldi. Bunun adını qoydular Adəmata. Bunu Allah təala əziz yaratdığına görə, behiştin tam ortasına gətirdilər. Adəmata behiştin tam ortasında gəzdi. Gecə yatdığı zaman şeytan gəlib zənən donunda yuxusuna girdi. Allah təala əmr elədi ki, ya Cənabi Cəbrayıl o, palçıqdan qalanı bir qadın düzəldin. Adəmata yuxudan oyanana qədər onun yanına qoyun, durub görsün ki, həqiqidir.

Həmin artıq qalan palçıqdan bir zənən düzəldib Adəmatanın yanına qoydular. O, yuxudan qalxanda gördü ki, yuxu deyil, həqiqidir! Bunlar hər ikisi behiştin tən ortasında gəzirdilər. Birdən onların yolu düşdü behiştin buğda ağacına tərəf. Havva nənə Adəmata ilə baxdılar gördülər ki, yaman çalqı çalırlar. Havva nənə Adəmataya dedi ki, ay Adəmata nə gözəl musiqi çalırlar, gəl biz də gedək ora. Bu çalqını şeytan təşkil eləmişdi. Adəmata ilə Havva nənəni yoldan çıxarıb cuşa gətirmək üçün. Onlar qoy cuşa gəlib oynasınlar, sonra da buğda yeyib cənnətdən çıxsınlar. Şeytan öz istəyinə çatdı.

МУСА ВЯ ОЗАН

Муса Тур даьына чыхыб Аллащ-тяала иля бир нечя ваъиб кялмя кясди. Сонра хащиш етди ки, бу сирр онларын арасында галсын. Бир эцн йол иля эялирди. Эюрдц ки, бир nəfər озан бир дястя адамы башына йыьыб, Аллащла Муса пейьямбярин арасында олан кяламлары шеіря дцзцб охуйур. Муса дярщал эери гайытды, мцгяддяс Танрыйа цз тутуб деди:

- Ей мяним Аллащым, бяс биз разылашдыг ки, арамызда олан сющбятдян щеч кясин хябяри олмасын. Мян бу йюндя щеч кясля кялмя кясмямишям. Сиздян дя шцбщялянмяйя щаггым йохдуг. Йолда бир Озанын бизим сющбяти нязмя чякиб охудуьуну ешитдим. Бу неъя олан ишдиr?

Аллащ-тəала деди:

- Муса, бил вя аэащ ол. Сянин мяндян, мяним дя Озандан эизли сирримiz йохдуг.

АЛЛАЩ ВЯ МУСА

Муса пейьямбяр тез-тез Тури-Сяна даьына чыхыб Аллащла кялмя кясирди. Мусанын биръя арзусу варды. Ня ола, Аллащ-тяала онун евиня тяшриф эятиря, гонаьы ола, цзбяцз отуруб бу дцнйанын ишляриндян дойунъа данышалар. Мяслящят бился, чюряйиндян бир гисмят кяся. Муса щяр дяфя Аллащ-тəалайа цз тутуб дейирди: - Йа Худавянди-alәm, биръя дяфя мяним гонаьым ол!

Nәhayәt, Аллащ-тяала Мусайа гонаг олаъаьы вахты билдириг. Пейьямбяр щямин эцн бюйцк щазырлыг эюрцб плов биширмяйя башлауыг. Рлов дямя гоуулмушду. Еля бу вахт Мусанын евиня касыб, фаьыр бир дилянчи эялди. Аллащ ризасына ондан йемяк истяди. Муса гялбиндя доландырды: «Мян газанын аьзыны Аллащым эяляндя ачаъаьам». Бу сябябдян дя аъ дилянчийя пай вермяди, онун няфсини йандырды.

Муса чох эюзляди. Аллащ-тяала вядиня ямял етмяди. О, bunun sябябини юйрянмяк цчцн Тур даьына цз тутду. Аллащ-тяалайа деди:

- Ня цчцн Пейьямбяринин сюзцнц йеря салдын, гонаьым олмадын?

Аллащ-тяала билдирди:

- Мян аъ дилянчи палтарында сянин евиня гонаг эялдим. Сянся мяня бир габ хюряк вермяйиб няфсими йандырдын. Пейьямбяр Аллащын вящйлярини дцзэцн йериня йетирмяли, варлыны касыбдан, тоху аъдан цстцн тутмамалыдыр. Инсаны мян йаратмышам. Онун гуллуьунда дурмайан Пейьямбяр эцнаща батыр. Мян эцнаща батан Мусанын неъя гонаьы ола билярдим?..

МУСА ВЯ ФИРОН

Фирон щюкмдар иди. О, тез-тез Муса иля щюъятляшиб дейирди:

- Аллащ йохдур! Сянин Аллащын да, пейьямбярлийин дя уйдурмадыр. Мян Фирон, йер цзцнцн щям Аллащыйам, щям дя падшащы.

Муса йолуну азмыш Фирону сусдурмаг цчцн ахырда ону сынаьа чякмяли олду:

- Эял халг гаршысында мяръляшяк. Сцбщ тездян адамлар Нил чайынын сащилиня эялсинляр. Сян дя ямр еля, мян дя. Эюряк Нил чайы кимин сюзц иля

дайанаъагдыр. Ялбяття, мяним! Чцнки мян Аллащын варлыьыны гябул едирям.

Мяръя эирян Фирон сынаьын аьырлыьыны баша дцшцр. Билир ки, ону бу биабырчылыгдан ня щюкмц, ня дя падшащлыьы гуртара билмяз, йалныз Аллащ хилас еляйя биляр. Одур ки, бцтцн эеъяни йатмады, сящяря кими айагларындан асылды вя Аллаща йалвармаьа башлады:

-Ей Аллащ-тяала, мян сяни гябул едир вя гялбян севирям. Цздя дедикляримя мящял гойма. Мяни сян дикялдиб падшащ елямисян. Юз бюйцклцйцн хатириня мяни халг гаршысында сындырма.

Аллаща инамына vә юз пейьямбярлийиня архайын олан Муса ися дуа етмядян сящяря кими сакитъя йатды.

Сящяр ъамаат топлашды. Щяр икиси Нил чайынын сащилиня эялди. Сынаq башлады. Муса ямр еляди ки, Нил чайы дайансын. Чай дайанмады. Сонра ямри Фирон тякрар еляди. Чай о саат дайанды.

Мяръдя мяьлуб олан Муса кор-пешіман Тур даьына эялди вя цзцнц Аллащ-тяалайа тутуб деди:

- Ей адына фяда олдуьум! Мян сянин пейьямбяриням, йердя елчиням. Юзцнц

Аллащ сайан Фирон ися щяр эцн йердян эюйя ох атыр. Неъя олур ки, ону ешидирсян, мяни йох.

Аллащ-тяала билдирди:

- Йа Муса, сян дуаны унудуб, пейьямбярлийиня архайын олdyn və rahatca uzanыб йатдын. Фирон ися айаьындан асылыб ахшамдан сящяря гядяр мяня йалварыб дуа еляди. Мян бу язабы, бу фярги гиймятляндирмяйя білмяздим.

QIZIL BALIQ

Dindarlar rəvayət edirlər ki, Firon özünü Allah elan edərkən xalq ona inanırmış. Guya o xalqı inandırmaq üçün göyləri ox atəşinə tutdurarmış. Bunu Firon ona görə edərmiş ki, xalq inansın ki, sehrli göylərdə Allah mövcud deyil və əgər varsa o bu top gülləsi nəticəsində mütləq ölmüşdür. Rəvayətə görə Firon bu hərəkəti həmişə, hər gün təkrar edərmiş. Bir gün güclü yağış yağarkən o yenə göyləri top atəşinə tutdurubmuş. Bu zaman çox qəribə bir möcüzə baş verib. Göydən yağışla birlikdə qırmızı balıqlar düşməyə başlayıb. Bu qırmızı balıqlar yağış selinə qarışıb çaylara, dənizlərə axıb gedir.

Xalq bu möcüzəni gördükdən sonra “Qızıl balıq” haqqında belə bir əfsanə uydurmuşlar. Guya özünü allah kimi qələmə verən Firionun atdığı güllələrdən göylər mələyi qəzəblənmiş və bu atəşin qabağını kəsmək üçün balıqlar irəli çıxmışlar. Fironun gülləsindən qanına qəltan olmuş balıqlar beləliklə yağış selinə qarışıb yerə düşürlər. Qızıl balıqların rənginin qırmızı olmasını dindarlar bu əfsanə ilə bağlayırlar.

ФИРОНУН АГИБЯТИ

Йеддинъи Фирон йухуда эюрцр ки, сабащ доьулаъаг бир ушаг бюйцйцб онун башыны кясяъяк. Йуху йозанлар мяслящят билирляр ки, щямин эцн доьулаъаг оьлан ушагларыны тяляф елясинляр. Фиронун ямри иля щямин тарихдя ня гядяр ушаг доьулурса, щамысыны юлдцрцрляр. İш еля эятирир ки, щамиля олан Фиронун арвады да щямин эцн дцнйайа бир оьлан ушаьы эятирир. Бу сиррин ичиндя оланлар Фиронун оьлуна гыймыр, ону бир маьарада эизлядирляр. Фикирляширляр ки, бирдян Фирон ямрини эери эютцряр. Онда бир эцнащкар кими онларын da бойну

вурулар. Яэяр ушаг тяляф олаъагса, гой гурд-гуш эцнащкар сайылсын.

Фиронун оьлуна аслан аналыг едир, ону ямиздирир. Илляр кечәпдян сонра оьлан Фирону юлдцрмяк фикриня дцшцр. Бу мягсядля атасынын игамятэащына йолlanır. Йолда чямян сейриня чыхан Фирон оьлу иля гаршылашыр. Оьланы эюрян кими Фиронун ъанындан бир цшцтмя кечир. Гяфилдян ушаьа щцъум edir. Юлцм-дирим дюйцшц башланыр. Дюйцшдя Фирон аьыр йаралanaraq юлцр. Зцлмкар Фиронун йериня ядалятли оьлу щакимиййят башына эялир.

АЛЛАЩЫ ТАНЫЙАНЫ ОД ЙАНДЫРМАЗ

Ибращимхялил гондарма аллащлара гаршы цсйана гаlхмышды. О, уалныз щяр шейин йарадыъысы вя идаряедиъиси olan тяк Аллащы таныйырды. Чохаллащлыlıг тяряфдарлары isə ону daim тягиб едир, инъидирдиляр. Lakin, by язаблар, ишэянъяляр Ибращимхялили йолундан дюндярә bilмирди.

Бир эцн Ибращимхялил мябядя эялир. Балта иля бцт-аллащлары доьрайыб тюкцр.

Онлардан ян ири бцтц сахлайыр. Балтаны да онун чийниня гойуб арадан чыхыр. Эуйа балаъа аллащлары бюйцк бцт-аллащ о vəziyyətə салыбмыш.

Дейирлəр йер гулаглыдыr. "Аллащ гырьыныны" Ибращимхялилин тюрятдийини билирляр. Фирон бу щадисядян хябяр тутан кими Ибращимхялили йанына чаьыртдырыр вя нийя беля елямясинин сябябини сорушур. Ибращимхялил дейир:

- Балаъа аллащлары мян йох, чийниндя балта олан о ири аллащ мящв edиб.

Ибращимхялилин сюзцндян гязяблянян Фирон ямр еляйир:

- Саъын-саъын одун йыьыб тонгал йандырын. Ибращимхялили атын о тонгала, гой ъязасыны чяксин.

Ибращимхялил щяйяъан кечирян Сарайа бахыр. Архайынлыьы иля ону сакитляшдирир. Сара Фиронун баъысы олмасына бахмайараг Ибращимхялилi севирди. Пейьямбяр гцрурла диллянир:

- Мян эюйдя гярар тутмуш тяк Аллащыма инанырам. Ону таныйаны од йандырмаз. Сизи дя вахт икян бу йола дявят едирям.

Ямр йериня йетирилир. Сара йалварыр ки, ону да Ибаримхялил иля бирликдя ода атсынлар. Дилимляри булуда дяйян даиряви бир тонгал галайырлар. Яввялъя Ибращимхялили, сонра ися Сараны тонгалын ортасына атырлар. Ибращимхялил дцшян йердя йашыл чямянлик йараныр. Саранын айаьы дяйян йердян ися булаг гайнайыр.

Мюъцзяйя щейран галан Фирон бцтлярдян цз дюндяриб эюйдя олан тяк Аллащы таныйыр.

NUHUN GƏMİSİ

Bir gün Nuh Allahla danışarkən ona deyir ki, millətlər məni çox incidir. İnsanların ona qarşı inamı yoxdur. O, Allahdan xahiş edir ki, mən nə edim ki, onlar məni rahat buraxsınlar? Allah deyir ki, sən get bir böyük gəmi düzəltdir. Gəmi hazır olanda mənə xəbər ver. Nuh fikirləşir ki, bu gəmiyə çox ağac lazım olacaq. Bəs onun ağacını kim gətirəcək? Bu zaman Şeytan ona xəbər verir ki, bu işi ancaq Ujmuluğ edə bilər. Onun boyu o qədər ucadır ki, gedib göyün 7-ci qatına çatır. Şeytan ona məsləhət görür ki, onu ancaq dəniz-dərya qırağında tapmaq olar.

Nuh gedib görür ki, həmin adam dəryanın qırağındadır. Əlini salır dənizə tonlarla balıq tutur, sonra onu qaldırır günün altında bişirib 1-cə dəfəyə yeyir. Peyğəmbər ona deyir ki, sənə nə verim mənə bir gəmilik ağac gətirəsən? O deyir ki, bircə dəfə qarnımı doydur, sənə bir gəmilik ağac gətirim. Peyğəmbər razı olur. Deyir sən ağacı get gətir, mən də sənə yemək hazırlayım. Ujmuluğ meşəyə gedəndən sonra Şeytan baxır ki, Nuh ona iki dənə arpa cadı bişirir. Tez qaçır Ujmuluğun yanına. Görür ki, Ujmuluğ bütün meşəni şəllənib gəlir. Ona xəbər verir ki, sən bu qədər ağacı aparırsan, o isə sənə iki cad bişirir, iki cadla sən doymazsan. Ujmuluğ silkələnib ağacın çoxunu tökür, azını isə gətirib Nuha verir. Nuh iki arpa cadını onun qabağına qoyub deyir ki, ye. Ujmuluğ cavab verir ki, bu mənim dişimin dibində qalacaq. Nuh deyir: - Sən bismillah de, ye, sonrasına baxarıq. Ujmuluğ deyir ki, mən demirəm. Nuh soruşur ki, nəyi demirsən? Ujmuluğ deyir ki, bismillahı. Elə burada o bismillahı dilinə gətirir. Nuh deyir ki, demirsən, demə, amma çörəyini ye. O, nə qədər yeyirsə bu iki cadı qurtara bilmir. Nuh deyir doydunmu? Cavab verir ki, bəli. Elə bunların da şərti doymaq idi. Gəmi düzəldilməyə başlayır.

Həmin kənddə bir qarı var imiş. O, peyğəmbərə çox inanırmış. Onun bir inəyi də vardı. O hər gün bir kasa qatıq gətirib gəminin ustasına verərmiş. Nuh ona deyir ki, dünyanın üzünü su alacaq, mən inananları da götürüb bu gəmiyə minəcəyəm. Qarı da xahiş edir ki, məni yaddan çıxarma.

Gəmi hazır oldu. Lakin camaat bu xəbəri eşidib gəmini zibilliyə çevirdi. Peyğəmbər Allaha şikayətə getdi. Ona dedi ki, gəmiyə o qədər zir-zibil töküblər ki, onu təmizləmək mümkün deyil, mən onu necə təmizləyim? Allah cavab verir ki, sənin işin yoxdur. Mən elə edəcəyəm ki, insanlar özləri həmin gəmini təmizləsinlər. Allah həmin yerin əhalisinə bir qotur xəstəliyi verir. Hamının gözü tutulur. Bir gün bir nəfər gəmiyə zibil tökəndə sürüşüb düşür gəminin içinə, onun gözü açılır. O bu əhvalatı hamıya danışır. Hamı gedib həmin gəmidəki zibildən gözlərinə sürtürlər və sağalırlar. Onlar gəmini əvvəlki kimi təmizləyirlər. Peyğəmbər allaha xəbər verir ki, gəmi hazırdır. Allah ona tapşırır ki, get sənə inananları və bütün heyvanlardan hər iki cinsdən gətir qoy gəmiyə və onların 40 illik azuqəsini də götür. Sonra mənə yenə xəbər ver. Nuh bütün bunları eləyir, lakin qarı yaddan çıxır. Dünyanın üzünü su alır. 40 il

gəmi qalır suyun üzərində, 40 ildən sonra su çəkilir. Gəmi bu zaman Türkiyədə olan Ağrı dağına ilişib durur. Camaat gəmidən düşəndə həmin qarı əlində bir kasa qatıq böyürdən çıxıb Nuhdan xahiş edir ki, onu yaddan çıxartmasın. Peyğəmbər buna təəccüblənib deyir ki, ay qarı, bəs sən dünyada heç su-zad görmədin? O deyir ki, mən heç nə görmədim, lakin inəyim həmişə yaş gəlirdi.

Rəvayətə görə o gəmidəki heyvanlardan, qurddan, quşdan indiki bu cəmiyyət yaranmışdır. Həmin qarı da cənnətlikdir. Rəvayətə görə həmin gəminin müəyyən nişanələri Türkiyə ilə Naxçıvan arasındakı Ağrı dağındadır. Onun yanına heç nə gedə bilmir. Nə qədər gedirlərsə, axşam olur, ancaq yenə dağın ətəyindədirlər.

DAVUD PEYĞƏMBƏR

Davud peyğəmbərin Əminəxatun adında gözəl bir yarı var idi. Allah-təala Davud peyğəmbərə on iki oğul vermişdir. Davud peyğəmbər oğlanları ilə fəxr edirdi. Onların evi güllü-çiçəkli dərya kənarında idi. Bu ailə xoş günlər keçirirdi. Bir gün şeytan Davud peyğəmbərlə Allahın arasına girir: “Ey Allah, məni də sən yaratmısan,

amma mənə heç nə verməmisən. Dünyada yaxşı nə varsa hamısını Davud peyğəmbərə vermisən. 12 oğlu, gözəl ailəsi, yarı, qoyun sürüsü, at ilxısı, dəvə karvanı, nə lazımdırsa hər şeyi var. Ona görə o sənə şükür edir. Onun oğlanlarını əlindən al, gör sənə şükür edirmi? – söyləyir.

Allah-təala əvvəlcə Davud peyğəmbərin oğlanlarını əlindən alır. Biri dənizdə batır, biri atdan yıxılıb ölür. Davud peyğəmbərin oğlanları üç günün içində yox olurlar. Amma Peyğəmbər Allahından dönmür. Sonra Allah onun varidatını əlindən alır. Yenə də Davud peyğəmbər "Şükür Allah" - sözünü ağzından yerə qoymur. "Şükürlər olsun Allaha, verən də özüdür, alan da özüdür" - deyir. Şeytan bu şeylərə çox sevinir. Lakin sevincini gizlədib Allaha deyir: "Allah Davud peyğəmbərin oğlanlarını əlindən aldın, amma onun hələ evi də var, arvadı da" – deyə şeytan paxıllıq edir. Davud peyğəmbərin evini külək uçurur, canına qurd düşür. Ər-arvad uçuq evin bir küncündə yaşayırlar. Sonra cəzirənin düzündə səmum yeli əsir Davud peyğəmbəri və Əminəxatunu götürüb bir neçə metrlərlə uzaqlara tullayır və onlar bəri-biyabanda əkilmiş tütün sahəsinə düşürlər. Səhər külək kəsir, günəş hər tərəfi işıqlandırır. Əminəxatun "görən peyğəmbər harada qaldı" – deyə, ərini axtarmağa başlayır. O, bir

tütünlük sahəsində Davud peyğəmbəri tapır. Əminəxatun Davud peyğəmbəri saçları ilə kürəyinə bağlayır və bir düzəngaha çıxarır. Tütünün iyinə peyğəmbərin bədənindəki qurdlar tökülmüşdü. Əminəxatun qarğıdan bir mərək düzəldir və mərəyin içərisinə ot döşəyir. Davud peyğəmbər yenə də "Allah sənə şükür", deyir. İndi yemək lazımdır. Əminəxatun yaxın kəndlərə gedir, paltar yuyur, qab yuyur, axşama bir tikə yemək gətirir. Peyğəmbər yavaş-yavaş yaxşılaşır.

Bir neçə gün Əminəxatun iş tapmır, buna görə də peyğəmbərin üzünə çıxa bilmir. O, yenə kəndə iş dalınca gedir. Yolda əlində çörək bir kişi durmuşdu. Gəlin yalvarır ki, çörəkdən bir tikə mənə ver. Həmin şəxs qarşılığında onun hörüyünün birini istəyir. Əminəxatun əlacsız qalıb hörüyünün birini qayçı ilə kəsib ona verir. Bu kişi şeytan idi. O, Əminəxatuna çörək vermir və ondan qabaq qaçıb peyğəmbərin yanına gəlir. Arvadının saçını ona göstərir. Peyğəmbər çox hirslənir. Əminəxatunun hər tərəfində səkkiz hörüyü var idi. Az sonra Əminəxatun evə qayıdır və peyğəmbərə yemək gətirir. O yemir və deyir:

- Axırıncı dəfə başını aç, qoy saçlarına baxım". Əminəxatun başını açır, onun hörüyünün birini görməyən peyğəmbər çox qəzəblənir. Əminəxatun:

- Ey göylər, ey yerlər, şahid olun, mənim günahım yoxdur - deyir. Bu zaman peyğəmbər bıçağı götürüb Əminəxatuna atır, bıçaq bir şam ağacına dəyir. Ağac yaralanır. Ağaclardakı yarıq həmin bıçağın yeridir.

Allah-təala bir gün Cəbrayıl peyğəmbəri Davud peyğəmbərlə Əminəxatunun yanına göndərir: "Get gör onlar nəyə şükür edirlər, oğlanlarını əllərindən aldım, varlarını aldım, evləri yox, eşikləri yox". Cəbrayıl Davud peyğəmbərin yanına gəlir. Onların Allahdan nə istədiyini soruşur. Onlar Cəbrayıla deyirlər ki, get sabah gəl, sənə deyərik, nə istəyirik. Onu da deyək ki, Davud peyğəmbərlə Əminə xatun artıq doxsan yaşı haqlamışlar.

Sabah açılır, Cəbrayıl gəlir və onların nə istədiyini soruşur. Onlar deyir ki, get Allah-təalaya de ki, bizə bir oğul versin, pir oğul versin" - deyirlər. Cəbrayıl gülür və göylərə çıxır. Allaha deyir ki, Allahım, onlar səndən bir oğul istəyirlər, pir oğul istəyirlər. Bu söz Allahın xoşuna gəlir. Deyir ki, get onlara de ki, bir oğul verdim. Pir oğul verdim. Adını Süleyman peyğəmbər qoydum və ona üç yüz il ömür verdim. Göydə quşların, yerdə heyvanların, dəryada balıqların dilini biləcək. Cəbrayıl aşağı enir, Allahın söhbətini onlara deyir. Belə baxanda görür ki, pey-

ğəmbər 19 yaşında, Əminəxatun 18 yaşında olub. Beləcə onların bir oğlu olur. Adını Süleyman peyğəmbər qoyurlar. Süleyman peyğəmbər göydə quşların, yerdə heyvanların, dəryada balıqların dilini bilirdi. Üç yüz il ömür sürür. Ata-ana ona baxıb fəxr edir. Bu dünya gəlimli-gedimli dünyadır. Atalar deyib ki, Süleyman peyğəmbərə qalmayan dünya, heç kimə qalmayacaq.

"AHU"- NU BALASINA YETİRƏN

Məhəmməd Peyğəmbər məsciddə oturub nəsihət eyləyirdi. Onun yanında Həzrət Əli, Həzrət Abbas və başqaları var idi. Bu vaxt görürlər ki, 40 atlı gəlir. Atın birinə bir Ahunu (ceyran) kəndir ilə sarıyıblar.

Atlılar məscidin qapısına yaxınlaşıb deyirlər:

- Hanı o Məhəmməd, hanı o Məhəmməd? Əgər o haqq peyğəmbərdisə gəlib bu ceyranı buradan azdırsın.

Deməli, bu 40 atlı yəhudi tayfasındandır və onların fikri Məhəmməd peyğəmbəri öldürməkdir. Bu vaxt Məhəmməd peyğəmbər qabağa keçir və deyir:

- Siz o ceyranı açıb buraxın.

- Yox biz onu buraxmarıq, qaçar.

Məhəmməd Peyğəmbər deyir:

-Yox siz ahunu buraxın, əgər qaçsa mənim boynumu vurun.

Onlar elə bildilər ki, ceyranı buraxan kimi qaçacaq. Onlar da peyğəmbərin boynunu vuracaqlar. Buna görə də ceyranı açırlar. Ancaq ceyran qaçmır və dilə gəlib deyir ki, mənim balalarım var. İndi onlar acdırlar, izin verin gedib onları tapıb, əmizdirib gəlim. Məhəmməd peyğəmbər ceyrana deyir ki, gün-günorta yerinə çatanda burada ol. Demək ceyran o vaxtadək qayıtmasa peyğəmbər öldürüləcəkdi. Nəhayət ceyran gedir və balalarını tapır, əmizdirib deyir: -

-İndi siz burada durun mən peyğəmbərə söz vermişəm, sözümə yalan çıxmayım.

Ceyran qayıdıb gəlir. Ancaq bu vaxt gün azacıq günortadan keçmiş olur. Peyğəmbər əl qaldırıb deyir ki, “Ya Allah, ceyran gəlib çıxdı. Yəhudilər görürlər ki, gün həqiqətən də günorta yerindədir. Odur ki, hamısı dönüb İslam dinini qəbul edirlər.

MƏHƏMMƏD PEYĞƏMBƏRİN HEKAYƏTİ

Rəvayətə görə, dünyada bir çox ədalətsizliyin şahidi olan Məhəmməd Peyğəmbər Allaha üzünü tutub deyir: - Ey qadir Allah, sən həmişə öz peyğəmbərlərinə düzlük öyrədirsən. Ey yeri-göyü yaradan, axı bu ədalət və düzlükdən adamların xəbəri yoxdur. Bu vaxt Allah cavab verir: - İndi ki, sən haqqa inanmırsan, gördüyün o çayın qırağına get, çıx ağaca, ancaq nə görsən danışma.

Peyğəmbər razılaşır, həmin yerə gedir. Çox keçmir bir bazburutlu bir pəhləvan gəlir. Qızıl kəmərini və başqa yaraq-yasağını soyunub suya girir. Peyğəmbər dinməz-söyləməz çimən pəhləvana baxır. Elə bu zaman balaca bir uşaq gəlir və başlayır yaraq-yasaqla oynamağa. Gedəndə isə qızıl kəməri sürüyüb aparır. Məhəmməd Peyğəmbər istəyir dillənsin, Allahın sözü yadına düşür.Az keçir, çox keçir, görür ikinci bir pəhləvan da gəlir. Bu pəhləvanın da belində qiymətli kəmər var. O da soyunub çimməyə başlayır. Peyğəmbər oturub işin axırını gözləyir. Elə ki, pəhləvanlar sudan çıxırlar, başlayırlar kəmər üstündə dalaşmağa. Peyğəmbər istəyir ki, dillənsin, yenə də səbrini basır. İkinci pəhləvan nə qədər and-aman edirsə, kəməri oğurlanan inanmır. Hirslənmiş pəhləvan onu vurub öldürür.

Oradan uzaqlaşan peyğəmbər deyir: - Ey Allah, mən burada haqq-ədalətdən bir əsər-əlamət görmədim. Allah cavab verir: - Gördüyün bu hadisə tamamilə haqqında oldu. Bax o ölən pəhləvan o uşağın atasını öldürüb kəməri almışdı. Uşaq isə təsadüfən kəməri xoşlayıb götürdü. Həmin kəmərin üstündə ikinci pəhləvan birincini öldürdü.

VEYİS BABA

Deyilənə görə, Məhəmməd Peyğəmbər öləndə deyir ki, mənim paltarımı Veyis adlı bir adama verərsiniz. Tapa bilsinlər deyə onun nişanəsini də deyir. O, dağın arxasında yaşayır. Sağ əlinin içərisində yumurta boyda güzgü var ki, həmin əlini daim bağlayır.

Adamlar çox gəzirlər, nəhayət onu tapırlar. Veyis əvvəlcə paltarı götürmək istəmir. Lakin Məhəmməd peyğəmbərin paltarının təkcə Veyisə layiq olduğunu söyləyəndən sonra götürür. O, içəri girir onlardan gözləməyi xahiş edir. O, içəridə iki dəfə namaz qılır və günahları bağışladır, üçüncü dəfə namaz qılanda adamlar içəri girib deyirlər:

- Bəs biz səni gözləmirikmi? Kaş bir az gec gələydiniz, onda bütün günahları bağışladardım.

Deyilənə görə Veyis vəfat edəndə onun tabutunun üstündə yəmənlilər və buradakılar dava salırlar. Bir ağsaqqal kişi gecə iki tabut bəzəyir, ikisi də bir boyda, bir rəngdə. Səhər adamların hər dəstəsi tabutun birini götürür. Dolu tabut buradakılara düşür. Onu Ağdaş rayonunun Seyidlər kəndində dəfn edirlər. Deyilənlərə görə namaz qılmaq üçün lazım olan təsbeh onun dişlərindən qayrılmışdı.

CƏNAB ƏLİ

Keçmişdə bir pəhləvan var idi. Atının adı Düldül, qılıncının adı Zülfüqar idi. O, hər gün Düldülü minib günçıxanla günbatan arasını gəzərmiş. Deyilənlərə görə bir dəfə Düldül Allaha şikayət edir ki, Cənab Əli məni incidir, deyir ki, tez evə çatmalısan.

Allahdan Əliyə soraq gəlir ki, Ya Cənab Əli Düldülü incitmə. Cənab Əli deyir ki, heç yerdə şenlik yoxdur, harada qalım?. Allah deyir: - Elə xarabalıqda qal. Düldül ilə gedib bir qəbirstanlığa çıxır. Ə Abdulla - deyə çağırır.

Qəflətən qapı açılır, bir oğlan çıxır və qonağı evə aparır. Evdə heç kəs yox idi, yalnız bir donuz bağlanmışdı. Cənab Əli deyir: Bu sirr nədir? Deməsən mən çörək yeməyəcəyəm. Oğlan deyir ki, o mənim anamdır. İşıqlı dünyada o, qonaq sevməzdi. İndi bu dünyada Allah onu donuz edib məni isə adam.

Cənab Əli namaz qılır. Donuz olur insan. Qarı gözünü açır ki, yenə qonaq var. Qarı donquldanır ki, oğlum məni yenə bezdirir, elə həmişə qonaq, bu nədir?. Cənab Əli yenə namaz qılır qarı donuz olur. Yeyib-içib yatırlar. Əli yuxuda görür ki, bir ilan oğlanın barmağını sorur. O, ilandan soruşur ki, bu nə sirdir?. Oğlan deyir: - İşıqlı dünyada mən bir qonağa dedim ki, get o biri qonşuda qal, elə ondan sonra bu ilan məndən əl çəkmir. Cənabəli ilana deyir: - Allahın heyvanı, bu oğlandan əl çək”. İlan əl çəkir.

Cənab Əli isə gedir.

COMƏRDİ QƏSSAB VƏ HƏZRƏTİ-ƏLİ

Comərdi Qəssab Gəncə şəhərində yaşayırdı. Onun İmamzadəyə yaxın yerdə bir qəssab dükanı vardı. Comərdi Qəssab Həzrət Əlini çox

sevirdi və Həzrəti Əli Əlehysəlamı görmək eşqi ilə yaşayırdı. O, ət kəsib satdığı vaxt deyirdi:

- Əti çəkmək istəyəndə Əli eşqinə almaram, verməərəm.

Yəni tərəziyə nə qədər ət qoysa, o da düzgün gələrdi. O vaxtlar ət girvənkə ilə satılırdı. O, düzgün və rəhmli bir insan idi. Comərdi Qəssab bilirdi ki, Həzrəti Əli şəhərdədir. O, çox çalışırdı ki, Həzrət Əlini görsün. Bu Həzrəti Əliyə agah idi.

Bir gün Həzrəti Əli Əlehysəlam bir dostu ilə bərabər səyahətə çıxır. Onlar şəhərin qırağına çatanda qaranlıq düşür. Bir qapını döyürlər və ev sahibindən bir gecəliyə yer verməyi xahiş edirlər. Bu ev Comərdi Qəssabın evi idi.

Comərdi Qəssab qonaqlara evində yer verir. Onlarla söhbət edir və onlara yaxşı süfrə açır. Bu süfrəyə Comərdi Qəssabın 15-16 yaşlı oğlu qulluq edir.

O vaxt Gəncə şəhərində yəhudilər də yaşayırdı. Onların özlərinin padşahı vardı. Padşahın oğlu xəstələnmişdi. Uşaq sağalmırdı. Münəccimlər padşaha dedilər ki, sənin oğlunun sağalması üçün ancaq Comərdi Qəssabın oğlunun qanı dərmandır. Bu zaman padşah qoşun böyüyünü çağırır, bir dəstə adamla Comərdi qəssabın qapısına göndərir. Comərdi Qəssab qapıya çıxır.

Qoşun başçısı bu acı xəbəri ona çatdırır. Onsuz da qoşun başçısı zorla da olsa uşağı aparacaqdı. Evdə qonaqlar var, bu hadisəni qoy onlar bilməsin. Qəssab oğlunu o bir otağa çağırır və onun başını kəsir, qanını bir şüşəyə yığıb qoşun başçısına verir. Onlar gedirlər. Comərdi Qəssab uşağın başını bədəninə bitişik qoyur və üzünü örtür. Sonra əlini yuyur, gəlib qonaqlarla heç bir şey olmamış kimi söhbətini davam etdirir. Bu işlər Həzrəti Əliyə agah idi.

Səhər açılır. Qonaqlar dururlar. Səhər naharını eyləyirlər. Sonra getmək istədiklərini Comərdi Qəssaba bildirirlər.

Həzrəti Əli Əlehsəlam axşam onlara qulluq eyləyən uşağı görmək istədiyini bildirir.

Comərdi Qəssab deyir:

-Uşaq qoyunları otarmağa gedib.

Həzrəti Əli deyir:

-Mən uşağı görməsəm, gedən deyiləm.

Bu zaman Comərdi qəssab məcbur olur və oğlunun qanının padşahının oğluna dərman olduğunu söyləyir.

Həzrəti Əli Əlehsəlam deyir:

-Uşağın meyiti haradadır?

Comərdi qəssab qonağı oğlunun nəşi olan otağa gətirir. Əli Əlehsəlam iki rükət sübh namazı qılır və uşağın bədənini başına bitişdirir.

Ağzından əlinə tüpürcək götürüb uşağın boğazına çəkir. Bu zaman uşaq asqırıb ayılır. Comərdi Qəssab qonağın ətəyindən yapışır.

- Fəda olum sənə, sən kimsən?.. Mənim oğlumu təzədən həyata qaytardın, ona həyat verdin, can verdin, ömür verdin, gün verdin.

Qonaq deyir:

-Mən Həzrəti-Əli Əlehsəlamam.

Comərdi Qəssab əl çəkmir:

- Mən sənə ürəyim istəyən kimi qonaqlıq verməmişəm, səni tanımamışam, bu gün qal, mən Gəncə camaatını yığıb, sənə yaxşı bir qonaqlıq verərəm.

Həzrəti-Əli deyir:

- İndi səfərə gedirəm, yol üstəyəm. Səfərdən qayıdanda sizə gələrəm.

Onlar bazar gününə vaxt təyin edirlər. Comərdi Qəssab şəhərin sayılan adamlarına xəbər verir.

Nəhayət bazar günü yetişir. Qoyunlar kəsilir, plovlar dəmlənir. Aşbazlar nə lazımdır bişirirlər. Süfrələr bəzənir. Xanlar, bəylər, ağalar bir sözlə, bütün Gəncə camaatı hamısı Comərdi Qəssabın həyətinə yığışıb, Həzrəti-Əlinin yolunu gözləyirlər. Bu zaman Comərdi qəssabın qapısına bir dilənçi gəlir. Əyninə köhnə paltar geyinib, boğazının altından da şal bağlayıb: -

Mənə kömək edin, yoldaşım xəstədir, bu xörəklərin iyi onu vurur. Əli eşqinə bu yeməklərdən pay verin.

Bu vaxtı Comərdi Qəssab deyir:

- Bizim əziz qonağımız var. O gəlməsə, qazanın ağzı açılmayacaq. Sən gözlə, qoy qonağımız gəlsin, qazanın ağzı açılsın, sonra nə qədər yemək lazımdır verərik.

Qapıya gələn adam kor-peşiman geri qayıdır.

Qonaqlar gözləyirlər. Vaxt keçir, səbrlər tükənir. Saat 2-i tamam olur, Həzrəti-Əli gəlmir. Bu zaman Comərdi Qəssab Həzrəti-Əlini səsləyir.

Həzrəti-Əli Əlehsəlam uca səslə cavab verir:

- Ey Comərdi Qəssab, mən gəlmişdim, sən vermədin.

Demək qapıya sayıl-yəni dilənçi paltarında gələn Həzrəti-Əli Əlehsəlam imiş. Comərdi Qəssab və qonaqlar çox peşiman olurlar.

CƏNAB ƏLİ VƏ SALSAL

Cənab Əli şiələrin pəhləvanı olur. Salsal isə bütpərəstlərin. Camaat Cənab Əliyə inanırmış. Salsal da camaatı özünə tərəf çəkmək istəyirmiş. O, insanları itaətdə saxlamaq üçün onları bir-bir qılıncdan keçirirmiş. Cənab Əli bunları eşidib Salsalın hüzuruna gəlir və deyir: - Camaatı niyə qırırsan? Mən Əliyəm, gəlmişəm ki, sən də öz pəhləvanlığını göstərəsən, mən də. Kim qalib gələrsə camaat da onun sözünü eşidib, qanunlarını işlədər. Silahını götür. Mən birinci fürsəti sənə verirəm.

Salsal bir yekə dəyirman daşını götürür, əlinə qaldırıb Əlinin başından vurmaq istəyəndə Cənab Əli altından sıçrayıb geri yola düşür. Salsal daşın endiyi yeri axtarır ki, görüm Əlinin meyiti haradadır. Ancaq onu tapa bilmir.

Bunu görən Cənab Əli deyir:

- Ay kafir, məni yerdə axtarma mən geri yanında durmuşam.

Salsal geri baxanda görür ki, Əli geri yanında durubdu.

Əli deyir:

- Ay kafir, indi fürsət mənimdi, sən gözlə.

Salsal Cənab Əliylə tutaşır. Cənab Əli Salsalın ayağından tutub elə atır ki, gedib Şah dağının başına düşüb, yerə batır və orada da ölür.

Cənab Əli Salsalı atandan sonra atını minib Zəyəm dərəsi ilə yuxarı gedir.

Əhali susuz qalmışdı. Cənab Əli bir qayanın yanına gəlir və qılıncını çıxarıb: - Ey ilahi! Su - deyərək qılıncı ilə qayanın başından vurur. Qaya 2 bölünür və oradan bulaq çıxır. Hamı su içir. İndi o su olan yerə camaat ocaq deyir, aparıb orada qurban kəsirlər.

DÜLDÜL AYAĞI

Peyğəmbərimizin yel atının ayağında düldül varıymış. Həmin at Seyfəlidən keçəndə ayağının izi ora düşmüşdü. Həmin yer peyğəmbərin atının izi olduğuna görə hər il camaat ora nəzir, niyaz aparır. Həmin yer ocaq sayılır.

DÜLDÜLÜN İZİ

Tovuz rayonunun Ağbulaq kəndindən bir qədər yuxarıya gedəndə bir atın izi vardır. Deyilənə görə dünyada ən qüvvətli pəhləvan Salsal imiş. Bir gün Salsal Cənab Əlini döyüşə çağırır. Allahın da ən qüvvətli pəhləvanı Əli

imiş. Cənab Əlinin atının adı Düldül imiş. O, elə bir at imiş qaçanda ayağı yerə dəyməzmiş.

Cənab Əli Salsal ilə döyüşə gedir. Bu vaxt onun yolu Ağbulaqdan düşür. Ağbulaq da qayalı yerdir. Necə olursa atın ayağı daşa toxunur. Atın ayağı dəyən yer çökəlir. Elə o vaxtdan atın ayağı dəyən yerə Düldülün izi deyirlər. Oradan keçən adamlar atın nalının izinin qırağına hər bir daş düzürlər.

Nəhayət, Cənab Əli Salsalla görüşür və onun ortasından tutaraq onu yerə elə vurur ki, Salsal ortasına qədər torpağa batır. Bir daha Salsal Cənab Əli ilə görüşmək istəmir. Heç vaxt da görüşmür.

HAÇA QAYA

Cənab Əli Tovuz rayonunun Şamlıq kəndini gəzməyə gedərkən yolda böyük bir qayaya rast gəlir. Buradan keçə bilmir və qılıncını sınamaq məqsədilə qayaya bir qılınc vurur. Qaya iki hissəyə bölünür. Cənab Əli qayanın ortasından keçib gedir.

Cənab Əli Allah adamı olduğu üçün həmin Haçaqayanı ocaq hesab edirlər.

SALSAL QALASI

Arpa çayı boyunca Dərələyəzə doğru şütüyən maşınlar əvvəlcə Ələyəz kəndindən keçməli olur. Kəndə bir kilometr qalmış çayın sol sahilində cəmisi otuz metr hündürlüyündə sıra ilə düzülmüş sərt qayalıqlar yerləşir. Bu qayalıqlar kənardan baxanda sanki kəmərə oxşayır. Qayaların başında əzəmətli qala divarları ucalır. Bu qala Arpa çayının sağ sahilində yerləşən Təkədonduran dağı ilə qarşı-qarşıyadır. Qala ilə dağın arasında çayın sol sahilində vaxtı ilə şəhər olmuş indi isə xarabalıqlardan ibarət Hostun şəhərinin izləri durur. Hər tərəfi sərt qayalıqlardan ibarət olan bu qalaya yalnız bir dolama cığır vardır. Qalanın hər tərəfdən əhatə edilmiş divarları qayanın öz daşından yonulub hörülmüşdür. Ümumiyyətlə, divarın hansı palçıqla hörülməsi məlum deyil. Qalanın yalnız bir darvazası var. Əlbəttə, o da dağılıb xarab olmuşdur. Qalanın həyəti üç km. yaxındır. Bu həyətdə Salsal pəhləvanın qoşununun atları üçün daş axurlar vardır. Qalanın mərkəzi hissəsindən axan su 150 metr aşağıda axan Arpa çayından saxsı borular vasitəsilə çəkilibmiş. Bəzi rəvayətə görə isə

qalaya su təxminən 5000 metr uzaqda olan Qara şum dağındakı bulaqdan çəkilmişdir. Qalanın daxilində bir neçə gözdən ibarət pəncərəsiz daş kahıya bənzər evlər vardır. Rəvayətlərə görə buraya əsirləri qatırmışlar. İndi də kahalarda qapı astanalarının izləri açıq bilinir. Qalanın baş tərəfində sərkərdə üçün gözəl daşla hörülmüş çox da böyük olmayan bəzəksiz bir bina yerləşir. Binanın daxilində heç bir abidəyə rast gəlmirsən, qalanın aşağı hissəsində heç bir deşik yoxdur. Baş hissəsi qırçınlı daşlarla hörülmüşdür. Qalanın hər tərəfində keşikçilər üçün yer vardır. Rəvayətə görə Salsal pəhləvan öz qoşunu ilə bu qalada müdafiə olunurmuş. Qalanın daxilində heç bir sümük, saxsı və başqa qırıntılara rast gəlmirsən. Qalada heç bir yazılı abidə və yaxud işarələr yoxdur, əgər varsa da daşlar büsbütün mamırla örtülmüşdür.

Söylənilən rəvayətə görə burada Salsal pəhləvanla Əli vuruşmuşdu. Salsal pəhləvan hər zaman Əlini izləyirmiş. Bir gün Əli namaz qıldığı vaxt Salsal pəhləvan ona böyük bir qaya tullayır. Əli həmin qayanı yerindən qalxmadan sağ əli ilə tutub ehmalca yerə qoyur. Həmin daş yolun sol sahilində bir abidə kimi saxlanılır. Daşda sağ əlin beş barmağının beşinin də açıq-aydın izləri vardır. Daşa baxanda əfsanə də olsa

inanırsan. Çünki, daşda barmaqlarla birlikdə əlin pəncəsi də yerləşmişdir. Rəvayətə görə Əli neçə vaxt Hostun şəhərində qalmış, qalaya dəfələrlə hücum etmiş, ancaq qalanı ala bilməmişdir. Hətta onlar qalaya gedən su kəmərinin hansı tərəfdən gəldiyini belə uzun müddət axtarıb tapa bilməmişlər.

Hadisələrin sonrası haqqında heç bir rəvayət yoxdur. Yalnız bu məlumdur ki, həmin Hostun kəndi sonralar zəlzələ nəticəsində xarabalığa çevrilmişdir.

АЛДЯДЯНИН ШЦМШАД ЯСАСЫ

Баьдад хялифясиnin Алдядянин мюъцзələrindən дя, онун дюрд даьа атдыьы аьаълардан da хошу эялмирdi. Одур ки, кичик бир гошун дцзялдиб Алдядянин цстцня эюндярир вя дейир:

- Алдядя бу аьаъларла bizə юз вятянинин щяддини эюстяриб. Онун мюъцзяси öz доьма торпаьында щейрятлидир. Торпаq вятяня чевриляндя щяр ъцр мюъцзя, щцняр эюзлямяк олар. Ня олар, бизим дя юз тядбиримиз вар. Бир ан да эеъикмядян атланарсыныз. Гой одлар дийарынын зяриф

чичякляри яряб атларынын гцввятли айаглары алтында тапдансын. Алдядяни тапыб яввялъя баша саларсыныз ки, о эяздийи торпаьын щавасыны мян удмалыйам, дурна эюзлц булагларын суйу мяним цряйимі сяринлятмялидир, мин няьмяли гушлары мяним цчцн охумалыдыр. Ялляриндян бярякят йаьан ряиййятиня мян щюкмран олмалыйам. Сонра isə юзцнц аман ешитмядян гылынъдан кечирярсиниз.

Гошун чох эязиб, чох доланыр. Нящайят, яли шцмшад ясалы Алдядяни Гызылгайада тапырлар. Сяркярдя Баьдад хялифясинин эюстяриши иля щярякят едир:

- Хялифя сянин вятяниня ямр едир ки hər şeyin mənim olmalıdır.

Шцмшад ясасына сюйкянян Алдядя мяналы, истещзалы эцлцшля сяркярдянин сюзцнц кясир:

- Вятяня ямр етмирляр, Вятяn ямр едир.

Алдядянин сюзцндян юзцнц итирян сяркярдя давам едир:

- Хялифя дейир ки, Алдядя эязян торпаьын эюзяллярини сарайыма, иэидлярини гошунума гатаъам.

- Эцъц чатмаз!

Хялифяnin sərkərdəsi дейир:

- Алдядя эязян торпаьын суйу мяним сящянэимя долаъаг, сярвяти мяним хязинямдя парлайаъаг.

- Эцъц чатмаз!

Хялифяnin sərkərdəsi дейир:

- Алдядя эязян торпаьын эцлц-чичяйи, дярин дяряляри, уъа даьлары, дашлары mənimdir.

Алдядя ясяби щалда шцмшад ясасыны ойнадыр.

- Дедим ки, эцъц чатмаз!

Сяркярдя тяяъцблянир:

- Неъя эцъц чатмаз? Щансына чатмаз?

- Щеч бириня.

- Йяни дцнйанын сащиби олан бюйцк, гцдрятли бир хялифянин неъя олду ки, Одлар йурдунун адиъя гара дашына эцъц чатмаsın? Бу ки, аьласыьмаздыр.

- Бяли, мяним адиъя гара дашым, сянин щейбятли хялифяндян гаt-гат эцълцдцр, гцдрятлидир.

- Инанмырам.

- Инди эюр, инан вя бу щикмяти, бу мюъцзяни хялифяня чатдыр - дейя Алдядя ялиндяки шцмшаd ясаны даша вурур, яса дюнцб бир гызыл илан олур. Илан саьдан дцшцб солдан чыхыр, солдан дцшцб саьдан

чыхыр, гошуна аман вермир. Бу мянзяряни эюрян ярябляр Баьдада тяряф цз тутуб гачырлар.

Elçilərin məğlubiyyəti xəlifəni çox məyus edir.

НЯЬМЯЛИ ГАРЬЫЛАР

Xəlifə йеня дя öz fikrinдян ял эютцр-мцрdü. О, илк дяфя Алдядянин йанына эюндярдийи цч няфяри чаьырыб дейир:

- Зордан файда олмады. Бу дяфя еля шей фикирляшин ки, бялкя, хошлугла о торпагларын бир щиссясини Алдядядян эери алдыныз. Бу да баш тутмаса, шяр атын, дейин ki, сян дя бизим кими гясбкарсан, юзэя торпагларыны юз торраьына гатмысан. Доьмасындан гыймырсан, onda öэейиндян вер.

Хялифянин елчиляри Алдядяни axtarıb тапырlar. Она дейирляр ки, бу гядяр торпаг сяня чохдур. Алдядя cavab verir:

- Чох да олса, аз да олса, юз торпаьымдыр. Сиз ки, мяня Баьдаддан ялавя торпаг эятириб вер-мямисиниз?!

- Баьдаддан эятирмямишик, башгасындан алмысан. Біz Ƅуну йахшы билирик. Щеч олмаса, алдыьыны вермялисян. Доьма торпаьына дяймәрик. Dаща буна сюзцн нядир?

- Сиз мяни гясбкар хялифя иля ейниляшдирмяйин. Мяня Одлар йурдунун оду бясдир. Йад оъаг мяни иситмяз. Башга торпагда мяним сясим тутулар, эюзцм ишыгдан дцшяр, дизимин тагяти кясиляр, цряйимин дюйцнтцсц дайанар. Мян бу гядяр эцълцйямся, демяли, доьма торпаьымдайам.

Хялифянин елчиляри чятинлик гаршысында галырлар. Анъаг инадларындан дюнмцрляр. Вязиййяти беля эюрян Алдядя дейир:

- Йахшы, мяним вятяними пийада неча эцня эязмяк олар?

Ярябляр севинъяк диллянирляр:

- Сянин ня бюйцк вятянин ола биляр? Бир эцн кифайятдир.

Алдядя дейир:

- Мян буна црякдян разы, тяки сиз дя разы галасыnız. Яввялъя бир няьмя охуйаъам, бу мащныйа йахшы гулаг верин.

- Охумаг ня цчцндцr?

- Бу мяним няьмямдир, мяним доьма оъаьымын – даьларымын, дяряляримин, чолляримин няьмясидир.

- Оху, гулаг асырыг.

Алдядя Вятян няьмясини охудугдан сонра голтуьуна бир гом гарьы алыр.

- Инди архамъа эялин.

- Няьмяни баша дцшдцк, бяс гарьы ня цчцндцр?

Алдядя дейир:

- Айаьым дяйян йерляря гарьы санъаъаьам, нишанэащ олсун. Сизин атлылар ону эюрцб инансынлар. Бундан башга, гарьыларын айры вязифяси дя вар…

Алдядя йола дцшдц, еля бил, йелдян ганад алды. Ярябин атлылары она чата билмядиляр. Алдядя юз доьма торпаьында ганадлы бир гуша дюнцб даьлары, дяряляри бир эюз гырпımında ютцб кечирди. Алдядя Алвыздан, Саваландан, Шащдаьындан, нечя беля-беля мяшщур даьлардан, Кцр, Араз кими чайлардан кечиб эери гайытды. Алдядянин бир эцндя долашдыьы йерляри яряб

атлылары цч айа эязиб эялдиляр. Онлар щансы даьдан, торпагдан кечирдилярся, йеря санъылмыш гарьылары эюрцрдцляр. Вятян кцляйи вурдугъа гарьылар Алдядянин охудуьу няьмяни охуйурдулар.

Яряб атлылары onu da эюрдцляр ки, Алдядя илк дяфя атдыьы дюрд аьаъ щара дцшмцшдцся, бир эцндя щямин яразини тамам эязмиш, ня бир гарыш торпаг гарьыдан кянарда галмыш, ня дя она ялавя едилмишди. Ярябляр йеня дя Одлар дийарына, онун мюъцзяли гоъасына щейрятля бахырдылар.

- Гарьылар сянин няьмяни охуйурдулар.

- Демяли, онларын кюкц доьма торпагдан ришялянир.

- Гоъа вахтында сяндя бу сцрят щарадан пейда олду?

- Адам юз торпаьында гуш кими ганад ачар!

Ярябляр хялифянин йанына ялибош гайытмаг истямирдиляр.

Яряблярдян бири гарьыны чыхарыб бир аддым кянара санъды. О саат гарьынын няьмяси дяйишди. Гарьы Алдядянин няьмясиня, eləcə də о бири гарьыларын няьмясиня йад, йабанчы няьмя охуйурду.

Сонра ярябляр Алдядяйя гарьылардан кянарда ганад ачмаьа ямр етдиляр. Алдядя ня гядяр ъящд етдися, ганадлана билмяди. Чцнки торпаг доьма дейилди.

Ярябляр бу дяфя дя хялифянин йанына ялибош гайыдасы олдулар.

АЛДЯДЯ ВЯ БЯХТИЙАР ДАЬЫ

Алдядя бир эцн оьлуну йанына чаьырtdırыр. Оьлу gəlib эюрцр ki, атасы тамам башга гийафядя, башга вязиййятдядир. Эюзлярини еля эяздирир ки, санки бцтцн щяйаты бойу кешийиндя дайандыьы эцлчичякля, даь-дяря иля, йашыл мешялярля, ъейран-ъцйцрля, няьмяли гушларла, вятянля видалашыр.

Оьлu щяйэъанланыр:

- Бу ня щалдыр, ата?

Алдядя вясиййят едир:

- Мян юляндян сонра илхымдан Гямярнишан аты тутарсан, ъяназями онун белиня сарыйарсан. Вятян щараны мяслящят бился, севимли атым орада дайанаъагдыр, мяни щятин йердя дяфн едярсəн.

Йол бойунъа дястя-дястя ъярэялянян ел иэидляри, ел аьсаггаллары кядяр ичиндядир. Додаглар пычылдайыр:

- Бизи горуйанын гаршысында ещтирамла баш яйирик.

Гямярнишан бярякятли зямилярдян кечир. Чюряк диля эялир:

- Бизи горуйанын гаршысында ещтирамла баш яйирик!

Гямярнишан йашыл мешялярдян, ъейранлы-ъцйцрлц талалардан кечир. Цркяк мараллар диля эялир:

- Бизи горуйанын гаршысында ещтирамла баш яйирик!

Гямярнишан ялван чямянлярдян, няьмяли гушларын мяскяниндян кечир. Эцлляр-чичякляр диля эялир:

- Бизи горуйанын гаршысында ещтирамла баш яйирик.

Гямярнишан эялиб Кцр чайынын саь сащилиндя дайаныр. Мин бир булаьы юзцня гатыб нящря дюнян Кцр öz ахарыны дайандырыб диля эялир:

- Мяни горуйанын гаршысында ещтирамла баш яйирям!

Гямярнишан ахарыны сахлайан Кцрц адлайыб о бири сащиля чыхыр. Гаршыда башы булудлара дяйян даь диля эялир:

- Вятянини, елини, обасыны ъанындан язиз билян, ону эюз бябяйи кими горуйан, онун уьрунда щяр ъцр язаб-язийиятя гатлашан Алдядянин йери мяним гойнумдадыр. Щяйатыны вятяня верянлярин, еліпя мцдрик аьсаггал, йолэюстярян оланларын йери уъалыгдыр. Беля бир инсана говушдуьум цчцн мян юзцмц бяхтийар санырам.

Ат даьын зирвясиня галхды. Алдядяни орада дяфн етдиляр. О эцндян щямин даьа Бяхтийар даьы дедиляр. Алдядянин мязары еля уъалыгда, еля йцксякликдя иди ки, еля биl, бцтцн варлыьы иля йеня дя баьлы олдуьу торпаьын кешийини чякирди.

ДЯДЯ ЭЦНЯШ

Баьдадда яряб хялифяси ешидир ки, Одлар юлкясиндя Дядя Эцняш адлы бир шяхсіййят пейда олуб. Сюзц, сющбяти Эцняшдир, оддур.

Хялифя цч яряб эюндярир. Ярябляр гоъаны кянддя тапмырлар. Дейирляр ки, Дядя Эцняш Пиргулу даьында Эцн, Ай вя башга сяма ъисимляриля марагланыр. Кишинин

йерля иши йохдур, фикри-зикри, хяйалы эюйлярдядир.

Нящайят, ярябляр Дядя Эцняши тапырлар vә сорушурлар:

- Сянин ишин, сянятин нядир?

Дядя Эцняш дейир:

- Мяним ишим gцняшля, улдузла, айла сющбят етмякдир.

Ярябляр истещза едирляр:

- Гоъа, юзцнц эюзля, Эцняш сяни йандырар.

Дядя Эцняш ъаваб верир:

- Эцняш мяни йандырмаз. Эцняш оддур. Мян дя од оьлу – Одлар йурдунун оьлу. Биз гардашыг. Гардаш-гардаша гыймаз.

Әрябляр Дядя Эцняши тутуб Фит даьына эятирирляр. Онлар бир оъаг кцрясини бярк галайырлар. Сонра Дядя Эцняши ода атырлар. Кцрянин аьзыны бярк баьлайырлар.

Сящяр эялиб кцрянин аьзыны ачанда эюрцрляр ки, Дядя Эцняш аловун ичярисиндя, кюзцн цстцндя бардаш гуруб, йазыб - охуйур. Ярябляр heyrət edirlər. Сорушурлар:

- Сян йанмамысан?

Дядя Эцняш арамла ъаваб верир:

- Дедим ки, мян юзцм одам. Од оду йандырмаз.

- Йаздыьын нядир?

- Эцняшля арамызда олан сющбятляри гялямя алырам, гой няслимя йадиэар галсын.

Ярябляр щейрятдян Дядя Эцняшя ъаваb вер-мяйя сюз тапмырлар.

DAŞLAR HAQQINDA

ƏLİ PƏNCƏSİ

Ağdam rayonunun Əliağalı kəndində böyük bir qaya var. Bu qayaya Əli pəncəsi adı veriblər. Çünki, bu qayanın üzərində bir əl yeri həkk olunmuşdur. Nemət adlı qoca bir kişi bu qaya haqqında belə nəql edir ki, keçmiş zamanlarda Həzrət Əli bu yerdən keçirmiş. Birdən kiməsə acığı tutur, daşın yanında dayanıb hirsindən-hikkəsindən əli ilə daşa vurur. Onun əlinin yeri hələ də həmin qayada qalır.

ƏLİ DAŞI

Bağırxan yaylağında Əli daşı var. Keştək kəndindəki bir neçə ağsaqqalların söyləməsinə görə “Əli daşı”nın rəvayəti belədir:

Bu daşa Əli daşı ona görə deyirlər ki, Ərəb sərkərdəsi Əli İbni İmran Azərbaycanı işğal edəndə bu yaylağa gəlib, bu qayaya öz əlinin

şəklini və əfsanəvi atı Düldülün ayaq izlərini həkk etdirmişdir. Bu qayada at bağlamağa yer, axur düzəltdirmişdir. Ona görə də bu qayanın adı Əli daşı qalmışdır.

Hal-hazırda bu qaya Bağırxan yaylağında durur.

КОТАНЧЫ ДАШЫ

Бир киши Сарыйохушун башына ири бир даш басдырыб цстцня йазыр: Йедди ил, йедди ъцт юкцзля бу даьларда якин якдим, тахыл сяпдим, ахырда да бу даьдан ашыб арана аъ эялдим.

Бир нечя ил сонра якинчи щямин дашдакы сюзлярин алтына йазыр: «Биръя йай бу даьлара аь сцрц иля эялиб, аь эцня чыхдым. Yедди илин аъысы ъанымдан биръя йайда чыхды».

DAŞ QIZ

Bir kasıb ailə varmış. Bu ailənin başçısı sayılan kişi naxırçı imiş. O, həmişə çölə heyvan apararmış. Bir gün kişi naxırda ikən anası qızına deyir ki, atana çörək apar. Qız xörəyi siniyə

qoyub başına alır və atasının yanına yollanır. O, qəbirstanlıqdan keçəndə üç cavan atlıya rast gəlir. Qız atlılardan qorxur. Ona görə də üzünü göyə tutub deyir. – Tanrı, məni daşa döndər, ancaq bunlar mənim namusuma toxunmasınlar. Bu vaxt qız daşa dönür. O vaxtdan da ona "Daş qız" deyirlər.

OĞLAN-QIZ DAŞI

Babakər dağının ətəyində yanaşı iki qırmızı daş var. Buna "Oğlan-qız" deyirlər. Keçmiş zamanlarda bir kasıb oğlan varlı bir xanın qızını sevir. Lakin qızın atası qızı varlı oğlana vermək istəyir. Qız isə varlı oğlana getmir və öz sevgilisinə qoşulub qaçır. Xan bunların dalınca qoşun salır. Oğlanla qız görür ki, qoşun onlara çatır. Buna görə də Allaha yalvarırlar ki, Allah ya bizi daş elə, ya da quş. Birinci dəfə daş dediyinə görə Allah onları daş edir. Xan gəlib bunların yanına çatır və qəzəbindən daşı qılıncla vurub iki yerə bölür. Onları birləşməyə qoymur.

OĞLAN-QIZ DAŞI

Deyilənə görə bir oğlanla qız bir-birini dərin məhəbbətlə sevirdi. Lakin bu iki gəncin məhəbbətinə qarşı çıxanlar da az deyildi. Qızın atası razı olmur ki, qızı həmin oğlana getsin. Odur ki, oğlanın elçilərinə rədd cavabı verir. Oğlan əlacsız qalır. Bilir ki, varlı ailədən olan bir qızı heç kəs ona verməz. Odur ki, gizlində qızla görüşəndə ona qoşulub qaçmağı təklif edir. Qız da atasının inadını bilir ki, atası onu başqa bir bəy oğluna vermək fikrindədir. Qız isə həmin oğlanı istəmir. Odur ki, sevdiyi oğlanın qaçırmaq təklifiylə razılaşır. Qız oğlana sübh tezdən, yəni camaat yuxudan durmamış gəlməyi tapşırır. Oğlan gedəndən sonra qız hazırlaşır vədə çatanda ata-anasını yuxuya verib həyətə enir və oğlanla birlikdə qaçmağa başlayır. Amma deyəsən gecənin qaranlığında da onları görən varmış. Qızla oğlan kənddən bir az aralanandan sonra oğlanı istəməyən bir avara qızın atasına xəbər verir və hansı tərəfə getdiklərini bildirir. Qızın atası qılıncını götürərək qızını və oğlanı öldürəcəyinə and içib onların arxasınca düşür.

Hər şeydən xəbərsiz gənclər öz məhəbbətlərinə qovuşacaqlarını zənn edirlər. Təssüf ki, bu cür qoşa addımlamaq, ürək sirlərini bir-birinə açmaq çox çəkmir. Qız təsadüfən geri dönəndə atasının dərənin aşağı tərəfindən gəldiyini görür.

Oğlanla qız qabaq-qabağa bir-birindən təxminən bir metr aralıda durub kişiyə tamaşa edirlər. Qız bilir ki, atası onları öldürəcək. Odur ki, üzünü Allaha tutub yalvarır: -Ay Allah, sən bizi bu əzrayılın əlindən qurtar və bizi elə şey et ki, qanımız tökülməsin. Sanki Allah qızın yalvarışlarını eşidir. Hər ikisini daşa çevirir. Kişi çatanda artıq qız və oğlanın daş olduğunu görür. O, vaxtdan həmin dərə Qız-oğlan dərəsi adlanır və hər ikisinin daşa dönmüş heykəlləri hal-hazırda durur.

AYI VƏ İNSAN

Murğuz dağının ətəyi ilə bir kişi gedirmiş. Onun yolu meşəlikdən keçir. Hər tərəf çən-duman idi. Bu vaxt qəflətən meşədən bir ayı çıxır və kişiyə hücum edir. Kişi qaçmağa başlayır. Ayı isə az qalır ki, ona çatsın. Kişi görür ki, ayı onu yeyəcək, Allaha dua etməyə başlayır. İlahi, hər ikimizi daş elə, qoy ayı məni yeməsin. Hər ikisi oradaca daş olur.

QAYALAR HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR

SOHA УЧАН QAYA

Гядим заманларда Кяпяз даьынын ятяк-ляриндя, эюзял мешялярин гырагларында, эюз йашы кими дуру булагларын башында кючяри тайфалары йурд салырдылар. Онлар йаз, пайыз айларыны бу səfalı йерлярдя qalar, гышdа ися арана гайыдардылар. Беляликля, онлар йарымкючяри щяйат кечирярдиляр.

Йеня дя йаз айы Азярбайъан торпаьына гядям гойдуьу бир вахтда бу тайфалар юз обаларына кючцр. Новруз байрамындан сонра еля бил, даьлар ъяннятя дюнцр. Мешялярдя гушларын шян səsləri бир-бириня гарышыр, аьаълар чичякляниб ятрафа хош ятир сачыр.

Беля бир заманда бу тайфалардан бири Кцряк чайынын гыраьына дцшцр. Бура олдугъа эюзял, мянзяряли бир йер олур.

Обанын дцшдцйц йерин бир тяряфи мешялик, о бирі тяряфи щцндцр даьлар, диэяр тяряфип цстц эюзял тала, алты ися диш-диш олан гайалыглар idi. Бу таладан ашаьыйа учурума бахдыгда адамын ъанына цшцтмя дцшцрdü.

Даь щавасында бюйцмцш гарагаш, гараэюз, уъабойлу, йарашыглы бядянли 17 йашлы Сона тайфанын мютябяр кишиляриндян биринин гызы иди. Сонаны истяйян чох иди. Эюзяллийи иля бярабяр олдугъа дирибаш олан Сона щеч кимя кюнцл вермирди. Евдяки mübahisədən сонра ики няфярин цстя дайанмышдылар. Сона юз тайфаларындап мярд, ъясарятли, ядяб-яркан йери билян касыб бир оьлана «щя» дейирди. Атасы ися ону узаг тайфадан олан варлы бир оьлана вермяк истяйирди. Sонанын ися ъавабы айдын иди:

- Юз елимин нюкяриня кяниз олаъаьам, йад йерин ağасына ханымлыг елямяйяъяйям!

Варлы оьлан Сонанын архасынъа эащ арана, эащ да даьа сцрцнцр. Далбадал елчи эюндярир, анъаг бир нятиъя щасил олмур. Оьлан щирслянир, зора ял атмаьы гярара алыр.

Эцнлярин бириндя Сона сящянэини эютцрцб гайанын тяпясиндян фявваря вуран

булаьа су долдурмаьа эедир. Оьлан йолдашлары иля гызы izləyirdi. Сона сящянэи долдуруб булагдан чякиляндя гызы tuturlap. Сона сящянэи бурахыб onlarla ялбяйаха олур. Сящянэ башыашаьы дыьырланыр. Щай дцшцр. Ъамаат сяся тяряф ахышыр. Оьлан эюрцр, зорла да мягсядиня наил ола билмяйяъяк. Хяйанятя ял атыр. Даьлар лаласыны гайадан атыр. Щамы тцкцрпядян бир сясля гышгырыр. Onlar Сонаны юлдц билиб арадан чыхырлар.

Гайанын бюйрцндя битян аьаъ Сонаны тутуб сахлайыр. Сящянэ дя ашаьыда саламат галыбмыш. Ъамаат бу сирря щейрятлянир. Гызын атасы:

- Гызым, шцкцр саламат гуртардын!

Сона:

- Ата, горхма доьма аьаъ мяни дяряйя учмаьа гоймазды.

Гызын атасы:

- Гярибядир, сящянэ дя саламат галыб?

Сона:

- Ата, йад яллярин тящрики иля гайалара чырпылан сящянэи доьма даш гырмазды.

Ата гызыны баша дцшцр vә юз сящвини анлайыр. Сонанын севэисиня хейир-дуа верир.

ЙАЗЫЛЫ ГАЙА

Бири вар имиш, бири йох имиш. Кечмиш заманларда Гайа адлы эянъ bir оьлан вар имиш. Гайа Бенганын – Самухун щюкмдары имиш. Гайа аьыллы, тядбирли, эяляъякдян хябяр верян, тябяяляринин гядрини билян бир щюкмдар имиш. Она эюря дя Самух ъамааты онун щяр bir сюзцня гулаг асар, щяр бир ямрини йериня йетирярмиш. Онун яйалятиня ким басгын ется, мяьлуб олармыш. Кцр, Гавры вя Ганыг чайлары иля ящатя олунан Самуха дцшмян бата билмязмиш.

Гайанын Ящмяд адлы гочаг бир эямичиси вар имиш. Ящмяд дя Гайа кими црякли, щеч нядян горхмайан bir иэид имиш. Бир эцн Ящмяд юз щюкмдарынын тапшырыьы иля Гарасаггал кяндиня этмяли olur. Сящяр Ящмяд эяминин йанына эяляндя эюрцр ки, эями аьзына кими иланла долудур. Ня гядяр чалышырса, иланлары эямидян гова

билмир. Əлаъсыз галаn Əhməd эямини Гарасаггала тяряф сцрцр. Kənara чатан кими иланлар эямини тярк едир. Ахырынъы илан da аьзындан бир лял салыб эедир. Sян демя, бу, иланларын падшащы имиш. Ящмяд ляли эютцрцб юз аьасы Гайанын йанына гачыр. Гайа ляли щарадан алдыьыны сорушур. Ящмяд башына эялянляри она данышыр. Гайа бундан чох севинир. О, Ящмядя дейир ки, иланлар вурушмаьа эедирлярмиш, сян онлара йахшылыг елямисян, онлар да явязиндя буну сяня баьышлайыблар. Иланлар бир нечя эцндян сонра гайыдаъаглар. Сян онлары судан кечирярсян. Бялкя йеня бир хейирляри дяйди.

Бир нечя эцндян сонра Ящмяд сящяр тездян эями иля Гарасаггала йолланыр. Сащиля чатанда чайын гыраьында хейли илан эюрцр. Иланларын чоху йаралы имиш. Онлар эямийя долушурлар. Ящмяд ilanлары Самух тяряфя кечирир, юзц isə Гайанын йанына гайыдыр. Иланлар да ону изляйир. Ящмяд yalnız Qайанын йанына йахынлашанда иланлары эюрцр. Демя, иланлар ора Ящмяддян габаг чатыблармыш. Гайа да иланлары эюрцр вя онлара deyir ki, ай Аллащын щейванлары, хош эялмисиniz.

Иланлар колларын дибиня чякилир, эизлянир вя о эцндян Гайанын йахын кюмякчиси олурлар.

Эцнлярин бириндя йаделлиляр Гайанын юлкясиня басгын едирляр. Бундан хябяр тутан Гайа гошунлары иля бирликдя дцшмян цзяриня щцъума кечир. Дцшмян гошуну чох имиш, buna görə də Гайанын гошунуну qırıb-tökürlər. Еля бу заман иланлар кюмяйя эялирляр. Онлар пійаданын юзцнц, атлынын атыны чалырлар. Буну эюрян йаьы дейир: - Бизи тякъя адамлар гырмыр, бу йерин иланлары да мящв едир. Онлара батмаг олмаз, тез эери чякилин.

Дцшмян гачыб ъаныны гуртарыр, Гайа йеня галиб эялир. Гайанын гочаглыьы, халгына щюрмяти гоншу дийарлара да йайылыр. Мцхтялиф йерлярдян фаьыр-фüqəра ахышыб Самуха – Гайанын йанына эялмяйя тялясирляр.

Бир эцн Гайайа хябяр верирляр ки, бцтцн ялсиз-айагсызлар сянин мямлякятиня эялир, сян онлара йер-йурд, аман-иман вермясян, эедиб орда-бурда сяни писляйяъякляр. Бу да сяни щюрмятдян салар, дцшмянляринин сайыны артырар.

Гайа ъаваб верир:

- Гой эялсинляр, щяр кяс юзц ишляйиб юзцнц, кцлфятини доландыраъаг. Ъамаатын чохлуьунун юлкяйя зийаны дяймяз. Икинъиси, мян дцшмянимин чохалмасындан горхмурам. Сизя, юз ел-обама архаланырам.

Сян демя, эялянlярин ичярисиндя Гайанын дцшмянляриндян дя вар имиш. Бяс буну неъя билирляр?

Бир дяфя Ящмяд, сящяр тездян Кцря, эяминин йанына эялир, эямини йериндя эюрмцр. Ора-бура бойланыр, эюрцр ки, эями бир аьаъ ашаьыда баьлы дуруб. Бу иш онун башына бир нечя дяфя эялдийи цчцн Ящмяд буну Гайайа хябяр верир. Гайа Ящмядя тапшырыр ки, izləyib, эюрсцн буну ким еляйир. Ящмяд эцдмяйя башлайыр. Эеъянин бириндя эюрцр ки, эялмялярдян бири эямини ачды вя миниб о бири тяряфя кечди, сящяря йахын гайыдыб эялди, эямини йериня баьлайыб эетди. Сящяр ачылан кими Ящмяд ящвалаты Гайауа данышыр. Гайа Ящмядя тапшырыр ки, бу сирри щеч кимя демясин. Гайа юзц щямин эялмянин далынъа дцшцр. Бир эеъя эялмя эямини ачдыьы заман ону боьазламаг истяйир, анъаг буна лцзум галмыр, эялмя birdən qışqırır. Гайа йахынлашанда бахыр ки, бир илан эялмянин

боьазына, бири дя ayaqlarına сармашыб. Гайа оnа йахынлашанда эялмя йалварыр ки, мяня кюмяк еля, бу иланлары юлдцр, ъанымы бунларын ялиндян гуртар.

Гайа эялмядян сорушур:

- Сян щяр эеъя о тайа ня цчцн кечирдин?

Эялмянин боьазына долашан илан бошалыр, эялмя дейир:

- Мян щяр эеъя сянин эюрдцйцн ишляри о тяряфя хябяр верирдим. Онлар гошун йыьырлар, сянин цстцня эяляъякляр, инди мян ахырынъы хябяри онлара чатдыра билмядим, онлар бу саат щазыр, мцсяллящ щалда мяни эюзляйирляр.

Иланлар ону чалырлар, боьуб юлдцрцрляр.

Илляр ютцр. Гайа гоъалыр, сач-саггалы аьарыр. Бир эцн Гайа юз ъамаатыны йыьыб, онлара дейир:

- Даща мян гоъалмышам. Сизи доландыра билмирям. Эялин юзцмцзя айры башчы сечяк.

Ъамаат онун сюзцнц йеря салмыр. Бундан бир неча эцн сонра Гайа, Самухун сол сащилиндяки гайалыьын йанында ъамаатла щалал-щцммят етдикдян сонра гейб олур.

Гейб оланда бармаьы иля щямин гайаны ъызыр.

Дейиляня эюря, Гайанын гейб олдуьу йердя бир илан щяля дя онун кешийини чякир.

КЯНДИР ГАЙАЛАРЫ

Надир шащ чятин кечидляри юйрянмяк цчцн башынын дястясиля бирликдя uса даьлара эязмяйя чыхыр. Йолу Чянли даьын айаьына дцшцр, орадан да Гошгар даь дярясиня енир. Шащ гаршысындakı мянзяряни эюряндя эюзляриня инанмыр, ону щейрят эютцрцр. Эюрцр ки, эянъ бир оьлан ики гайа арасында кяндир цстя ойнайыр, алтындан да гыжщагыжла даь чайы ахыр.

Шащ ятрафдакылардан сорушур:

- Бу кимдир? Щаралыдыр?

Щамыдан яввял Елат киши диллянир:

- О, бизим пящляванымыз Ханоьландыр.

- Сизин ханыныз, Ханоьланыныз да вар?

Сюзцн кинайя іля дейилдийини баша дцшян Елат киши шащы ъавабсыз гоймур:

- Бяли, бу даьларда щяр кяс юзцня бир хандыр.

Шащ гязябиндян додаьыны чейняйир. Елат кишинин йахасындан тутуб ону бярк-бярк силкяляйир. Буну эюрян Ханоьлан кяндирин цстцндя ойнайа-ойнайа бармаьы иля шащы щядяляйир.

Шащ буна дюзя билмир və Ханоьлан чайын ортасына чатанда намярдлик едиб хянъярля кяндири доьрайыр. Эянъ пящляван Гошгар чайын сал дашларына чырпылыб пaгча-парча олур. Гошгар чайын зцмрцд сулары ал гана бойаныр, гайалардан салланан кяндирин уълары суйа дцшцр.

QARA İNƏK ZAĞASI

Bir gün bir kişi axşam evə qayıdanda görür ki, çöldə bir inək otlayır. Kişi fikirləşir ki, əgər inək çöldə qalarsa onu qurd yeyər. İstəyir ki, həmin inəyi kəndə gətirsin. Lakin o, inəyə yaxınlaşdıqca inək ondan uzaqlaşır. Axırda inək gəlib bir zağaya girir. İnəyin dalınca zağaya girən kişi görür ki, burada bir qarı oturub. Inəyin sahibi Giveh qarı bəni insanı görüb üzünü göyə tutur:

İlahi, indiki bizim yerimizi bəni insan gördü inəyimi də, sərnicimi də, məni də daşa döndər. Həqiqətən o gündən üçü də daşa dönür. Giveh qarının adı unudulsa da həmin yerin adı Qara inək zağası (mağarası) qalır. İnək daşa dönüb. Zağanın yuxarısından su tökülür. Su inəyin qabağında axır, içindəki otda daşa dönüb.

MOLLA QAYASI

Ağstafa çayının axıb keçdiyi çox gözəl mənzərəsi olan Dilican dərəsinin hər tərəfi sıldırım qayalardan, sıx meşələrdən ibarətdir.

Dilican dərəsində Qırxbulaqdan azacıq aralı olan bir qaya var. Həmin qaya sanki, təbiətin ecazkar əli ilə düzəldilmiş insan heykəlinə oxşayır. El arasında "Molla qayası" adlanan bu yerdə ölüb, itməyən acı bir xatirə - əfsanə yaşayır.

Keçmişdə oxumuş, aqil adamlara da bəzən Molla deyə müraciət edirdilər. Belə mollalardan biri el-obanın ağsaqqalı imiş. İnsanlığı, düzlüyü, daha doğrusu düz sözü və yaxşı əməli ilə bu Molla camaatın xətir-hörmətini qazanıbmış. Arandan dağa köçən el yolu Seldağılandakı Qırx-

bulaq adlanan gözəl bulağın yanından keçərmiş. İlin isti vaxtı bu möhtərəm Mollanın köçü el-oba ilə birlikdə dağa yollanır. Yaylaq yolu uzun olar, yaylaq yolu şirin olar, deyərlər. Mollanın köçü Qırxbulağın yaxınlığındakı binəyə düşür. Mollanın obanın qənirsiz gözəllərindən sayılan Aytəkin adlı bir qızı da varmış.

Bir dəfə Aytəkin su gətirmək üçün bulağa gedir. Qız bulaqdan qayıdanda ayı ilə rastlaşır. Ayı bu qənirsiz gözəli parçalayır. Molla xeyli gözləyir, Aytəkin gəlib çıxmır. O, çəliyini götürüb qızın dalınca bulağa tərəf gedir. Molla çox axtarır, ancaq doğma balasını tapa bilmir. Aytəkini tapmaq ümidi ilə sıldırım qayaya çıxır. Bu qayadan meşənin dərinliyi və buradan keçən yol aydın görünür. Molla yollara baxa-baxa qızı Aytəkini çağırır. Nəhayət bala dərdi müdrik mollanı daşa döndərir.

O gündən daşa dönmüş Molla, sanki doğma balası Aytəkinin həsrəti ilə yollara göz dikib onu gözləyir.

Əzizinəm daşa dönər,
Bu yol çatar daşa dönər.
Bala dərdi çəkən ata,
Yol üstündə daşa dönər.

Yaxud:

Əzizim, daşa dönər,
Yol çatar daşa dönər.
Dərd çəkən yazıq ata,
Ağlayar, daşa dönər.

Bu bayatı da həmin hadisə ilə əlaqədar olaraq dillərə düşür, ürəklərdə yaşayır.

MOLLA QAYASI

Bu qaya Dilican dərəsində yerləşir. Adı bir rəvayətlə bağlıdır. Bir gün buradan köç keçirdi. Dincəlmək üçün dərədə bir az dayandılar. Bunların içərisində bir molla var idi. O, dərədən uzaqlaşıb təsbeh daşı axtarmağa başladı. Bir neçə daş tapdıqdan sonra geri qayıdırdı. Geri qayıdanda onun üzərinə bir ayı hücum çəkdi. Bu vaxt molla nə qədər çağırdısa da onun imdadına çatan olmadı. Molla Allaha yalvardı ki, onu ayının parçalayıb yeməyindənsə bir daşa çevirsin. Elə bu zaman Allah mollanın səsini eşidib onu bir qayaya çevirir.

Elə o vaxtdan həmin qaya Molla qayası adlanır. Bu qaya Dilican dərəsindədir.

BUZ MAĞARA

Qəmərvan kəndindən aşağıda Bazardüzü zirvəsinin cənub yamacında bir mağara var. Bu mağara o qədər də böyük deyil, amma içərisi buz layları ilə örtülüb. Həqiqətən də kəndin yaxınlığındakı zirvədə belə bir mağara mövcuddur. Amma yerli əhali rəvayət edir ki, guya bu mağaradan Cəllad adlı bir çoban uçub ölmüşdür. Buna görə də camaat arasında bu mağaraya Cəlladuçan mağara deyilir.

QIZ QAYASI

Bir xanın bir qızı olur. Bir kasıb oğlan ona vurulur. Qız isə onu istəmir. Oğlan deyir ki, ölsəm də səni alacağam. Qız bu kənddən o kəndə, bu şəhərdən o şəhərə qaçır. Oğlan da dalınca. Axırda qız görür ki, kənddən kənarda, bir qıraq yerdə çıxılmaz, çətin çıxılan bir qaya var. Bunun bir yanı meşəlikdir, üç yanı isə şumal daşdır. Qaya çıxılmazdır. Qayanın hündürlüyü isə təxminən 200 m olar. Qız oğlandan azad

olmaq üçün bu qayanın başına çıxır. Oğlan görür ki, qız qayanın başına çıxıb. Qız elə bilir ki, daha oğlan bura çıxa bilməyəcək. Oğlan qayanın dibinə gəlib qızın yanına çıxmaq istəyir. O bir kəndir götürüb ağaclara bağlaya-bağlaya qalxır qayanın başına. Qız görür ki, oğlanın onun yanına çatmasına az qalır. Qayanın 100 metrliyində olan bir yol varmış. Qız özünü qayanın başından düz yola tullayır və orada ölür. Oğlan da qıza qovuşmadığı üçün özünü qayadan atır. O, qayanın döşündə olan bir ağacın üstünə düşür və oradaca ölür. Onu həmin ağacın dibində, qızı isə özünü atdığı yerdə dəfn edirlər. O gündən qızın qəbrinə qız qəbri, həmin qayaya isə Qız qayası deyilir.

QIZIL QAYA

Şuşa şəhərində dağların qoynunda başı göylərə dəyən əzəmətli bir qaya yerləşir. Adına Qızıl qaya deyirlər. Bu ad qayaya təsadüfən verilməmişdir. Bu adla bağlı çoxlu əfsanələr var. Deyilənlərə görə həmin qayanın altında gözəl bir şəhər salınmışdır. Şəhər hökmdarının zəngin qızıl xəzinəsi varmış. Şəhər hər tərəfdən dağlarla əhatə olunubmuş. Bir gün güclü zəlzələ nəticəsində şəhər dağılır və uçub-tökülən

qayalıqların altında qalır. Həmin bu qayanın altında zəngin qızıl xəzinəsi var. Deyilənlərə görə həmin qızılla üç Şuşa şəhəri tikdirmək olar. Elə o vaxtdan həmin qaya Qızıl qaya adlanır. Qayanın önündə durub ucadan deyəndə, Qızıl qaya qızılın var? Elə bil qaya cavab verir:

- Qızılım var.

- Başqa bir əfsanədə isə deyirlər ki, həmin qayanın tərkibində zəngin qızıl yataqları var. Elə ona görə Qızıl qaya adlanır.

DİDVAN

Keçmiş zamanlarda bir oğlanla bir qız sevişirmiş. Lakin onların ata-anaları bu sevgiyə, onların görüşməsinə mane olurlar. Buna görə də qızla oğlan bir didvan tikirlər. Bu didvana yerin altından yol gedir. Onlar o yol ilə didvanda görüşərlərmiş. Indi hal-hazırda həmin didvan durur. Tədqiqatçılar orada yeni-yeni tədqiqatlar aparırlar.

MARAL QAYASI

Şəmşəddin meşələrində maral gəzərmiş. Meşənin gözəlliyi, bəzəyi olan marallar nə qədər ki, top, tüfəng səsi eşitməmişdi, insanlardan qaçmaz, hürkməzdilər. Vaxt gəldi, vədə yetişdi, insan özünün qənimi olan odlu silahı yaratdı, pəhləvanlıq zamanı getdi, arxada qaldı, asıb-kəsmək dünyası başlandı, nə başlandı...

Belə danışırlar ki, özünü yer üzünün allahı adlandıran, varı-dövləti aşıb-daşan, Əhməd adlı padşah varmış. Onun var-yox bir qızı varmış. Qızın gözəlliyinə hamı heyran imiş. Qonşu padşahlıqdan dalbadal gələn elçilər əliboş qayıdarlarmış. Səbəb də bu imiş ki, Əhməd qızı, o oğlana verəcəkdi ki, onun qəhrəmanlığı, hünəri bütün aləmə yayılsın, həm də Əhmədin şərtlərinə əməl etmiş olsun.

Bəli, igid oğlanlar, padşahın kürəkəni olmaq istəyənlər tüfəng götürür, patrondaş bağlayır və beləcə vurhavur düşür. Haqq-nahaq minlərlə adam öldürülür, qan su yerinə axır. Elçilər isə dalbadal axışıb gəlir. Bu səda Əhmədin qulağına çatır. O deyir ki, adam öldürmək, yol kəsmək dədədən qalma adətimizdir. Belə qəhrəmanlıq gərək deyil. Mən deyirəm ki, qızımı almaq istəyən oğlan elə hünər göstərməlidir ki, mən də baxıb əhsən deyəm, kənardan baxanlar da.

Bəli, oğlanlar yeni çıxış yolları axtarır, özlərini Əhmədin gözündə uca etmək istəyirlər.

Biri dəryadan nadir tapılan balıq tutub gətirir, biri qırqovul, biri bülbül ovlayır, biri meşə xoruzunu...

Padşah baxıb görür ki, öz hovuzunda yüz cür balığı var, qəfəslərində dünyanın hər yerində yaşayan quşu var. Gör axmaqlar məni aldatmaq, maral baxışlı qızıma hansı yollarla sahib olmaq istəyirlər-deyə düşünür.

Əhmədin qapısında Zaman adlı bir nökər vardı. Nökər olanda nə olar, o da insandı. Axı onun da zövqü var, sevgisi var. Zaman bir neçə il idi ki, həyət-bacada tez-tez gördüyü Ceyrana (qızın adı belə idi) baxır, dərindən ah çəkir. Onun dərdindən divanə olur. O da baxt ulduzunu sınamaq istəyir.

Ağasından 40 günlüyə icazə alır, hara gedəcəyini isə ona demir. Ağa icazə verir. Onun nə tüfəngi vardı, nə də patronu.

Özlüyündə düşünmüşdü ki, Ceyrana yalnız maral tay ola bilər! O fikirləşir ki, bir diri maral tutub gətirər, qıza bəxşiş verər. Maralı çox sevən qıza ürəyini açar. Bəlkə bu yolla istəyinə nail ola bilər.

Zaman kəmənd götürür, yoluna düzəlir. Marallar duyuq düşür, piyada gəzən Zamanı görüb qaçırlar.

Bir gün belə, iki gün belə. Günlər gəlib keçir, heç bir murad hasil olmur. Vaxta cəmi üç gün qalır. Zaman duz götürüb açıq talada yastı daşın üstünə duz səpir, özü isə yaşıl otların arasında gizlənir. Marallar duzlağa gələndə Zaman kəmənd atır. Maralın biri buynuzundan kəməndə ilişir. Zaman çox çətinliklə maralı gətirib Əhmədin həyətinə çıxardır. Ceyran ala gözlü maralı görüb Zamanın hünərinə heyran qalır.

Hər səhər həyətində at, qoyun, inək görən padşah bu səhər maral görəndə mat-məətəl qalır. Zamanı çağırır əhvalatla tanış olandan sonra fikrə gedir. Ürəyində öz-özünə deyir: - Ay zalım, qız buna layiqdir? Nökərin də qızı sevməsi heç xəyalından da keçməz. Nökər hara, padşah qızı hara?

Ceyran maralın yanına gələndə Zaman sevinir ki, hər iş düzəldi. Qız atasının şərtlərindən xəbərdar idi. O, Zamanın atası tərəfindən göndərildiyini zənn edib, ona yaxınlaşan atasına dedi:

-Hə, ata, Zamanın hünərinə sözün varmı?

Padşah görür ki, qızın da nökərə meyli var. Nə olsun ki, nökərdir. Söz-söhbət böyüyür.

Zaman irəli durur:

- Mənim ağam, nökər adam deyilmi? Ceyrana layiq hədiyyə gətirmişəm, qəbul et, sözündən dönmə.

Padşah sözü yalana çıxmasın deyə Zamana deyir:

- Bu marala bir tay da gətirsən, qız sənindir!

Zaman sonsuz həvəslə yenə maral dalınca yollanır. O, yenə də duzlağa gedir. Günlərlə oturub maral gözləyir. Yaz çıxır, yay gəlir, yay çıxır payız gəlir, marala rast gəlmir ki, gəlmir.

Nəhayət, qış gəlir. Qalın qar düşür. O, maralın izini görəndə sevinir. Gedir, gedir, qayanın başında maralın otladığını görür. Sürünə-sürünə marala tərəf gedir. Kəməndi atdığı ilə maralın duyuq düşməsi bir olur.

Başı kəməndə düşən maral özünü qayadan atmalı olur. İpin bir ucunu belinə bağladığı üçün Zaman da maralla birlikdə qayadan uçuruma düşür.

Maral qayası adı belə yaranır. Belə deyirlər ki, padşah Əhməd sözünə əməl etmədiyinə görə gözləri tutulur, əzab-əziyyət içərisində ölür. Ceyran da ömrünün sonuna qədər maral dalınca gedən Zamanın yolunu gözləyir, sevgilisinin

iyini evdəki maraldan alır. Maral öldükdən sonra isə Ceyran hər il "Zaman qayası"nı (o qayanı Zamanın adı ilə bağlayırdı) ziyarət edərdi.

Ancaq camaat, el-oba qayanı özünü birinci olaraq atan maralın adı ilə bağlayırdı.

Maral qayasına gedənlər meşənin içərisində belə bayatı oxuyardılar:

Dağlar marala qaldı,
Otu sarala qaldı.
Zalım şah unuduldu,
Ad-san marala qaldı.

KOROĞLU QAYASI

Bu qaya Tovuz rayonunun Kirən kəndində yerləşir. Doğrudan da, qayaya baxanda görürsən ki, daşın üzərində Koroğlunun şəkli var. Qayanın ortasında böyük bir otaq var. Qaya daşdan hörülmüşdü. Otaq isə sanki ağacdan hazırlanıb. Həmin qaya indi də durur.

Onun yuxarı hissəsində bir kənd var. Bu kəndin adı Qalaboyundur. Həmin kəndin adı oradan meydana çıxmışdır.

QANLI QAYA

Polad kəndində Əli adlı bir bəy yaşayırmış. Bəyin gözünün ağı-qarası Telli adlı bir qızı vardı. Telli çox gözəl idi. Əli bəyin öz çobanı Hilal bir könüldən min könülə Telliyə aşiq olur. Telli də öz meylini Hilala salır, onu ürəkdən sevir.

Əli bəy işdən xəbər tutur. Hilalı qapısından qovur. Hilal çöllərə düşür, hündür bir qayanın başında yaşamağa başlayır. Əli bəy qızını başqa bir oğlana vermək istəyir. Bu xəbəri eşidən qız göz yaşlarını axıtmağa başlayır. O, atasından gizli Hilalla görüşür. Əhvalatı sevgilsinə danışır. Hər ikisi əl-ələ verib, həmin qayanın başına qaçırlar. Əli bəy işdən xəbər tutan kimi, qoşun toplayıb, qayanın dibinə yaxınlaşır. Qoşun həmlə etməmiş Əli bəy özü qayanın başına bir xəbərdarlıq oxu atır. Ox süzüb çobanın sinəsindən keçır. Çobanın sinəsindən axan qan qayanın üstünə tökülür. Çoban ölür. Telli belə bir

vəziyyətə dözmür. Qayanın başına çıxıb, yanıqlı bir ah çəkir, qəzəbini dili odlana-odlana söyləyir.

Əzizim, qanlı qaya,
Qanlı yer, qanlı qaya.
Bu necə zəmanədir,
Yar gedə qanlı qaya?

Qız özünü qayadan atır.

Elə həmin vaxtdan həmin qayanı camaat "Qanlı qaya" adlandırmağa başlayırlar.

ƏYRİBOYUN QAYASI

Gənc bir oğlan olan varlı və gözəl bir qızı sevir. Lakin qızın atası qızını oğlana verməyə razı olmur. Onu da bilir ki, bunlar bir-birlərindən əl çəkməyəcəklər. Qızın atası bu fikrə düşür ki, oğlanı öldürsün. Adamlarını göndərir ki, oğlanın boynunu vursunlar. Belə də olur, oğlanı boynundan vurub yaralayırlar. Oğlan Allaha yalvarır ki, bu zülümdənsə məni daşa döndər. Bu sözdən sonra oğlan daşa dönür.

HAÇA QAYA

Gədəbəy rayonunda Haça qaya adlı bir qaya var. Rəvayətə görə bir oğlan qayanın yanından keçərkən deyir ki, mən bu qayanın başına çıxa bilərəm. Lakin nə qədər edir qayanın başına çıxa bilmir. Elə atın üstündəcə oğlanın ürəyi partlayır. Bu zaman qaya iki yerə parçalanır və oğlanla atın şəkli qayanın üzərinə düşür. Hər qayanın dibində iki bulaq əmələ gəlir. Bu bulağın birindən qan, o birindən isə su axır. Elə o vaxtdan bu qaya "Haça qaya" adlanır.

GƏLİN QAYIDAN QAYA

Deyilənlərə görə keçmiş zamanlarda bir kişi başqa bir kənddən oğluna gəlin gətiribmiş. Toy adamlarının yolu indiki "Gəlin qaya" deyilən yerdən keçirmiş. Onlar dincəlmək məqsədi ilə orada əylənirlər. Kənarda bir at ilxısı görünür. İlxının içində iki ala at varmış. Keçmişin ənənlərinə görə atın alalığı çirkinlik imiş. Bu səbəbdən ala at saxlamazlarmış. Ona görə də ilxının içində ala at olması onları maraqlandırır. Toyu olan oğlanın atası deyir ki,

gərək mən bunun səbəbini öyrənib görəm bu ilxının sahibi niyə bu iki atı tələf etmir?

İlxıçını çağırıb soruşur: - Aydın olur ki, ilxı filan Hacınındır. Hacının yanına gedirlər. Toyu olan oğlanın atası soruşur ki, ay Hacı, bu qədər atın içində bu iki çirkin rəngli atı saxlamaqda məqsədin nədir? Hacı belə nağıl edir ki, mən vaxtilə çox kasıb idim, özü də bircə atım var idi. Yaylağımızda at otarırdım. Birdən hardansa ala bir ayğır at gəlib mənim atıma qoşuldu. Bir ildən sonra atım ala bir at doğdu. Başqa atım olmadığından onu tələf etmədim. Sonra atlarım çoxaldıqca həmin ala atları nə qədər satdım, bağışladım ki, bəlkə kökü kəsilə. Amma nə qədər tələf etsəm də yenə üç, beş ildən bir yenə belə üzə çıxır.

Toyu olan oğlanın atası çox fikirləşir. Gəlininin adamlarını, ağsaqqallarını, ağbirçəyini çağırıb el adətinə görə duza-çörəyə and verir ki, gəlinin nəslində-nəcabətində nə eyib varsa deyəsiniz. Gəlinin adamları duza-çörəyə and içirlər ki, biz bu gəlinin nə anasında, nə qoca nənəsində bir ayıb bilmirik. Amma eşitmişik ki, qoca nənəsinin anası əxlaqsız olub. Oğlanın atası götür-qoy edir. Deyir ki, filan Hacı əlli ildir ala atın cinsini kəsə bilmir. Yəqin ki, bu əxlaqsızlıq da mənim gəlinimin nəslində üzə çıxacaq. Ona

görə də gəlini elə burdan da geri qaytarmalıyam. O, qız tərəfin adamlarını çağırıb məsələni açır ki, mən nə qədər əziyyət, xərc çəksəm də öz boynuma. Mənimki daha sizinlə tutmaz. Beləliklə, həmin qayanın yanından gəlini geri qaytarırlar. O vaxtdan həmin qayanın adı Gəlin qaya yox, Gəlin qayıdan qaya adlanır. İndi də qocalar ona "Gəlin qaya" yox, "Gəlin qayıdan qaya" deyirlər.

ZEYNƏB QAYASI

Gədəbəy rayonunun Arıqıran kəndində Dayan çay adlı çay var. Bu çayın yanında böyük bir daş yerləşir. Qocaların söyləməsinə görə həmin kənddə o vaxt Zeynəb adlı bir varlı qarı vardı. Özü də yaman xəsis imiş.

Xəsislikdən heç kimə bir şey vermirmiş ki, qoyun-quzusunu otarsın. Bu qarı həmişə özü mal-qaranı otarmağa aparıb, həmişə də bu böyük daşın yanında oturardı.

Bir gün o, yenə sürünü həmin yerə aparır. Onu da qeyd edim ki, qocaların dediyinə görə bu çay hərdən daşır, daşqın əmələ gəlirdi. Bu dəfə də çayda daşqın əmələ gəlir və Zeynəb qarını da özü ilə aparır. Heç kim bu xəsis qarının

köməyinə gəlmir. Deyilənə görə elə o vaxtdan bu daşa Zeynəb qayası deyirlər.

LAÇIN QAYASI

Ağdərə rayonunun Ortapəyə kəndinin qabaq tərəfində hündür, sıldırım bir qaya var. Qayanın adı Laçın qayasıdır. Keçmiş zamanlarda o qayada qızılquş balalayırmış. Ona görə də elə həmin vaxtdan bəri o qayanın adı Laçın qayası qalıbdır.

GƏLİN QAYA

Yazın gül gülü, çiçək çiçəyi çağıran zamanı imiş. Təzə gəlin körpəsini qucağına alıb, çölü-çəməni gəzməyə çıxır. Görür ki, sonalar göldə üzür, çox xoşuna gəlir. O da soyunub gölə girir. Gəlinin ağ, mərmər bədəni ətrafa sanki işıq saçır.

Çiçəkli dağdan gölə tamaşa eləyən bir qoca, elə bilir ki, suda çimən mələkdir, heyran qalır. Gəlin də qocanı görür və tanıyır. Sən demə, qaynatası imiş. Gəlin körpəsini də qucağına alıb

evə yollanmaq istəyir, ancaq yerindən tərpənə bilmir, üzünü göylərə tutur:

- İlahi, rüsvayçılıqdan ölüm yaxşıdır, necə çıxım ağsaqqalın üzünə, məni daşa döndər.

Deyirlər, yazıq gəlin elə oradaca daşa dönür. "Gəlin qayası" adlanan bu daş heykəl Maral gölün yanındadır.

GƏLİN QAYASI

Kəlbəcər rayonunun ərazisində "Gəlin qayası" deyilən bir qaya var. Rəvayətə görə tərəkəmələr yaylaqda olarkən bir gəlin əri üçün yemək-içməyi vaxtında hazırlamır. Əri hirslənir və onu döyür. Onun zərbələrindən yaxa qurtarmaq üçün gəlin qaçır. Lakin onun yolunu dibsiz uçurum kəsir. Ərinin qəzəbindən daha çox qorxan gəlin özünü uçurumdan atır. Hamıya elə gəlir ki, gəlin həlak olacaqdır. Xoş bir təsadüfdən gəlinin tumanı hava ilə dolaraq paraşut kimi açılır və gəlin sağ-salamat yerə enir. O gündən gəlinin özünü uçurumdan atdığı yer Gəlin qaya adlanır.

GƏLİN QAYASI

Yaşıl meşələr və dağlar qoynunda səfalı bir kənd varmış. Bu kənddə gözəl-göyçək bir gəlin yaşayırmış. Bir gün gəlin qonşu kənddə yaşayan atasıgilə getməli olur. Kəndin yolu yaşıl bir meşənin içərisindən keçib gedirmiş. Gəlin həmin meşənin içərisi ilə gedərkən qabağına bir atlı çıxır. Gəlin görür ki, atlı buna çatsa bunun namusuna toxunacaq. Odur ki, gəlin Allaha yalvararaq deyir:

- Ey Allah, atlı mənə çatınca məni burada daşa döndər, qoy atlı mənə toxunmasın.

Atlı gəlinə çatınca gəlin dönüb böyük bir daş olur.

İndi həmin yerdə yaşıl meşə qoynunda bir qaya ucalır. Həmin vaxtdan da bu qaya "Gəlin qayası" adlanır.

YASLI QAYA

Əmirvar meşəsində bir daş abidə var. Onun adı "Yaslı qaya"dır. Deyilənə görə kasıb Ələsgərin varlı ailədən bir gözaltısı var idi. Qız da ki, dağlar maralı, gözəl-göyçək, boylu-buxunlu. Cavanların çoxu ona aşiq imiş. İçində

də dövlətdən sazın, ağıldan azın birisi. Zorla da olsa, qızı almaq istəyirdi. Var varı çəkər. Qızın atası bu oğlana tərəf meyllənir. Qızın isə ürəyi Ələsgəri tutubmuş. Lakin oğlan nə illah eləyir, qızı ona vermirlər.

Bir axşam onlar bulaq başında görüşürlər. Sözləşib vədələşirlər ki, sabah gün əyiləndə burada qovuşsunlar və qoşulub dağlara getsinlər. Vədə tamamda sevgililər qol-qola verib sığınacaq üçün bir qayanın ağuşuna pənah gətirirlər. İstəyirlər elə buradaca ev tikib mal-qara saxlasınlar, gün-güzəran keçirsinlər. İşdən xəbər tutan qızın atası bərk qəzəblənir, nökər-naibini başına toplayıb onların dalınca gedir. Görür ki, sevgililər bir qayanın qoynuna sığınıblar. Elə oradaca Ələsgəri vurub, öldürür. Qız başıdaşlı neyləsin? Görür, iş-işdən keçib, "Ələsgər gəlirəm" deyib, tez özünü qayadan atır. "Yaslı qaya"nın nəmli sinəsi, deyirlər o gündən iki ürəyin nisgilini çəkir.

SİRLİ QAYA

Rəvayət edirlər ki, keçmiş zamanlarda Talış bəy adında bir bəy vardı. Bu bəyin də çoxlu mis mədəni varmış. Talış bəy mədəndə işləmək üçün qolu qüvvətli və sağlam gənc oğlanlar axtarırmış. Bir gün İldırım adlı bir oğlan mədənə işləməyə

gəlir. O, çəmənlikdə gəzməyə çıxarkən Talış bəyin qızı Şəhlanı görür. İldırım qıza aşiq olur. Ancaq bəy öz qızını varlı bir tacirin oğluna vermək istəyirdi. Şəhla isə acı göz yaşı töküb, ona getmək istəmədiyini bildirir. İldırım taciri və onun oğlunu öldürmək istəyir. Lakin o tacirin və onun oğlunun əlində məhv olmamaq üçün özünü çaya atır. Bunu görən Şəhla qayanın üstünə gəlib çaya baxır. Əfsanəyə görə Şəhla qaya parçasına dönür.

GƏLİN ÖLƏN

Kəlbəcər rayonunun Taxtabaşı kəndində hündür bir dağ var. Bu dağa "Gəlin ölən" dağı deyirlər.

Rəvayətə görə elat vaxtı imiş, yaylağa gedirlərmiş. Gəlin mindiyi atın ayağının altından daş qaçır gəlin yıxılıb ölür. Gəlini həmin dağın başında dəfn edirlər. Elə həmin vaxtdan həmin yerə Gəlin ölən dağı deyirlər.

YAYLAQLAR HAQQINDA

AĞCAQIZ YAYLAĞI

Kəlbəcər rayonunun Qaracanlı kəndindən Başlıbel kəndinə gedən dağ aşırımdır. Bu dağ aşırımı olmasına baxmayaraq, həm də düzən-gahdır. Bu düzəngahda "Ağcaqız" yaylağı və "Ağcaqız" qəbiristanlığı yerləşir.

Ağsaqqalların dediyinə görə bu yerin tarixi belədir ki, Ağdam rayonunun Kəngərli

kəndindən olan İsmayıl bəyin Ağcaqız adlı gözəl qızı öz əmisi oğluna nişanlı idi. Yaylaqda toy ərəfəsində qız qəflətən xəstələnir. Vəsiyyət edir ki, mən ölsəm məni bu çəmənlikdə dəfn edərsiniz. Qız ölür, onu burada dəfn edirlər.

Ona görə də, bu dağın adı "Ağcaqız" yaylağı, qəbiristanlığın adı da "Ağcaqız" qəbiristanlığıdır.

Onu da deyək ki, bəzi ağsaqqalların dediyinə görə bu qızın adı Ağcaqız yox, Firuzə olub. İsmayıl bəyin bir neçə qızı var idi, bu qız hamıdan gözəl olduğuna görə "Ağcaqız" deyirlərmiş.

QOÇDAŞ YAYLAĞI

Kəlbəcər rayonunun Şaplar kəndinin yaxınlığında, "Qoçdaş" yaylağı var. "Qoçdaş" qəbiristanlığı da burada yerləşir. Bu qəbiristanlıqda qoç heykəli və daşdan bir sandıq var.

Ağsaqqalların dediyinə görə, bir yaz fəsli eldən qabaq 3 nəfər çoban bu yaylağa qoyun gətirir. Bunlara qulluq etmək üçün birinin də bacısı gəlir. Qəflətən dağların çovğunu, tufanı

başlanır. Çovğun-boran bir neçə gün çəkir. Qızın və sürünün müdafiəsində olan çobanların üçü də borana düşüb ölür, qız isə salamat qalır.

Qız sürünü və onların cənazəsini qoruyub saxlayır. El dağa gəlir ki, çobanlar ölüb, qız isə ağır xəstədir. Bir müddətdən sonra qız da ölür. Onları bu yaylaqda dəfn edirlər.

Camaat igidlərin qəbrinin üstündə, igidlik rəmzi olaraq qoç heykəli, qızın qəbrinin üstündə sandıq düzəltdirirlər.

Bu yaylağın adı da bununla əlaqədardır. Yaylağa "Qoçdaş" yaylağı, qəbiristanlığa da "Qoçdaş" qəbiristanlığı deyilir.

Hal-hazırda da bu qoç heykəlləri və sandıq durur.

ÇALPANAQ YAYLAĞI

Keçmiş zamanda bir kişi var imiş. Bu kişi çox varlı idi. Onun sürülərlə qoyunu, malı varmış. Kişi qoyunlarını dağ ətəyində saxlayırmış. O, çox xəsis kişi kimi tanınırdı. Kişi həmişə çalpanaq qoyarmış. Kişinin çobanları heyvanları gündüz dağlara yayarlarmış.

Bir gün çobanlar sözləşirlər ki, kişini qayadan salıb öldürsünlər. Lakin heç kəs cəsarət

edib, kişini qayadan ata bilmir. Bir neçə ay keçir. Çobanlar mülkə sahib olmaq üçün kişini gecə boğub öldürürlər və onun meyitini qoyunların arxacına tullayırlar. Sabah görürlər Çalpanaq ölüb. Camaat deyirlər yəqin gecə oğru gəlibmiş qoyunları oğurlamaq istəyirmiş Çalpanaq çıxanda oğrular onu öldürüblər. Elə həmin gündən bu yaylağın adı Çalpanaq yaylağı adlanır.

PALÇIQLI YAYLAĞI

Palçıqlı yaylağı hər vaxt, hər zaman ilin 4 fəslində palçıqlı olur. Bu yaylaq Dəlidağın bir qoludur. İlin hər vaxtı palçığın olduğu üçün dağa da Palçıqlı adı verilib.

ÇINQILLI YAL

Laçın rayonunun Kürdhacı kəndində "Çınqıllı yal" adlı əfsanəvi bir yer var. Həmin yer Kürdhacıdan Xaçınyalı kəndinə gedən yolun Xırrov adlanan hissəsində, yoldan təxminən 300 metr kənardan başlayır. Belə rəvayət söyləyirlər ki, Sami adlı bir kürd kişi İraq torpağından öz nəsli ilə birlikdə Azərbaycana köçüb gəlir. O,

ailəsi ilə birgə “Çınqıllı yal” adlanan sahədə ev tikir.

Rəvayətə görə güclü bir leysan onların ev-eşiyini tamamilə aparır. Lakin onlar yeni bina tikmək üçün təzədən dağlardan daş komalayırlar. Günlərin birində onların ailəsindən olan adamların biri meşədən odun toplayarkən vəhşi bir canlı ilə rastlaşır.

Ata ilə oğula xəbər versələr də onlar vəhşini tapa bilmirlər və bundan qorxub ikinci daşqalağı komalayırlar. Bu zaman ata gündə bir neçə dəfə su içməli olur. Onun arvadı və qızı su gətirərkən ikinci dəfə həmin vəhşi ilə rastlaşırlar. Guya o div olur. Div qəflətən qızı tutub həmin daş komanın altına girir. Ata ilə oğul nə qədər çalışırlarsa qızı xilas edə bilmirlər. Lakin qızın səsini eşidirlər və ata onun ölmədiyini bilib həmin daş komasının ortasından yenidən təxminən 2 m eni, 2 m boyu olan daşları üst-üstə hörməyə başlayır. Hörüb qurtardıqdan sonra ata oturub ağlayır və bu zaman divin səsini eşidir. Onun oğlu çınqılın ortasından özünü həmin dərinliyə tullayır. Lakin oğlu da orada yox olur. Əllərini oğul və qızdan üzən ata ilə ana burdan xeyli aralanıb, üçüncü bir koma tikirlər. Həmin koma əvvəlkindən təxminən 1 km aralı olur. Arvad ərinə çox yalvarır ki, elə bir yerdə bina

qoysun ki, onun gözləri həmin yerə - uşaqları yox olan tərəfə olsun. Ər arvadın sözünə əməl edir. Rəvayətə görə onların hər ikisi yuxudan ayılanda bir-birinə danışırlarmışlar ki, haradasa övladları sağdır. Nəhayət ata ilə ana bu torpaqdan baş götürüb getmək istəyirlər. Uşaqları yox olan yerə gəlib, ziyarət edib, orada gecələyirlər. Bu zaman onların qulağına hardansa bir səs gəlir. Görürlər ki, bu səs onların oğlu Hacının səsidir.

Ərlə arvad səs gələn tərəfə gedirlər. Baxırlar ki, bahar suları ilə dolmuş kiçik bir gölün sahilində oğlu və qızı al-qan içində oturublar. Onları görən ata və ana özlərini uşaqlarının üstünə atıb sevinirlər. Oğul isə başlarına gələn əhvalatı onlara söyləyir və divi öldürdüyünü bildirir. O vaxtdan həmin yerin adı "Çınqıllı yal", kəndin adı isə Sami kişinin oğlu Hacının adı ilə Kürdhacı adlanır.

ƏYRİ DƏRƏ

Əyri dərə üç hissədən ibarətdir. Hər dərədə bir arxac və bir bulaq var. Dərə əyri olduğu üçün ona Əyri dərə deyilir. Bu dərə çobanların

məskəni, qoyunların oylağı sayılır. Elə çobanlar tərəfindən də bu dərəyə Əyri dərə adı verilibdir.

“MƏMMƏD ÖLƏN” YAYLAĞI

Deyirlər ki, bu əhvalat Dərələyəz mahalının bir kəndində olmuşdir. Keçmiş zamanlarda kənddə Məmməd adlı bir gənc yaşayırmış. O kəndin qızı Narını sevirmiş. Bir gün Məmmədin ata-anası qızgilə elçi gedirlər. Lakin Məmməd kasıb olduğu üçün qızı ona vermirlər.

Kəndin əhalisi Göydağa - yaylağa qalxıbmış. Məmmədlə Narın görüşməyə imkan tapa bilmirlər. Onlar belə bir şey fikirləşirlər. Narın Məmmədin sürüsündəki erkəyi öz alaçıqlarına öyrəşdirir. Hər dəfə Məmməd erkəyi aparmağa gələndə onlar bir neçə kəlmə də olsa danışmağa imkan tapırlar. Narının anası görür ki, erkək tez-tez onların alaçığının yanına gəlir, qızı isə ona çörək verib oxşayır. Bu işdən şübhələnərək erkəyi tutub çatılayır. Məmməd qoyun sağımından sonra yenə də erkəyi aparmağa gələndə görür ki, onu bağlayıblar. Narın başa salır ki, anası bu işdən şübhələnib, ona görə də bir daha alaçığa yaxın gəlməsin.

İş belə olanda sevgililər bir-birinə qoşulub qaçmaq qərarına gəlirlər. Beləcə dumanlı, çiskinli bir gündə Məmmədlə Narın bir-birinə qoşulub dağlara üz tuturlar. Bu zaman göy guruldayır, şimşək çaxır. İldırım Məmmədin atını və tərkindəki Narını vurur. Məmməd öz sevgilisinin ölümünə dözə bilmir, ağlayaraq deyir:

Dağlar qarını ağlar,
Bağlar barını ağlar.
Şimşək çaxdı Narın öldü,
Məmməd Narını ağlar.

Məmməd hər ehtimala qarşı tüfəng və barıt götürübmüş. Birdən barıt torbada od tutur və bu oddan Məmməd alışır. O, odu söndürə bilmir. Narının yanında ölür.

Hadisə yerinə gələn Məmmədin anası onların bu halını görüb belə bir bayatı çağırır:

Göy dağın bulaqları,
Göy bitib qıraqları.
Köçüb getdi maralı,
Dağıtdı hodaqları.

Elə o vaxtdan həmin yaylağın adı "Məmməd ölən" qalıbdır.

DAĞLAR HAQQINDA

ПИРСУЛТАН ДАЬЫ

Пирсултан ананын ики оьлу vardı. Бир эцн бюйцк oğlu анасына цз тутуб дейир:

- Ана, кичик гардашым башыны эери тутса, Кцрцн цстцня кюлэя саларам.

Пирсултан ана кичик оьлуна дейир:

- Oğlum, bашыны эери тут, бюйцк гардашын Кцрцн цстцня кюлэя салмаг истяйир.

Кичик гардаш ананын сюзцнц ешитмир. Bundan qəzəblənən böyük qardaş onunla dalaşır. Бу вахт Пирсултан ана чюряк биширирмиш. Кичик гардаш оъаьын алтындан бир кюсюв чякиб бюйцк гардаша атыр, оьланын голу йараланыр. Бюйцк гардаш isə аъыглы-аъыглы саъы оъагдан чякиб кичик гардашына атыр, оьлан йыхылыр. Bunu görən Пирсултан ана наращатлыгла дейир:

- Йахшы иш эюрмядин, бах, эюр гардашына ня олду?

Бюйцк гардаш kiçik qardaşa йанашыр və кядярля anasına дейир:

- Бахдым, ana, башы зярбядян йасты-ланыб, кущи-пяз олуб.

Бу хябярдян ана сарсылыр.

О вахтдан кичик гардашын ады Кяпяз галыр.

Бюйцк гардашын бир эеъядя дярддян башы аьарыр.

Сящяр ачылыр. Ана бюйцк оьлуна бахыб щейрят ичиндя дейир:

- Гаш гардыr, йохса бир эеъядя оьлумун башы аьарыб?

O vaxtdan bюйцк гардашын da ады Гошгар галыр.

OCAQ DAĞI

İlin bütün fəsillərində bu dağın başında duman olur. Elə bil ki, kim isə dağın başında ocaq qalayıbdır ki, onun tüstüsü göyə qalxsın. Deyirlər ki, vaxtilə gözəl bir qızla oğlan bir-birlərinə könül veribmiş. Onlar həmişə dağa qalxar, yad nəzərlərdən uzaq olmaq üçün bu səssiz guşəyə çəkilərmişlər. Bir gün qızın ata-anası bundan xəbər tutub qızlarına oğlanla görüşməyi qadağan edirlər. Tezliklə qızı varlı bir oğlana ərə verirlər. Bunu bilən oğlan göz yaşı tökür, yenə də sevgisinin şahidi olan dağlara çəkilir. Bu sakit güşədə od tutub alışır.

Bu yerin sakinləri indi də həmin ocağı axtarıb tapmırlar.

KEYTİ VƏ MEHDİ DAĞLARI

Azərbaycan təbiətinin gözəl, sehrkar guşələrindən biri də Qarağac yaylağıdır. Yazda

havalar durulanda el-oba o yerlərə köç edir. Yenə dağlar öz büsatlı qoynunu açır. Hər daş, hər qaya üzə gülür, dağların toy-büsatlı günləri başlayır. Yayın qızmar günündən baş götürüb bura istirahətə gələn adamlar Qoşabulağın, Muncuqlu bulağın, Sarı bulağın diş göynədən suyundan içib, gözəl mənzərələr aləmində dincəlirlər. Qaraxaç yaylağı və Keyti dağı ilə əlaqədar qocaların dilində belə bir əfsanə var. Guya iki qardaş olur. Keyti və Mehti. Qardaşlar ovçu olurlar. Bir gün ova çıxırlar. Çox gəzirlər, dolanırlar, ancaq ov tapmırlar. Susuzluq və yorğunluq onları əldən salmışdı. Kiçik qardaş Mehti su axtarmağa gedir. Keyti isə oturub onu gözləyir. O, yerində qərar tuta bilmir. Birdən ondan bir az aralı böyük daşın dalından qara bir ayı çıxıb ona tərəf gəlir. Keyti ayını görcək nişan alıb onu vurur və sonra ayının dərisini soyub əyninə geyinir. Elə bu ara Mehdi su tapıb gətirirdi. Keyti isə əynində ayı dərisi, səsini çıxarmadan Mehtinin üstünə gedir. Mehti elə bilir ki, ona tərəf gələn ayıdır. Əvvəlcə Mehdi ayını atmaq istəmir. Ancaq ayı ona tərəf yüyürür. Mehti elə bilir ki, qara ayı onu parçalamaq istəyir. O, ayını nişan alıb vurur.

Ayının qardaşı olduğunu görən Mehti dəhşətə gəlir, dad çəkir. Ancaq nə fayda olan

olmuşdu. Mehdi buna dözə bilmir qardaşının meyiti üzərində göz yaşı töküb, sonra gülləni sinəsinə sıxır.

Bu hadisəni eşidən el-oba yığışıb gəlir. Keyti ilə Mehtini həmin dağın zirvəsində dəfn edirlər, el-oba onlara yas tutur.

Elə həmin vaxtdan da dağın adını "Keyti və Mehdi" qoyurlar. Bu əfsanə xalqın dilində dolaşıb yaşayır.

BEŞİKLİ DAĞ

Dağlar haqqında insanlar qəribə rəvayət və əfsanələr uydurmuşlar. Bəzən bu əfsanə və rəvayətlər dağların həmişəlik tarixinə çevrilib. Belə dağlardan biri də Azərbaycanın şimal-qərbində yerləşən "Beşikli dağ"dır. Bu dağın özünə məxsus görkəmi var. "Beşikli dağ"ın sinəsində əsrlərdən yadigar qalan qəribə tarixi abidələr və daş dövrünün əsrarəngiz sənət əsərləri vardır. Burada möcüzəli bir əsrin ölməz xatirə ansanblı yaşayır. Çoban öz çomağına söykənərək qarşısında otlayan sürüsünə baxır. Bozdar isə öz sahibinin ayaqları altında xoşallanır. Beli yəhərli kəhər at isə çəmənlikdə otlayır. Bir az aralıda ağsaçlı ana beşik başında

öz körpəsini yırğalayır. Bəli, "Beşikli dağ"ın incəsənət təsviri belə başlayır. Xalq isə bu sehirli dağın haqqında çox qəribə bir əfsanə uydurmuşdur. Rəvayətə görə bu dağın qoynunda kiçik bir qəbilə yaşayırmış. Günlərin bir günü körpəsini yatızdıran ana görür ki, qəbiləyə tərəf düşmən qoşunu gəlməkdədir. Bundan qorxan ana Allahdan kömək diləyir. O, əllərini göylərə açaraq yalvarır ki, bu dəhşətdən xilas olmaq üçün Allah onu ya daş, ya da quş eləsin! Guya, Allah ananın səsini eşidir, lakin onu quş deyil, bütün qəbilə ilə birlikdə daş abidəyə, heykələ çevirir. O gündən etibarən həmin dağın adı "Beşikli dağ" qalıb.

QIZLAR QALASI DAĞI

Qədim şərq aləmində, o cümlədən Odlar diyarı Azərbaycanda yadelli işğalçılardan qorunmaq üçün bir çox qalalar tikilmişdir. Belə qalalardan biri də Qutqaşen rayonunun Yenkicə kəndi yaxınlığındakı Qızlar qalası dağındakı abidədir. Bu qala haqqında çoxlu rəvayət danışırlar. Bu rəvayətlərdən birində deyilir ki, guya Yenkicə kəndində qoca bir kişi cümə günü

dağın zirvəsinə qalxanda böyük bir boşluq görür. Deyilənlərə görə kişi səhər yenə həmin dağa qalxır, ancaq boşluğun yerini tapa bilmir. Bu minvalla hər gün həmin yerə gəlir, ancaq görür ki, boşluq yoxdur, çox təəccüb edir. Nəhayət boşluğun cümə günü açıldığını görür. O, boşluqdan içəri girir və pillələrlə aşağı enməyə başlayır. Xəzinə ilə dolu olan saraya rast gəlir. Qocanı dəhşət bürüyür, həm də sevinir. Istənilən qədər daş-qaşdan götürüb tələsik geri qayıdır. Ancaq həmin boşluğun bağlı olduğunu görür və bu anda çoxlu qız səsləri eşidir:

- Götürdüklərini apar yerinə qoy, gəl, çıx get".

O, sehirli əmrləri yerinə yetirir, və həmin anda boşluğun ağzı açılır.

Qızlar qalasından çıxandan sonra qoca uzun müddət xəstə yatır və öz-özünə söz verir ki, bir də heç vaxt acgözlük və tamahkarlıq etməsin.

BAŞI KƏSİK TƏPƏSİ

Ağdam rayonunun Əhmədavar kəndində bir təpə var, ona "Başı kəsik" deyirlər. Rəvayətə görə bir padşahın övlad sarıdan bircə qızı var imiş. Bu qız nişanlanır, lakin nişandan sonra xəstələnib ölür. Padşah qızının nə qədər nişan qızılı var idisə hamısını qızıyla birgə həmin təpədə dəfn edir. Qəbrinin üstündə künbəz tikdirir, elə həmin vaxtdan o təpəyə "Başı kəsik" təpəsi deyirlər.

ÇİLƏ DAĞI

Ay oğul, bizim bu kəndimiz otuz doqquz gün mühasirədə qalandan sonra uzaq bir məmləkətdən qoşun çəkib gəlmiş bir şahla vuruşmağa başladı. Qırxıncı gün şahın pəhləvan oğlu Əflan 500 nəfər seçmə pəhləvanlarla hasarın bir tərəfindən hücüm eyləyib kəndə girdi. Onun da dalınca bütün qoşun yol tapıb kəndə doldu. Nə isə bu şahın bizim kəndimizdə gözü var idi. Camaat da öz doğma kəndlərindən çıxmaq istəmirdi.

Camaat tərəfindən təklifi rədd edilmiş şah vəziri Səftəri çağırıb heç kimə aman verməməyi əmr etdi.

Səftər uşaqlı-böyüklü hər kəsi qılıncdan keçirir.

Sonra şah kəndin kənarında yaşıl təpənin üstündə çadır qurdurur. Üç gün, üç gecə şadyanalıq etmək üçün qoşun əhlinə əmr edir. Beləcə şərablar gətirildi, badələr doldu, erkəklər kəsildi. Qızlar bir tərəfdə oynayır, aşıqlar da o biri tərəfdə qələbənin şərəfinə öz mahnılarını oxuyurdular. Elə bu vaxt şahın vəziri Səftər içəri girib şahın hüzurunda baş əydi. Şah boşalmış badəsini yanındakı quluna verib qaşlarını çatdı.

- Haradasan vəzir? - dedi: Yoxsa mənim qələbəm sənin vecinə deyil? Səftər bir də şahın hüzurunda baş əyib:

- Qibleyi-aləm, - dedi - mən sizin qulunuzam. Başına döndüyüm şahın hüzuruna gecikməyimin səbəbi var.

Hökmdar vəzirin səsindəki qara xəbəri duyub dedi:

Nə olub, vəzir? Tez söylə.

Vəzir üçüncü dəfə baş əyib dedi:

- Qibleyi-aləm sağ olsun! Oğlun Əflan xəstələnib.

- Nə danışırsan, vəzir? - deyə, şah ayağa qalxdı.

Şahzadə Əflan qonşu çadırda qızdırma içində yatırdı. Hər tərəfdə yeddi qara qul əlləri

döşündə dayanıb gözlərini ona zilləmişdilər. Hökmdar vəziri ilə çadıra girdi. Qullar əlləri qoynunda arxaya doğru çəkildilər.

Şah oğluna yaxınlaşıb əllərini onun alnına qoydu.

- Oğlum Əflan, - deyə həyəcanla səslədi. Lakin xəstədən cavab gəlmədi. Bu zaman şah ağarmış üzünü vəzirə tutub qorxulu səslə dedi:

- Bu saat bütün dünyanın başbilənlərini buraya topla.

Şah bütün günü oğlunun başının üstündən tərpənmədi, heç nə yemədi. Səhəri gün vəzir gəlib dedi:

- Qibleyi-aləm, vilayətdə ancaq tək-tək qocalar qalıb. Əhali tamam qırılıb, sağ qalanlar da gecəykən meşəyə qaçıb. Çox axtarandan sonra bir falçı qarıya rast gəldim.

- Bəs falçı nə oldu?- deyə şah qəzəblə soruşdu.

- Gəlmədi. Şahzadəni onun yanına getmək istədi.

- Aha - deyib şah acıqla gülümsədi.

- Mən onu ocağa atıb yandırardım, qibleyi-aləm, ancaq...

Şah onun sözünü kəsib dedi ki, hazırlaşın. Şah adamlarıyla qarının komasına gəldi. Şəhzadəni ehtiyatla içəri gətirdilər. Qarı qaranlıq

evdə oturmuşdu. Şah içəri girdikdə o heç təzim də etmədi. Şah keçib xəstənin baş tərəfində döşəyin üstündə oturub dedi:

- Qarı deyirlər sən cinlərin, uğursuz ruhların dilini bilirsən, sağalmaz dərdləri sağaldırsan. Budur mənim oğlum Əflan od tutub yanır. Əgər onu sağaltsan sənin daşını-dirəyini qızıldan eləyəcəm. Əgər xəyanət etsən cəhənnəm kimi yanacaqsan.

Qarı bir qab su alıb taxtın qarşısında yerə çökdü və dedi:

- Ey şah, buradakı qəzəbli ruhlar deyir ki, şah öz oğlunu sevirmi? Şah vahimələnib: - Nə danışırsan, qarı? O mənim yeganə varisimdir. Mən yeddi il dua edib, yeddi min qurban kəsəndən sonra ilahi onu mənə verdi. Onu mən öz canımdan da artıq istəyirəm.

Qarı suya baxıb yenə soruşdu?

- Bir qoca deyir onun anası varmı?

Şah ah çəkib dedi ki, var, onun anası Xəlsənin yuxusuna indi qara ilanlar girir.

Qarı xəstəyə yaxınlaşdı, onun üzü nurla işıqlandı. Axı o da anaydı. Qarı dağlardan çiçək gətirib xəstəyə içirdi. Güneydə oturan qocalar onu görəndə: - Eh, Çilə arvad da imansız oldu”- dedilər. Uşaqlar xəlvətdə görəndə ey falçı, bəs qızıl başmağın hanı? deyə tənə eyləyirdilər.

Qarı bütün bu nifrətləri sükutla qarşılayırdı. Nəhayət, yeddi gündən sonra şahzadə gözlərini açıb yemək istədi. On birinci gün isə tamam ayıldığını qoşun əhlinə xəbər verdilər.

Hökmdar bunu görüb qarıya dedi ki, o çiçəklərin hikmətini mənə də aç. Qarı bu sirri heç kimə açmadı. Hökmdara da, oğluna da həmin çiçəklərin suyundan bir kasa verib dedi ki, sizə bir daha xəstəlik gəlməz. Qarıya bir kisə qızıl verəndən sonra Şah vəziri Səftərə dedi ki, vəzir dünyada heç bir dərdim yoxdur. Qoşun əhlinə tapşır ki, üç gün, üç gecə elə bir şadyanalıq etsinlər ki, göydə günün üzü tutulsun.

- Atılan ox bir daha geri qayıtmaz, hökmdar. Hər dövranın bir hökmü var - deyə Çilə qarı dilləndi.

- Dəlimi olmusan arvad? Nə danışırsan? Şah qəzəblə yerindən qalxanda özündə dəhşətli bir ağrı hiss etdi. Əl atıb vəzirin çiynindən yapışdı. Elə bu vaxt şahzadə dibindən kəsilmiş kötük kimi qulun qucağına yıxıldı.

- Zəhər, - deyə hökmdar çığırdı.

- Hə, zəhər - deyə Çilə qarı arxayınlıqla təkrar etdi.

Şah yerdə ilan kimi qıvrılan oğluna baxıb döşəyin üstünə yıxıldı. Sonra başını qaldırıb dedi:

- Qarı, heç olmasa oğluma çarə et. Axı onu sən qurtarmışdın. Axı sən deyirdin mən anayam.

- Hə, qibleyi-aləm! - deyə Çilə qarı ah çəkdi – Mən anayam!

Bu vaxt şah da, oğlu da öldülər. Səftər vəzirin əmriylə qarının komasının ağzını bağladılar. Qoşun əhlinin hər biri onun komasının üstünə bir at torbası torpaq tökdü. Burada balaca bir dağ əmələ gəldi. Həmin dağa "Çilə dağı" deyirdilər. Çilə arvadın ancaq "Çilə dağı" yadigar qaldı. Sonra bu dağın altından bir bulaq çıxdı. Yoldan gələn yolçular həmin bulağın suyundan içib ürəklərini sərinlədirdilər.

TƏPƏSİ DƏLİK DAĞ

Həmin təpəsi dəlik dağ kəsik konus şəklindədir. Vaxtı ilə vulkan püskürəndə dağ əmələ gəlib. Dağın nə qədər zirvəsinə çıxırsan, o qədər də içinə enirsən. O, dağın içində bir dənə pir var. O pirə bəzən nəzir-niyaz da deyənlər olur. Ancaq pirin sağ tərəfində çınqıllıq içində bir bulaq var. Bulağın heç bir yana axarı yoxdur. Susayanlar o suyla öz susuzluğunu söndürə bilər. O bulağın ətrafında olan daşlar çəki etibarilə çox

yüngüldürlər. Amma bulağın yanında əfsanəvi bir daş var. O daşa yağış yağdıran daş deyirlər. Elimizdə-obamızda quraqlıq olurdusa, xalq kütləsi topal Həsən adlı bir kişiyə müraciət edərdilər. Ay Həsən kişi, el-obanı quraqlıq apardı, get təpəsi dəlik dağına, o əfsanəvi daşı bulağın suyuna qoy, yağış yağsın. Həsən kişi də yol başlayıb gedib və daşı bulağın suyuna qoyardı. Bu vaxt çoxlu yağış yağardı. Çoxlu yağış yağanda Həsən kişidən xahiş edərdilər ki, daşı bulağın suyundan çıxartsın.

İNƏKDAĞI

Hər tərəfi dağla əhatələnən kənd Basar-keçər rayonunun ən mənzərəli yerlərindən biri-dir. Dörd yanı vaxtı ilə meşə olan bu kəndin adı da maraqlı bir əfsanə ilə bağlıdır.

Hələ heç kimin olmadığı, yaşamadığı bir zamanlar buraya bir maral gələrmiş. Həmişəlik bu yerdə yurd-yuva salan bu maral elə gecələr də burada gecələyirmiş. Getdikcə maral insanlara isinişməyə başlayır. İnsanlar onu əhliləşdirirlər. Ona görə də maral insanlardan qaçmır. Maralı görməyən yerli kənd adamları marala inək adı verirlər. Onların fikrincə həmin dağda yaşayan

maral inək imiş. Ona qonşu kəndin sakinləri "İnəkdağı" adı veriblər. Beləcə bu kəndin "İnəkdağı" adlanması da həmin maralın adı ilə bağlıdır.

DƏLİ DAĞ

Keçmiş zamanlarda el-oba qışda arana, yayda dağa köçərmiş. Yenə də belə günlərdən biri idi. El-oba dağa köçürdü. Bir oba gözəl və mənzərəli otlaqda gecələməli idi. Gecə çovğun oldu, qar yağmağa başladı. Demə hər zaman bu dağ bu adətdə imiş. İlin dörd fəsli dağ dumanlı, çənli, çovğunlu, qarlı, yağışlı olarmış. Elə gün olmazmış bu dağda yağış yağmamış, çovğun olmamış olsun. Köçəri xalqlar hamısı bir yerə yığılır, bu dağa ad qoyurlar. O gündən bu dağ "Dəli dağ" adlanır.

YANAR DAĞ

Belə rəvayət edirlər ki, ərəblər Azərbaycan torpağına hücum edərkən müqavimətlə qarşılaşırlar. Məhəmməd Peyğəmbər bir dağa gələrək orada gizlənmək istəyir. Lakin onlar

dağa yaxınlaşdıqca dağ da uzaqlaşır. Məhəmməd Peyğəmbər dağa qarğış edərək deyir: Səni görüm bu dünya durduqca yanasan. O, vaxtdan başlayaraq bu dağ həmişə yanır. Əhali indi o dağa nəzir aparır.

ŞAH DAĞI

Şah dağı çox şeylər görmüş və çox şeylərin şahidi olmuş, başı bəlalı bir dağdır. Deyilənə görə keçmişdə həmin "Şah dağı"nın başında bir şah öz ailəsi və adamları ilə yaşayırmış. Demək olar ki, burada kiçik bir kənd yaranıbmış.

Şahın ailəsi üç nəfərdən ibarət idi - arvadı, oğlu və özü. Şahın oğlu on səkkiz, on doqquz yaşlarında olardı. Şah öz oğlunu çox nəcib və ağıllı böyütmüşdü.

Deyirlər ki, bir gün şahın oğlu yuxuda yeddi gecəlik ay parçası kimi bir qız görür. Bir könüldən min könülə qıza aşiq olur. Oğlan yuxudan durub hazırlaşmağa başlayır. Atası oğlundan soruşur ki, oğul, hara hazırlaşırsan? Oğlu yuxuda gördüklərini atasına danışır. Anası, atası nə qədər yalvarırlar-yaxarırlar ki, getmə bir şey çıxmaz. Oğlan ata-anası ilə sağollaşıb

yola çıxır. Qırx gün, qırx gecə yol gedir. Bu şəhər mənim, bu kənd sənin, hər yanı axtarır. Axır ki, vilayətlərin birində qızı tapır. Qız da oğlanı görən kimi vurulur. Ancaq qız həmin vilayətin oğluna nişanlı olur.

Şah oğlu ilə qız bir-biri ilə tanış olurlar. Sonra isə qız əhvalatı oğlana danışır. Oğlan deyir ki, eybi yox, mən səni qaçırdaram. Oğlan elə həmin gün qızı götürüb, vilayətdən çıxmaq istəyir. Lakin vilayətin padşahı və onun vəzir-vəkili bundan xəbər tutur. Qoşun toplayıb, düşürlər onların dalınca. Oğlan bu çaydan o dənizə, bu vilayətdən o vilayətə keçərək çatır atasının torpağına. Ancaq qoşun əl çəkmir. Oğlan ata-anası ilə görüşərək qızı onlara tapşırır, özü isə uca bir dağın başına çıxır ki, görsün qoşun gəlib çatıbmı. Qızın nişanlısı qoşuna başçılıq edirdi. Şah oğlu başlayır gələn qoşunu oxa tutmağa. Bir neçəsi ölür. Nəhayət qızın nişanlısı oğlanı görür. Yerindəcə dayanıb nişan alır və oxu çəkir. Ox oğlanın ürəyinin başından dəyir. Qızın nişanlısı heç kəsin xəbəri olmadan içəri girib bir ox da qızın ürəyinə sancır.

Oğlanın ölüm xəbəri ata-anasına gec çatır. Artıq oğlan ölmüşdü. Elə həmin o gündən o dağın adı “Şah dağı” qalır.

QARI KÖPƏK TƏPƏSİ

Köndələn qayanın kənarında böyük bir təpə var. Təpənin torpağı tökmədir. Təpənin altından böyük bir bulaq axır. Bu təpəyə "Qarı köpək" təpəsi deyilir.

Təpənin belə bir əfsanəsi var:

Guya qoca bir qarı burada zəmi biçirmiş. Arvad çox qoca olduğu üçün bu işi əziyyətlə görürmüş. Bu zaman İran ordusu buradan keçirdi. Ordunun sərkərdəsi baxıb görür ki, arvad zəmini çox çətinliklə biçir. Sərkərdənin qarıya yazığı gəlir və soruşur:

- Qarı nənə necəsən?

Qarı cavab verir:

- Qarı nənən necə olacaq. Zəmini biçə bilmirəm, məhsul da əldən gedir.

Sərkərdə əmr edir qoşununa ki, hərə bir çəngə buğda biçsin. Əsgərlərin hərəsi bir çəngə buğda biçirlər. Zəmi qurtarır. Buğdanı bağlayıb yığırlar qırağa. Sonra isə sərkərdə qarının yanına gəlib deyir:

- Hə, qarı nənə, görürsən işləməyi də kömək, yeməyi də...

Qarı deyir:

- Yox, bala, işləməyə kömək, yeməyə tək.

Sərkərdə əmr edir ki, bu “köpək qarı”nın üstünə hərəniz bir at torbası torpaq tökün. Əsgərlərin hərəsi qarının üstünə bir at torbası torpaq tökür və bu təpə yaranır. Bu zaman qarı ağlayır. Qarının göz yaşlarından bir bulaq əmələ gəlir və bu təpənin altından axır.

İndi bu təpəyə el arasında “Qarı köpək” deyirlər.

İKİ TƏPƏ

Çox qədim zamanlarda böyük bir tayfada varlı-dövlətli bir xan yaşayırdı. Xanım gözünün ağı-qarası yeganə bir qızı var idi. Qız ağılı, fərasəti və gözəlliyi ilə hamını heyran qoyurdu. Başqa tayfada yaşayan Mıxır adlı bir oğlan uzaqdan-uzağa bu qıza aşiq olur. Oğlanın atası çox yoxsul idi. O, birinin naxırına gedər, birinin qapısında işləyər, nəhayət bu cür əziyyətlə çörək pulu qazanardı. Oğlanı bu vəziyyətlə bərabər ağır bir məhəbbətlə qarşılaşması daha da sarsıdırdı. O, tayfalarının ən böyük başçılarını bir neçə dəfə qonşu xanın qapısına elçi göndərir. Lakin rədd cavabı alır. Məhəbbətin uğursuzluğu onun başına olmazın bəlalar gətirir. Qız oğlanın bu vəziy-

yətini görüb ona böyük bir təpə qurdurmasını təklif edir. Həm də elə bir təpə ki, özünün qurduracağı təpədən qat-qat hündür və böyük olsun. Belə olsa sözümüz sözdü, deyir. Oğlan razı olur. Hər iki gənc işə başlayır. Qırx torba ilə oğlan, qırx torba ilə qız. Hər kəs öz yaxın adamları ilə təpəni tikməyə başlayırlar. Bir gün belə, iki gün belə, bir-birindən xəbərsiz hərə qırx torba ilə təpəni qurdurur. Təpəni başa vurandan sonra xan qızı öz tayfalarından bir çapar göndərir ki, oğlan indi çıxsın meydana görək sözümüz sözdü ya yox. Oğlan qızın tikdirdiyi təpənin xeyli uzaqdan ucaldığını görüb, istədiyinə nail olmayacağını bilir və özünü qurdurduğu təpədən atır.

AĞBABA

Varlı-hallı bir kişinin naxırını, sürüsünü yer-yurd tutmurdu. Sürünün bu başından o başına gedənədək nə qədər qoyun doğardı. Ancaq bu kişi ot-ələfdən çox korluq çəkirdi. Qış olanda mal-qoyuna dadar-doymaz ot verərdi. Ona görə də yazbaşı onun mal-qarası çox tələf olardı. Bu il yenə ot-ələf az olduğundan ona çox ziyan dəydi.

Qar əriyib altından su poqquldayan, güllər baş qaldıran kimi kişi nəvəsini yanına alıb dedi:

- Bala, əməyimiz hər il puç olub gedir. Gəl, sürüləri, naxırı qabağımıza qatıb aparaq, otlu-ələfli yer tapıb qışı salamat yaza çıxararıq.

Kişi dediyi kimi də elədi. Sürüləri və naxırı qabağına qatıb nəvəsi ilə birlikdə dağlara üz tutdu. Yazın yaxşı çağı idi. Onlar sürülərini otara-otara gəlib səfalı bir yerə çıxdılar. Çiçəklərin ətri düz-dünyanı bürümüşdü. Quşların cəh-cəhi dağları başına götürmüşdü. Sürülər göy ota daraşdı, nə daraşdı. Beş-on günün içində bir dəri, bir sümük olan qoyunlar dərisinə sığmadı. İnəklər elə kökəldi ki, tükünü çəksən yağı damardı. Kişi bunları görüb nəvəsinə dedi:

- Bala, elə ölüb-qalmalı yer buradı. Daha bizim sürülərə zaval yoxdu. Yaz-qış burda ot var.

Kişinin nəvəsi yaşca kiçik olsa da, çox dərrakəli idi. Babasına üz tutub dedi:

- Baba, dağlara aldanmaq olmaz. Bir də gördün ki, qış qapının ağzını kəsdi. Onda əliniz heç yana çatmaz, səsimizə-hayımıza yetən olmaz. Gəl, qışa ot tədarük edək.

Kişi gülə-gülə:

- Ay bala, burda qarmı qalar! Qar olsa da bir himə bənddi ki, əriyib yoxa çıxar. Kərənti

çəkməyə dəyməz, -deyə nəvəsinin başını sığalladı.

Bir müddət keçdi. Soyuqlar düşdü. O gül-çiçəkdən, quşların cəh-cəhindən əsər-əlamət qalmadı. Birdən-birə qış onların üstünü aldı. Bir çovğun, bir tufan başladı ki, gəl görəsən. Bir gecənin içində yağan qar qurşağa çıxdı. Yol-iz tamam tutuldu. Ac qalan malın-qoyunun böyürtüsü dağları tutdu. Kişi nəvəsi ilə köməkləşib sürüləri aşağı endirmək istədi, ancaq boran imkan vermədi. Hamısı qara batıb qırıldı. Kişi nəvəsinin sözünə vaxtında qulaq asmadığı üçün bərk peşiman oldu. Bunu görən nəvəsi dedi:

- Ax, baba, ax, sənə demədimmi ki, dağlara aldanmaq olmaz. Gördün başımıza nə gəldi?

Elə bu vaxtdan da “Axbaba” sözü “Ağbaba” sözü ilə əvəz olundu və həmin yerin adı Ağbaba qaldı. El-elat yığışıb orda yurd tikib, məskən saldılar.

QALALAR HAQQINDA

ТОРПАГ ГАЛА

Кечмишдя бир зцлмкар щökmdar йашайырмыш. Аьлына эяляни еляйяр, ели-обаны инъидярмиш.

Аьсаггаллардан биринин мяслящяти иля bir эеъя hюкмдар йатандан сонра кичикдян-бюйцйя щамы сящяря гядяр торба иля торпаг дашыйыр. Биръя эеъянин ичиндя щюкмдарын йашадыьы галаны торпаглайырлар. Щюкмдар да, онун галасы да гязяблянмиш халгын тюкдцйц торпаьын алтында галыр.

XURAM QALASI

Gürcüstan elində Xuram qalası var. Yağış yağanda bu qalanın divarlarından qan axır.

Belə rəvayət edirlər ki, yadelli işğalçılar həmişə bu elə hücum edirdi. Elin knyazı işğalçılarından qorunmaq üçün bir qala tikdirmək istəyir. Nəhayət qalanın tikintisi başlasa da iş başa çatmır. Belə ki, qalanı tikib başa çatdıranda qala öz-özünə sökülərmiş. Nə camaat, nə də ki, knyaz bundan baş çıxarda bilmirdilər. Deyilənə görə bu eldə bir cavan qadın varmış, o qalanın sirrindən agah imiş. Knyazın adamları bu arvadın yanına gəlir və ondan bu sirri öyrənməyə ça-

lışırlar. Lakin arvad sirri deməyə çəkinir. O, deyir ki, əgər mən bu sirri desəm mənim boynumu vurdurarsınız. Lakin knyazın adamları əl çəkmirlər. Arvada deyirlər ki, biz sənə çoxlu bəxşiş verərik. Nəhayət arvad knyaza deyir ki, qalanı tikərkən gərək sən öz oğlun Xuramı daşın altına qoydurub üstdən qalanı hördürəsən, onda qala uçmaz. Knyaz bu sözdən çox pis oldu. Çünki onun gözünün ağı-qarası bir oğlu var idi. Uzun zaman knyazın övladı olmamış, Xuramı nəzir-niyazla tapmışdır. Xuramın 17 yaşı var idi. Həmin arvad demişdir ki, uşaq 17 yaşında ölməli idi.

Bu xəbər Xurama çatır. O, öz atasının yanına gəlir ki,ata mən buna razıyam. Bir mən məhv olmaqla ölkəmiz məhv olmur ki, qoy mən ölüm ancaq bizim ölkəyə düşmən ayağı dəyməsin. Məndən sonra çox xuramlar olacaq.

Knyaz razı olur. Xuramı qalanın daş divarına qoyub hörürlər. Qala uçmur. Düşmənə qalib gəlirlər.

İndi deyirlər ki, yağış yağanda o qalanın divarlarından qan axır. Həmin qan Xuramın qanıdır. Ona görə o vaxtdan bu qalanın adı "Xuram qalası" qalıb.

KOROĞLU QALASI

Şəmkir çayının yuxarı hissəsində, Qala dərəsində Koroğlu qalası yerləşir. Bu qalada Koroğlu iki atını Qırat və Düratını saxlayarmış. Atların qabağına su novu da çəkdiribmiş. Bu suyun haradan gəldiyi indi də heç kəsə məlum deyil. Bir gün Koroğlu atların yanına gələndə görür ki, Qır atının ortasında zincir yuxarı dartırlar. Koroğlu maraqlanır, özü də ata kömək edib yuxarı qaldırır. Atı oğurlayandan soruşur ki, sən kimsən? Koroğludan qorxmursanmı, onun atını oğurlayırsan?

PƏRİ QALASI

Qax rayonunun Güllük kəndi yaxınlığında, Armatay dağının zirvəsində Pəri qalası yerləşir. Qalanın yerləşdiyi dağın qolları Qax rayonunun Zərnə, Zaqatala rayonunun Gözbaxar və Mamrux kəndlərinə qədər uzanır. Pəri qalasında ilkin tədqiqat işlərini 1974-1975-ci ildə D.A.Axundov tətqiq etmişdir. Məbədi təkrarən 1982-1984-cu illərdə Ş.Fətullayev və G.Məmmədova aparmışdır. Həmin illərdə bu ərazidə A.Qaraəhmədov

arxeoloji qazıntılar aparmışdır. Pəri qalası üzərində ilk tədqiqat işlərini aparan professor A. Axundov bu tikilinin inşaat tarixini III-IV əsrlərə aid etmişdir. Onun gəldiyi nəticəyə görə, məbəd ilkin təyinatına görə albanların sitayiş etdikləri ilahi üçlüyə göy, günəş, ay, tanrıları Mitra, Hörmüz və Anahidin şərəfinə inşa edilmişdir.

Məbəd çox da böyük olmayan səkkizguşəli həyətlə əhatələnmişdir. Hasarlar çay daşından tikilmişdir. Məbəddən təxminən bir kilometr aralıda dağın şərq enişində kiçik sövmənin qalıqları qalmaqdadır.

Məbəd kompleksinin əsasını diametri 10,7 metr olan, naxışlı sütundan - pilondan ibarət dairəvi formalı zal təşkil edir. Tikilinin daxili hissəsi suvaqlanmışdır. Müəyyən edilmişdir ki, məbədin damı kirəmitlə örtülü olmuşdur. Məbəd bütövlükdə dağıntılara məruz qalmış, onun yalnız şərq istiqamətində yerləşən iki cübbəxanası və mehrabın əsas tağı salamat qalmışdır. Məbədin şimal istiqamətində yerləşən divarlar tamamilə dağılmışdır, yerində daş yığınları və arxeoloji qazıntılar zamanı tikilinin mərkəzi zalından çıxarılmış torpaq qalıqları qalmışdır.

Pəri qalası- Armatay məbədi haqqında ümumi nəticəyə gəlməzdən əvvəl bir neçə mülahizəni xatırlamaq yerinə düşərdi.

Pəri qalasının yerləşdiyi dağın Armatay adlanması məlumdur. Tədqiqatçılar həmin adı zərdüştlükdə, bolluq ilahəsi sayılan Armaiti ilə əlaqələndirirlər.

Digər bir mülahizə isə bu məbədin qədimdən albanların sitayiş etdikləri Ay ilahəsinin şərəfinə inşa olunmuş məbədlə eyniləşməsi ilə bağlıdır. Tarixi mənbələrdən məlumdur ki, antik dövr Azərbaycanın dolğun şəkildə ilk təsvirini yunan coğrafiyaşünası və tarixçisi Strabon vermişdir. Strabon albanların dini etiqatlarından, onların allahlarından, Heliosa və Zevsə, ilahələrdən məbədi İberiya sərhədlərinə yaxın ərazidə yerləşən Selenaya sitayiş etdiklərini yazmışdır.

Yunan mifologiyasında Helios günəş allahı, Zevs göy allahı, Selena isə ay ilahəsidir. Həmin allahların və ilahənin alban dilindəki adları bizə məlum deyildir. Pəri qalasının adının zərdüştlik ilahəsi Armaitin adı ilə bağlılığına nəzərə salaq. Bu adın mənşəyi ilə əlaqədar ikinci bir mülahizə də üzə çıxır. Belə ki, qədim Het mifologiyasında Arma ay ilahəsinə verilən ad kimi tarixçilərə məlumdur. Kirin Asiyada, Anadolu ərazisində, tarixi Kapatokya torpaqlarında dörd min il əvvəl mövcud olmuş Het dövlətinin Qafqazla əlaqəsi haqqında danışmaq ilk baxışdan o qədər də inandırıcı görünməz.

Lakin bir sıra tarixçilər Het dövlətinin yaradıcıları olan Naşk və Apsil tayfalarının Qafqazın dağlıq ərazilərində kiçik Asiyaya köçməsi fikrini irəli sürürlər. Bu fikrə əsasən hələ dörd min il əvvəl Qafqazda Arma adlandırılan ay ilahəsinə sitayiş edilməsini ehtimal etmək mümkündür. Ehtimalların məntiqi ardıcıllığı onu deməyə əsas verir ki, Pəri qalasının yerləşdiyi dağın adındakı arma sözü həmin adın kökünü təşkil edir. Deməli albanların sitayiş etdikləri ay ilahəsinin adı dağın adında özünü qoruyub saxlaya bilmişdir.

Məbədin yerli əhali arasında geniş yayılmış adı isə, məna baxımından, yarandığı dövrdə olduğu kimi qalmışdır. Belə ki, albanların sitayiş etdikləri Allahlardan Helios və Zevs yunan mifologiyasında kişi obrazında, Selena isə qadın obrazında təsvir edilir.

Bütün bunlar hələlik oxuculara mülahizə kimi təqdim edilir. Lakin həmin fikirlərin doğruluğunu yaxın gələcəkdə sübut olunacağına bizdə dərin inam var.

Pəri qalasının ərazisində tədqiqat aparmış A.Qaraəhmədovun fikrincə bu məbəd tikildiyi dövrdən sonra bir neçə dəfə bərpa olunmuşdur.

Məbəd XII əsrədək fəaliyyət göstərmişdir.

Pəri qalası məbədinin oxşarı İtaliyada Ravenna ərazisindəki San-Vital və Qəbələ rayonundakı Kilsədağ məbədləridir.

Pəri qalası haqqında ilk yazılı məlumatı XIX əsrin rus müəllifi A.İ.Ton- Plotto vermişdir. O, yerli əhali arasında yayılmış rəvayətlərə əsaslanaraq Pəri qalasının XII əsrdə yaşamış gürcü çariçası Tamaranın şərəfinə tikildiyini qeyd etmişdir.

Hələ keçən əsrdə Qafqaz tarixinin dərinliklərinə bələd olmayan rus alimlərini belə əsassız mülahizələrə görə, bəlkə də, bağışlamaq olar. Lakin həmin mülahizələrin heç bir arxeloji və tarixi fakta söykənmədiyini başa düşən və bilərəkdən həmin mülahizələrə istinad edən müasir gürcü müəlliflərinin qərəzli iddiaları isə lap çox təəssüf doğurur.

Pəri qalası- Armatay məbədi dövrümüzdə çox dağılmış halda qalsa da Qədim Azərbaycan memarlığının nadir nümunələrindən sayılır və dövlət tərəfindən qorunur.

ƏRKİVAN QALASI

XVII əsrin əvvəllərində Azərbaycanda meydana çıxan xanlıqlardan biri də Talış xanlığı

idi. Talış xanlığı ilk dəfə olaraq Lənkəran mahalında yaranmış və Bəzz qalasında yerləşdirilir. Xanlıq getdikcə öz mövqeyini artırmağa başlamış və tədricən Talış dağlarının ətəklərində yerləşən kəndləri özünə tabe etməyə başlamışdır. Bu dövrdə Ərkivan kəndinin şimal qərbində Viləş çayı sahilində də böyük bir qala tikilməyə başlamışdı.

Qala tikilən zaman xanın rəhbərliyi altında olan kəndlərdən işləmək üçün buraya adamlar gətirilirdi. Bir gün növbə keçmişdə Çəm-Çəm, indi isə Banbaşı adlanan kəndə çatır. Lakin işləməkdən əldən düşmüş kənd əhalisi xanın əmrindən boyun qaçırıb meşələrə çəkilir. Xan isə adamların gəlmədiyini görüb heyrətlənir. Təcili olaraq kəndə adam göndərir. Kənddə bir nəfər də olsun kişi tayfasının olmadığını xəbər verirlər. Bu xəbəri eşidən xan çox əsəbiləşir və evdə olmayan kişilərin arvadlarını gətirməyi əmr edir. Az müddətdən sonra kənddən 40 nəfər qadın xanın həyətinə gətirilir. Xan bu qadınları işlətməyi deyil, öldürməyi düşünür. Xanın evinin qarşısında dərin bir quyu var imiş. Xan qırx qadının hamısını bir-bir quyuya atdırıb, üstünü torpaqlatdırır.

Abdulbağı xanın bu zülmündən qorxuya düşən kənd adamları bundan sonra onun hər əm-

rini yerinə yetirməyə məcbur olurlar. Beləliklə, az müddət içərisində qalaya torpaq daşınır və qalanı Viləş çayı sahilindən 100 metr yüksəkliyə qaldırırlar. Qala özü də iki hissədən qurulur. Birinci Narıncı qala (Kiçik qala), burada yalnız xanın öz ailəsi yaşayarmış, ikinci isə bu qalanı əhatə edən Böyük qaladır. Qalanın şimal hissəsi Viləş çayıdır və bu sahədən qalaya girmək üçün yol yoxmuş. Qalan üç tərəfdən isə 12-15 metr enində dərin xəndək qazılıb buraya 10 metrdən çox dərinliyində su doldururlarmış. Qalaya cəmi iki yerdən giriş yolu var imiş. Xana qarşı bir təhlükə hiss edilən kimi, xəndək su ilə doldurulur və dəmir qapılar bağlanırmış.

Ərkivan qalasında olan xanlıq iki əsrə yaxın davam etmişdir. Bu xanlıq müstəqil xanlıq deyildi. Lənkəran xanına tabe idi.

Ərkivan qalasında xanlıq edən axırıncı xan Lənkəran xanı Abdulla xanın oğlu Mirhəsən xan idi. Ata özü Lənkaranda xan olduğu müddətdə oğlu da Ərkivan qalasında xanlıq etmişdir.

Talış zonasında xanlığa qarşı ilk dəfə mübarizə aparanlardan biri də Abduləzim Mahmud oğlu olmuşdur.

Abduləzim kimdir? O, xana qarşı nə üçün mübarizəyə başlamışdır.

Abduləzimin atası Şirvanlı Mahmud ləqəbi ilə məhşur olan xanın qoşun başçısı imiş. O, son dərəcə cəsur bir məşqçi idi. Xan qoşunlarına təlim verir və onlara başçılıq edərmiş. Mahmudun həm Mirhəsən xanın, həm də Abdulla xanın yanında çox böyük hörməti var imiş. Bir dəfə Mirhəsən xanla indiki Çaxırlı kəndində yerləşən qalada olan başqa bir xanın arasında gedən müharibədə Şirvanlı Mahmud yaralanır və ölür.

Mahmud öldükdən sonra onun iki oğlu qalır. Abduləzim və Abdurrəhman. Mahmud öldükdən sonra xan onun ailəsinə baxmır. Bu uşaqlara hörmət etmək əvəzinə, onları qaladan çıxarıb qovur. Mahmudun böyük oğlu olan Abduləzim heç olmasa atasının atını və tüfəngini verməsini xahiş etsə də, xan buna əhəmiyyət verməyir. Həddən artıq mütəəssir olan Abduləzim Lənkərana gedib, oğuldan ataya şikayət etməli olur. Abdulla xan onun Mahmudun oğlu olduğunu bildikdə çox mehriban qarşılayır və oğlunu təcili Lənkərana çağırtdırır. Xan Abduləzimi oğluna nişan verib, Bunu tanıyırsanmı? - deyə qeyzlənir. Sən bilirsənmi aslan balası da aslan olar? Mahmud sərkərdə öləndən sonra onun övladlarını əzizləyib böyütmək əvəzində sən onları qaladan çıxarıb qovmusan. Bunun

üçün sənin gözlərini çıxardardım, heyif ki, səndən başqa nə oğlum və nə də qardaşım yoxdur. Bu saat gedib, Mahmudun atını, silahını oğlana verib, özlərinə də iki kənddən gələn töycünü verərsən. Atasının qeyzlənməsindən bərk qorxuya düşən Mirhəsən xan onun tapşırığını yerinə yetirir. Lakin Mirhəsən xanın Abduləzimə qarşı kini artır. Bir neçə dəfə Abduləzimi öldürmək üçün hiylə qurursa da Abduləzim başa düşüb aradan çıxır. Nəhayət, Mahmudun dostlarından biri Abduləzimə bildirir ki, xan yaxın vaxtda səni tələf etdirəcəkdir. Hər cür çətinliklərdən baş çıxarmağı bacaran Abdul-əzim bir neçə il Mirhəsən xana qarşı mübarizə aparır. Azərbaycanın Rusiya ilə birləşməsinə çalışan xanlıqlarla əlaqə saxlayır. Beləliklə, Ab-duləzim talış xalqının nümayəndəsi kimi Rusi-yaya göndərilir. 1814-cü ildə rus qoşunları Azərbaycana daxil olarkən, Salyandan – Lənkə-rana qədər Abduləzim rus qoşunlarına bələdçilik etməklə, həm də onlara kömək edir. İki ildən artıq Abduləzimdən heç bir xəbər olmur. Lakin rus qoşunları Salyana çatarkən qardaşı Abdulrəh-mana kağız yazır: - Qardaşım Abdulrəhman, rus qoşunları elə gəlir torpaq kimi. Mən gəlib çatana kimi ailəmizi elə yerdə gizlət ki, heç kimin xəbəri olmasın. Bir də dostum Mirhəsən xana

xəbər ver ki, kişiliyi çatırsa, qalıb mənim gəlməyimi gözləsin.

Qardaşın Abduləzim Mahmud oğlu”.

Beləliklə, Mirhəsən xan rus qoşunlarının gəlməsini eşidən kimi öz var-dövlətini, ailəsini götürüb qalanı tərk etmiş və İran torpağına qaçmışdır. Rus qoşunlarının gəlməsi ilə əlaqədar olaraq xanlıqlar ləğv edilmiş və qala da uçub dağılmışdır. Həmin dövrdə qalanın yaxınlığında bazar yerləşirmiş. Masallı rayonunun mərkəzində yerləşmiş həmin bazar qalanın adı ilə Qalabazarı adlanır.

LƏZGİ QALASI

Bu qala XIX əsrin axırı, XX əsrin əvvəllərində tikilmişdir. Onu qırmızı kərpicdən hündür bir daşın üstündə ucaldıblar. Onun iki balaca otağı var. Hazırda otağın birinə girmək və gəzmək mümkündür. Lakin o birisinə yol yoxdur.

Rəvayətə görə bu dövrlərdə ermənilər müsəlman xalqını çox incidirmiş. El yaylağa köçən zaman “Göy yurd” adlanan yerə gedərmiş. Burada ermənilər yolu kəsir və mal-qara otlamasın deyə malların başına səbət keçirirmişlər.

Ona görə də bu yerin adına “Səbətkeçməz” deyirlərmiş.

El yaylağa köçən zaman yenə də ermənilər yolu kəsibmiş. Yolda mal-qaradan başqa heç nə görünmürmüş. Həmin “Səbətkeçməz”ə yetişən zaman inəklərin biri doğur. İnəyin başından səbəti çıxarırlar ki, balasını qurutsun. Yolda pusquda duran ermənilər gəlib həmin inəyi aparan kişinin kürəyindən bir zol dərisini soyurlar ki, inək yerdən ot qoparıb. Bu zaman Dağıstanlı Şəmil bəyin bacısı Azərbaycanda ərdə imiş. Həmin malı aparan kişi bu qadının yoldaşının qohumu imiş. Qadın Dağıstana yazır ki, bəs Azərbaycanda belə haqsızlıqlar olur. Məktub Şəmil bəyə çatır və o, bir dəstə adamla Azərbaycana gəlir. Şəmil bəy ermənilərlə vuruşur. Onlar gündüzlər vuruşur, gecələrsə bu qalaya sığınırlarmış. El arasında bu qalaya sığınacaq da deyirlər. Nəhayət o, erməniləri qırıb Dağıstana qayıdır. Bu qala da onun adı ilə adlanmışdır.

GÜLÜSTAN QALASI

Goranboy rayonu Murov dağının ətəyində İnci çayının qərb hissəsində yerləşir. Həmin kəndin adı bu qalanın adı ilə çağırılır.

Deyilənə görə bir neçə yüz il bundan əvvəl Azərbaycanda Gülüstan adlı bir padşah vardı. O yadellilərlə vuruşa-vuruşa qoşunu ilə birgə Murov dağının ətəyindəki böyük bir qalaya sığınıb. Düşmən qalanın ağzını kəsib ki, onlar susuz burada ölsünlər. Ancaq qalanın iki yolu varmış. Düşmən bundan xəbərsiz idi. Onlar 10 gün bu qalanın qarşısında durur. Səhər ertə görürlər ki, bir it çıxdı çaydan su içib içəri qaçdı. Düşmən bilir ki, onlar suyu buradan içirmiş. Düşmən qoşunu ondan sonra fikirləşib uzun müddət, yəni aylarla duz daşıyıb çayın üst tərəfinə tökür.

Gülüstan padşahının qoşunu su içə bilməyib, məğlub olur. Elə o vaxtdan da qalanın adı "Gülüstan qalası" qalıb.

GÜLÜSTAN QALASI

Goranboy rayonunun Gülüstan kəndinin yaxınlığında bir qala var. Qala sıldırım qayanın üzərində yerləşir. İncə çayı qayanın ətəyi ilə axıb keçir. Ətraf isə meşəliyə bürünmüşdür.

Qala haqqında belə rəvayət var. Deyilənə görə həmin kənddə olduqca gözəl bir qız yaşayırmış. Bir gün təsadüfən buradan keçən Türkiyə Sultanının oğlu qızı görür və ona aşiq olur. Qız onun təklifini rədd edir. Bundan əsəbiləşən Sultanın oğlu qızı zorla aparmaq istəyir. Lakin kənd əhli buna mane olur. İşi belə görən Gülüstan (qızın adıdır) atasından xahiş edir ki, ona elə bir qala tikdirsin ki, oraya heç kim qalxa bilməsin. Ata qızın xahişini yerinə yetirir. Sıldırım qaya üzərində qalanı tikdirir. Qalaya ancaq tunellər vasitəsi ilə gedib-gəlmək olarmış.

Düşmən ordusu nə qədər çalışırsa, qalaya gedən yolu tapa bilmir. Bir gün Gülüstan su gətirmək üçün çaya enir. Yanındakı iti hürməyə başlayır. İtin səsini eşidən düşmən ordusu gizli yolu tapır və qalaya çıxırlar. Qız düşmənə əsir düşməkdənsə ölümünü üstün tutur. Özünü qaladan çaya atır.

İndi həmin qala qızın xatirəsinə “Gülüstan qalası” adlanır.

QIZ QALA

Balçılı dağlarında iki tayfa yaşayırmış. Bunlardan birinə talalılar, o birisinə isə qalalılar deyərmişlər. Bu qonşu tayfalar arasında torpaq, su üstündə tez-tez dava-dalaş olarmış. Talalılar çox, qalalılar isə sayca az imişlər. Amma qalalılar cəngavər adamlarmış, həm də onlar uca qayaların zirvəsində məskən salıblarmış. Talalılara qoca bir kişi, qalalılara isə ox atmaqda mahir olan Ağca adlı bir qız başçılıq edirmiş.

Bir gün talalıların tayfa başçısının oğlu Ağcaya elçi göndərir. Qız deyir:

- Sözüm yoxdu, amma bir şərtim var: Tayfalarımız yola getmirlər, sudan da korluq çəkirik. Əkinimiz, biçinimiz az olur. Oğlan əgər məni sevirsə, Quşqaradan Quru Qobuya su çəksin. Oğlan razı olur. Su çəkilir. Lakin su axarkən torpağa hopur və Quru Qobuya gəlib çıxmır. Oğlan çarəsiz qalıb arx boyu şüşə düzdürür. Gün çıxanda şüşə su kimi bərq vurur.

Bir səhər oğlan qızı çağırır ki, buyur su hazır! Qız baxır. Məsələni anlayır və oğlana yox deyir.

Oğlan kor-peşman atasının yanına qayıdır. Əhvalatı ona danışır. Qoca deyir:

- Qala çayının qırağına gözətçi qoyun. Ağca suya gələndə götürüb qaçın.

Ağca talalıların hiyləyə əl atacaqlarını bilirmiş. Elə həmin gündən suya getmir. Səhəngi uzun hörüklərinin ucuna bağlayır, qala çayına sallayıb su götürür.

Sən demə Ağcanı öz tayfalarından Qaya adlı kasıb bir oğlan da sevirmiş, amma qəlbindəkini aça bilmirmiş. O, Ağcanı qoşa hörükləri ilə su götürəndə görür, ürəyi ağrıyır. Qaya gündüzlər yatır, gecələr yerin altı ilə Sarı bulaqdan qalaya gizlicə su arxı çəkir.

Bu ara söz yayılır ki, talalılar hücuma hazırlaşırlar. Ağca sevgilisi Qayanı yanına çağırır: - Gəlsənə, biz onları qabaqlayaq, - deyir. Gecəyarı ilxını talalılara tərəf ötür. Elə biləcəklər ki, biz vuruşa başlayırıq. Yuxulu-yuxulu bir-birini qıracaqlar. Belə də olur. Atışmada Qaya ölür. Ağca onu öz qızıl yəhəri ilə birlikdə qalanın başında dəfn edir. Sonra isə qalanın gah bu, gah da o bürcünə qaçıb ox atır ki, tək olduğu bilinməsin. Təngə gələn tala ağsaqqalları hiyləyə əl atırlar. Deyirlər ki, qalanın yəqin gizli su yolu var, gəlin kəsək. Quru arpa yemiş susuz qatırı qalanın dövrəsində gəzdirirlər. Ağca görür, qatır Sarı bulaq tərəfə gedir. Talalıların niyyətini anlayır və fürsət tapan kimi qaladan çıxıb gedir.

Talalılar su tüngünü dağıdıb bir xeyli gözləyirlər. Görürlər ki, Ağca qaladan çıxmır, onda hücuma keçirlər. İçəri girəndə baxırlar ki, hər yan boş, Ağca da yox.

- Tayfam qırıldı, oğlum öldü. Tala oldu Qanlı tala, dağılmadı dağda qala,- bunu deyib hiyləgər qoca canını tapşırır. (Bir qərib məzarı da var. Gəncədən bir az yana, Qoşqar səmtdə).

QIZ QALASI

Bu qala Gədəbəy rayonunun meşəsində - Tala adlanan yerdə yerləşir.

Qocalar belə söyləyirlər ki, bu qalanın qabağı əvvəllər karvan yolu olubmuş. Buradan hər gün saysız-hesabsız karvan keçirmiş.

Deyilənə görə bu yerdə bir qızı atası öz istədiyi oğlana vermir. Qız gecəyarı oğlana qoşulub həmin qalada gizlənir, qapını da içəridən bağlayırlar.

Karvanlardan biri gecəyə qalır və gecələmək üçün həmin qalaya gəlir. Karvandakılar görürlər ki, qapı bağlıdır. Qızla oğlan səsə elə bilirlər ki, bunların dalınca gəliblər. Cavab vermirlər. Karvandakılar dillənirlər ki, yoldan

keçənlərdir. Onlar qapını açmır və içəridən deyirlər ki, bura qız qalasıdır. Deyilənə görə elə o vaxtdan ora qız qalası adı ilə qaldı.

Bir də deyirlər ki, guya o vaxt hansı qızı istədiyi oğlana verməsələr oğlan onu götürüb bu qalaya qaçırmış.

QIZ QALASI

Belə rəvayət edirlər ki, bir şah varmış. Bu şahın da bir qızı var imiş. Şah öz qızına aşiq olur. Atasını fikrindən döndərə bilməyən qız ona deyir ki, suyun içərisində bir qala tikdir. Şah buna razı olur və suyun içərisində bir qala tikdirir. Qız özünü qaladan atır, elə o vaxtdan da qala Qız qalası adlanır.

QIZ QALASI

Bu əhvalat Gədəbəy rayonu Söyüdlü kəndinin 5-10 km-də yerləşən Şəmkir çayının üstündəki Qız qalasından bəhs edir.

Rəvayətə görə bu qala keçmişin yadigarıdır, təxminən XIX əsrə təsadüf edir. Alt tərəfdən Şəmkir çayı, digər yanı dağlarla əhatə

olunmuş sıx meşəlikdən ibarətdir. Buraya iki cığırla getmək olar. Birinci yol (sağ tərəf) Söyüdlü kəndi tərəfindən, ikinci yol isə Komintern kəndi tərəfindən keçir. Alt tərəfindəki kürsülər, künbəzlər adamı özünə cəlb edir. İkinci elə bir sənətkar tapılmaz ki, burada belə bir qala tikə bilsin. Üst tərəfindəki Qız qalası isə elə bir mahir sənətkarın əli ilə yaradılmışdır ki, 2-ci belə bir qalaya, ancaq Bakıdakı "Qız qalası"nda təsadüf etmək olar.

Söyüdlü və Komintern kəndinin qocalarının rəvayətinə görə bu qalada bir şah qızı yaşayırmış. Şah qızı atasından küsüb, buranı özünə məskən etmişdir. Atası onu bir bəyə vermək istəyib, qızı isə razı olmayıb, həmin qalanı usta Qəndala tikdirmişdir. Atasının və Fəhrad bəyin qoşunları bir neçə dəfə qalaya hücum çəkmişdir. Lakin mərd qız başına topladığı igidlərlə birlikdə onlarla axıradək mübarizə aparmışdır. Qəhrəman qız buraya su kanalları da çəkdirmişdir.

Artıq Fəhrad bəy hiyləyə əl atmağa başlayır. O, bir gün öz dəstəsinə əmr edir ki, atların nalını söküb tərsinə nallasınlar. Qoşun onun dediyinə əməl edir. Qız elə başa düşür ki, onlar geriyə qayıdırlar. Bundan arxayın olan qız qapıları açıq qoyur, bu vaxt Fəhrad bəyin qoşunları içəri daxil olurlar. Hər şeydən əlacı kəsilən qız özünü

öldürməyə məcbur olur və özünü qaladan atır. O gündən sonra “Qız qalası” bir yadigar kimi Şəmkirin üstündə qalmağa başlayır. Buraya gedib-gələnlər həmişə keçmişi yada salır və “Qız qalası”na çıxmamış geri qayıtmırlar.

QIZ QALASI

Bu qala Xanlar rayonunun Balçılı dağında yerləşir. Qala hündür qayalardan ibarət olduğundan buraya gəlmək çox çətindir. Qalanın yalnız bir yolu var. Bu yolun ağzında qırmızı kərpicdən kümbəzlər tikmişlər. Həmin kümbəzlərdə gözcüklər var idi. Keşikçilər burada dururdular. Burada yaşayan tayfanın başçısı bir qız idi. Onlar bu çıxılmaz qayaların başında sementlə divarlar çəkmiş və çox möhkəm yaşayış yerləri düzəltmişlər ki, bu divarlar hal-hazırda durur. Bunların gözəl sənətkarlıq qabları vardır ki, bunu indiyədək qalan çini qabların qırıqları da göstərir. Onlar bir-neçə əsr bundan qabaq düzəldilməsinə baxmayaraq yenə də öz rəngini itirməmişdir.

Bu tayfa qayanın başında yerləşdiyi üçün buraya su çıxarmaq çətin idi. Onlar nəhayət təxminən 15 km aralı olan Axarça yaylağından

su çəkirlər. Su çəkilişi zamanı Dərzi qayası onlar üçün çətinlik yaratmışdır. Bu qaya ona görə Dərzi qayası adlanır ki, bir vaxt Gəncə şəhərinə "xalyar"düşür və adamlar yaylağa çıxırlar. Bir dərzi də öz maşınını götürüb buraya gəlmiş, lakin xəstəlik onu tutmuş və bu qayanın dibində ölmüşdür. Buradan sonra ikinci çətinlik "Qarı uçan" idi. Bu da ona görə Qarı uçan adlanır ki, keçmişdə el arandan yaylağa köçəndə yol uzaq olduğu üçün bir qarı öküzə minmişdir. Öküz yuxarı çıxdıqda qarı öküzün belindən diyirlənib dərəyə yıxılır. Nəhayət su Qaratorpaq meşəsindən keçib bu yerə çatır. Bu sudan onlar hətta dən üyütmək üçün dəyirmanı işə salmaqda istifadə edirlər.

Bu tayfanın qonşuluğunda (Qanlı Talada) başqa bir tayfa yaşayırdı. Talalılar dağın ətəyində Ağ suyun kənarında idilər. Ona görə də bunların yaşayışı Qalalarınkına nisbətən yaxşı idi.

Bu tayfalar arasında ziddiyət var idi. Bunlar həmişə torpaq, yer üstündə vuruşardılar. Bu vuruşmalarda qalada yaşayan tayfa, talada yaşayan tayfaya üstün gəlirdi. Ona görə də Qanlı talada yaşayanlar Dağıstan ləzgilərindən kömək alırlar və qalalıların üzərinə hücum etmək üçün səngərlər düzəldirlər. Qalada yaşayanlar onların fikrini bilirlər. Ona görə də gecə ikən at ilxısını

talada yaşayanların səngərlərinə buraxırlar. Talada yaşayanlar bilmədən bir-birini qırırlar. Ancaq buna baxmayaraq arxadan yenə kömək gəlir və qalanı mühasirəyə alırlar. Ancaq qaladıkıları məğlub edə bilmirlər.

Axırda talalılar qalada yaşayanların suyunu kəsmək istədilər. Lakin suyun yerini tapa bilmədilər. Onlar susuz bir qatırı qala tərəfə buraxdılar. Qatır Düzdağın boyunda suyun yerini tapdı. Onlar qalalıların istifadə etdikləri su kəmərini kəsdilər. Suyun olmaması qalalıları təslim olmağa məcbur etdi. Tayfa başçıları və üzvləri talalılar tərəfindən əsir alındı. Onlar zirvədən aşağı endilər və təxminən bir kilometr aralıda olan Mallosmaidə yaşamağa başladılar. Beləliklə də talalılar, qalalılar üzərində qalib gəldi və onlar bir tayfa halında birləşdilər. Talalılar ilə qalalılar arasında gedən mübarizədə çoxlu insan qanı axdığına görə bu tala "Qanlı Tala" adlanmışdır. Qalalılara isə igid, mərd bir qız rəhbərlik etdiyinə görə "Qız Qalası" adlanmışdır.

Bunlar burada yaşadıqları vaxt 10 km. uzunluğunda su arxları çəkdilər. Xıdır düzündə əkin yerləri hazırladılar.

QIZ QALASI

Seyfəli kəndinin kənarında meşədə bir qala vardır. Adına “Qız qalası” deyirlər. Guya o qalanı bir qız tikdirmişdir. Koroğlu Nigarı orada gizlədərmiş.

Hal-hazırda o qala durur. Balaca qapısı var. İçərisində at üçün ot qoymağa axurlar vardır. Bu da həmin qalanın Koroğlunun olmasını sübut edir. Deyilənə görə qoşunlar neçə dəfə ora hücum ediblər, lakin qalaya daxil ola bilməyiblər.

Koroğlunun daş qalası,
Ərşə çıxıbdı naləsi.
Qazla ördək balası,
Çöllərdə yalqız olmasın,
Heç igidlər qardaşsız olmasın!

Bu sözlər həmin qalanın divarlarına yazılmışdır. Kənddəki bütün qoca və cavanlar o qalanı görüblər.

QIZ QALASI

Rəvayətə görə bir Padşah olur və onun da gözəl bir qulluqçusu olur. Padşahla qulluqçu evlənir. Onların bir qızı dünyaya gəlir. Padşah daha qulluqçunu saxlamır. Qulluqçu özgə vilayətə çıxıb gedir. Qızı təkcə böyüdür. Bir gün qulluqçu xəstələnib ölür. Qız bir padşahın evində qulluqçuluq edir, həmin padşahın uzaq yerdən qonaqları gəlir.

Qonaq gələn padşah bu qulluqçunun gözəlliyinə vurulur. O, dostundan xahiş edir ki, məndən nə istəyirsən istə, o qulluqçunu ver mənə. Biçarə qızı öz atasına qul kimi satırlar. Qız gəlib padşahın vilayətinə çatdıqdan sonra bu vilayətin kimin olduğunu öyrənir. Qız bilir ki, onu qul kimi alan öz atasıdır. Ancaq bu sirri aça bilmir ki, həm atası, həm də özü el içində rüsvay olmasın. Padşah toya hazırlaşır. Qız padşahdan xahiş edir ki, dəniz kənarında bir qala tikdirsin, o qaladan dənizi seyr etsin, sonra toy olsun. Qala bir neçə gün ərzində hazır olur. Qız qalaya çıxır və fikirləşir ki, atasına arvad olmaqdansa ölmək daha yaxşıdı. Özünü dənizə atır. Həmin qalanın adı Qız qalası qalır.

QIZ QALA

Bu qala bir quraqlıqda yerləşirmiş. Bir cavan oğlan gözəl bir qıza aşiq olur və elçi göndərir. Qızın şərti isə bu olur ki, kim bu səhralığa su çəkdirsə ona ərə gedəcəkdir. Oğlan gecə-gündüz nə qədər çalışırsa, ora su çəkdirə bilmir. Çünki qeyri-müşküldür. Oğlan su çəkdirə bilmədiyi üçün hiyləyə əl atır və həmin səhraya şüşə düzdürür. Qıza xəbər çatır ki, bəs su çəkilmişdir. Qız suya baxmaq üçün çıxır. Lakin həmin gün günəş çıxdığından şüşələr qızın gözünə işıq salır. Qız hiyləni başa düşür və acıqlanır. Heç kəs ora su çəkdirə bilmədiyi üçün qız da şərtinə əməl edir və heç kəsə ərə getmir.

QIZ QALASI

Rəvayətə görə bir oğlanla bir qız bir-birlərini çox sevirlərmiş. Bu sevdanın xəbəri xana çatır. Xan qoca olsa da qızı görəndən sonra ona vurulur. Lakin qız ona məhəl qoymur. Xan xainlərin əli ilə oğlanı öldürtdürür və yasda qıza təklifini bildirir. Qız əlacsız qalıb xanın qarşısında şərt qoyur ki, onun üçün bir qala

tikilsin. Qala tikilib başa gəlir. Xanla qız qalaya tamaşa etməyə gəlirlər. Qalanın üstünə qalxan qız deyir ki, fikirləşirdim ki, qala tikilənəcən ölərəm. Lakin mənim sözüm yoxdur. Qız özünü qaladan atıb həlak olur. Qızın məhəbbətinə, sadiqliyinə ehtiram edən camaat qalaya qızın şərəfinə "Qız qalası" adını verirlər.

BULAQLAR HAQQINDA

ПЯРИ БУЛАЬЫ

Гарабаь елатында малдарлыгла мяшьул олан, кючяри щяйат tərzi кечирян бир киши вармыш.

Gün gəlir, elat camaatına bəla üz verir. Onlar ağır xəstəliyə tutulurlar. Чох ъаванлар муразы эюзцндя вахтсыз-вядясиз щяйата эюз йумур. Кясилян гурбанлар, охунан дуалар, верилян нязир-нийазлар юлцмцн мяшум kюлэясини гапылардан чякиндиря билмир.

Həmin kişinin qızı Pəri də bu xəstəliyə tutulur. О, Пярини чох тябибя, лоьмана эюстярир, amma гызын дярдиня ялаъ тапа билмир. Гыз эцнdən-эцня саралыб-солур. Ата-ана она гуллуг эюстярмякдян йорулуб ялдян дцшцрляр, анъаг гызын щалына щеч тяфавцт елямир. Пяри ата-анасыны ялдян салдыьы кими, юзц дя юз ъанындан безиб usanır. Юлцмцn тез gəlməsini арзулайыр. Щамыны язабдан гуртармаг истяйир. Анъаг юлцм ня арзуйа, ня дя щядя-горхуйа бахыр, о юз вахтында эялир.

Щавалар дцзялир, елат йайлаьа кючмяйя башлайыр. Пяринин атасы да хястя гызынын арабасыны кючдян айырмыр. Йайлагда да Пяринин вязиййяти дяйишмир.

Онун юлцмя аъыьы тутур, юзц щалына янъам чякмяйи гярара алыр. Думанлы-чискинли эцнлярин бириндя Пяри кючяри елатдан араланыр. Хейли мцддят йол эедир. Эюзял мянзяряли йерлярдян кечир. Nəhayət, чох эязиб доландыгдан сонра эюзял бир эушяйя эялиб чыхыр. Бурада щяр шей Пяриnin хошuna эялир. Беля ки, тураълар, кякликляр ондан гачмыр. Пяри щисс едир ки, аълыг ону ялдян салыр, мяъбур олуб йабаны битkилярдян йемяйя башлайыр. Валдырьан, шещлик оту, гузугулаьы вя йемлик onun иштащаsını daha da артырır. O, su ичмяк истяйир. Бир аз ашаьы еnir və эюзял бир булаьын ахдыьыны эюрцр. Булаьын дашлары ъаьам баьламышды. Ятрафында эюзял чичякляр, балдырьанлар, гантяпярляр, шещлик отлары, йемликляр бу булаьа xüsusi bir эюзяллик верир. Пяри бцлбцлцн няьмясиня гулаг асыб дейир:

Ня фяган едирсян, бичаря бцлбцл!
Бир эцлцм айрылыб эцлшяндян айры,
Аьлымы башымдан тягайил етдин,
Шягайин ачылмаз чямяндян айры.
Сирр сюзцн ачмаьа сирдашларын вар,
Сянин аьыр елин, гардашларын вар,

Мяним цзцм эцлмяз йар сяндян айры.

Пяри булаьа йахынлашыб шяффаф судан дойунъа ичир. Бирдян-биря юзцндя йцнэцллцк щисс едир. Beləliklə, bир нечя мцддят Пяри бу судан ичир вя дярман битkиляриндян йейир. Артыг Пяри там саьалыр. Яввялки хястялиуindən ясяр-яламят галмыр. Bir gün Pəri bulağın üstə yatır.

Бу заман нурани бир гоъанын йолу бурадан дцшцр. О, узагдан булаьын башында бир гаралты эюрцр вя оna йахынлашыр. Гоъа гызы йухудан ойадыb сорушур ки, гызым, тяк-тянща бурада ня эязирсян? Пяри башына эяляни нурани гоъайа сюйляйир. Гоъа:

- Гызым, бцтцн елатын хястяликдян, юлцм-итимдян щяйаты позулуб. Дейиб-эцлмяк йоха чякилиб. Гям-кядяр мейданда ат ойнадыр. Йухуда эюрмцшям ки, бу торпаьын эцлц-чичяйи, дярман отлары, сярин булаьынın суйу хястяляря щяйат верир. Хейли вахтдыр ки, чюлляря, мешяляря дцшцб щямин йери ахтарырам. Тез ол, сяни щяйата гайтаранлары, сяня шяфа верянляри мяня də эюстяр.

Пяри йедийи дярман битkиляринин адыны vә ичдийи суйу она эюстярир. Гоъа бундан чох севинир vә ondan сорушур:

- Гызым кимлярдянсян?

Пяри ата вя анасынын адыны гоъайа сюйляйир. Qoca qızı evlərinə aparmağa söz verir.

Bir gün Пяринип ата-анасы узагдан ики гаралтынын онлара тяряф эялдийини эюрцрляр. Onlar əvvəlcə эюзляриня инанмырлар. Эялян Пяри иди. Гуъаглашыб юпцшцрляр. Севинъляриндян йеря-эюйя сыьмайан валидейнляр нурані гоъайа дюня-дюня миннятдарлыгларыны билдирирляр. Шад-хцррям гызларыны эютцрцб обаларына гайыдырлар. Пяринин саьалыб эялдийини ешидян елат ъамааты онлара эюзайдынлыьы верир. Еля о вахтдан da щямин булаьын ады «Пяри булаьы» галыр.

НИЭАР БУЛАЬЫ

Ниэарın йашадыьы кянд уъа даьларын дюшцндя йерляширди. Кяндин щавасы тямиз, инсанлары мещрибан вя гонагсевяр иди. Бу

кяндин гярибя бир адяти вардı. Кяндин ъаванлары башга обадан гыз алмıгдылар. Гызлар ися башга йерин оьланларына яря этмяздиляр. Бу ата-баба адяти щеч вахт позулмазды.

Бу кяндин кянарында щямишя йай фяслиндя арандан гонаглар эялиб ики-цч айлыьына мяскян салардылар. Бу йайлаьа нечя илляр иди ки, бир çобан да эялирди. О, обанын мал-гарасыны отарарды. Оьланын ады Ъамал иди. О, Ниэары щяля ушаглыгдан таныйырды. Гялбиндя она гаршы эизли бир мящяббят йашайырды. Ниэар ися артыг бойа-баша чатмышды. Ъамала гаршы онда да мещрибанлыг йаранмышды.

Севэи аловлары этдикъя гызышыр, онлар бир-бирини даща çох севирдиlәr. Nәhayәt, bu hiss ъаванлары ъцрятя эятирди, эюрцшдцляр, бир-бириндян айры йашамайаъагларына ящд-пейман баьладылар. Ниэары юз кяндляриндян Мящяммяд адлы бир оьлан да севирди. Мящяммяд Ниэарын Ъамалла эюрцшдцйцнц ешидир.

Неъя ола биляр ки, онун севдийи гыз ата-баба йолуну азыб башга йола гядям гойа. Мящяммяд кими бир ъаваны елин тяняси алтıнда хяъалятдян яридиб йоха чыхарда...

Мящяммяд онлардан дящшятли интигам алмаг гярарына эялир. Ниэарла Ъамал эюрцшяркян гяфлятян Ниэары охла вуруб гачыр. Ниэар Ъамалын голлары цстцня йыхылыр.

Йараланмыш qızın ешги даща да аловланыр. Йана-йана севэилисиня дейир:

- Дейирляр мящяббят инсаны хошбяхт едир. Бяс биз нийя хошбяхт олмадыг? Цряйим йанды, су!

Чюл дя ики ашигин гялби кими йаныр, Ъамал торпаьа йалварыр:

- Су!

Онларın гана булашdığı йердя торпаг нямli olup. Su istəyən ашигляр гуршаьа гядяр даша дюнцрляр.

Ниэар:

- Дейирляр мящяббят инсаны эюйя галдырыр, бяс биз нийя йерин тяркиня енирик? Цряйим йанды, су!

Ъамал йеня торпаьа йалварыр:

- Су!

Ашиглярин айаглары алтындан цряк сяринлядян бир булаьын сяси, сядасы, няьмяси ешидилир. Бу дяфя севэилиляр боьаза гядяр даша чеврилирляр.

Ниэар:

- Дейирляр мящяббят дцнйадан бюйцкдцр. О, щяр йаны эязиб долашыр. Бяс нийя бизим севэимиз бир обадан кянара чыха билмяди? Цряйим йанды, су!

Ъамал да сон дяфя наля чякир:

- Су!

Щамыйа, щяр шейя щяйат верян булаг ашиглярин севэиси, арзусу кими ятрафа ъар олур. Лакин тамам даша дюнмцш ъаванлар ондан ичя билмирляр.

Гоша дашын дибиндя чаьлайан булаг шырhашыр ахмаьа башлайыр. Суйун шырылтысы санки Ниэар-Ъамал чаьырыр.

ДАМЪЫ БУЛАГ

Кечмиш заманларда бир касыб оьлу ilə варлы гызы bir-birlərini севирdi. Лакин гызын ата-анасы севэилиляри говушмаьа гоймурdu. Чарясиз галан оьлан юзцнц гайадан атыb, юлцр. Гыз ися щеч кяся яря этмир. О, щяр эцн щямин гайанын башына чыхыб дойунъа

аьлайыр. Илляр ютцр, гыз да дцнйадан кючцр. Sонpalar щямин гайа дибиндян эюз верир, дамъы-дамъы аьлайыр. Sanki, іки севэилийя, накам мящяббятя, дцз ящд-илгара yas saxlayır.

TAVAD BULAĞI

Kəlbəcər rayonunun Soyuq bulaq adlı bir kəndi var. Həmişə el-köçəri xalqlar dağlara, yaylaqlara getdiyi zaman bu kəndin camaatı da bu yaylağa çıxardı. Burada Tavad adlı gözəl bir qız var idi. Tavad da bütün qızlar kimi bulaqdan su gətirərmiş. Bir gün qızlarla bulağa gedəndə Tavadı bir çoban görür. Çoban bu qıza vurulur. Tavadın da çobandan xoşu gəlir. Hər gün qızlarla bulaq başına gedən Tavad indi qızlar çağıranda ki, bulağa gedirik. Tavad deyir:

- Hələ mən getmirəm, siz gedin.

Bir neçə gün Tavad qızlarla getmir. Tavad çobanla vədələşir vaxt qoyur. Yenə Tavad təkcə bulaq üstə gəlir. Çoban isə Tavadı bu bulağın üstən götürüb qaçır. Həmin zamandan Soyuq bulaq kəndi bu bulağa “Tavadın bulağı”, - deyir. İndi də bu kəndin körpə uşaqlarından tutmuş, böyüklərinə qədər hamı bu bulağa “Tavadın

bulağı" deyirlər. Köçəri xalqlar da bu bulağı "Tavad bulağı" kimi tanıyır.

MARAL BULAĞI

Belə rəvayət edirlər ki, Maral adlı çox gözəl bir qız vardı. Marala hər tərəfdən elçi gəlirdi. Lakin o, Cahangir adlı bir oğlanı sevir. Cahangir yoxsul olduğundan Maralın ata-anası qızı ona verməyə razı olmur. Maral isə ata-anasından xəbərsiz Cahangirlə birlikdə dağlara çəkilir. Həsən ağanın oğlu qoşun toplayıb, Maralgilin evlərinə gəlir, lakin Maralı evdə tapmırlar. Cahangirin dalınca düşürlər. Cahangir də çox qüvvətli olur. O, Həsən ağanın qoşununun içinə ac bir qurd kimi cumur, hərəsinin qolundan tutub bir yerə tullayır. Həsən ağanın qoşunu Cahangiri kənardan oxa tutur. Ox Cahangirin sinəsinə, kürəyinə sancılır. O "Maral", - deyib yıxılır.

Maral dağlara üz tutur. Gedib bir qayanın dibində oturub, göz yaşları axıdır. Maralın göz yaşlarından bir bulaq yaranır.

Elə o zamandan həmin bulaq "Maral bulağı" adlanır.

PƏRİ BULAĞI

Keçmişdə Sarı kişi adlı məşhur dövlətli bir şəxs var imiş. Arvadı və özündən başqa heç bir kəsi yox imiş. Ay-il dolanır, Sarı kişinin gözəl bir qızı olur. Aydan-günəşdən parlaq olan bu körpəyə Pəri adı qoyurlar.

Pəri, doğrudan da, gözəlliklər timsalı olaraq dildən-dilə düşür. Qız böyüdükcə ağıllı, kamallı bir növcavan olur.

Sarı kişi qızını ovundurmaq üçün kasıb Gülpəri nənənin səkkiz yaşlı nəvəsi Həsrəti evə gətirib onu da saxlayır. Uşaqlar bir-birinə isinişir, höyürləşirlər, hətta yeməklərini də iştah ilə birgə yeyirlər.

Aylar, illər ötüşüb keçir, uşaqlar boya-başa çatırlar. Həsrət Pərinin dediyi hər bir işi tezcə həyata keçirib onu razı salır.

Bir neçə ildən sonra hər ikisi gənclik bulağından su içməli olur. Həsrət Pəriyə dərin məhəbbət yetirir. Pəri də Həsrət üçün saralıb-solur. Ancaq heç biri bir-birinə məhəbbətini açıb söyləyə bilmir. Atasından qorxan Pəri məhəbbət

oduna yandığını anasına da deyə bilmir. Sirri ürəyində pünhan qalır.

Bir gün Pəri ilə Həsrət yaxınlarındakı bulaqdan su gətirmək bəhanəsi ilə ora gedirlər. Təbiət rəngli xalılarını bulağın başına sərmişdi. Çiçəklər bir-birinə sanki göz vururlar. Hər ikisi bu gözəlliyə valeh olmuşdular. Həsrət bəyəndiyi çiçəklərin birini qoparıb Pəriyə verdi və dedi:

- Al, bu mənim ürəyimdir.

Pəri utana-utana çiçəyi dodaqlarına yaxınlaşdırdı, sonra ürəyinin başına sıxdı.

Həsrət sevinə-sevinə qızın bütün hissiyyatını anlayıb ona yaxınlaşaraq:

- Pəri, mən səni canımdan əziz bilirəm, könlümü səndən başqasına verməyəcəyəm, - dedi.

Pəri də oğlanın dediyi sözləri ürəyində təkrar etdi. Get-gedə məhəbbət dərinləşdi, ürəklərində kök atdı.

El yaylağa gedən zaman Pəri bərk xəstələndi, ölümlə əlləşdi. Həsrət qızın yatağından uzaqlaşmırdı. Ata, ana qızının bu ağır xəstəliyindən əzab çəkirdi.

Ana qızının əhvalatından az-çox xəbərdar idi. O da qorxusundan ərinə heç bir söz deyə bilmirdi.

Yayın isti günləri havanı bərk qızdırdığından camaat yaylağa getməyə tələsirdi. Sarı

kişinin dostları və qonşuları xəstə qızın yaylağa aparılmasını məsləhət gördülər. Sarı kişi razı oldu, tədarük görüldü. O da qonşular ilə birlikdə köçə hazırlaşdı və ay doğanda birgə yola düşdülər.

Həsrət ilə Pərinin ilk dəfə bir-birinə məhəbbət açdıqları bulağa yaxınlaşdıqda Pərinin vəziyyəti gərginləşdi. Arabalar dayandı. Ata, ana və Həsrət qan-yaş tökdülər. Pərinin xəstəliyi həkimlərin dediyinə görə "Sər"(baş) xəstəliyi idi. Pəri azca gözünü açaraq su istədi. Ana bulaqdan bir qab su doldurub qızına verəndə qız gözaltı Həsrətə baxdı. Həsrət suyu anadan alıb Pəriyə içirtdi. Xəstə gözlərini qapadı, bu son damla su sanki onun axırıncı qisməti imiş. Huşunu tamamilə itirmişdi. Meşəni ağlaşma bürüdü. Həsrət özünü itirmədi. Tez yorğanı qızın sinəsindən bir qədər araladı, üzünə azca sərin su səpələdi. Qız gözlərini yavaş-yavaş açmağa başladı.

Ata, ana qızının başına dolanaraq:

- Ölümün bizə gəlsin bala, – dedilər.

Sarı kişi vəziyyəti gərgin görüb qonşuların yaylağa getmələrini xahiş etdi və özünün sonra gələcəyini söylədi. Hamı arabalarını işə salıb yollandı, ancaq Sarı kişinin yaxın sirdaşı olan İsmi adlı bir kişi burada qaldı. İsmi məsləhət

gördü ki, qız yerindən tərpənməsin. Onu tərpətmək olmaz.

Həsrət uzun fikirdən sonra Sarıya yaxınlaşdı. Onun gözləri yaşla dolmuşdu. Ürəyindəki sözü açıb deməyə cürət etmirdi. Həsrət bütün qorxunu unutdu. Ona yenidən cürət gəldi. Yalvara-yalvara Sarı kişinin ayaqlarına sarıldı və aşağıdakı misraları söylədi:

Eləmi Pəri yaylasın,
Xəstədir, səri yaylasın.
El-oba yaylağa getsin,
Pəri bulaqda yaylasın.

Kişi oğlanın dediklərinə məəttəl qalıb dedi:

- Bala, mən səni qızım qədər sevirəm. Xəstəni bu çölün düzündə qoyub mən hara gedə bilərəm? Pəri can üstədir. Onu tək qoymaq mənə yaraşmaz.

Həsrət Sarı kişinin mülayim sözlərini və guya məhəbbətdən onun da xəbərdar olduğunu bilib daha da ürəkləndi. O, vəd etdi ki, qızı Əzraildən alıb sağaldacaqdır. İsmi ilə Sarı kişi onlardan aralanıb məsləhətləşdilər və qərara gəldilər ki, çadır qurulsun xəstə bulaq üstə qalsın. Belə də oldu.

Bir neçə gün Sarı kişi ilə İsmi yaylağa getməyib burada qaldılar, ancaq qızın yaxşılıq yönü yox idi. Həsrətin təkidi ilə onlar da yaylağa getdilər.

Həsrət çöldəki otlardan, çiçəklərdən, el-arası bildiyi dərmanlar hazırladı. Qızı müalicə etdi. Get-gedə Pərinin vəziyyəti yaxşılaşdı. Xırdaca quşlardan, dağ meyvələrindən yemək hazırlayıb Pərini cana gətirdi. Bu işdə Gülpəri nənənin də rolu az olmadı. Həftələr, aylar ötüşdükcə Pəri dirçəlirdi. Pərinin yaxşılıq sədası yaylağa yayıldı. Hamı bu gözəl qızın səhhəti üçün dua edirdi. İsmi əmi Sarı kişiyə yaxınlaşıb dedi:

- Ay Sarı, Pəri həm sənin qızındır, həm də mənim. Gəlsənə el dağdan qayıdanda Pəri ilə Həsrətin toyunu edək. Axı, o sənin balanı ölümün pəncəsindən xilas etdi, özü də görürəm Həsrət qızı bərk sevir. Sarı kişi qımışdı, başı ilə razılıq işarəsini verdi. Ana sevindiyindən ağlayırdı. El bu əhvalatı da eşitdi. Hamı razılığını bildirdi. Yaylağın çiçəkləri get-gedə öz təravətini itirməkdə idi.

Yaylağa gedənlər kömbədən, qatlamadan hazırlayıb köçməyə tədarük gördülər. Bir neçə gündən sonra Pəri xəstələnən bulağın üstündə qonşular arabalarını açdılar. Gülpəri nənə

dərman otlarından hazırladığı çayı yandırdığı ocaqda isti saxlayırdı. Ata, ana Gülpəri nənəyə yaxınlaşıb dedi:

- Salam, ay Gülpəri nənə. Uşaqlar hanı, yanında yoxdur. Sənin çəkdiyin zəhmətin qiymətini verərəm.

-Başına dönüm, ay Sarı, odur bax, uşaqlar moruq yığır. Qız da lap gümrahlaşıb. Bütün dostların işi bizimki kimi avand olsun.

Bu aralıq Həsrətlə Pəri əllərində yığdığı çiçəkləri sahmana salaraq köçə yaxınlaşdılar. Pəri gözəlləşmişdi, ətə-qana gəlmişdi. Həsrət Sarı kişiyə yaxınlaşıb əvvəlki bayatını təkrar etdi:

Eləmi Pəri yayladı,
Xəstəydi səri yayladı.

El-oba yaylağa getdi,
Bulaqda Pəri yayladı.

Sarı kişi qızını və Həsrəti qucaqlayıb, hər ikisini öpdü. Cavanların saf məhəbbətini duyan ata həmin bulağın başında qırx gün, qırx gecə Pəri ilə Həsrətə toy çaldırıb, onlara xeyir-dua verdilər.

Elə o gündən təbiətin qoynunda özünə yollar açan, sərt qayalardan süzülüb keçən bu bulağın adı "Pəri bulağı" qaldı. Kim bu sudan içərsə, gözlərinə işıq, canına şəfa gələr.

MƏRCAN BULAĞI

Füsunkar Qarabağın cənub ətəklərindən Xan Araza doğru neçə-neçə kiçik çay axır. Köndələn, Quruçay, Çərəkən, Qozluçay ... Babalarımız bu çaylara adətən poetik adlar qoymuş, bu çayların adı ilə neçə-neçə bayatılar, qoşmalar, nağıllar, əfsanələr yaratmışlar. Bu kiçik çaylara öz büllur, göz yaşı kimi təmiz sularını qatan, səssiz-küysüz axışı ilə diqqəti cəlb edən özünəməxsus gözəlliyi ilə insanların baxışını oxşayan bulaqların da şəninə xalqımız nəğmələr qoşmuş, əfsanələrin şirin məzmununa onların da adlarını əlavə etmişlər: "Bulağın əfsanəsi", "Üç bulaq əfsanəsi", "Yeddi bulaq əfsanəsi"...

Yazda, payızda sarı sellərdən qızılı rəngə çalan, qışda axan, gah donan, gah da quruyan, yayda isə daşı, qumu əl yandıran, üz qarsıdan Quruçayın sol sahili boyunca yuxarı, Dördçinar kəndinin arxasındakı yastı dağların ətəkləri ilə sallanıb gedən ot basmış cığırlarla üzü yuxarı –

Ziyarətdağ silsiləsinə doğru irəlilədikcə birdən özün də bilmədən zəif sərin mehə düşürsən. Bu mehi yaradan, bir parça yaşıllığın içərisində görünməz olan, göz yaşı kimi saf suları ilə Vətən torpağının əl boyda bir yerində nəğmə deyən, zümzüməli bir bulağa rast gəlirsən: Mərcan bulağı....

Biz üç rəfiqə - Sədaqət, Rəna və Xuraman bir dəfə yenə həmin bulağa sarı gedirdik. Bulaqdan xeyli aralıda qoyun sürüləri vardı. Ağsaqqal, nuranı bir kişi bulağa tərəf gəlirdi. Biz qoca çobanı yaxşı tanıyırdıq. Bu Kərim baba idi. Həmişə dağ havasında, çöldə, bayırda olduğundan çöhrəsi qırmızı, bəlkə də bir qədər sərt idi. Bizi görcək tanıdı və gülümsədi:

- Yaxşı gəlin, balalarım! – dedi.

Biz görüşdük, hal-əhval tutduq. Kəndimizdə böyük də, kiçik də bilirdi ki, Kərim babagil nəsillikcə çoban olub, nəvələri ali təhsil alıb, amma yenə qoyun sürüsünün arxasındadır. Ali təhsilli baş çoban! Kərim baba bizə həmişə deyərdi ki, naxırçı əppəyi, çörəyi dünyanın ən halal çörəyidir.

Biz hərdən dağlar qoynuna, Kərim babanın yanına gələr, olub-keçmiş haqqında söz-söhbətinə qulaq asar, şirin-şəkər nağıllarının əsirinə çevrilərdik.

Bu gün isə qoca çobana əziyyət vermək istəmirdik. Adi söhbətlə onun yaxasını tez buraxmaq fikrindəydik. Lakin söz-sözü çəkdi, fikir-fikri. Hamımızı elə bil birdən düşündürdü ki, görəsən bu bulağa nə üçün məhz "Mərcan bulağı" adını veriblər? Nə sularında Mərcan var, nə də ətrafında.

- Balalarım, - deyə, Kərim baba bizim maraq dolu baxışlarımıza biganə qala bilmədi, - bu bir kiçik rəvayətdir: "Mərcan bulağı"nın əfsanəsi.

Kərim babanın dalğın baxışları batmaqda olan yaz günəşinin ardınca uzaqlara – sıldırım qayalara dikilmişdi. Biz iri sal qaya parçasının üstündə oturub Kərim babanın nağıl dünyasına qapılmışdıq. Əfsanənin ardınca uzaq-uzaq illərə qayıtmışdıq...

Deyilənə görə bu yerlərdə Sultan Səlim adlı bir əzazil xan varmış. Onun üç oğlundan ən kiçiyinin adı Şahmarxan imiş. Şahmarxan şahmar ilan kimi hamını çalarmış. Gözünü oxşayan bir gözəl görəndə, atlanıb arxasınca düşər, utanmadan eşq elan eləyər, ata-anasını hədələyər: - Onu mənə verməsəniz, külünüzü göyə sovuraram, - deyərmiş. Kənddə heç kim ona gözün üstündə qaşın var deyə bilməzdi. Hamı bilirdi ki, Şahmar xan nə dedi, onu da edəcək.

Günlərin bir günündə Şahmarxan başının atlıları ilə bu bulağın ətrafında quş ovuna çıxıbmış. Bir də görür ki, çiynində səhəng altı qız bulağa sarı gedir. Əvvəlcə məhəl qoymur. Qızlar bulaqdan qayıdanda başqa bir mənzərə ilə qarşılaşır. Xurmayı qoşa hörükləri kürəyində ilan kimi sallanan bir qız öz utancaq görkəmi və ürkək baxışları ilə onu tilsimə salır.

- Ay qız, sənin adın nədir? – deyə Şahmarxan qızın qabağında dayanır. Qız cavab vermədən ötüb getmək istəyir. Lakin Xan oğlunun sərt səsindən titrəyən qız:

- Mərcan, - deyə cavab verir.

- Sən mənim yarım olacaqsan, - deyə Şahmarxan meydan oxuyur.

Ətrafındakılar:

- Qızın nişanlısı var, onaÇoban Bəhmənin oğlu Aslan, – deyərlər.

- Belə gözəl ancaq xan nəslinə yaraşar. Gədə-güdə bizim qarşımızda at oynada bilməz - deyə bir göz qırpımında Mərcanı yerindən qaldırıb, at belinə basıb dağların arxasından itirlər.

Şahmarxanın Çoban Aslanın nişanlısı Mərcanı götürüb qaçması xəbəri bütün kəndi və qonşu obaları bürüyür.

İntiqam eşqilə alışıb-yanan Aslana məsləhət görürlər ki, xan oğlu quduz canavardır, onunla görüşə tələsmə. Hər gün qoyun-quzunu bulağın üstündə otarıb Mərcanın yolunu gözləyən, nişanlı da olsa bir dəfə onunla ürəkdolusu görüşüb söhbət edə bilməyən Aslan yaxşı bilirdi ki, Mərcan ölər, amma əğyara könül verməz.

Aslan günlərin bir günü geyindi, keçindi yaraqlandı, oba keçdi, el adladı, Şahmarxanın kəndinə gəlib çıxdı. Axşamüstü su dalınca çaya gedən bir dəstə qıza yan aldı. Həyəcanını bildirmədən Mərcanı soruşdu. Qızlar Mərcan adını eşitcək diksindilər. Oğlanın kim olduğunu soruşdular. Aslan Mərcanın yaxın qohumu olduğunu söylədi. Qızlar qəhərləndilər. Onlardan biri göz yaşlarında boğula-boğula dedi:

- Qardaş, mən bilmirəm, sən onun nəyisən, qardaşı, yoxsa... Mərcan Şahmarxana təslim olmaq istəməmiş və özünü məhv etmişdir. Bu gün bir dəstə atlı onun meyitini ailəsinə təhvil vermək üçün yola düşüb. Necə olub ki, siz yolda onlara rast gəlməyibsiniz?

Aslanı intiqam hissi bürüdü. Havanın qaralmağını gözlədi. Atını obaya yaxın bir yerdə hörüklədi. Soraq edə-edə xan oğlunun evini tapdı. Qaranlıqda güclə görünən mehtəri səslədi.

Mehtər ona yaxınlaşıb gəlişinin səbəbini soruşdu. Aslan cavab verdi:

- Uzaq eldən gəlmişəm. Xanoğlunun dostundan salam gətirmişəm. Xəbər verin ki, bir nəfər həyətin aşağısında sizi gözləyir.

Mehtər bu xəbəri nökərə-naibə bildirmədən xan oğluna çatdırdı və dedi ki, qonaq geyimindən-keçimindən xanzadələrə oxşayır.

Şahmarxan ağlına heç bir şey gəlmədən həyətin sonundakı irigövdəli tut ağacının altına tərəf getdi. Aslan bir göz qırpımında onun qabağında dayandı. Xan oğlu amiranə səslə:

- Gədə, sən kimsən? Nə istəyirsən?

- Gədə, sizin kimi alçaq, binamus, şərəfsiz adamlara deyiblər. Namusu it də yeməz. İntiqam yerdə qalmaz. İndi öl, köpək oğlu, sənə xan oğlu, mənə çoban oğlu deyərlər. Səni it balası kimi öldürüb meyitini el yoluna atacağam ki, hər gəlib-gedən sənin cəmdəyinə tüpürsün.

Aslan əvvəlcədən hazırladığı yoğun əl ağacı ilə xan oğlunu vurub yerə sərdi. Al-qana bulaşmış meyiti yola, ayaqlar altına atıb ata yaxınlaşdı və bir göz qırpımında obadan uzaqlaşdı.

Mərcanı Dördçinar kəndinin yaxınlığında, bulağa baxan dağın ətəyində dəfn etdilər. Aslan son dəfə ata-anası, qohum-əqrəbası ilə görüşdü,

vidalaşdı və üzünü dağlara tutdu. Mərcanın qəbrini qucaqladı, dəsmala onun məzarından bir ovuc torpaq büküb heybəsinə qoydu. Ondan sonra neçə-neçə illər keçdi, Aslanı görən olmadı. Kənddə danışırdılar ki, o hardasa sağdır.

Bulağın adını ona görə "Mərcan" bulağı qoydular ki, çoban Aslan ilk dəfə Mərcana bu bulağın başında vurulmuş, aşiqlər bir-birinə öz eşqini bu bulağın başında söyləmişdilər. Bulaq Mərcandan öz el-obasına bir yadigar kimi qalmışdır.

PƏRİ ÇEŞMƏSİ

İrəvanın Qaraqoyunlu dərəsinin birində gözəl və dadlı suyu olan bir çeşmə var. Keçmişin rəvayətinə görə Azərbaycan Respublikasının Aran rayonlarından olan bir çoban qoyun sürüsünü həmin çeşmənin ətrafında yerləşdirir. O, çeşmənin suyunun təmizliyinə və bəzi xəstəliklərin dərmanı olduğuna görə çobanın həyat yoldaşı o sudan içəndən sonra qızdırma xəstəliyindən sağalır. Ona görə çobanın qəlbi şadlanır və həmin çeşməyə bir şeir deyir. Çobanın arvadının adı Pəri olur.

Eləmi Pəri səndə,
Qalyanın səri səndə.
El köçsün arana getsin,
Yaylasın Pəri səndə.

Ona görə də həmin gündən o çeşmə “Pəri çeşməsi” adlanır.

QIZ BƏNÖVŞƏ

Qız Bənövşənin yaranması qoca nənə və babalarımızın rəvayətinə görə aşağıdakı kimi olmuşdur.

Keçmişdə Qudyal çayı ətəyində bir bəy yaşayırmış. Bəyin çoxlu mal-qarası, varı və Yetim adlı bir çobanı varmış. Yetim bütün gününü otlaqda keçirərdi. Bəyin üç oğlu və Bənövşə adlı qəşəng bir qızı vardı. Qız həmişə evlərindən bir az uzaqda olan bulaqdan su götürərmiş.

Yetim sürünü suya gətirən zaman Bənövşəni görür və ona vurulur. Bənövşə də bunu hiss edir və onlar bir-birlərini sevməyə başlayırlar. Bəyin adamları xəbər tuturlar ki, Bənövşə ilə Yetim görüşürlər. Bunu eşidən bəy əvvəlcə

inanmır. Sonradan bunun həqiqət olduğunu görüb, onları izləməyə başlayır. Bulaq başında Yetim ilə Bənövşə görüşən zaman, bəy onları tutur və elə buradaca qılıncını çıxarıb qızını al-qana boyayır. Yetim isə hadisəni görüb qaçır. Elə bu vaxtdan bulağın adı "Qız Bənövşə" qalır.

ŞAHBULAQ

Ağdam rayonunun Şahbulaq daş karxanasının yerləşdiyi yerdə böyük bir dağın ətəyində gur bir bulaq axır. Bu bulağın adı Şahbulaqdır. Ağdam rayonunda yaşayan Kərim adlı 75 yaşlı qoca bir kişi belə nəql edir ki, Şah Abbasın zamanında yaranmış bulaq Şah Abbasın adıyla bağlı olubdur. Həmin bulağın yanında keçmiş dövrdən qalmış bir qalaça var. Orda Şah Abbasın karvansarayı var imiş. Yoldan köç edən adamlar orada axşamlayırmışlar. Buna görə də həmin bulağın adı "Şahbulaq"dır.

DAMCILI BULAQ

O vaxtın adət-ənənəsinə görə gəlin üzünü hamıdan gizlətməli, çarşaba bürünməli idi. Gün-

lərin bir günü bir gəlin qaynatasının evdə olmadığından istifadə edib başını yumaq istəyir. Suyu isidib saçını açır. Çöldə başını yumağa başlayır. Elə bu vaxt qaynatası evə qayıdır. Bunu görən gəlin çaşıb qalır. Darağını başına sancıb, çarşabını axtarır. Nə qədər axtarırsa tapa bilmir. Axır görür ki qaynatası ona lap yaxınlaşır, amma onun başı açıqdır. Əlacsız qalan gəlin üzünü Allaha tutub yalvarır ki, ay Allah, məni ya daş eylə, ya da quş eylə. Allah gəlinin sözünü eşidib onu daşa döndərir. O vaxtdan "Damcılı bulağı" yaranır. Həmin damcılar onun saçlarının suyunun nişanəsidir.

Başqa bir rəvayətə görə isə gəlin quşa (hop-hopa) dönür ki, onun başındakı tomağası isə daraqdır.

KƏRƏM BULAĞI

Azərbaycanın dağlıq rayonlarından biri olan Laçın rayonu özünün füsunkar təbii gözəlliyi ilə adamı heyrətə salır. Laçının qoynu qədim abidələrlə və əsrlər boyu xalqın hafizəsində yaşayan ölməz əfsanələrlə doludur. Belə əfsanələrdən biri rayonun Qarakeşiş kəndində yaşa-

maqdadır. Bu əfsanə “Kərəm bulağı” adı ilə məşhurdur. Əfsanənin nəyə görə “Kərəm bulağı” adlandırıldığı müxtəlif rəvayətlərlə bağlıdır.

Əfsanədə adı çəkilən Kərəm məhəbbət dastanı olan “Əsli və Kərəm”dəki aşiq Kərəmdir. Məlumdur ki, xanlıqlar dövründə Gəncə ayrıca bir xanlıq idi. Başqa əyalətlər kimi Laçın da bu xanlığın tabeliyində imiş.

Laçın o dövrdə ürəkaçan göy yaylaqlardan biri kimi şöhrət tapmışdır. Məhz buna görə də Laçın xanların və bəylərin eyş-işrət və dincəlmək məkanı olmuşdur. Gəncə xanı adəti üzrə yay aylarını Laçında dincələrmiş. Ziyad Xanın oğlu Kərəm də onlarla birlikdə olarmış. Onlar Laçının Qarakeşiş kəndində özləri üçün yay evləri tikdirmişlər. Rəvayətə görə Kərəm həmin Qarakeşiş kəndindəki “Kərəm bulağı” adlanan bulağın kənarında yatır, yuxusunda Əsli adlı bir qıza vurulur. O, yuxudan ayılarkən yuxuda gördüyü qızı axtarmağa başlayır. Beləliklə, həmin vaxtdan etibarən bulaq “Kərəm bulağı” adlanır. İndiki Qarakeşiş kəndi isə Kərəmin sevgilisi Xan Əslinin atası Qarakeşişin adı ilə bağlıdır.

KƏRƏM BULAĞI

Kərəmi bir bulağın başında yuxu tutur. O, yuxuda Əslini görür. Yuxuda deyilir:

- Kərəm, bu bulaq sənin bulağındır. Yuxuda gördüyün Əsli qız bu bulağa gələcək. O, bu sudan içən kimi sənin eşqinə düşəcək. Sudan sən də iç. Qız yandım-yandım deyəcək, əllərinlə onun üzünə su səp.

- Kərəm yuxudan ayılır. Yuxuda gördüyü qız bulağa gəlir. Sudan içir, Kərəm də su içir. O, əlləri ilə qızın üzünə su səpir. Bulaq Əsli ilə Kərəm eşqinə sanki nəğmələr qoşur, qaynayıb daşır.

Bulağın suyu qat-qat artır. O vaxtdan bulağın adı "Kərəm bulağı" qalır. Deyirlər ki, bulağın üstünə qəlbi pak olmayan aşiqlər gələndə suyu azalır, bulaq oxumur.

Bulağın suyu azalanda camaat indi də bulağın üstünə təzə nişanlanmış qız və oğlan göndərir. Əgər onların eşqi safdırsa bulaq coşur, yeni nəğmələr oxuyur.

QOCA OVÇU

Deyirlər, çox qədimdə bir ovçu varmış. O, dağın yamacında kiçik bir taladakı daxmada yaşayarmış. Tala gül-çiçəklə örtülü, mənzərəli bir yerdə yerləşirmiş. Talanın üç tərəfi meşə, bir tərəfi isə uçurum idi. Uçurumun aşağısında köpüklənə-köpüklənə səs-küylə axan dağ çayı adamı vahiməyə salırdı.

Ovçunun ailəsi böyük deyildi. Bir özü, bir də beş yaşlı oğlu bu daxmada sakit ömür keçirərdilər. Qoca ovçunun arzusu, istəyi bircə oğlunu böyütmək idi.

Ovçu günəş çıxmamış dağlara ov etməyə gedər, bir də axşam qayıdarmış öz Arzu balasının yanına.

Arzu səhər yuxudan oyanar, atasının hazırladığı yeməyi yeyər və daxmanın ətrafında oynayardı. Bəzən də atası ilə ova gedər, dağları uşaq sevinci ilə gəzərdi.

Bir dəfə Arzu daxmanın ətrafında oynayırdı. Bu zaman bir xallı kəpənək gəlib onun yaxınlığında dövrə vurur. Bunu görən uşaq qanadlanır, xallı kəpənəyi tutmaq istəyir. Qaçır kəpənəyin dalınca. Tuta bilmir. Dayanır. Düşünür. Bir də qaçır kəpənəyin arxasınca. Uşaq hiss etmədən uçuruma yaxınlaşır. Bu zaman kəpənək havada mayallaq vurub, bir anlığa dayanır. Bunu görən uşaq əlini uzadır, kəpənəyi tutmaq istəyir.

Torpaq qurtarır. Uşaq ayağı altında boşluğu hiss edən kimi özünə dayaq axtarır. Fəqət köpüklənmiş sular ac qurd kimi onu udur.

Axşam olur. Daxmasına qayıdan qoca ovçu Arzunu görməyəndə təşvişə düşür. Axtarır, axtarır, lakin tapa bilmir və qışqırır:

-Arzu bala! Ay Arzu bala!...

Səsinə qayalar səs verir. Yazıq qoca, xəbərsiz qoca hər daşdan, hər cığırdan oğlunu soruşur.

Ovçu nəhayət bir bulağın yanına çatır. Çığırmaqdan boğazı ağrıyan, səsi kallaşan qoca su içmək istəyir. Bu zaman beyninə gələn fikirdən onu dəhşət bürüyür. Hər gün bu bulaqdan balasına su içirdərdi ovuclarında. Uşağın üzünü yuyar, saçını isladıb darayardı.

Ovçu əlləri şırhaşırla axan suyun altında xeyli beləcə dayanır. O, ani bir nəzərlə göylərə baxır və yalvarışa bənzəyən yanıqlı bir səslə söyləyir:

Bu dağlar, qoşa dağlar,
Verib baş-başa dağlar.
Arzu getdi əlimdən,
Dönəydim daşa, dağlar.

İndi Qazax rayonunun Yuxarı Əksipara kəndindəki dağda (bu dağa el arasında "Keçəl dağ" deyirlər) bir bulaq var. Bulağın yanında bir qoca dayanıb. Qoca əllərini axan suyun altına tutub. Su axır, qocanın ovcu dolur, daşıb tökülür. Ancaq qoca suyu içmir. Sanki kimisə gözləyir. Gözləyir ki, oğlu gəlsin su içsin.

ƏLƏSGƏR SU İÇƏN BULAQ

Aşıq Ələsgərə xəbər gəldi ki, qardaşın oğlu İman havalanıb, yerlə-göylə əlləşir.

Aşıq Əlsəgər soruşdu:

- A bala, İman bu gün quzuları otarmağa hara aparmışdı?

Cavab verdilər:

- Çənlibelin ətəyinə.

- Çənlibelin ayağında bir bulaq var, xəbər alın görək onun suyundan içibmi?

Öyrəndilər ki, İman günortaüstü o bulağın suyundan içib.

- A bala, o bulağın tutması var, yeddi ildən bir suyu gömgöy olur. Mən də bilmədim içdim. Hərdən başıma əsər gəlir. İldə üç dəfə başımdan qan aldırıram, yenə də haytam soymur. İmanın

nə canı-cəsədi var ona dözə, onunku bir Allaha qalıb. O bulağın suyu hərdən bir az-maz Göyçə çayına qarışır, ondan bir damcı dilinə dəyən adam, bu dərələrdə əlində saz "yandım-yandım", deyir. O bulaqdan su içəndən özüm bir bulağa dönmüşəm. Bu yanğı canımdan sazıma da keçibdir.

GÖLLƏR HAQQINDA

ТАЛЕ ЭЮЛЦ

Bir oğlanla bir qız təzəcə evlənmişdilər. Oğlan olduqca gözəl, qız isə çirkin idi. Qız hər dəfə güzgüyə baxanda buz kimi əriyirdi. Oğlan isə qızı bir mələk bilir, onu aldığı üçün özünü dünyanın xoşbəxti hesab edirdi. Oğlan hər dəfə qızın gözəlliyindən söz açdıqca qız öz-özünə

deyirdi: “İlahi, yer aralanaydı, yerə girəydim. Bəlkə qəlbimə dəyməmək üçün məni qəsdən tərifləyir”.

Qız belə qərara gəlir ki, mən bu boylu-buxunlu, yarlı-yaraşıqlı oğlanı bədbəxt etmişəm. Günü sabahdan bir səhraya üz tutacam. Qoy məni qurd-quş yesin, ya da özümü çaya atacağam. Hərgah bir gözələ rast gəlsəm, yalvarıb onu ərimə alacağam, ömrüm boyu onlara qulluqçuluq edəcəyəm.

Qız səhra ilə gedir, bir inni-cinniyə rast gəlmir. Səhrada ağ bulud görünür.baxıb görür ki, bu üstünə ağ bulud enmiş bir göldür. Bulud yarılır, mavi göldən gözəl bir qız çıxır. Gəlin onu görcək yalvarır:

- Ay qız, amandı, gəl mənimlə gedək, mənim sevgilimə sən yaraşırsan. Gəl səni ona alım, özüm də ömrün boyu sizə qulluqçu olum. Göllər sonası olan qız ondan soruşur:

- Doğrudanmı mən gözələm, çoxmu xoşuna gəlirəm?- Gəlindən “hə” cavabı alandan sonra deyir:- Elə isə, get, sevinclə yaşa, heç nəyi qəlbinə salma. Mən sənin bəxtinəm. Hər dəfə sevgilin sənə baxanda səni bu gözəllikdə görür.
Gəlin sevinc içində evinə qayıdır, bundan sonra güzgüyə baxanda da gözünə bəxtinin gözəlliyi görünür.

QIRXQIZ GÖLÜ VƏ ŞAHBULAQ

Gözəl yay günlərinin birində qoca bir çoban qoyun sürüsünü arandan yaylağa aparırdı. Sürü otlaya-otlaya güllü-çiçəkli bir yamaca qalxdı. Qoyunlar tamam susuzlamışdılar. Çoban yaxınlıqdakı qayaların arasında suyu göz yaşı kimi şəffaf, buz kimi sərin olan bir göl tanıyırdı. Bu göl Qırxqız gölü adlanırdı. Sürü göldən su içməyə yönəldi. Qoyunlar sudan doyunca içib, otlamağa başladılar. Çoban suda əl-üzünü yuyanda əlindəki çomağı gölə düşdü. O, nə qədər çalışdısa, göldən çıxarda bilmədi. Çomağının donbuzu qurğuşundan, əl tutmaq yeri isə gümüşdən idi. Çoban kor-peşman oradan uzaqlaşdı.

Bu əhvalatdan iki il keçmişdi. Bir gün qoyunlar dağdan arana enəndə çoban öz çomağını başqa bir çobanın əlində gördü. Çobana yaxınlaşıb dedi ki, həmin çomaq mənimkidir. Çoban cavab verdi ki, bu çomaq heç vaxt sizin ola bilməz. Mən sürünü Şahbulaqda suluyub, otlamağa ötürdüm. Sonra bulaqda əl-üzümü yuyanda suyun üzündə bir çomaq üzdüyünü gördüm. Özümü tez suya vurub çomağı götürdüm. Sənin çomağın hara, Şahbulağı hara. Birinci çoban dedi

ki, mən bu çomağı Qırxqız dağında, Qırxqız gölündə əl-üzümü yuyanda gölə salmışam.

Bu əhvalat hər yana yayıldı. Sonradan məlum oldu ki, Qırxqız gölü ilə Şahbulağın altında çay olubmuş.

QANNICA GÖL

Bu göl Ağdaş rayonu ilə Zərdab rayonunun arasında yerləşir. Deyilənlərə görə bir qızla oğlan bir-birini sevirmiş. Onlar həmişə bu gölün yanında oturub söhbət edərmiş. Qız bir gün oğlana bildirir ki, mənim anam xəstədir, ona görə də mən onu evdə tək qoyub bura gələ bilmərəm. Əgər istəyirsənsə gedib sarı çiçək adlı bir çiçək var, ondan tapıb mənə gətir, verim anam sağalsın mən də sənə gedim. Oğlan bu sözü eşidən kimi yola düşür. O, bir-iki gün getdikdən sonra qızın dediyi yerə çatır. Oğlan çiçəyi qopardıb geri qayıtmaq istəyəndə qaya uçur. O, ölümcül yaralanır. Nişanlısına ölümünü bildirmək üçün cibindən dəsmalını çıxarıb qanına bulayır və həmin qanlı dəsmalı nişanlısına göndərir. Nişanlısı qanlı dəsmalı görən kimi başa düşür ki, oğlan ölüb. O, qanlı dəsmalı da götürüb həmin gölün yanına gedir. Oğlanla etdiyi söhbətləri

yadına salır. Qız əlindəki qanlı dəsmalı gölə atır. Dərhal gölün üzü qana dönür. Gölün üzərində də oğlanın şəkli görünür. Qız elə bilir ki, oğlan ölməyib sağdır. Bunu görən qız da özünü gölə atır. Qız ölür. O vaxtdan həmin göl "Qannıca göl" adlanır.

CEYRANBATAN VƏ SUMQAYIT

Belə bir əfsanə söyləyirlər ki, indiki Sumqayıt şəhəri yerləşdiyi yerdə və eləcə də Ceyranbatan adlanan yerdəki kənddə iki sevgili vardı. Oğlanın adı Sum, qızın adı isə Ceyran idi. Mürtəce qüvvələr iki sevgilini bir-birindən ayırmışlar. Sumqayıt şəhərinin yerləşdiyi yer dəniz, Ceyranbatan adlanan sahənin yerləşdiyi yer isə qumsal olmuşdur. Iki sevgilinin bir-birindən əl çəkmədiyini görən mürtəce qüvvələr Ceyranı aparıb bataqlığa qoymuş, Sumu isə dənizin bir kənarına buraxmışlar. Sum sevgilisinə çatmaq üçün özünü suya vurmuş, Ceyran Sumun suda batacağını görüb Sum qayıt, deyə çığırmışdır. Sumun qayıtmadığını görən Ceyran ona tərəf qaçmağa başlamışdır. Ceyran batan adlanan yerdə Ceyran batmış o vaxtdan o yerin adı "Ceyranbatan" qalmışdır. Sumun batdığı

yerdə dəniz çəkildikdən sonra şəhər salınmış və bu şəhər Sumqayıt adlandırılmışdır.

QANLI GÖL

Səfalı təbiətə malik Kəlbəcər rayonunun Murovdağ sahəsində Qanlı göl adlı kiçik, lakın çox böyük təbii gözəlliyi özündə yaşadan bir göl var. İnsan qəlbinə bu qədər hakim olan mənzərəli bir gölün nə üçün "Qanlı göl" adı daşıdığı ilə maraqlananlar çox olmuşdur.

Bu gözəl guşənin yaşlı sakinlərindən biri həmin gölün nə üçün "Qanlı göl" adlandığını belə nəql edir:

Keçmiş zamanlarda Kəlbəcər rayonunun bu sahəsində varlı bir kişi yaşayırmış. Həmin kişinin uzun müddət övladı olmur. Onun qardaşı adlı-sanlı molla imiş. Deyilənlərə görə övladı olmayan kişi öz qardaşının yanına gedib, dərdli-dərdli çox danışır, övlad həsrətinə dözə bilmədiyini söyləyir.

Molla kitab açıb, qardaşının taleyini yoxlayır və ona deyir:

- Əziz qardaşım, yaxın illərdə sənə bir övlad görünür. Mən sənə allahdan bir övlad dilərəm, istəyimiz hasil olar.

Bu məsələni eşidən varlı qardaş çox sevinir: - Belə olarsa, səni dünya malından qane edəcəyəm, - deyir.

Mollanın qardaşı həddindən artıq varlı olduğu üçün molla belə bir şərt də əlavə edir ki, əgər qızın olsa oğlumundur, əgər oğlun olsa qızım onundur.

Hər ikisi də razı olurlar.

Qardaşların söhbətdən bir müddət keçdikdən sonra varlı qardaşın bir qızı dünyaya gəlir. Molla şərti varlı qardaşa xatırladır, qardaşı razı olur. Qızın adını Dünya qoyurlar. Bütün aləmə səs düşür ki, filankəsin övladı oldu. Bu xəbər toy-bayrama çevrilir. Toyuğunun başını kəsməyə belə xəsislik edən varlı qardaş qoyun qırdırır, qonaq yola salır.

Bu hadisədən aylar dolanır, illər keçir, Dünya böyüyüb gözəl bir qız olur. Kəndin adlı-sanlı oğlanları Dünya xanımın dərdindən divanə olurlar. Lakin Dünya xanımın atası bütün elçiləri geri qaytarır və deyir:

- Qız əmisi oğlunundur.

Həmin kənddə kasıb bir ailə yaşayırdı. Ailənin böyük övladı Səlim idi. Səlim çox

cəsarətli və əyilməz gənc imiş. Rəvayətə görə, Səlim qonşu oğlanlarının hamısından boylu-buxunlu, yaraşıqlı imiş. İnadkar və əyilməz olan bu gənc öz qonşuluqlarında yaşayan Dünya xanıma aşiq olmuşdu.

Dünya xanımla Səlim tez-tez görüşür, öz məhəbbətlərinin odu ilə yaşayırdılar. Lakin onlar qarşıda duran keçilməz bir qalanın olduğunu çox gözəl hiss edirlər.

Vaxt gəlir çatır, artıq bir neçə gündən sonra Dünya xanımın öz əmisi oğluna veriləcəyi xəbəri kəndə yayılır. Bu xəbər bir ildırım kimi Səlimin bədənini sarsıdır. Cəsarətli oğlan öz iradəsi ilə fikirləşir: Eh siz saydığınızı sayın, görün mən nə deyirəm.

Vaxt tamam olur. Toy gününün son gecəsində Səlim öz sevgilisi Dünya xanımı qaçırmağı qəti qərara alır. O, bu məsələni heç bir kəsə söyləmir. Odur ki, atlanır. Dünya xanımı çadırdan çağırır. Qucağına alıb, sərt dağların zirvələrinə doğru qaçmağa çalışır. Aləm qarışır. Əlli-altmış atlı Səlimin arxasınca at çapır. Gecə qaranlığında necə olursa-olsun Səlimi Dünya xanımla birlikdə tutmağa çalışırlar.

Həmin gecə Səlimi tapa bilmirlər.

“Qanlı göl” adlanan bu göl dörd tərəfdən mühasirə edilir. Bu zaman Səlimlə Dünya xanım

gölün sahilində bir-birlərinə qısılaraq, xəfif ləpələrin şirin pıçıltılarına qulaq asırdılar. Səhərin açılmasını gözləyən atlılar gölün kənarında Səlimlə Dünya xanımın bir-birinə qısılaraq, daşlar arasında gizləndiklərini gördülər.

Atlılar onları hər tərəfdən mühasirəyə alır və Səlimi ox ilə öldürərək, gölə atırlar.

Vəziyyəti belə görən Dünya xanım əhdinə sadiq qalaraq, fürsət tapıb, atlıların arasından özünü sevgilisinin qanı tökülmüş gölə atır.

Beləliklə, həmin vaxtdan etibarən təbiətin bu gözəl guşəsində yerləşən, füsünkar gözəlliyi ilə diqqəti cəlb eləyən bu göl "Qanlı göl" adlandırılmışdır.

QANLI GÖL

Bu göl Murov dağının cənub ətəyində, Kəlbəcər rayonunun və Ağdaban kəndlərindən keçən qədim el yolunun kənarındadır. Qanlı gölün nə üçün qanlı göl adlandırılması barədə xalq arasında çox qədimdən bəri müxtəlif əfsanəvi nağıllar yaranmışdı. Rəvayətlərin birində belə deyilir ki, bu gölün yeri vaxtı ilə quru bir çökəklik imiş. Burada köçəri camaat yurd

salıb yaşayırmış. Bir dəfə təsadüfən gecə çox dəfşətli bir tufan qopur, ildırım çaxır, sel hər yeri bürüyür. Bu çökəklik su ilə dolur. Burada olan camaat suyun altında qalır. Ona görə də bu gölə Qanlı göl adı veriblər.

İkinci bir rəvayətdə xalq arasında belə deyilir ki, bu gölün ətrafındakı gözəl çəmənlikdə yerləşən obalardan birində varlı bir kişi var imiş. Guya kişinin İsrafil adlı bir oğlu varmış. Bu oğlan ata-anasının birinci övladı olmaqla, həm də çox qoçaq və cəld imiş. Oğlan qonşu obadan Lalə adlı bir qız sevir və onunla nişanlanır.

Bir neçə il keçdikdən sonra qızın və oğlanın valideynləri məsləhət görürlər ki, hər iki istəkli övladlarının toyunu yaylaqda etsinlər. Beləcə yay gəlir. İsrafilin toyu olur. Qara zurna və nağaranın səsi dağlara-daşlara səs salır. Oğlanlar at oynadır, igidlər ox atır. Qızlar, gəlinlər bulaq başına gedirlər. Nəhayət gəlini oğlan evinə aparmalı olurlar. Keçmişdə adət belə imiş ki, gəlini ilk dəfə yaxşı, istəkli bir ayğıra mindirirlərmiş. Beləliklə çalğıçılar qədim "Gəlin atlandırması" havasını çalırlar. Bəzədilmiş ayğır atı qabağa çəkib, gəlini ata mindirirlər. Beləliklə hamı atlanır. Oğlanlar at oynada-oynada gəlinin qabağında gedir. Meydanda oynayan atlardan həyəcana gələn ayğır at toy adamlarının əlindən

dartınıb çıxır və gəlini də özü ilə aparır. Atın qarşısına gölün üstündəki sıldırım qayalıq çıxır, at yol tapmayıb özünü gölə atır. Hay düşür, hər tərəfdən səs-küy qopur. Oğlan alacıqdan çıxıb öz sevgilisini azad etmək üçün gölə tərəf yüyürür. O gölə çatana qədər qız sulara qərq olur. Oğlan da özünü saxlaya bilməyib, sevgilisinin dalınca özünü gölə atır və oğlan da məhv olur. Beləliklə, hər ikisi suda görünməz olurlar. O vaxtdan oğlanla qızın anası gölə baxarkən "a mənim qanlım"- deyə fəryad edərlərmiş.

Beləliklə, hamı bu gölə "Qanlı göl" deyir. Sonralar da elə bu gölün adı "Qanlı göl" olaraq qalıb.

Gölün üst tərəfindən sıldırım qayalıqdan gölə kiçik bir dağ çayı tökülür. Kiçik cay dar dərəli şəlalələrlə axır. Şəlalənin hər iki tərəfində kiçik-kiçik mağaralar var. Bu mağaraların qarşısından keçdikdə və yaxud da oturduqda şəlalələrin mağaralarda əks olunan sədalarından "balam vay" naləsinə bənzər həzin nəğmələr duyulur. Guya bu oğlanın anasının "balam vay" sözlərinin daşlara həkk olunan naləsidir. Beləliklə də xalq əfsanələrinə əsaslanaraq çox qədimdən bəri hamı bu gölü "Qanlı göl" adlandırır və tanıyır.

ÇOBAN VƏ MARAL GÖLÜ

Gəncə xanı hər ilin yaz-yay aylarında Kəpəz dağında olarmış. Xanın orada yurd yeri varmış. O, xəzinəni də bu yurdun altına basdırıbmış. Bir ili payız elə gözəl keçir ki, hər yanı ala basır, yurdlar itir. Xan bir də yaylağa çatanda öz yerini tapa bilmir. Səs-küy düşməsin deyə, bir yer seçib alaçıq qurur, altdan-altdan yurdunu gəzir. Tapa bilmir.

Xanın gənc bir çobanı varmış. O, xanın qızı Maralı sevirmiş. Bunu az-çox qız da hiss eləyibmiş. Lakin hər ikisi ayrı-ayrılıqda bilirmiş ki, bu, baş tutan iş deyil. Çoban tütək çalar, dərələrə səs salarmış. Xan bir gün fikir verəndə görür ki, çoban tez-tez təkrar edir:

- Xan, qızını mənə versən, yurdun hardadı deyərəm.

Xan arvadına deyir:

- Eşidirsən? O mənim yurdumun yerini bilir, onu dilə tutmaq lazımdır..

Arvadı cavab verir: - O, bizim Maralı sevir. Ancaq ümid verməklə onu yola gətirmək olar. Hiddətindən bozaran xan olsun - deyir. Axşam süfrə başında bu barədə söhbət başlanır. Maral deyir:

- Mənim öz şərtim var. Kəpəzin sinəsində gözəl bir göl quruyur. Mən o oğlana ərə gedərəm ki, həmin gölə dağdan bir bulaq çəkdirsin. Çoban təklifi qəbul edir. Dumanlı-çiskinli bir gündə xəzinədən xeyli qızıl götürür, usta çağırır, işə başlayır.

Bir səhər bulağın suyu gölə tökülür. Eşidən-bilən xan qızı Marala "Əhsən!"-deyir. Elə o gündən çeşmənin adı "Xan qızının bulağı", göl isə "Maral" göl olur.

GÖY-GÖL, KƏPƏZ VƏ AĞSU

Ağsu Kəpəzin ətəyində axırdı. Ağsu Kəpəzi sevirdi, bütün varlığıyla, dəlicəsinə sevirdi. Ancaq ürəyini aça bilmir, məhəbbətdən söz salmağı mənliyinə sığışdırmırdı. Qıvrılırdı Ağsu, qıvrıla-qıvrıla da axırdı. Kəpəz Ağsuya etinasız idi. Aşağılara heç baxmaz, hey yuxarılara can atardı. Yaxın, uzaq buludların məclisində kef sürməyi xoşlayar, ənginliklərin xəyalı ilə yaşayardı. Kəpəz necə oldusa, bir gün aşağı baxdı. Baxdı və bir könüldən min könülə Ağsuya vuruldu.

Göylərə meydan oxuyan Kəpəzin məğrur başı Ağsuyun önündə əyilir, sevgisini Ağsuya

elan edir. Onun titrək səsindən, məhəbbətlə dolu sözlərindən Ağsu qürrələndi, yaman qürrələndi, sevinci aşıb-daşdı. Kəpəz ona etinasız olmuşdu, dağ çəkmişdi. Ağsu da Kəpəzə etinasız oldu. Məğrur Kəpəzi Ağsuyun eşqi bir an rahat buraxmadı. Ağsuya elə hey dediyi bu oldu:

- Məhəbbətinlə qəlbim alışıb yanır, mənə "hə" deyəcəksənmi, Ağsuyum? Axma, dayan, dayan Ağsuyum!..... Dayan hey!...

Ağsu etinasız cavab verdi:

- İnanmıram sevginə, sədaqətinə inanmıram, Kəpəz!. Deyirsən ürəyin alışıb-yanır, görmürəm yandığını, görmürəm!

Ağsu məğrur Kəpəzi yandırmaq üçün belə deyirdi. Kəpəz cavab verdi:

- Görmək istəyirsən?

- İstəyirəm!

Kəpəz dərindən ah çəkdi, coşdu. Yox, yox qəlbindən od püskürdü. Elə bir zəlzələ qopdu ki, ara sakitləşəndə Kəpəzin qoynuna sığındı Ağsu. Kəpəzə "hə" dedi. Günlər keçdi, aylar dolandı. Ağsu ana oldu, Kəpəz ata. Ancaq körpə olar-olmaz Ağsu həyata göz yumdu.

Kəpəz dağların qoynunu əbədi məskən seçdi. Ağaclar başlarını əyib ona mahnı oxudular, onu yayın istisindən, qışın soyuğundan

qorudular. Körpə dirçəldi, dağların gözəli oldu. Görən valeh oldu ona. Görən ancaq bir söz dedi:

- Göy-göl.

ÇAYLAR HAQQINDA

АРАЗ

Гядим Гозлучай дярясинин сюйкяндийи Ярэцняш даьынын башы щямишя гарла юртцлц олармыш. Щяр ил бащар фяслиндя истиляр дцшян кими Ярэцняш даьынын гар галаьы яримяйя башлауармыш. Ярийян гарын суйу селя дюняр, дяряляря сарыла-

сарыла баш алыб эедяр, Аран торпаьынын синясиня чатмамыш tamam гуруйармыш.

Сусузлугдан иланларын, вящши щейванларын мяляшмяси ешидилярdi. Бу йерлярдя йашыллыг дейилян бир шейя раст эялмяк олмазмыш. Дцнйада чайлар чох olsa da, Аран торпаьынын синясини сяринлядя-сяринлядя ахан буэцнкц Араз чайы о заман щяля йох idi. Тякъя Ярэцняшдян сцзцлцб эялян гар суйундан йаранмыш Гозлучай вардı. Гумлу сящрайа бянзяйян Аран торпаьы од тутуб йанар, Ярэцняш даьы isə суйуну Аран торпаьына вермязdi. Индики Маралйан кяндинин йериндя бир-ики дахма вардı. Орада гоъа бир киши йашайырмыш. Олдугъа касыб имиш. Онун Марал адлы эюзял, намуслу бир гызы вармыш. Онун эюзяллийи чохларыны дярдя салыбмыш.

Бир эцн бир варлы adamın оьлу Маралын сораьыны ешидиб, онун йашадыьы кяндя эялир. Фцрсят тапыб гызла эюрцшцр. Гыз ону бяйянмир. Bundan qəzəblənən варлы оьлу Аран эюзяли Маралы оьурлайыр. Обадан хейли аралыда нящянэ бир дашын йанына эятирир. Lakin, оьланын йалварышлары Maralın гялбини йумшалда билмир. Гыз сящранын ортасындакы ири гара

даша цз тутуб йаlварыр. Bu zaman dашын алтындан гара бир илан чыхыр vә оьлана тяряф сцрцнцр. Гыз горхуб чыьырыр, юзцндян эедир. Оьлан да бярк горхур. Гара эцрзя чякилиб эедяндян сонра о, даща да залымлашыр, Марала язаб вермякля цряйини сойутмаг истяйир.

Sусузлугдан Маралын додаьы йерин баьры кими йарылыр, од tutuб йаныр. Оьлан isә совчасындакы Ярэцняш даьынын суйундан бир дамъы да Марала вермир. Гызын эюзляри баха-баха судан ичир вя галан бир-ики дамъыны да онун цстцня атыр. Гызын цстцня дцшян су дамъыларынын йериндян тцстц чыхыр. Оьлан ися йаныг веря-веря эцлцр: -Щя, неъясян Марал, йан, тцстцлян! - дейир.

Гызын щалына аъыйан гара эцрзя сцрцнцб Маралы инъидян оьланы еля чалыр ки, яввялъя онун яти-язасы, сонра isә сцмцкляри чцрцйцр.

Маралын анасы йох имиш, фаьыр атасы чох-чох йерляр эязир, дяря кечиб даь ашыр, бала- бала демякдян дили аьзында кюсюв тяки йаныр, амма гызыны тапа билмир. Maralı эюрдцм дейян олмур. Киши дярдинин бюйцклцйцндян ня йейир, ня dә ичир. Ata эюз

йашларыны цряйиня ахыда-ахыда йаныглы байатылар чякир, еля щей:

Эцлшяним йох, эцлцм йох,
Бундан бюйцк зцлцм йох.
Балам иткин дцшцбдцр,
Нийя мяня юлцм йох?

дейирмиш. Йазыг ата гямли байатылар сюйляйиб гялбинин одуну сюндцрмяк истядийи вахт онун язиз ъийярпарасы щамынын эюзцндян узаг, кимсясиз бир дярядя цзцнц дилсиз эюйляря тутуб «су… су…» - дейя йаныр, йалварыр, имдад эюзляйирмиш. Чох кечмир ки, эюй цзцнц гара булудлар бцрцйцр, од няфясли дцзляря бир сяринлик чюкцр, эцълц шимшякляр чахыр, эюй эурулдайыр, йаьыш йаьыр. Аранын ъадар-ъадар олмуш торпаглары дойунъа су ичир.

Тагяти тцкянян Марал гыжылты иля ахан чайа тяряф сцрцнцр. Бядбяхтликдян чайа чатмаьа аз галмыш сусузлугдан гызын баьры чатлайыЬ юлцр. Елляр-обалар бу аъы хябяри ешитъяк ахышыб ора эялир. Маралын чайа чатмаьа аз галмыш юлдцйцнц эюрцрляр. О

вахтдан Аран торпаьынын синясиндян ахыб эедян бу чайын ады «Араз» галыр.

SARIM ÇAYI

Hələ qədim zamanlarda Böyükağanın yaşadığı vaxtlarda Həlimə adlı yoxsul bir qadın və onun Sarı adlı bir oğlu vardı. Həlimə arvad lap gənc yaşlarından dul qalmışdı. Sarı hələ körpə ikən onun meşədə odun qırıb satan atası . qəflətən elə meşədəcə ölür. Cavan gəlin sevimli ərini itirməsindən çox sarsılır. O, bütün gəncliyini öz oğluna bağışlayır. Uşaq sarıbəniz olduğundan anası onu "Sarım-sarım", deyə çağırarmış.

Aylar-illər keçir Sarı böyüyür, 18-19 yaşlarına çatır. Həlimə arvad Böyükağanın qapısında işləyir. Onun evində qab-qacaq, pal-paltar yuyur, Sarı da Böyükağanın bir sürü qoyununu otarır.

Böyükağanın da gözəl bir qızı var imiş. Qızın gözəlliyi bütün obaya yayılıbmış. Sarı da bu gözəlin həsrəti ilə yaşayırmış. Bir dəfə təsadüfən Böyükağanın gözəl qızı Nazlı öz rəfiqələri ilə kəndin yaxınlığındakı çayın kənarında gəzməyə çıxıblarmış. Bu vaxt Sarı da

çayın kənarına sürünü yayıb, yanıqlı-yanıqlı tütək çalırmış. Nazlı ayaq saxlayıb bu həzin musiqiyə qulaq asır. Bu vaxt Sarıyla Nazlının gözləri bir-birinə sataşır...

Aradan bir müddət keçir. Nazlı Sarıyla görüşməyə başlayır. Xeyli vaxt bunların görüşməsindən heç kimin xəbəri olmur. Nazlı da bütün qızlardan Sarıyla görüşməsini gizləyir.

Belə rəvayət edirlər ki, guya Nazlı Sarıyla görüşən zaman həmişə göz yaşlarını sel kimi axıdarmış. Sarıya onların arasında intizar olacağını dərdli-dərdli söyləyərmiş. Sarı isə həmişə Nazlıya təskinlik verərmiş ki, mən tezliklə səni başqa bir yerə qaçırdacağam. Anamı da apararıq başqa yerdə xoşbəxt yaşayarıq. Nazlı isə atasının çox əzazil adam olduğunu bilirdi. O bilirdi ki, atası Sarıyla onun görüşdüyünü bilsə, o saat qan tökəcəkdir. Ona görə də həmişə yazıq Nazlı qorxu içərisində yaşayırdı.

Günlərin bir günü Böyükağa ovdan qayıdanda qızının hardansa gəldiyini görür, lakin əhəmiyyət vermir. Özünü görməməzliyə vurur. Böyükağanın sarayında ifritə bir qarı yaşayırmış. Bu bəzi xəbərləri ağaya çatdırarmış. Ağa saraya çatan kimi qarını təklikdə hüzuruna çağırır. Nazlını soruşur. Qarı heç bir şey olmadığını söyləyir. Zalım ağa isə Nazlıdan şübhələndiyini

deyir. Sabahdan başlayaraq Nazlını izləməyi qarıya tapşırır.

İfritə qarı səhəri gündən başlayaraq Nazlını izləyir. Qarı Nazlının Sarı ilə kəndin aşağı tərəfindəki çayın kənarında görüşdüyünü öyrənir və gəlib Böyükağaya xəbər verir. Böyükağa bunu eşidən kimi Nazlının anasını döyür. Öz namusuna ar gəlir ki, gör bunun qızı kiminlə görüşür. O, arvadına bir qılınc, bir tüfəng və bir qab da zəhəri balaca otaqların birinə qoymağı tapşırır. Biçarə Nazlını gecə döyə-döyə gətirib həmin otağa salır. Nazlı bədəninin ağrısından xeyli zarıyır. Bu səsi Sarının anası Həlimə arvad eşidir. O, nə qədər çalışırsa qapını aça bilmir. Nazlı kiminsə qapının ağzında olduğunu bilir. Həlimə arvad Nazlını səsləyir. Nazlı çox halsız halda Həlimə arvada yalvarır ki, Sarıya de qaçsın. Yoxsa atam onu öldürəcək. Həlimə arvad saçlarını yola-yola evə gəlir, lakin Sarının evdə olmadığını görür. O, qonşulardan oğlunun evə gəlib-gəlmədiyini soruşur. Qonşular deyir ki, Sarı hələ gəlməyib. Arvad təzədən Böyükağanın sarayına qayıdır. Həyətə girər-girməz qoca bir kişi Həlimə arvada Böyükağanın oğlunu qanına-qəltan eləyib çaya atdığını söyləyir. Həlimə arvad bunu eşidən kimi qışqırıb fəryad edir və üzü aşağı çaya tərəf qaçmağa başlayır. Kəndin

cavan və qocaları da çaya tərəf gedir. Yazıq Həlimə arvad hamıya yalvarır: - Amandır Sarımı axmağa qoymayın. Ay Sarım, ay Sarım, - deyə Həlimə arvadın tükürpədici səsi bütün gecələri gündüzlərə, gündüzləri də gecələrə qatır. Bunu eşidən Nazlı qabdakı zəhəri içib özünü öldürür.

Kəndin, el-obanın Böyükağaya olan nifrəti daha da artır. Hamı Həlimə arvadın qisasını almaq fikrinə düşür. Başına hava gəlmiş Həlimə arvad bütün günü çayın kənarında ağlayır, qışqırır ki, qoymayın Sarım axır. “Sarım, ay Sarım” - deyə arvadın naləsindən bütün hamı qəmlənirmiş.

O vaxtdan bəri balaca uşaqlar o çay haqqında danışılanda deyərmiş: Sarım çayı.

Həlimə arvad çayın kənarındaca ölür və onu elə orada da dəfn edirlər. Həlimə arvadın qəbrinin izi itib, lakin Sarım çayı əbədi olaraq axır.

Nakam məhəbbətli Nazlını isə Böyükağanın dediyi yerdə kəndin üst tərəfində dəfn edirlər. Aradan az keçmir ki, bütün camaat yığılıb zalım ağanı da öldürürlər. Onu da kəndin üst tərəfində basdırırlar. Böyükağanı heç kim xeyirxah adam kimi yada salmır. Lakin Sarım çayından hamı istifadə edir və nakam məhəbbətli Sarını məhəbbətlə yada salır.

Sarım çayının həzin nəğməsinə Şamxor rayonunun Zəyəm-Cırdaxan kəndində qulaq asa bilərsiniz.

FATMA AXAN ÇAY

Qazax rayonunda Qaymaqlı kəndində "Fatma axan çay" adlı bir çay axır. Bunun haqqında bir əfsanə var.

İmran bəyin gözəl-göyçək bir qızı vardı. Qızın adı Fatma idi. Bir gün Fatma qızlarla meşəyə moruq yığmağa çıxır. Qızlar moruq yığa-yığa Fatmadan uzaqlaşırlar. Meşədə Fatmanı ovçu bir oğlan görür, bir könüldən min könülə ona aşiq olur. Fatma da oğlanı sevir. Onlar əhdi-peyman bağlayırlar ki, ölənəcən bir-birlərinə sadiq qalacaqlar. Fatma hər gün moruq yığmaq bəhanəsi ilə atasından icazə alıb qızlarla meşəyə gedər və özünün sevib-seçdiyi oğlanla görüşərdi.

Heydər bəyin oğlu Mahmudun da Fatmaya gözü düşür. O, Fatma üçün elçi göndərir və rədd cavabı alır. Fatma nə qədər ağlasa da, onun sözünə baxmırlar. Fatma öz dərdini söyləmək üçün meşəyə sevgilisi Bəhramın yanına gedir və

Mahmud onu görür. O, necə olursa-olsun Bəhramı aradan götürməyi qərara alır. Bəhram nə edəcəyini bilmir. Fatma ona bildirir ki, qalsam sənin, ölsəm qara torpağınam. Heydər bəyin oğlu da meşəyə ov etməyə çıxır və o, meşədə Bəhramı və Fatmanı bir yerdə görür. Fatma Bəhramla vidalaşıb getdikdən sonra Mahmud gizləndiyi yerdən çıxır və Bəhramı arxadan vuraraq öldürür.

Fatma çarəsiz qalmışdı. Nə edəcəyini bilmirdi. Səhər o, qonşu kəndə gəlin köçməli idi. Hər iki kəndi bir çay ayırırdı. Səhər açıldı Fatmanı gəlin aparmalıdılar. Həmin gün Fatma Bəhramın ölüm xəbərini eşidir. O, necə olursa-olsun özünü öldürmək qərarına gəlir və evdən çıxaraq çayın yanına gedir, özünü çaya ataraq boğulub ölür. Və həmin gündən bu çayın adı "Fatma axan çay" qalır.

TƏRTƏR ÇAYI

Deyildiyinə görə yunanlar Azərbaycana gəlirlər və Tərtərbasarın sahilində məskən salırlar. Yunanlar deyirlər ki, bura necə cənnətdir. Yaz gəlir, bu çay daşır və onlar çığırıraraq deyirlər:

- Terterі, terteri!

Terteri sözü yunanca cəhənnəm deməkdir. Elə buradan da Tərtər sözü meydana gəlmiş və çayı da Tərtərçay adlanıdırmışlar.

QABARTI ÇAYI

Güllücə kəndindəki - öz həzin nəğməsi ilə qədim tarixə malik olan Qabartı çayının adı haqqında bir neçə rəvayət vardır.

Guya xanlıqlar dövründə kəndin torpağı Cahangir xanın ixtiyarında imiş. Bir gün o, Güllücə camaatını məcbur edir ki, kəndin ən səfalı yerində ziyafət təşkil etsinlər. Bu ziyafətdə təkcə xan deyil, dostları da iştirak edəcəkdir. Odur ki, cürbəcür dadlı xörəklərlə bərabər, qonaqlıq təşkil edilən yer də gözəl olmalıdır. Əgər xan bir şeydən razı qalmasa camaatı cəzalandıracaqdır. Kəndin ağsaqqalları belə gözəl bir yeri yalnız kəndin ətrafından axan çayın kənarı hesab edib, qonaqlığı burada təşkil edirlər. Dostları ilə gələn xan açılmış süfrə başında otururlar. Yeməklər xanın xoşuna gəlir. Bir azdan xan su içmək istəyir. Ona saxsı qabda su verirlər. Qaba kinayə ilə baxan xan bərk susadığı üçün suyu içib, qabı qəzəblə atır. Xan suyu içəndən sonra iştahlanıb doymaq bilmədən yeyir.

Sonra yenə su istəyir və bir qabda artıq yemək yeyir. Doymaq bilməyən xan suyun haradan gətirildiyini soruşur. Kəndin özündə kəhriz olmadığı üçün yaxındakı çaydan gətirdiklərini söyləyirlər. Xan ucadan qəh-qəhqəhə çəkib gülür və belə bir bayatı deyir:

Əzizinəm, qab artı,
Ver bişmişi, qab artı,
Suyun içdiyim çayın,
Adı qaldı Qabartı.

Xan atlanıb kənddən çıxır. Deyilənə görə o vaxtdan çayı adı “Qabartı” qalmışdır.

QANLI ÇAY

Hər bir zirvənin, qayanın məğrurluğu əfsanəvi qəhrəmanlarımızın cəsurluğunu, ölməzliyini bizə xatırladır. Mənbəyini başı qarlı, hər bir zirvəsi tarixlərin yadigarı, əfsanələrin şahidi olan bu dağlardan götürən “Qanlı çay”(əfsanəsi) öz tarixi hadisəsi ilə bu günə kimi ağsaqqal babaların, ağbirçək nənələrimizin dillərində yaşamışdır.

Deyilənlərə görə Teymurun sevgilisi Fatimənin qanı ilə qızarmış suların adı həmin dövrdən qanlı çay qalır. İki aşiq görüşüb söhbət edəndən sonra Fatimə sabah yaylağa yola düşəcəyini deyir. Teymurun ürəyi sıxılsa da tezliklə yaylaqda toy vədəsini yadına salıb Fatiməyə təsəlli verir:

Get, əzizim, gözlə məni. Ulu dağlar köməyin olsun.

Səhər günəş al üfüqdən boylananda yaylaq yolu ilə bir köç irəliləyirdi. Yaylaqda çadırlar quruldu, binələr salındı. Sərin yaylaq havasında hamı rahat nəfəs aldığı halda Fatiməyə hava çatışmırdı. Fatimə fikirli halda su səhəngini çiyninə salıb saf suları ayna kimi şəffaf olan dağ çayına tərəf yol aldı.

Sevgilisindən ayrı düşməsi, fikirli olması onun həyatına üstün gəldi. Günahkar qaya cığırı sanki onun ayağı altından qaçdı. Qayadan qoparaq köpüklü dağ çayının ağzına nə vaxt düşdüyünü hiss etmədi.

Oba sakinləri Fatiməni ağır vəziyyətdə qurtarırlar. Lakin çoxlu qan itirmiş Fatimə son nəfəsdə aran yoluna göz dikib al dodaqları ilə belə bir bayatı pıçıldadı:

Əzizim gözü yolda,

Dağ yolu gözü yolda.
Mən köçürəm dünyadan,
Yar qaldı gözü yolda.

Bu vaxt heç nədən xəbəri olmayan Teymurun gözlərində sanki dünya qırmızı rəngdə göründü. Nədənsə bu dəm onun ürəyində Fatiməni görmək arzusu baş qaldırdı. O, yaylağa getmək istədiyini yoldaşlarına deyərək yola düşdü. Uzun yolu qısa etdi, yorğunluq hiss etmədən özünü yaylağa yetirdi. O, indi yalnız Fatimənin pıçıltılarını eşitmək arzusu ilə yaşayırdı. Lakin alaçığın qarşısında toplanmış qara geyinmiş oba əhlini gördükdə onun beynindən ildırım çaxdı. Su gətirən qızların dəstəsinə baxıb:

Əzizim şeh dumanı,
Yel əsdi meh dumanı.
Hamının sonası burda,
Bəs mənim sonam hanı?

- deyə fəryad çəkdi.

Onun fəryadına sanki müqəssir qayalar, daşlı dağ çayı əks-səda verdi. Fatimənin yoxluğunu xəbər tutan Teymur sevgilisinin qatili olduğu qayadan özünü çaya atır. Bu vaxt ildırım çaxır, göy guruldayır, köksü qana boyanmış

çayın suyu köpüklənib aşıb-daşır, ətraf torpaqları öz qanlı dili ilə yalayıb aparır.

Oba sakinləri Teymurun cəsədini qana boyanmış dağ çayının sularından xilas edə bilmirlər. Baharın bu şən çağında vaxtsız həyatdan getmiş bu iki nakam gəncin yasını tuturlar. Həmin bu dağ çayı o vaxtdan "Qanlı çay" adı altında bizim əsrimizə qədər yaşamaqdadır.

Hər bahar çayın suyu aşıb-daşanda oba sakinləri iki gəncin nakam məhəbbətinə bais olan Qanlı çayın axarına baxıb Fatimə və Teymur faciəsini yada salaraq dərindən köks ötürürlər.

QOŞQAR QOŞA-QAR

Qədimdə Qoşqar dağının adı Qoşqar yox, Qoşa-qar imiş. Bu ad nə ilə əlaqədardır: Bildiyimiz kimi bu dağın hər birinin 6-8 mil dərinliyi olan iki dərəsi var. Elə bir dərə ki, orada heç vaxt yay fəsli keçmir.İlin hansı fəslində getsən orada qar taparsan. Ona görə də xalq ona Qoşa-qar dağı adı vermişdir. İndi xalq arasında deyilən Quşqara çayı isə Quşqara yox, Qoşqar çayıdır.

О КЦР, МЯН КЦР

Короьлу Самух Елдарында «Йеллянгуш» адланан тяпяни юзцня мяскян сечир. О, бир мцддят дялиляри иля бурада галыр. Короьлу щяр дяфя Кцрдян эащ бу цзя, эащ да о цзя кечмяли олур. Эюрцр аты тякъя бу чайдан кечяндя чятинлик чякир.

Короьлу бир эцн чайын сащилиндя нурани бир гоъайа раст эялиб ондан сорушур:

-Ями, бу дяли чайын ады няди?

-Оьлум, бу чайын ады Дяли Кцрдцр.

Короьлу бир чайа бахыр, бир дя юзцня. Сонра дейир:

-Бу чай кцр, мян кӱр, бизимки тutмаз.

Короьлу щямин ƍцн дялиляри иля dağларын ятякляриня кючцр. Гой архам dağлар олсун -дейир.

МИНЭЯЧЕВИР ВЯ КЦР

Короьлу ешидир ки, Дяли чайын сащилиндя она бярабяр Салащ адында бир иэид йашайыр. Короьлу бу хябяри ешидян кими щямин иэидин эюрцшцня эялир vә дейир:

- Сяни иэид сюйляйирляр, доьрудурму?

Салащ:

-Дцз ешитмисян,-дейир.

Oğланын ъясаряти Короьлунун чох хошуна эялир. Она эюря дя сорушур:

- Иэид атын щардадыр?

Оьлан:

-Тювлядядир,- дейир.

Салащ Короьлунун хащиши иля кящяр атыны тювлядян чыхарdыб ъювлана эятирир.

Короьлу дейир:

-Атыны Дяли чайа тяряф мин, эя, чевир.

Оьлан аты бир о цзя, бир дя бу цзя чапыр, оху каманын чиллясиня гойуб, чапарагда гызыл гушу вуруб эюйдян йеря салыр.

Короьлу дейир:

- Эял, атымызы гоша сцрцб Дяли чайын о бири цзцня кечяк.

Салащын аты Дяли чайа йахшы бяляд олдуьу цчцн ращат кечир, Короьлунун аты ися бир йердя бцдряйир. Короьлу дейир:

- Бу Дяли чай да мяним атым кими кцрдцр.

Короьлу Салащла юпцшцб айрылыр.

Салащ кяндя гайыданда ъамаат ондан сорушур:

- Короьлу сяня ня деди?

Әввял «мин, эя, чевир», - деди. Дяли чайы кечяндя ися аты бир дяфя бцдряди. Онда Короьлу деди ки, бу чай да мяним атым кими кцрдцр.

Еля о вахтдан Короьлу иля Салащын ат чапдыьы йерин адыны Минэячевир, Дяли чайын адыны Кцр, Салащын кяндинин адыны ися Салащлы гойурлар.

О ЭЦНДЯН КЦР ЛАЛ ОЛУР

Кцр чайы няьмяли, гара-гышгырыглы бир чай имиш. О сясини башына атыб доьма сащилляриня, кечдийи йоллара, даьлара, дашлара, дяряляря, йашыл мешяляря няьмя охумагдан доймазмыш. Beləсə, Дяли Кцрцн

дялилийи тез-тез тутар, сащилини басыб кечяр, няьмяси шагганаьа чеврилиб малгаранын, ъамаатын ъанына горху салармыш.

Бир эцн Нянягıз Кцр чайынын сащилиндя саъ асыб йуха биширирмиш. Чайын да лап щавалы вахты имиш. Bu vaxt Нянягызын ямиси оьланлары ilə гардашларынın давасı дцшцр. Nənəqızı чаьырырлар ки, gəlib ямиси оьланлары иля гардашлары арасында сцлщ йаратсын, нащаг ган tökülмясиня йол вермясин. Лакин чайын сяси чаьрылан сясин ешидилмясиня имкан вермир. Нянягызын ямиси оьланлары иля гардашлары бир-бирини юлдцрцрляр. Camaat gялиб Нянягыза дейир ки, ямин оьланлары иля гардашларын бир-бирини юлдцрдцляр. Nийя эялиб арайа эирмядин? Нянягыз айаьа галхыб сящралара сяс салан Кцря гарьыш едир. О дейир: - Сяни лал ол, ей Кцр, сяни лал ол. Сясин гоймады ки, мяни чаьырдыгларыны ешидим. Язизлярим дя бир-бирини юлдцрдц. О эцндян сонра Кцр лал олур. Даща онун сяси щеч кяся мане олмур.

SONALAR ÇAYI VƏ QIZILKƏMƏR

Xoşbulaq yaylağında Daşlıdağla üzbəüz Ziyadxan yurdu var. Rəvayətə görə Ziyadxan yaz, yay aylarında öz Qəmərbanusu ilə bu yurdda yaylaqlanarmış. Rəvayətə görə Qəmərbanu Sonalar çayının axarı boyunca qırx qızla gəzməyə çıxır. Qızlar ayaqlarını soyunub, Sonalar çayına düşürlər. Birdən gözlənilmədən bir şaqqıltı eşidilir. Qızlar qışqırışırlar. Qəmərbanunun qızıl kəməri açılıb suya düşdü-deyirlər. Axşama qədər çay yuxarı, çay aşağı gəzirlər, lakin qızıl kəmər tapılmır. O vaxtdan iki əsrdən çox vaxt keçir, hər yaylaq vaxtı gəncəlilər yaylağa çıxarkən hamının yadına Sonalar çayındakı kəmər düşür. O vaxtdan bəri neçə nəsilin qızı-gəlini Sonalar çayını çay yuxarı, çay aşağı axtarıb, lakin qızıl kəmər hələ də tapılmayıb.

Belə rəvayət edirlər ki, gün çeştə qalxanda, günəşin şüası Sonalar çayına düşəndə, bərq vuranda Daşlıdağın üstündən baxanda qızıl kəmərin qızılı şüası ətrafa yayılır. Lakin, Sonalar çayına çatanda işartı itir. Qərinələr keçsə də çay öz sirrini heç kəsə vermir. Qəmərbanunun qızıl, brilyant qaşlı kəmərini saf suların qoynunda bir əmanət kimi saxlayır. Həm də bu kəmərin səsi-

sədası Ziyadxanı, onun Qəmərbanusunu daim yaddaşlarda yaşadır.

NAĞARATƏPƏSI VƏ QIZIL CÜCƏLİ TOYUQ

Mən bir rəvayətə əsaslanaraq radioda Nağaratəpəsi, oradan baxanda Xoşbulaq çayında qızıldan toyuq və onun cücələri haqqında əhvalat danışdım. Aradan bir neçə il keçəndən sonra Hindistandan gənc bir oğlan və onun həyat yoldaşı bizə qonaq gəldi, Nağaratəpəsi ilə maraqlandı. Biz onunla Xoşbulağa gəlib Nağaratəpəsinə çıxdıq. Nağaratəpəsi bir cərgə daşla çəpərin içərisinə alınmışdır. Mən izah etdim ki, bu yerin qocalarının söylədiyinə görə Hindistandan buraya tacirlər gələr, hansı bir kişi ölərdisə pulla yerli bir qadın alardılar, kişiyə kəbin edib onları bir yerdə yandırıb küllərini bir-birinə qatıb, urnasını bir qaba yığıb Hindistana apararmışlar. Qadının yanarkən qışqırtısını eşitməsinlər deyə çəpər boyu 30-40 nağara yığıb sədasını dünyaya yayırdılar. Ona görə bu yerə Nağaratəpəsi deyilir. Hal-hazırda Azərbaycan səhnəsində cərgə ilə nağara çalmaq adəti o dövrdən miras qalmışdı.

Hindlilərin rəmmalları daha bir çarə axtarıb tapmışlar. Yerli adamların diqqətini yayındırmaq üçün qızıldan toyuq və yanında qızıl cücələrini düzəltmişlər. Həqiqətən gün çeştə qalxanda Nağaranın yaxınlığında olan Çobandaşadönəndən baxanda qızıl toyuq və onun qızıl cücələri suda par-par parıldayarmış. İnsanlar çox uzaq keçmişlərdən indiyə qədər bu parıltıları görmüşlər, lakin heç kəs qızıl toyuq və onun cücələrini tuta bilməmişlər. Bizə görə bu bir illuziyadır. Lakin hindli oğlan və onun özü kimi savadlı qadını bu məsələyə daha başqa istiqamətdən qiymət verməyə başladılar. Onlar qeyd etdilər ki, Nağaratəpəsinə yeddi günün yeddisində də gəlmək lazımdır. Onlar illuziya qururdular. Biri təpənin başında əyləşib, o biri isə qızıl toyuq və cücələri olan çaya tərəf gəlirdi. Onlar bir-birini səsləyir, nəsə deyirdilər. Əllərindəki kağıza hər kəs öz işarələrini qoymuşdu.

Onlar mənə bildirdilər ki, müəllim, bu elə-belə, ötəri şey deyil. Biz bunların sehrini öyrənmək üçün Hindistanda bir sıra kitablara baxıb araşdırmalıyıq. Biz burdan Hindistana qayıdandan sonra elmi qəzet və jurnallarda bu barədə məlumat verəcəyik. Gözləyin, yəqin ki, Nağaratəpəsində bir də görüşəcəyik, qızıl toyuq

və onun qızıl cücələri haqqında intizarımız aradan qalxacaqdır.

KÖRPÜLƏR HAQQINDA

LALƏZAR KÖRPÜSÜ

Bərgüşad çayının yuxarı hissəsində keçmiş əsrləri xatırladan bir körpü var. Bu körpüyə "Laləzar körpüsü" deyilir.

Körpünün belə bir əfsanəsi var. Laləzar bu çayın üzərində körpü tikdirmək istəyir. Ancaq arzusuna nail olmamış xəstələnir. Bu xəstəlikdən öləcəyini bilib körpü tikdirmək istədiyi yerə xeyli miqdarda qızıl basdırıb üstünə böyük bir daş qoyur. Daşın üzərinə yazır ki, bu qızılı kim tapsa, bu çayın üzərində Laləzar adlı bir körpü salsın, qalan qızıl isə öz anasının südü kimi halalı olsun.

Bir neçə il keçdikdən sonra bir adam burada özü üçün ev tikdirirmiş. Bu zaman ustanın gözü üstü yazılmış daşa sataşır. Usta qızılları götürür və həmin yerdə Laləzar adında bir körpü salır ki, bu da indiki Laləzar körpüsüdür.

HACI QASIM (çayı) KÖRPÜSÜ

Hacı Qasım adlı bir kişi var imiş. Bu kişi köçəri həyat keçirərmiş. Hacı Qasım kişi həmişə olduğu kimi bu il də köç-köçür və gəlib Bağarsaq dərəsində dayanır. Köçləri açıb dəyə qururlar. Sabah tezdən isə yenə də köçürlər. Körpüdən keçdikləri zaman Hacı Qasımın atı yıxılır. Hacı Qasım isə ağır yaralanır və suya düşür. Elə o zamanlardan bu körpü Hacı Qasım körpüsü adlanır.

QARI KÖRPÜSÜ

Qədim zamanlarda Bərdənin yaxın kəndlərindən birində bir qarı ilə bir qız olurdu. Qarının çoxlu toyuğu var idi. Onlar yumurtlayar, qarı yığar, qızı isə aparıb satarmış. Bir gün qız aparıb yumurtaları satır və qayıdarkən Tərtər çayı daşır və qızı qoynuna alıb aparır. Ağır xəbəri eşidən ana ağlamır. O, and içir ki, gərək Tərtər çayının üstündən körpü saldıram. Qarı dediyi kimi də edir. Yumurtaları satır, pulunu yığıb həmin çayın üstündən körpü saldırır. Həmin vaxtdan körpü "Qarı körpüsü" adlanır. Onun daşları bir abidə kimi hələ də qalır.

QUŞLAR HAQQINDA

XAN VƏ TUTUQUŞU

Xanlıqlar dövründə xanlar ova çıxanda özlərilə quş götürərmişlər. Bir gün bir xan ova çıxır o da özü ilə bərabər sevimli tutuquşunu

götürür, xan bu quşu çox sevirdi. O, ov edə -edə gəlib bir qayalığa çıxır. Xan bərk susamışdı. O görür ki, qayadan damcı-damcı su axır. Xan camını suyun altına tutur. Cam dolur. Xan suyu ağzına aparmaq istəyəndə tutuquşu çırpınır, xanın əlindən camı yerə salır, su tökülür. Xan qəzəblənir, tutuquşunun boğazını üzüb yerə tullayır. Xan baxır ki, su da kəsildi. O deyir ki, qayanın başına çıxım görüm su niyə kəsildi. Qayanın başına çıxır və görür ki, burada bir əfi ilan ölüb, hava isti olduğundan ilanın yağı əriyib damcı-damcı qayadan axır. Tutuquşu bunu bilib, xanın əlindən camı vurub yerə salıb. Xan da heç nə bilmədən tutuquşunu öldürüb. Xan çox peşiman olur, mən nə iş idi tutdum. Sonrakı peşimançılıq fayda verməz.

ГУШ ДЕЙИЛ, БЯЛАДЫР

Шаща bir gün хябяр вердиляр ки, хязиня бошалыб. Digər йандан да гоншу

мямлякятин щюкмдары ону мцщарибяйя чаьырырdı.

Шащы фикир эютцрдц: - Dцшмянин габаьына дцшмян кими чыхмагдан ютрц гошун лазымдыр. Гошуну азалыб. Onu təzədən yığıb сахламагдан ютрц дя эяряк сярвятин олсун. Ölцм-дирим мягамында щярясиня ня гядяр пайламасан, онлар юзлярини иряли веряrлярми, ъанларындан кечярлярми?

Шащ баш вязиря цз тутду:

- Ня мяслящят эюрцрсян? Бялкя щеч гырьын салмайаг, мямлякяти давасыз-шавасыз тяслим едяк? Шащын, шащлыьын эцъц, щцняри онун хязинясиндядир. Бизимки isə бошдур.

Вязир деди:

- Ей гиблейи-алям, сиз мян дейяня бахсаныз, хязинямиз цчъя эцня долар.

Шащ вязиря ихтийар верди.

Вязир азарлы бир фяря тутдурду. Онун башыны бяляйиб голтуьунун алтына алды və мейдана чыхыб ъар чякдирди ки, ким бу гушу таныса, шащдан янам алаъаг, ким дцз демяся, йцз манат ъяримя веряъяк.

Щамы фикирляшди ки, гушу танымаьа ня вар, бахан кими дейяъяуəm филан гушдур.

Бири деди ki, гырьыдыр. Бири деди ki, кор йапалагдыр.

Щяря бир гушун адыны чякди. Вязир щамысына башыны булады, йох дейиб дурду.

Щамы бахды ки, hərə бир-бир зийана дцшцр.

Ахырда елин мцдрик бир гоъасы иряли йериди, цзцнц ъамаата тутуб деди:

- Бала, бу гуш дейил, Аллащын бизя эюндярдийи бир бяладыр.

QARANQUŞLA İNSANIN DOSTLUĞU

Deyirlər günlərin bir günü Nuh peyğəmbər bütün canlıları başına yığıb dəniz səyahətinə çıxır. Nuh peyğəmbər bütün canlıların dilini bilirmiş.

Bir neçə gün yol getdikdən sonra gəminin altı bir yerdən zədələnib deşilir, gəmiyə su dolur. Gəmini batmaq təhlükəsi gözləyir. Peyğımbər bərk qorxuya düşür. Üzünü bütün canlılara tutub deyir. Batırıq, kömək edin. Heç birinin əlindən bir şey gəlmir. Bir neçə ilan halqalanıb deşiyin ağzını tutur. Gəmidən şadlıq səsləri eşidilir.

Peyğəmbər bu işdən çox şad olur. O, əvvəldən onu xilas edəndə böyük qismət boyun olmuşdu .

Peyğəmbər gəmini bir sahilə çıxarıb bütün canlıları yanına çağırır. Deyir ki, mənim həyatımı xilas etdiyi üçün mən ilana böyük bir qismət verməliyəm, həm də ən şirin nemət. Heç kim həyatda ən şirin nemətin nə olduğu haqqında bir düzgün söz deyə bilmədi. Peyğəmbər dedi ki, dağılın, bütün dünyanı gəzib-dolanın şirin nemət nədirsə onu öyrənin və gəlin mənə deyin.

Bütün canlılar dağılırlar dünyanı gəzməyə. Hərə bir şey öyrənib filan vaxt Peyğəmbərin hüzuruna gəlməliydilər. Vaxt tamam olur. Hamı gəlib öz öyrəndiyini deyir. Bircə arı qalır. Deyirlər onu da gözləyək, bəlkə o, bizdən yaxşı şey öyrənib. Az keçir arı tənginəfəs özünü Peyğəmbərə çatdırır. Peyğəmbər ondan nə öyrəndiyini soruşur. Arı deyir ki, Peyğəmbər, mən hər çiçəyin, hər gülün, hər bitkinin dadına baxdım. Dünyada ən şirin nemət, ən şirin dad insan qanıdır. Arı sözünü tamamlamamışdı ki, qaranquş şığıyıb onu göydə vurur. İlan bundan çox qəzəblənir, qaranquşun bu düşmənçiliyinə dözmür, yerindən sıçrayıb qaranquşu tutmaq istəyir. Ağzı ilə qaranquşun quyruğundan tutur. Qaranquşun quyruğu qopur, hər tərəfdə bir tük qalır. O vaxtdan qaranquşun quyruğu haça qalır.

Qaranquş insan qanını ilana ömürlük yem olmaqdan qurtardığı üçün o, insanlarla dost olub onlarla bir yerdə yaşayır. Qaranquşla ilanın düşmənçiliyi də elə o vaxtdan qalıb.

QARA QARĞA

Peyğəmbər zamanı imiş, göydə uçan qara qarğalar insan kimi danışırmış. Bir gün qəbiristanlıqda bir ölü basdırırlar. Peyğəmbər qara qarğanı çağırıb deyir ki, get o ölünün başdaşına çıx və de, yat-yat ilində dur, gəl. Bu zaman qarğa deyir ki, yat-yat ilində it-bat. Bu söz peyğəmbərin xoşuna gəlmir və xəncəri qara qarğanın boğazına sancır. Ondan sonra qarğanın dili tutulur. O, qağı-qağı deyə-deyə qalır. Demək qara qarğa çox paxıl və xəsis quşdur.

AMİN QUŞU

Uca dağların başında bir amin quşu yaşayırdı. Bu amin quşu çox xeyirxah quş idi. O hər cümə günü səyahətə çıxırdı. Şərqdən səhər tezdən amin-amin deyə-deyə qərbə tərəf uçurdu. Əgər sən ya namaz üstə, ya da evində öz

adamlarına, uzaqda olanlara ürəyindən keçən əzizlərinə alqış edərsənsə, bu zaman amin quşu sənin alqış etdiyin vaxt başının üstündən keçərsə, o zaman sənin alqışın qəbul olar. Amin quşu həmin gün yenə qərbdən amin-amin deyə o, yaşadığı dağlara gəlib çıxır. Amin quşu çox xeyirxah quş idi. Allah-təala hər bir gözəlliyi amin quşuna vermişdi.

HOP-HOP QUŞU

Qədim zamanlarda ucqar bir yerdə bir kənd varmış. Bu kəndin camaatı əkinçiliklə məşğul imiş. Kənddə hamı bir-biri ilə dolanarmış. Kəndin ağsaqqalları xeyir-şəri bir yerdə edərmiş.

Bu kənddə cavan bir oğlan gözəl bir qızı sevirdi. Günlərin bir günü oğlanın ata-anası qız evinə elçi gedirlər. Xeyir işə hamı razı olur. Oğlanın atası toy edib gəlini evə gətirir. Bu cavanlar bir-biriləri ilə çox xoşbəxt yaşayırlar. Günlərin bir günü gəlin başını darayırmış. Bu zaman qayınata gəlib gəlini başını daradığı yerdə görür. Gəlin utanır, xəcalət çəkir. O, üzünü göylərə tutub deyir ki, allahım, ya məni daş eylə, ya da quş eylə. Bu zaman allah gəlinin səsini

eşidir, onu gözəl bir quş edir, darağı da başında. Hop-hop quşu gözəl bir gəlindir. Həmişə bu quş gül-çiçəkli dağlarda, bağçalarda, bağlarda mahnı oxuya-oxuya gəzir.

Hop-hop gül top,
Hop-hop gül top,
İli hop, gülü top.

TURAC

Belə rəvayət edirlər ki, Turac adlı bir qız varmış. Xanımı bu qızı çox incidirmiş. Bir gün Turac darağı hara qoyduğunu yadından çıxarır və xanım onun üstünə çığıranda o, üzünü Allaha tutub deyir ki, ey allahım məni bir quş eylə. Elə o saat Turac bir quş olur. O quş olduqdan sonra yadına düşür ki, darağı taxçaya qoyub. Turac oxumağa başlayıb, belə deyir: - Taxçada-buxçada.

ŞANAPİPİK

Belə söyləyirlər ki, bir kişi var imiş. Bu kişinində bir gəlini var imiş. Bu gəlin çox abırlı-həyalı bir gəlin imiş. Gəlin bir gün saçlarını darayırmış. Elə bu vaxt qayınatası gəlir. Gəlin bir şal axtarıb tapmaq istəyir ki, başına örtsün. Lakin tapa bilmir. Bu zaman o üzünü allaha tutub deyir ki, ey Allah, ya məni daş eylə, ya da quş. Bu zaman gəlin başında daraq bir quş olur.

QARĞA VƏ BÜLBÜL

Qırğı qartalın qızını almışdı, ona görə də onun qabağına duran yox idi, bir sözü iki olmurdu. Qartal hökmdar məmləkətin ağalığını ona etibar etmişdi.

Qarğa gördü ki, qartalın quruca adı qalıb, hakimi-mütləqlik Qırğının ixtiyarındadır. Onun kəsdiyi başa sorğu-sual yoxdur. Baxdı ki, bu qaynayıb-qarışmadan sonra Bülbül də onu həmişə kölgədə qoyur. Axşam-səhər elə oxuyur, elə nəğmələr bəstələyir, hətta Qırğının özü də onu saraya apartdırır, hərdən qurdurduğu, Qartal

hökmdarın da başda əyləşdiyi eyşi-işrət məclis-lərində cəh-cəh vurdurub ləzzət alır.

Qarğa bir gün Qırğıya dedi:

- Mən ondan da yaxşı şərqilər bəstələ-yirəm. Bülbülün sizin ali işrətlərinizdə boş-boğazlıq eləyib hərənizdən bir ənam almağını, sonra da öz xanəsində sizi aldatdığına xısın-xısın güldüyünü ürəyim götürmür. Bülbüllərin hamısı müftəxordur, hiyləgərdir, camaatın başına kələk açа-aça dolanırlar. Bir dəfə onların öz aralarında danışdıqlarını eşitdim. Böyükləri balacaları öyrədirdi ki, hər səhər bulaq suyunda çimin, onda tükləriniz al-yaşıla çalacaq, camaat sizin gözəlliyinizə müştaq olub nə oxuduğunuza fikir verməyəcək. Ey əlahəzrət, olmazmı öz xeyrimiz özümüzə çata, öz varımız o cibimizdən çıxsa da bu cibimizə girə, bu cibimizdə qala? Biz də sənin kəsiyin deyilikmi? Bizimkilər səninki sayıl-mırmı?

Qırğı Qarğanın dediklərinə inandı, amma Bülbülü birdən-birə məclis-mərəkələrdən uzaq salmağı da öz şəninə sığışdırmadı, fikirləşdi ki, onda camaat deyəcək - özününkünü ikiəlli tutur.

Qırğı ona “qohumbazlıq elədi” adı qoyul-masın deyə çalıb-oxumaq bilicilərini-Ayını, Şiri, Pələngi, Eşşəyi hüzuruna çağırtdırdı. Eşşəyi də bu dəstənin axırıncı söz deyib, son qərar verəni

təyin etdi. Qarğa ilə Bülbülü də gətizdirdilər. Bu yığışmanın məqsəd-məramını onların hamısına bildirəndən sonra sözü Bülbülə verdi.

Bülbül işi başa düşdü, ona görə də elə oxudu, elə cəh-cəh vurdu ki, onun ah-naləsinə Allahın qanmaz Ayısı da ağladı.

Sonra meydana Qarğa çıxdı. Qar-qar qarıldadı. Onun səsindən Bülbülün özü də zara gəlib qulaqlarını tutdu.

Qarğa susandan sonra Şir ləzzətlə yırğalandı, Pələng də ona baxıb həzz almış kimi ləngərləndi, özünü bu feyzdən hələ də doymayan təki göstərən Eşşəyin gözlərini açmağı uzun çəkdi.

Onlar bilirdilər ki, Qarğa Qırğının kürəkənidir. Qırğının verdiyi zəhəri də içər, of deməz. Odur ki, Qarğanı tərifləməyə başladılar.

Eşşək deyilənlərə yekun vurdu:

- Belə müğənnisi olan ölkə bəxtiyardır.

Bülbül o vaxtdan didərgin düşüb, insandan qaçır, dərdini həmişə güllərə danışır, adamlar isə onu hey tutub qəfəsə salır, haqsızlığın onun ürəyinə vurduğu yara sızıltılarını eşitmək istəyirlər.

KƏKLİK QUŞU

Gəncənin ən ucqar obasında bir ailə var imiş. Bu evin gözəl, tərbiyəli bir gəlini vardı. Bir gün gəlin otaqda su isidib çimirmiş. Evdə heç kəs yox imiş. Gəlinin yadından çıxıb daxmanın qapısını bağlamayıbmış. Birdən qayınatasının səsini eşidir və Allaha yalvarır ki, məni quş elə, rüsvayçılıqdan quş olmaq yaxşıdır. Gəlin çimər-kən darağı saçına taxır. Allah onun yalvarışını eşidir və gəlin quş olub uçur. Nəticədə kəklik quşunu o gəlinə oxşadırlar.

HİBOB QUŞU

Bir vilayətdə üç qardaş bir bacı olur. Böyük qardaşın adı Nəsib, ortancıl qardaşın adı Yusif, kiçik qardaşın adı Kiltop, bacılarının adı isə Hibob imiş. Onlar meşədə at otararkən bir-birindən aralı düşürlər. Nəsib, Kiltop, Yusif bir yerdə qalır. Hibob isə bunlardan ayrı düşür. Nə qədər axtarırsa qardaşlarını tapa bilmir. Meşədə olarkən o yalvarır Allah məni ya daş elə, ya da ki, quş. Bu vaxt o qız quş olur. Nəsib, Yusif, Kiltop deyə oxuyur. Hal-hazırda həmin quş yaz vaxtı olanda həmin vilayətin meşələrində

qardaşlarının adını çəkib oxuyur. Nəsib, Yusif, Kiltop.

Deyilənə görə həmin quş qonduğu ağaclardan yarpaq qırıb nəhrənin üstünə qoysalar nəhrə yağlı olur.

BAYQUŞ

Bir gün padşah quş sümüyündən imarət tikdirmək fikrinə düşür. O, bütün quşları hüzuruna çağırtdırır. Səhəri bütün quşlar gəlirlər, bircə bayquşdan başqa. Padşah bundan qəzəblənir və bayquşun dalınca adam göndərib onu gətirməyi əmr edir. Bayquş gəlir. Şah ondan soruşur:

- Sən necə cəsarət edib mənim əmrimlə gəlmirsən?

Bayquş cavab verir:

- Ey şahım, mən yalnız xarabalıqlara gedir və getdiyim hər bir abad yeri xaraba qoyuram. Ona görə də istəmədim ki, gəlib sənin qurduğun bu imarəti də xaraba qoyam.

Bunu eşidən şah bayquşu gətizdirdiyinə çox peşman olur.

ÇALI QUŞU

Bir qarının varı-yoxu bircə oğlağı, bircə keçisi olur. Günlərin birində bu oğlaq yoxa çıxır. Qarı nə qədər axtarır oğlağı tapa bilmir. Padşahın hüzuruna gedir və ondan oğlağının tapılmasını xahiş edir.

Səhəri padşah iki bölük qoşun göndərir. Qoşunlardan biri meşəyə düşür. Bu meşəliyin harasından isə bir oğlaq səsi gəlir. Qoşun nə qədər axtarır səs gələn yeri tapa bilmir. Birdən gözətçi uca bir palıdın başında bir quş görür. Və baxır ki, elə səhərdən oğlaq səsi çıxaran da budur. Quşu tuturlar və şahı inandırmaq üçün onun hüzuruna aparırlar. Onlar nə qədər deyir, amma şah inanmır.

Birdən quş dilə gəlib deyir:

- Ey şah, onlar düz deyirlər. Oğlaq səsi çıxardan mən idim. Mənim adım Çalı quşudur və quşlardan ilk dəfə yarananı da mənəm. Yarandığım ilk gündən heç bir quş səsi eşitməmişəm. Elə ona görə də əvvəl oğlaq cildinə girib bu səsi öyrəndim. İndi isə quş kimi yalnız belə oxuya bilirəm.

DİT- DİDİ

Bir kürən kişi, onun da qoca bir qarısı varmış. Bir gün qoca saqqalını qırxdırmaq fikrinə düşür. Amma arvad nə qədər axtarırsa, ülgücü tapa bilmir. Peşman olan arvad üzünü Allaha tutur və onu quşa çevirməsi üçün yalvarır:

Allah arvadı quşa döndərir. Quş həyətdəki ağacın başına qonur. Bir də yadına düşür ki, ülgücü o taxçanın küncünə qoyub. Kişi evə qayıdanda ülgücün yerini bildirmək üçün quş belə deyir:

Dit-didi, dit-didi,
Taxçada , buxcada.
Dit-didi, dit-didi.

Elə bu vaxtdan bu quş həmişə ülgücün yerini bildirmək üçün hey ötür.

QU QUŞU

Ananın dörd uşağı var idi. Ana uşaqlarını qayğısız böyütmüşdü. Bir gün ana bərk xəstələnir. O, böyük övladını çağırıb, su istəyir. Uşaq anasına su verməyib oynamağa gedir. Beləcə fərsiz övladların heç biri xəstə anaya su

vermir. Ana arzu edir ki, Allah onu bir quşa döndərsin. Ana öz arzusuna çatır. O, qu quşuna dönüb, uçmağa başlayır. Uşaqlar bunu görüb, onun dalınca qaçır, lakin, artıq gec idi. O, gündən qu quşu yuva qurmur.

HEYVANLAR HAQQINDA VƏ QEYRİ-BƏŞƏRİ MÖVZULAR

ОВЧУ ПИРИМ ВЯ ХАН КЯЛБИ

Сизя щарадан хябяр верим, Овчу Пиримдян. Овчу Пирим бир эцн евдя отурмушду. Kiçik qардашы Хан Кялби ilə сющбят еляйирdi. Хан Кялби söhbət arasında Овчу Пиримя деди:

- Гардаш, бир эцн ова эедяндя мяни дя özünlə апар. О эцллярдян, чичяклярдян мян дя йыьым.

Хан Кялби щеч ова чыхмамышды. Анжаг чох шейлярдян мялуматы вар иди. Бир эцн Овчу Пирим деди:

- Гардаш, щазырлаш, мянимля ова эедяк.

Хан Кялби эейинди, кежинди, чюл либасы эейиниб щазыр олду. Овчу Пиримля йола дцшдцляр, ов ойлаьына йетишдиляр. Бир тяпянин башында отуруб нащар елядиляр. Сонра Хан Кялби Овчу Пиримя деди:

- Гардаш, сян бу тяпянин башында пусгуда дур. Мян о коллуглара эедим, ов эюрсям, сяня ишаря веряжяуəм.

Lakin Xan Kəlbi dцзэцн ишаря веря билмяди. Хейли аралы этдикдян sonra öz səsi ilə овун сясини чыхартды. Овчу Пирим еля билди ки, овун сясидир, тцфянэи тушлайыб, овуну нишан алды. Эцлля ачылан кими Хан Кялби чыьырыб йыхылды. Овчу Пирим tез юзцнц гардашына йетирди. Орада тцфянэин нишан йериндян тутуб, гундаьыны мющкям йеря вурду. Тцфянэ даьылды. Овчу Пирим деди:

- Бир дя мян щеч кясля ова чыхмайажам, чыхсам, тяк чыхажам.

Чахмаьы чякдим, од дцшдц гова,
Чахнашды булудлар, бяд олду щава.
Даьылсын бу эцн ки, мян чыхдым ова,
Кейик билиб, Хан Кялбини юлдцрдцм.

Йараг, сяни зярэярляря дюйдцрдцм,
Язиз билиб зяр-зибайа гойдурдум,
Бу эцнляри юз эюзцмц ойдурдум,
Кейик билиб, Хан Кялбини юлдцрдцм.

Йараг, сяни ачылмайыб, галасан,

Ня нишан эютцрцб, ня ов аласан,
Жаныма йаьысан, баша бяласан,
Кейик билиб, Хан Кялбини ölдцрдцм.

Йараг, эюрцм сянин хязнян бош олсун,
Тятийин пас тутсун, говун йаш олсун,

Бармаьын гурусун, ялин даш олсун,
Кейик билиб, Хан Кялбини юлдцрдцм.

Овчу Пирим, щалыны ким сорубду?
Юз аьлым юзцмя тяля гурубду,
Йазы тярс йазылыб, гяза вурубду,
Кейик билиб, Хан Кялбини ölдцрдцм.

ОВЧУ ПИРИМИН СЯРЭЦЗЯШТИ

Бир эцн Овчу Пирим ова чыхыр. Эюрцр ки, бир аь иланла бир гара илан ойнайыр. Овчу Пирим гара иланы вурмаг истяйир, lakin оху эедиб аь илана дяйир. О, чох пешіман олур.

Щямин эцн кянддя той варды. Овчу Пирим тойда чох бикеф отурмушду. Тойа йыьыланлар bunu görüb сорушurлар:

- Овчу Пирим, нийя бикефсян?

Овçу Ририм cavab verir:

- Бу эцн овда эюрдцм бир аь иланла бир гара илан ойнашыр. Гара илана атдыьым ох аь илана дяйди.

Сян демя, аь илан da иланлар падшащынын гызы имиш. Иланлар эялиб Овчу Пиримин башмаьына эирmişdi. Lakin Овчу Пиримин тойда елядийи сющбяти ешидən иланлар ону вурmur. Ovçu Pirim тойдан чыханда ilanlar ona деyirlər:

- Сяни иланлар падшащы чаьырыр.

Овчу Пирим онлара гошулуб эедиr. Йолда иланлар Овчу Пиримі юйрядиrляр:

- Падшащ сяня лял, гаш-даш верся, алма, де ki, аьзыма тцпцр. Онда падшащ сяня дейяъяк ки, цч эцн юлц галаъагсан. Де ki, гой галым. Онда иланлар падшащы sənin аьзына тцпцряъяк, тапшыраъаг ки, бу сирри щеч кяся ачма.

Онлар иланлар падшащынын йанына чатыглар. Иланлар падшащы деуиr:

- Мяним гызымы нийя вурдун?

Овчу cavab verib deyir:

- Мян ов елядийим йердя эюрдцм ки, бир аь илан иля бир гара илан ойнайыр. Гара ilana атдыьым ох эедиб аь илана дяйди.

Падшащ деди:

- О гара иланы таныйырсанмы?

Овчу Пирим деди:

- Таныйырам.

Падшащ ямр верди ки, иланларын щамысы эялсин. Овчу Пиримин габаьындан кечсин. Щямин яйалятдя иланларын щамысы эялиб Овчу Пиримин габаьындан кечиr. Lakin, о, щямин гара иланы эюрмür. Иланлар падшащы да, вязир дə фиркирляшиr ки, йягин Овчу Пирим щямин гара иланы танымайыб. О илан бу иланлара гарышыб эедиб. Бирдян хябяр эялди ки, о гара илан филан харабалыгда галır. Эedub, ону да эятирirlər. Овчу Пирим ону эюрян кими деуir:

- Бу иландыr.

Падшащын ямри иля иланлар щямин гара иланы парча-парча еляуигляр. Бундан сонра иланлар падшащы Овчу Пиримя деуir:

- Инди мян сяня ня верим? Лял, гаш-даш, ъəващиpat, ня istəyirsən?

Овчу Пирим бунларын щеч бириня разы олмur və deyir:

- Аьзыма бирья дяфя тцпцр.

- Аьзына тцпцрсям, цч эцн юлц галаъагсан.

- Гой галым.

Падшащ Овчу Пиримин аьзына тцпцрдц. Цч эцндян сонра Овчу Пирим айылды. Эюрдц гушларын, щейванларын, отун, йарпаьын ня данышдыьыны баша дцшцр.

Овчу Пирим бурадан гайытдыьы эцнцн эеъяси ешитди ки, бир ъанавар улайыр:

- О сцрцнцн щамысыны гыраъам.

Ит щцрцб ъаваб верir:

- Дизи гара, эюзц гара гочун гуйруьуну йесяm, о гойунун бирини дя сяня вермяґям.

Овчу Пирим бунлара гулаг вердийи йердя эюрüг ки, сары кечи мяляйиб дейир:

- Бу сцрцнц анам мяни доьан гайанын дибиня апараъаğам.

Балаъа bir гузу да мяляйиб дейир:

- Мян мин гойунун анасыйам.

О бири гузу да мяляйиб ъаваб верир:

- Мян дя мин гойунун атасыйам.

Овчу Пирим бу сющбятя гулаг асандан сонра чобанлара деуir:

- Бурада дизи гара, эюзц гара гоч вармы?

Чобанлар cavab verir:

- Бурада биръя дизи гара, эюзц гара гоч вар, о да гарынындыр.

Овчу Пирим щаггыны вериб дизи гара, эюзц гара гочу alır, кясдириr, гуйруьуну щямин итя atır. Эеъя йatırлар, сабащ дуруб эюрдцляр ки, ня сцрц вар, ня дя ит. Овчу Пирим чобанлара üz tutub:

- Сары кечи щансы гайада анадан олуб? –deyir.

Чобанлар cavabında:

- Боз даьда анадан олуб.

Атланыб эедяндя эюрдцляр ит дя йорулуб йатыб, ъанавар да... Ит ъанавара бир гойун да вермяйиб. Чобанлар сцрцнц габагларына гатыб йатаьа gятирirляр.

Чобанлар Овчу Пиримя дедиляр:

- Сцрцнцн йарысы сяня чатаъаг.

Овчу Пирим деди:

- Истямирям.

О тякъя ики балаъа гузуну евиня эятирди.

Овчу Пиримин арвады hamilə иди. Бир эцн о, арвад ilə бир ата миниб щараданса эялирди. Birdən атын дайчасы кишняди. Овчу Пирим эюрдц ки, дайча анасына дейир:

- Анаъан, asta йери, йорулмушам.

Анası isə ъаваб верir:

- Ай бала, бир юзцнц дя апара биlмиrсян? Бяс мян йазыг нейляйим, üstümdə üç nəfər var.

Овчу Пирим дайча иля мадйан арасындакы сющбяти ешидиб эцлдц. Пиримин арвады яриндян сорушду:

- Бу чолцн дцзцндя няйя эцлдцн?

- Щеч, арвад…

- Неъя йаны щеч? Дейирсян де, демирсян сяндя отурмайаъаğам.

Овчу Пирим ня иллащ елядися дя, арвад дедийиндян дюнмяди.

- Йа бу сирри мяня дейяъяксян, йа да ушаглары да йыьышдырыб дядямин евиня эедяъяуəм…

- Ахы сирри десям, юллям…

- Истяр юл, истяр гал, - дейя арвад яриня инанмады. – Сян мяни алдадырсан, юзцн йаландан еля дейирсян ки, сирри мяня ачмайасаn.

Овчу Пирим ялаъсыз галыб деди:

- Йахшы, инди ки, инанмырсан, онда гой эедим архда дястямаз алыб эялим, сирри сяня ачым, сонра да юлцм.

Буну дейиб архын кянарына йолланды. Архын гыраьында бир сцрц гойун су ичирди. Тоьлуларын бири архы тулланыб гоча деди:

- Сян дя туллан.

Гоч ъаваб верди:

- Мян дя Овчу Пирим кими арвадаьыз дейилям ки, сянин сюзцня бахым, архы тулланым, bir пудлуг гуйруьум аьырлыг еляйиб белими сындырсын…

Бу сюздян Овчу Пирим айылды, юзцня эялди, дястямаз алмадан евиня гайытды, арвадын цзцня бахыб деди:

- Арвад, дядян евиня эетдин, галдын, юзцн билярсян, сяня дейиlяси щеч бир сиррим йохдуr.

Арвад кишидяки дяйишиклийи баша дцшцб, даща щеч бир сюз демяди, дядяси евиня дя эетмяди.

QIZI SƏNƏ VERƏCƏYƏM

Belə deyirlər ki, Ovçu Pirimin övladı yox imiş. Ot tompasını yerdən götürəndə siçanın təzə doğulmuş balaları görünür. Ovçu Pirim siçan balalarından birini ovcuna alır. Siçan balası gözəl bir qıza çevrilir. Ovçu Pirim onu böyüdür. Qız dünya gözəli olur. Ovçu Pirim bütün heyvan-ların, quşların dilini bilirdi. Yerin sərvətinə, varı-na-dövlətinə bələd idi. Ovçu Pirim onlara güvə-

nərək hey deyirdi ki, qızımı dünyada kim qüvvətlidirsə, ona ərə verəcəyəm.

Ovçu Pirimə bildirdilər ki, Günəşdən qüvvətli heç nə ola bilməz. Ovçu Pirim üzünü günəşə tutub dedi:

Ey parlaq Günəş, qızımı sənə ərə verəcəyəm.

Günəş soruşdu:

-Nə üçün?

Ovçu Pirim dedi:

-Çünki, səndən qüvvətli heç nə ola bilməz.

Günəş dedi:

-Mən necə qüvvətliyəm ki, bulud mənim üzümü-gözümü örtür. Dünyanı görə bilmirəm. Onda Ovçu Pirim üzünü buluda tutub dedi:

-Qızımı sənə verəcəyəm.

-Ey Ovçu Pirim, mənim nə gücüm var ki, dağa dəyəndə parça-parça oluram, yoxa çıxıram.

Ovçu Pirim üzünü dağa tutub dedi:

-Ey dağ, qızımı sənə verəcəyəm.

Dağ dedi:

- Mənim gücüm olsa siçan bu üzümdən girib, o üzümdən çıxa bilməz.

Axırda Ovçu Pirim qızını siçandan əmələ gəlmiş siçana ərə verdi.

Hər tərəfdən səslər yayıldı: - Əslahu.

МАРАЛ СЯХАВЯТИ

Варташен (индики Оьуз) районундакы Хачмаз кянди йахынлыьында кичик бир кянд вар имиш. Даьдан эялян эцълц сел бу кянди dя, онун адамларыны dа мящв едир. Тякъя тязя доьулмуш бир оьлан ушаьынын бешийи аьаъ будаьына илишиб галыр.

Сел сянэийяндян сонра бир ана марал балалары иля бурайа эялиб чыхыр. О, бешийи буйнузу ilə йеря ендирир. Марал ушаьы ямиздирир.

Оьлан бюйцдцкдян сонра мараллары бойундуруьа гошуб мешядян аьаъ дашыйыр, ев тикир. Евин ятрафында ири дашлардан мараллара дуздаг дцзялдир. О, гоъалыб юляндян сонра мараллар эялиб, онун гябри цстцндя эюз йашы тюкürляр. Беля дейирляр ки, щямин йердя ара-сыра инди дя марал эюрцнмякдядир.

ЙАРАЛЫ МАРАЛ

Мяммядщцсейн Теллини севирди, гыз да оьлана вурулмушду. Амма бир-биriня дил йетиря билмяmишдиlər. Узагдан-узаьа бахышмышдылар, эцндцzляр алдыглары оддан эеъяляр аловланыб йанмышдылар.

Мяммядщцсейн щям саз чалыр, щям дя юзцндян шеір дейирди. Бир эеъя йериня еля биl гор долду, йата билмяди, сазыны кюйнякдян чыхарыб Теллиnin евиня йахынлашды. Пясдян-пясдян чалыб охумаьа башлады. Сазын фярйады, симлярин сызылтысы, юзцнцн цряк йаньысы эеъянин айдынлыьына ахды, гызэилин евляриня сцзцлдц:

Йюнц бяри бахан, даьлар,
Йатыб ойанмаз, ойанмаз!
Цстцндяки аьыр елляр,
Йатыб ойанмаз, ойанмаз!

Гурбанам гялям гашына,
Эюр няляр эялди башыма.
Сяс веррям достун эушуна,
Йатыб ойанмаз, ойанмаз.

Мяммядщцсейн сюзцнц тамама йетирмямиш бир дя эюрдц ки, евдян бир адам чыхды. Севинди, еля билди ki, Теллидиr. Йахынлашанда гызын анасыны таныды. Сазыны голтуьуна вуруб узаглашмаг истяйяндя башына аьыр бир шей дяйдийини эюрдц. Аз галды, йыхыла. Ону ган apardı. Башы йарылмышды. Сцрцня-сцрцня евляриня эялди, яски йандырыб кцлцнц йарасына басды. Бу севэи мяня гисмят олмады, - дейиб ишыглашмамыш кянддян чыхды, даьларда мяскян салды.

Телли эеъя-эцндцз аьлады. Əvvəlcə еля билди ки, кюсюв йарасына дюзмяйян севэилиси haradasa юлдц, гурд-гуша йем олду. Сонра она хябяр вердиляр ки, Мяммядщцсейн саьдыр, даьлардадыр, овчuлuгла эцн кечирир, бу елдян-обадан цз дюндяриб, буралара бир дя йюн чевирмяйяъяк.

Телли бир марал дяриси тапды, эеъя йары эейiнди, анасындан айрыларкян деди:

Елями ов чямяни,
Даьларын ов чямяни.
Йа эязярям тапарам,
Йа вурар овчу мяни.

Анасы этмя демяди, чцнки оьланы о юзц дидярэин салмышды, гызынын камыны эюзляриндя гоймуш, оьланын илк ешгини кцсдцрмцшdü.

Телли ишыглапана кими йол этди. Дан йери аьаранда бир булаг башында отурду, дирсяклянди ки, bir qədər динъялсин, сонра дуруб севэилисинин далдаландыьы даьлара йоллансын. Ону орадаъа йуху тутду, дцнйадан хябяри олмады. Бу вахт Мяммядщцсейн ахшамдан изиня дцшдцйц бир маралын далынъа эязмиш, lakin тапмамышды. Sусузлугдан ъийяри кабаба дюнмцш, булаьа сары йол алмышды. Онун да бурада су ичмяк, динъялмяк фикри варды. Məmmədhüseyn dаьдан ашанда эюзцня булаг башындакы марал саташды. Щямин маралдыр, - дейиб севинди. Йай-охуну низамлады, нишан алыб атды. Ох маралын кюксцня санъылды, маралын фярйады даьлара дцшдц. Мяммядщцсейн донуб галды. Веля дя марал сяси олар? Беля дя ов наляси олармı?

Мяммядщцсейн булаьын башына йцйцрдц, марал дяриси эейинмиш Теллини таныды. Ону голларынын цстцня алды. Ал-

ган Теллини апарырды. О, цряк даьлайан бир сясля инилдяйирди, йалварырды:

Овчу, маралы гойма,
Эюзц гаралы гойма.
Ъаным сяня сядягя,
Юлдцр, йаралы гойма.

Мяммядщцсейн ъан верян Теллини ещмалъа йеря гойду, эюзляринин йашыны онун цзцня йаьыш кими йаьдыра-йаьдыра юз «Мяммядщцсейн» щавасы цстя натамам эярайлысынын сон бяндини охуду:

Щеч иэидин ъаван вахты,
Йана чеврилмясин тахты.
Мяммядщцсейнин гара бахты,
Йатыб ойанмаз, ойанмаз!

MARALIN BUYNUZU

Rəvayətə görə əvvəllər maralın buynuzu yox idi.

Deyirlər ki, dəvə maral ilə dost imiş. Maralın çox yumşaq, dəvənin isə marala nisbətən bir az cod tükləri var imiş. Maralın uzun qulaq-

ları, dəvənin isə qulaqdan əlavə iki buynuzu da var imiş.

Bir gün maralı toya çağırırlar. O, öz dostu dəvədən qaytarmaq şərti ilə onun buynuzunu alır və toya gedir. Maral səhəri gün gölün kənarına gəlir. O göldən su içərkən şəkli gölə düşür. Buynuzun ona necə yaraşdığını görür və onu dəvəyə qaytarmamaq fikrinə düşür.

Elə bu vaxt dəvə arxadan gəlib buynuzu istəyir. Maral buynuzu vermək istəmədiyini bildirir. Dəvə öz qüvvəsinə arxalanıb, maralın üstünə cumur ki, buynuzu alsın. Artıq gec idi, maral dəvənin fikrini bilib qaçır.

O vaxtdan maral buynuzlu, bərk qaçan, dəvə isə buynuzsuz və ağır tərpənən bir heyvan olaraq qalır.

Belə söyləyirlər ki, bu hadisədən sonra marallarla dəvələr bir-birlərinə dost deyil, düşmən olurlar.

İLAN RƏVAYƏTİ

Bir naxırçı uzun illər bir mahalın dəvə naxırını yığıb otarır və camaatın malını yığışdırıb örüşləyir.

Günlərin bir günündə naxırçı malları həmin örüşə aparıb rahatlayandan sonra bir daşın üstündə oturur. Çantasından kasasını çıxarıb, dəvənin birini sağır.

Südlə, çörəyi yeyən vaxtı baxıb görür ki, qabağındakı daşın altından gözəl, göyçək bir ilan kişiyə tamaşa edir. Kişi isə çörəyi ürəyində qala-qala çox səbrsizliklə yeyir və kasasını götürüb qalxır. Gedib yenə də həmin dəvədən kasasını doldurur, gətirib ilanın çənəsinin altına qoyur. İlan südü içməyə başlayır. İçdikdən sonra isə öz yerinə qayıdır və oradan bir qızıl onluq gətirib kişinin qabının içinə qoyaraq südün haqqını verir.

Rəvayətdə deyilir ki, naxırçı hər gün həm ilana bir piyalə süd verir, ilan isə hər piyalə südə bir qızıl onluq verir.

Bir neçə il bu minvalla keçir. Bir gün naxırçı pullarının hesabını bildikdən sonra fikirləşir ki, pulun qədərinə görə həccə getmək olar. Ona görə də naxırı kəndə gətirib sahiblərinə qaytarır və öz evinə gəlib rahatlandıqdan sonra bu sirri arvadına açır. Öz fikrini söyləyir. Naxırçı deyir ki, arvad, yaradan bunu bizə ruzi göndərib. Mən həccə getməliyəm. Əgər getməsəm yaradanın xoşuna gəlməz. Yox əgər camaatın naxırını

buraxıb həccə getsəm onda da deyərlər ki, naxırçı camaatın pulu ilə həccə getdi.

Elə bu vaxt naxırçının oğlu gəlib ata-anasının danışdığı bu söhbətin üstə düşür. Oğlan atasından soruşur ki, ay ata, bu nə sirdir ki, siz danışırsınız. Atası əhvalatı olduğu kimi oğluna da danışır. Oğlu isə bunların cavabında deyir ki, siz niyə xəyala dalırsınız. Məgər mən ölmüşəm ki, mahal sənə kinayə eyləyər ki, naxırçı camaatın pulu ilə bizə məsləhət etmədən heyvanları buraxıb həccə getdi. Oğlu öz fikirini atasına deyəndən sonra ata-anası buna fərəhlənir. Yaradana şükür eyləyirlər. Səhər sübhdən qalxıb namaz qılır, çörəklərini yeyir və hər ikisi, ata-oğul camaatın malını yığıb örüşə aparır. Rahatladıqdan sonra naxırçı gedib dəvəni sağır piyaləsini doldurur və daşın üstündə oturaraq südlə çörək yeməyə başlayır. Bu vaxt ilan daşın altından çıxıb bunlara tamaşa eyləyəndə atası oğluna deyir:

- Ay oğul, bu ruzini bizə verən həmin ilandır, görürsən? Oğlu isə cavabında deyir ki, ay ata, yaxşı görürəm. Yaradanın məsləhətinə şükür. Oğlu bu sözü dedikdən sonra atası piyaləni götürüb südlə doldurur və oğlunun gözü qabağında ilanın qarşısına qoyur. İlan isə həmişəki kimi südü içir və piyaləyə bir qızıl onluq qoyur.

Kişi naxırı oğluna tapşırdıqdan sonra at satılan meydana gedir və bir köhlən at alıb evinə gəlir. Həmin gün Həccə gedən Hacılarla yola düşür.

Bunlar burada qalsın, belə rəvayət edirlər ki, oğlan bir gün yenə həmin daşın üstündə oturub fikirləşir ki, bu nə qara gündür biz çəkirik. İlanın qabağına südü bir qədər aralıda qoyaram və onu öldürüb xəzinəni biryolluq evə apararam. Oğlanın bu fikri ilana agah olur.

Oğlan düşündüyü kimi də edir, südü ilanın yatağından bir qədər aralı qoyur. İlan südü içdiyi zaman bir gözü oğlanda olur. Oğlan isə əlində əl ağacı hazır dayanır ki, ilanı öldürsün. İlan südü içərək cəld yatağına girir. Oğlan ilanın ancaq quyruğunu vurur.

Oğlan kor-peşman evlərinə qayıdır. Anası onu keyfsiz görüb, səbəbini soruşur. O heç nə deməyib yatır. Oğlanın gözünə yuxu gedən zaman ilan gəlir və onu çalır. Oğlan ömrünü bağışlayır. Bu hadisə naxırçıya agah olur.

Bəli, Həccə gedənlər öz məqsədlərinə nail olub, evlərinə qayıdırlar. El camaatı və qohum-əqrəba Hacının evinə gəlib ziyarətin qəbul olsun deyirlər. Naxırçı oğlu haqqında arvadından heç nə soruşmur.

Belə rəvayət edirlər ki, naxırçı yenə camaatın heyvanlarını otarmağa aparır. Yenə həmişəki kimi çantasından piyaləsini çıxarıb südlə doldurur və daşın üstündə oturub çörək yeməyə başlayır. İlan isə yatağından çıxıb kişiyə tamaşa eyləyir. Naxırçı yeyib qurtardıqdan sonra piyaləni yenə südlə doldurub gətirir ilanın qarşısına qoyur. İlan həmişəki kimi südü içir və yenə piyaləyə bir onluq qoyur. Kişi pulu götürüb gedən vaxt ilan yatağından çıxır yaradanın qüdrətindən dilə gəlir və deyir:

- Ay kişı, daha nə sən mənə süd ver, nə mən sənə qızıl onluq.

Kişi nə qədər ağlayıb, sızlasa da ilan razı olmur və deyir ki, ay kişi səninlə artıq mənim dostluğum tutmaz. Ona görə ki, qiyamətə qədər nə mənim sinəmdən quyruq yarası, nə də sənin sinəndən oğul dağı getməz.

İLAN VƏ ELÇİ DAŞI

Qədim zamanlardaki qayda-qanuna görə padşahla işi olan adam, elçi daşının üstündə oturarmış. Bir gün elçi daşının üstündə bir ilan oturur. Nökərlər onu padşahın hüzuruna aparır-

lar. İlan padşahın qarşısında balta və mişar şəkli çəkir. Padşah dərhal başa düşür ki, ilan balta ilə mişar istəyir. O, gənc bir oğlana tapşırır ki, balta və mişar götürüb ilanın arxasınca getsin.

Onlar yola düşürlər, gəlib ilanların məskəninə çatırlar. Oğlan görür ki, ilanlar padşahı maral udub, amma maralın buynuzları çöldə qalıb. Oğlan tez mişarla maralın buynuzunu mişarlayır və ilan rahat nəfəs alır.

İlanlar padişahı oğlanın dəsmalının arasına bir ovuc un tökür.

Oğlan yenidən padşahın yanına gəlir və unu ona verir. Padşah əmr edir ki, undan çörək bişirsinlər. Çörəkçi unu yumrulayıb təndirə vurur. Lakin başı qarışır çörək yanır. Yanmış kökəni götürüb atır və əvəzinə başqa undan yaxşı bir çörək bişirir. Həmin oğlan o yanmış kökəni tapır və ac olduğundan kökəni yeyir. Bu zaman bütün bitkilər dil açıb hərəsi bir dərdin dərmanı olduğunu söyləyirlər. Oğlan əhvalatı padşaha söyləyir. Padşah işi başa düşür və oğlana deyir ki, daha sən loğman oldun. Bu sənin qismətin imiş.

ИЛАН ЧОБАНЫ КЮМЯЙЯ ЧАЬЫРЫРМЫШ

Бир чобан Мил дцзцндя гойун отарырмыш. Эюрцр ki, бир боз илан сцрцня-сцрцня она тяряф эялир. Чобан истяйир чомагла онун башыны язсин. Илан дилини чыхарыб йалварыр. Чобан илана дяймир, илан эери сцрцнцр. Чобан иланын архасынъа дцшцр. Бир тяпяйя чатанда бу боз илан бир гара иланlа давайа башлайыр. Чобан фикир веряндя эюрцр ки, щяр дяфя боз иланын эюзц она саташанда дилини чыхарыр. Чобан анлайыр ки, боз илан ону кюмяйя чаьырыб, чобан ялиндяки чомагла гара иланы юлдцрцр.

Йорулмуш чобан бир даша сюйкяниб йухуйа эедир. Айыланда эюрцр ки, боз илан башга бир боз иланла сармашыб йатыр. Сян демя, гара илан боз иланын севэилисини ялиндян алмаг истяйирмиш, она эюря дя о, чобаны кюмяйя чаьырыгмыш.

İLAN GƏLİN

Füzuli rayonunun Böyük Bəhmənli kəndinin aşağı hissəsində neçə illəri yada salan böyük və qoca bir palıd ağacı var. Bu kənddə

yaşayanlar bu ağaca sitayiş edirlər. Belə deyirlər ki, keçmişdə bu kəndin ərazisində iki tayfa yaşayırmış. Bu ağac sol tərəfdə imiş. Sağ tərəfdə yerləşən tayfada tayfa başçısının gözəl bir oğlu var idi. Tayfa içərisində yoxsul bir kişi yaşayırdı. Onun isə gözəl bir qızı varmış. Qız nə qız? Aya deyir sən çıxma, mən çıxaram. Günə deyir, sən çıxma mən çıxaram. Yemə, içmə yeddi gün, yeddi gecə ay camalına, xətti xalına tamaşa elə, yenə də doydum deməzsən.

Tayfa başçısının oğlu bu qızı görür və ona vurulur. Sən demə bu qızı müqəddəs ilan doğubmuş. Atası sayılan kişi isə onu bir dərədən tapıb böyütmüşdür. Deməк qız oğlana getsə də, onunla yaşaya bilməzdi. Çünki oğlan bəni-insan idi. Bununla belə qız oğlanı sevirdi.

Onlar bir-birini saf məhəbbətlə sevsələr də, oğlanın atası bu sevgiyə mane olmağa çalışırdı. O, oğluna məsləhət görürdü ki, sən yoxsul qız almamalısan. Hansı tayfadan deyirsən sənə varlı və daha gözəl bir qız taparam. Oğlan isə bunu istəmirdi. Ata işi belə görüb qərara gəlir ki, qızı özü kimi kasıb bir oğlana oğurlatsın. Belə bir oğlan tapıldı və "ilan qızı" oğurlamağa razı oldu. Axı, belə gözəli kim istəməzdi. Aradan üç gün keçdikdən sonra oğlan qızı oğurladı. Bir neçə

gündən sonra toy başlandı. Toy gecəsi... Dəhşət gecəsi...

"İlan qız" öz paltarını dəyişmişdi. Gecə o, oğlanı çaldı. Oğlan həyatla vidalaşdı. Səhər açılmışdı. Yaxın qohum və qonşular gəldilər ki, bəylə gəlinə xeyir-dua versinlər. Nə görsələr yaxşıdır? Gəlin yoxdur. Bəyin isə meyiti ortalıqda qalmışdı. Adamlar gəlinin izinə düşdülər. Gəlin qanadlanıb uça-uça həmin ocaq palıdın dibinə çatdı. Adamlar ona çathaçatda ev şəkli almış palıdın içərisinə girdi. Bu vaxt onlar qeybdən bu sözləri eşitdilər:

- Ey adamlar, bu palıd ağacı da, onun içərisinə girən təzə gəlin də müqəddəsdir. Sizə əyan olsun ki, o, ilan cinsindəndir. Onu bəni-adəm tərbiyə eləsə də, yenə cinsini itirməmişdir. İnsanları çalan ilanlar harada olursa olsunlar, birinci olaraq gəlib günahlarını bağışlamalıdırlar. Artıq bu ilan – gəlin də bağışlanmışdır. Ona və bu palıd ocağına toxunmaq olmaz. Bu ağac ocaqdır.

Beləliklə, bu palıd ağacı müqəddəs hesab edilməyə başlandı. İlan vuranlar, ilandan və gecə yuxuda qorxanlar bu palıdın üstünə nəzir qoymağa başladılar. Bu hal indi də davam etməkdədir.

QIZIL İLAN VƏ GÖZƏL QIZ

Deyilənə görə gözəl bir qız və onun da varı-yoxu qoca bir anası var imiş. Qız hədsiz dərəcədə gözəl idi. Bir gün ona elçi gəlir. Elçilər qızgilə çatanda qabaqlarına qızıla çalan, gözəl bir ilan çıxır. İlan insan kimi dil açıb onlara yalvarır ki, sizi and verirəm duz-çörəyə buradan uzaqlaşın.

Elçilər ilanın dil açmağına məəttəl qalırlar. Onlardan biri ilanı öldürmək istəyir. Lakin ilan çıxıb gedir.

Elçilər qızın razılığını alıb qayıdırlar. Sonra isə toy başlanır. Gəlin gedən zaman həmin ilan yenə də gəlir və kənardan durub tamaşa edir.

Qız gedəndən bir ay sonra onun həyat yoldaşı ölür. Qız gözü yaşlı yenə də qoca anasının yanına qayıdır. O, bir gecə fikirli-fikirli yatır. Bu zaman ilan pəncərədən içəri girir, başlayır qıza tamaşa eləməyə. Beləliklə səhər açılır və ilan çıxıb gedir. Bundan sonra ilan hər gün gəlib qıza baxır və gedir.

Bir gün qız qorxulu yuxu görür və qəfil yuxudan oyanır. Qızın qorxduğunu görən ilan qıza sarı gəlir. Qız qışqırmaq istəyir. İlan dönüb gözəl bir oğlan olur. Oğlan qızın xoşuna gəlir.

Onlar bir müddət görüşürlər. Lakin qız dözə bilmir, yalvarır ki, açıb desin görək bu nə işdir. Oğlan nəhayət sirri ona açıb deyir ki, mən bir pəriyəm. Mən sənin eşqindən ilan cildinə girmişəm. İndi isə səni and verirəm o bir Allaha bu sirri heç kimə deməyəsən.

Lakin qız bu sirri saxlaya bilmir. O, qonşu bir qadına bu əhvalatı danışır. Qonşu qadın isə ona tapşırır ki, özünü murdarlasın, bəlkə oğlan ondan əl çəkə. Qız özünü spirtli içki ilə mundarlayır. Oğlan isə bunu bilir və bir anlığa yox olur.

QIZ VƏ İLAN

Belə rəvayət edirlər ki, keçmiş zamanlarda Cavanşir adında bir zülmkar şah varmış. Bu şahın övladı yox imiş. Övladının olmaması onu narahat edirmiş və günü-gündən sarsıdırmış. Lakin şah çox istəyir ki, ölüb getdikdən sonra onun ocağını yandıran bir züryəti olsun. Bu arzu onu kefdən-damaqdan da qoymuşdu.

Bir gün şah bağda alma ağacının altında oturub dərin fikirlər aləmində üzürdü ki, bir nuranı kişi ona yaxınlaşıb salam verir və nə üçün belə qəmgin olmasının səbəbini soruşur. Şah dərdini danışıb deyir ki, məmləkətimdə olan bütün adamlarımın hər bir dərdinə əlac edirəm, özümdən başqa. Qoca

bunun müqabilində deyir: - Şahım, siz öyünməyin ki, şahsınız. Hər bir adamın dərdinə əlac edə bilərsiniz. Lakin başa düşün ki, hər adama bir məsləhətçi lazımdır. Mən sizin rəiyyətiniz olsam da, sizə məsləhət görürəm ki, var-dövlətimizdən bir qədər yoxsullara, dilənçilərə, əlsiz-ayaqsızlara paylayasınız, onda sizin övladınız olar.

Qoca bunu deyib gəldiyi kimi də yoxa çıxır. Şah zülmkarlığın daşını ataraq qocanın dediklərinə əməl edir. Bir müddət keçəndən sonra şahın bir qızı olur. Uşağa adqoyma mərasimi keçirirlər. Qıza Murada adını qoymağı qərara alırlar. Axı, artıq şah muradına çatmışdı, övladı olmuşdu. Murada yavaş-yavaş böyüməyə başlayır və getdikcə gözəl bir qız olur. O, bir gün qırx incəbelli qızla Gülüstan bağına gəzməyə çıxır. Bir qədər gəzdikdən sonra Murada qızların gözündən yayınaraq bağın bir küncündəki qızılgül kolunun yanına uzanaraq yatır. Bir müddət keçdikdən sonra qız gözlərini açır və ona zillənmiş iki gözü görərək qorxur. Lakin ona zillənmiş gözlərin məstedici baxışlarından qız təskinlik tapır. Bu gözlər qızın sinəsində qovrularaq yatan böyük bir ilanın gözləri idi ki, qızı özünə cəlb etdi. Qız bu baxışlardan o qədər şövqə gəlir ki, əl uzadıb yanında yatdığı güldən bir çiçək qoparıb onu ilana vermək istəyir. Lakin göz gəzdirərək qızılgül kolunun ətrafında olmadığını görür, və başa düşür ki, elə həmən kol

bu ilanmış. Qızların şübhələnməsindən ehtiyat edərək ilandan ayrılıb onların yanına gəlir.

Beləliklə Murada hər gün qızlardan yayınaraq ilanın yanına gedir. Bir müddət keçir qız ilandan ayrılmaq istəmir. Elə bu zaman hər yerdən ona elçilər gəlməyə başlayır. Qız isə onların hamısına yox cavabı verərək geri qaytarır. Şah qızının bütün elçiləri geri qaytarmasından və gündə eyni vaxtda haraya isə getdiyindən şübhələnərək onu güdməyi qərara alır. Qızın arxasınca gəlib görür ki, qız bir kolun altında uzandı, həmin kol bir ilana döndü və onun boyun-boğazına sarılaraq sinəsi üstündə qıvrılıb yatdı.

Şah bunu görərək qəzəblənir və qılıncı çəkərək ilanın başını bədənindən üzür. Qız şaq-qıltıya oyanır və atasının əlində qılınc başı üstündə dayandığını görür. Yanına baxanda ilanın başının üzüldüyünü görür.

Qız qıyya çəkərək özündən gedir. Beləliklə, hər gün qız ilanın öldürüldüyü yerdə eyni vaxtda gəlib ah-nalə edərək ağlayır. Bütün bu sarsıntılardan qurtarmağın yolunu ancaq özünü öldürməkdə tapır.

Qız ilanı basdırdığı yerdə özünü xəncərlə öldürür. İndi onların ikisinin öldüyü yerdə bir qızılgül kolu bitib. Sonralar Gülüstan bağı məhv olmuş, lakin onun düzəngahında yeganə gül olan həmən yer indi pir kimi qalmışdır.

XİLASKAR İLAN

Bir kişi bəyə dəvə otarırmış. Günlərin bir günü nökər yenə də dəvələri örüşə otarmağa aparanda görür ki, nər elə hey onu izləyir. Çıxılmaz vəziyyətdə qalan nökər kürküsünü kolluğa atıb qaçır. Nər əvvəl elə bilir ki, kolluqdakı nökərdir. O, kolluğa yaxınlaşıb onu təpikləyir, lakin onun kürk olduğunu görüb daha da qəzəblənir. Nər kişinin qaçdığını görüb onun dalınca qaçır. Nökər qarşıdakı dağa çatanda bir ilan görür. Kişi qorxusundan huşunu itirir. Nökərin yıxıldığını görən dəvə özünü ona çatdırır. Elə bu vaxt ilan onun burnunun ucundan necə vurursa nər bir-iki metr kənara güclə yeriyə bilir, sonra isə ölür. Nökər ayılıb görür ki, ilan yoxdur. Amma dəvə bir az aralıda yıxılıb. Amma dəvə o qədər şişibdir ki, onu tanımaq mümkün deyil. Nökər tez durub dəvənin yanına gəlir və onu təpiklə vurur. Elə bu vaxt kişinin ayağı dizəcən dəvəyə batır. Sən demə ilanın zəhəri o qədər güclü imiş ki, onu tez bir vaxt ərzində çürüdübmüş. Həmin zəhərdən kişinin ayağına dəydiyi üçün onun ayağı da dizdən aşağı çürüyür.

QURD ZÖHRƏ

Keçmiş zamanlarda Samux rayonunun Alpaut kəndində Zöhrə adlı bir arvad var idi. O, bir gün evinin bütün işlərini görüb, sonra isə qaranlıq bir yerdə rahatlanmaq üçün çimmək istəyir. Çimib qurtarandan sonra o, paltarını geyinmək istərkən göydən Allah-təala tərəfindən ona canavar dərisindən paltar geyindirilir. Beləcə Zöhrə canavar surətinə düşür, meşəyə, səhralara üz qoyur. Səhər açılanda isə evinə qayıdır, öz paltarını geyinir, Allah-təaladan verilən canavar paltarını isə gizlədir. Bir belə, beş belə, hər şər qarışanda Zöhrə canavar paltarını geyinib canavarlara qoşulur, yaxın-uzaq kəndlərə gedir, qoyun, keçi və başqa heyvanları yeyir. Deyilənə görə bir dəfə də o, canavar yoldaşları ilə Ağdaşa gedir. Onlar bir ağ atı parçalayırlar. Zöhrəyə atın yaralı yeri düşür, o yemək istəmir. Bunu görən yoldaşları onu boğurlar, üst dodağına diş batırırlar.

Səhər yenicə evə gəlib paltarını dəyişən Zöhrəyə əri göz qoyur və onun yarasını görür, ancaq bildirmir. Sonra arvadını izləyir. Görür ki, arvadı gecə canavar, gündüz isə adam olur.

Bir gün Zöhrə çörək bişirmək üçün ertədən un ələyir və balata edir. Axşam isə evdəkiləri yuxuya verib, yenə canavar olur. Əri axşamlar onun canavar paltarını soyunub nəhrəyə qoy-

duğunu görmüşdü. Zöhrə təndir qızdıran vaxt o həmin canavar paltarını təndirə atır. Bu vaxt Zöhrə bərkdən qışqırır. Sonra bütün olanları ərinə deyir. Elə o vaxtdan bütün el-oba Zöhrəni qurd Zöhrə adlandırır.

CİN HAQQINDA

Deyilənə görə vaxtilə Xəlillər adında bir nəsil yaşayırmış. O nəsil indi də durur. Bir dəfə həmin nəsildən olan bir adam gecə qonşu tövlədə qoyunlara qarovul çəkirmiş. Bir də baxır ki, bir nəfər ona tərəf gəlir. O nə qədər "Ya Allah", "Ya Əli", "Bismillah" - deyirsə də heç bir kömək etmir. Həmin adam gəlib ona çatır. O, bunun cin olduğunu yəqin edib, onun üstünə sancaq batırır. Deyilənə görə cinin üstünə ya iynə, ya da sancaq batıranda o daha qeybə çəkilə bilmir. Həmin cin də daha heç bir yerə gedə bilmir. O, cini evə gətirib işlədir. Cin də onu hər nə işə göndərsələr, o işi yerinə yetirir. Ancaq nə desən tərsinə edərmiş. Evi süpür deyəndə, çöldəki zibili bütün evə gətirib səpərmiş. Evi süpürmə deyəndə süpürərmiş.

Bir dəfə Novruz bayramında dükandan meyvə və şirniyyat alıb evə gətirirlər. Cinə də verirlər. Cin bunları alır, vedrələri də götürüb bulağa suya gedir. Orada bir balaca uşaq görür.

Onu yanına çağırıb deyir ki, bu sancağı mənim üstümdən çıxartsan, bu şirniyyatları sənə verərəm. Uşaq iynəni çıxardır. Cin qayıdıb həmin evin damının bacasına çıxır və deyir: - Ruziniz az olsun, eviniz də həmişə zibilli olsun”. Deyilənə görə o vaxtdan o nəslin evi həmişə zibilli olur.

HAL HAQQINDA

Belə bir adət var ki, uşağa yatan qadının yanında bir nəfər kişi - gəlinin ərimi, qardaşımı, qaynımı və s. oturmalıdır. Guya Hal uşağa yatan qadının ürəyini çəkib aparır və öz uşaqları ilə yeyir. Ona görə kişi oturur ki, Hal kişi nəslindən qorxur. İndi də belə bir adət var ki, Haldan danışanda, elə o saat ayaqqabını ağzı üstə çevirirlər ki, Hal adam aparmasın.

CİNLƏR PADŞAHI

Bir şəhərdə cinlər padşahı yaşayırmış. O yerin, göyün sirrini çox yaxşı bilirmiş. Onun dünya gözəli bir qızı varmış. Bu qız çox ağıllı, bilikli, dünyanın bütün sirlərini bilən bir gözəl imiş.

Başqa bir şəhərdə divlər padşahı yaşayırmış. Bu padşahın bir oğlu varmış. Bu oğlan cinlər padşahının qızını sevirmiş, amma qız onu sevmirmiş. Qara divin oğlu bu qızı izləyirmiş. Bir gün cinlər padşahının qızı gəzməyə çıxır. Onlara yaxın kənddə bir ovçu yaşayırmış. Ovçunun varı başından aşırmış, amma malını yeməyə qıymırmış. Arvad ərinin əlindən təngə gəlibmiş, elə hey kişiyə deyirmiş: - Uşaqlar acdır, qoyundan, quzudan kəs, qoy yesinlər. Kişi razı olmazmış. Arvadına deyərmiş ki, dur tüfəngi gətir, görüm, quşdan-zaddan nə tapıram.

Bir gün yenə də kişi tüfəngi götürüb çiyninə salır və evdən çıxır. Xeyli yol gəlir və nə görsə yaxşıdır, görür ki, canavar gözəl bir qızın ardınca düşüb. Qara divin oğlu canavar donunu geyinib qızı tutmaq istəyirdi. Canavar qızı tuthatutda ovçu tüfəngi atır və canavarı vurub öldürür. Qız ovçunun yanına gəlib çox razılıq edir və ovçunun onunla bərabər atasının yanına getməyini istəyir.

- Gedək atamın yanına. Məni ölümdən qurtarmağını atama danışaram. Sən atamdan nə istəsən, atam sənə verəcək.

Kişi deyir:

- Elə yaxşı oldu, mən qızın atasından bir küpə qızıl istəyərəm.

Qız bunu başa düşür və ovçuya deyir:

- Sən atamdan ancaq malının ixtiyarını istə, başqa şey istəmə.

Ovçu deyir:

- Ay qız, sən nə danışırsan, mənim malımın ixtiyarı kimdədir, bu nə sözdür?

Qız deyir:

- Mən sənə nə deyirəm, sən onu istə.

Qız ovçunu atasının yanına gətirir və özü də keçib atasının arxasında üzü ovçuya sarı dayanır. Bu zaman cinlər padşahı ağır-ağır başını qaldırıb ovçudan soruşur.

- A kişi, sən məndən nə istəyirsən?

Kişi istəyir ki, desin mənə bir küpə qızıl ver.

Qız atasının arxasından ovçuya əlləri ilə yox-yox işarəsi göstərir. Ovçu aciz qalır və padşaha deyir:

- Padşah, sağ olsun, mən səndən ancaq öz malımın ixtiyarını istəyirəm.

Padşah deyir:

- Baho, nə çətin şey istədin məndən. Sənə nə lazımdırsa onu da verərəm, amma malının ixtiyarını məndən istəmə.

Kişi əl çəkmir.

- Mən səndən ancaq öz malımın ixtiyarını istəyirəm.

Cinlər padşahı ovçunun öz malının ixtiyarını özünə verir.

Ovçu öz-özünə deyinə-deyinə evə gəlir. Mən nahaq cinlər padşahından qızıl almadım, - deyə düşünür. O gəlib evə çıxır və arvadına deyir ki, arvad, bıçağı mənə gətir, erkək toğlunu da bəri hayla, qoy kəsim.

Kişi toğlunu kəsir, arvad yuxa salır, kişi kabab çəkir, uşaqlar doyunca yeyirlər və atalarının bu hərəkətinə çox sevinirlər.

Deməli, kişinin malının ixtiyarı özündə deyilmiş, ona görə də heç nəyə qıymırmış.

AL ARVADLARI VƏ YA ALBASTI

Ərlə arvad gecə kəndlərinə gələrkən yolu çaşırlar. Kişi deyir:

- Ay arvad, it hürən tərəfə gedək, yoxsa işıq gələn tərəfə?

Arvad deyir:

- İşıq gələn tərəfə.

Arvad qapını açanda görür ki, hamısı arvad mərakəsidir. Toydu, çal-çağırdı. Qadınlardan biri onun koftasını və tumanını geyinmişdi. Qadın səssizcə çölə çıxır. Ərlə arvad dönüb it hürən tərəfə gedirlər. Məlum olur ki, bura elə öz kənd-

ləridir. Sabah qadın öz paltarının üstünə yağlı-yağlı beş barmağını basır. Qadın oğrunca axşam yenə də qadınların toy yığıncağına gedir. Baxır ki, həmin qadın onun paltarını geyinmiş, barmaqlarının izi də paltardadır. Qadın başa düşür ki, onun paltarını geyən al arvad imiş. Paltarın üstünə iynə, sancaq sancır. Al arvadı iynə sancaqlı paltarı götürərkən ilişib qalır. Arvad-ev sahibəsi cəld tərpənib onun üstünə də bir iynə sancır.

Bundan sonra al arvadını evdə işlədirlər. Odun yarır, ocaq qalayır, xamır yoğurur, hana toxuyur- bir sözlə əlindən hər iş gəlir.

Al arvadı bəni insandan xilas olmaq üçün yollar axtarır. Ev sahibəsi görür ki, sağsağan (qəcələ) çəpərin üstə çıxıb al arvadı ilə qarğa dili danışır. Sən demə qəcələ ona öyrədirmiş ki, arvadın qızına qırmızı alma bağışla, qoy iynəni, sancağı sənin üstündən çıxarsın. Belə də olur. Albastı qırmızı almanı qıza verir. Uşaq iynə sancağı onun üstündən çıxarır. Azad olan al arvadı ocağı dağıdır. Unu yerə səpələyir. Əlinə nə keçsə dağıtmağa çalışır.

Al arvadı, al kişisi gecə at tövləsinə gəlir. Atın yalmanını qız hörüyü kimi hörür və sabaha qədər minib çapır. Ev sahibi ondan bilir ki, atı al (hal) minib. Alın minməsini atın tərləməsindən və

bir də yalmanın qız hörüyü kimi hörülməsindən bilir. Alı tutmaq üçün atın belinə qır sürtülür. Al yapışıb qalır. Üstə iynə, sancaq batırıb tuturlar. Al kişisinə meşədən odun daşıtdırırlar.
Al arvadı meşədə yaşayır. Boyca uca olur. Gərdənində, yəni belində neçə hörük saç saxlayır.

Hal arvadı daha çox zahı - təzə doğmuş qadınlara zəfər yetirir (toxunur). Gərək təzə doğmuş qadının balıncına (mütəkkəsinə), döşəyinə, yorğanına iynə, sancaq taxasan. Başına kişi papağı qoyasan. Bu zaman al arvadı qorxur, zahı qadına yaxın gəlmir. Sahibsiz qadın ölümcül vəziyyətə düşəndə deyirlər:

- Bunu deyəsən hal apardı.

Bu zaman al arvadı onu özünə qoşub aparmaq üçün onun ciyərini suya çəkir.

Ümumiyyətlə al arvadları bəni-insan üçün şər qüvvədirlər.

AMAZONKALAR VƏ YA PƏRI QIZLAR

Amazon və ya Pəri qızları haqqında Azərbaycanın Kəlbəcər, Tərtər və Bərdə rayonları arasında çox sayda rəvayətlər yaşamaqdadır. Yerli rəvayətlərə görə Amazonlar Ağdərənin Sərsəng qayasından Tərtərin Kolanı yaxınlığındakı çaya

qədər olan sahədə məskən salmışlar. Onların son qərargahı Amazon sözünü "uzun çay vadisində uzun qadınlar" mənasında işlətmişlər. Amazonlar qadın olduqları üçün ruslar amazon qadınları yox, Amazonkalar şəklində işlətmişlər. Yerli əhali onları Pəri qızları adlandırmışlar. Türkiyədə yumşaq torpaq dağların sinəsində çox sayda dağın aşağısından yuxarısına qədər Pəri bacaları ilə doludur. Şəmkirin Alabaşlı kəndindəki Süni gölün sahilindəki yarğanlarda və təpələrdə Türkiyədə gördüyümüz Pəri bacaları vardır. Lakin o yuvalarda qırmızı, sarı, yaşıl rəngli Pəri quşları yaşayır. Görünür bu quşlar Amazon qadınlarına- Pəri qızlarına çox yaxın imişlər. Biz sonra bəhs edəcəyik. Amazonlular – Pəri qızları quş dilini də bilirmişlər. Onlara dəstə-dəstə gəzəndə Amazonlar, yayda su üstünə tökülüşəndə "qonur qazlar", - deyirlər.

Amazonlar necə yaranmışdır? Bölük-bölük yaşayan insanlardan bir dəstəsi hücum edib, bir dəstənin kişilərini tamam məhv edir. Qadınların başbiləni qadınlardan döyüşçülər hazırlayır, ağac nizələr atmaq üçün qadınların döşlərinin birini kəsirlər. Xeyli təlimdən sonra qadınlar hücum edib düşmən tayfanın kişisini də, qadınını da, uşağını da məhv edirlər. Nəsli davam etdirmək üçün qadınlar ildə bir dəfə qonşu tayfalara hücum edir, qadınlarını yurdlarından qovur, kişiləri ilə yaşayırlar.

Qadınlar bu yolla döl tutur, qoca Amazonları əvəz edən yeni nəsillər yetişdirirlər. Bunlara həqiqətən Azərbaycan şəraitində Amazon yox, Pəri qızları demişlər. Cəbrayılda, Bərdədə və onlara yaxın ərazilərdə çox sayda Pəri qızları yurdları, onun elçi daşları mövcuddur. İllər keçəndən sonra Amazonlar həddi-buluğa çatmış qızları Pəri yurdlarında saxlayır, onlar üçün qonşu tayfalardan oğlanlar seçib gətirirdilər. Oğlanlar bir ildən artıq Qızlar yurdunda qalır, uşaqları olur, doğulmuş oğlanları oğlanlara verib öz yurduna göndərir, qızları isə Amazon kimi özlərinə götürürdülər. Onlar gümrah böyüdülür, təlim keçildilir, anaları kimi döyüşə hazırlaşırlar. Biz yuxarıda qeyd etdik ki, Amazonlar – Pəri qızları quş dilini bilirmişlər. Məsələn: "Kitabi Dədə Qorqud"da Sarı Çoban hamıdan əvvəl yaylağa çıxardı. Bir dəstə Pəri qızları hovuzun yanına tökülüb, libaslarını soyunub və hovuzda çimməyə başlayırlar. Sarı Çoban Pəri qızlarından birinin libasını qucağına alır, hamı libasını geyinib uçur, bu Pəri qız Sarı Çobana yalvarır ki, paltarımı ver gedim, Oğuzu bəlaya salma. Pəri qızları ilə əlaqə sizin tayfaya xeyir verməz. Həqiqətən Sarı Çobanla Pəri qızından doğulan uşaq Təpəgöz olur və Oğuza bəla gətirir.

"Şah İsmayıl və Güllüzar" dastanında Adil Şah oğlunun nişanlısı Güllüzarı əlindən almaq üçün

qatı kirişlə qolunu bağlayır və oğlunun iki gözünü çıxarıb kor edir. Şah İsmayılın iki gözünü tula ağzında saxlayır. Ağaca qonmuş iki Pəri bacısı bir-birinə deyir:

- Əgər tulanın ağzındakı gözləri yerinə qoysalar Şah İsmayılın gözləri sağalar. Göz sağalır, lakin sağ gözü sol gözün, sol gözü isə sağ gözün yerinə qoyurlar. Əlbəttə, atanın çıxartdığı gözü yerinə qoysan da çəp olar.

Çənlibelin ətrafında dolaşalar söhbət edir. (Ayağı, dimdiyi qırmızı olan qarğaya dolaşa deyilir). Dolaşalar danışırlar ki, bu gördüyün Çənlibeldir. Bu dağda Koroğlu nərəsi var, Qırat kişnərtisi var. Rus generalı deyir:

- Nə olaydı, Koroğlunu və onun dəlilərindən birini görəydim. Bu zaman atla çaparaq Eyvaz gəlir, qaçarağını tutur, göyə atıb qılıncla iki bölür.

Ovçu Pirim bütün quşların nə dediyini başa düşüb, qardaşı Kərənə isə bütün quşların səsini olduğu kimi çıxarda bilib.

Məlumdur ki, bizim əlifbamızda otuz iki hərfimiz olduğu kimi quşların da cəmi otuz iki səsi vardır. Bir səs bir cümləni ifadə edir. Müasir insan diqqət yetirsə quşların otuz iki səslik əlifbasını öyrənər.

"Məlikməmməd" nağılında Simurq quşunun belinə bir tuluq su, bir cılğı ət qoyulur. (cılğı-qoyun dərisindən düzəldilir). Bütün dərinin üzü

qırxılır, o biri üzünə çevrilir, çobanlar aşılanmış tuluğa süd, cılğıya isə pendir yığırlar. Məlikməmməd də tuluğa su, cılğıya ət qoyur. Qu -dedikdə su, qa- dedikdə ət verir. Hazırda su quşlarına Qu quşları deyilir. Biz uşaq vaxtı qarğa qa-qa- deyəndə elə bilirdik ki, qar istəyir. "Məlikməmməd" nağılından sonra öyrəndik ki, qarğa qar yox, ət istəyir.

Məlikməmməd hövsələsizlik edib ətin bir tikəsini yerə salır. Simurq quşu qa- deyəndə məcbur qalıb öz budundan bir tikə ət kəsib quşa verir.

Belə deyirlər ki, İsgəndər Bərdədə Nüşabəyə qonaq olarkən əsgərlər buna xəbər verirlər ki, əli ağac nizəli Amazonlar- Pəri qızlar dəstəsi, daha doğrusu təlim görmüş Amazonlar - Pəri qızları tonqalların arasından gəlib keçir. İsgəndərin qoşunu bundan vahiməyə düşür. İsgəndər özü də dəhşətə gəlir. Belə deyirlər ki, Bərdənin mərkəzindəki Torpaqqala Amazonlara- Pəri qızlarına məxsusdur. Amazonlar - Pəri qızları qızılı, zinət şeylərini çox seviblər. Onları yollar cəngavəri, böyük qüvvə hesab etmişlər.

Goranboy rayonunun Yolqullar kəndinin yuxarı hissəsindən karvan yolu keçir. Bu yerə Pəri bacılarının "Gəl-Keç" meydanı deyirlər. Pəri bacıları biri-birindən güclü imiş. Gələn karvanları çaparmışlar, qızıllarını, sərvətlərini əllərindən alarmış-

lar. Qızıl axtaran acgözlər illərdən, əsrlərdən bəri lağım atmışlar. Hələ bu gün də onlar Pəri bacılarının sərvətini axtarmaqdan yorulmurlar.

AĞACLAR

VƏ GÜLLƏR HAQQINDA

ÇİNAR

Seyfəlidə bir çinar var. Oraya ocaq deyirlər. Deyilənə görə həmin çinara bir qadın od vurub yandırır.

Çinar yanan kimi qadın yerindəcə daşa dönür. İndi də həmin daş qadın o çinarın yerində durur. Camaat oranı ocaq hesab edir.

SARI ÇİNAR

Seyfəlidə bir çinar ağacı vardır. Adına sarı çinar deyirdilər. Deyilənə görə hər il ora böyük ilan sürüsü gəlir. Bu sürü bəzi adamın gözünə görünür, bəzisinə görünmür. Uşağı olmayan qadınlar o çinardan yüyürək asırlar. Çox keçmir ki, həmin qadının uşağı olur. Həmin çinar pir ocaq sayılır. Bir kişi həmin çinarı kəsir və özünə ev tikdirir. Ev tikilən kimi həmin kişinin gözü tutulur, üstəlik yeriyə də bilmir. Deyilənə görə həmin kişi daş kimi olur və tezcə ölür.

QARDAŞ ÇİNARI

Kəndimizin kənarında qocaman bir çinar var. Kəndimizin və qonşu kəndlərin camaatı həmin yerə pir kimi səcdəyə gedirlər. Çinarın yanında qara, qəbrə oxşar bir daş var. Qardaş çinarı haqqında bir rəvayət vardır. Ağsaqqallar belə nəql edirlər.

Çox-çox uzaq keçmişdə bu kənd çox kiçikmiş, yəni cəmi 35-40 evdən ibarət idi. Amma camaat bir-biri ilə mehriban dolanırmış.

Yayı yaylaqda, qışı isə öz kəndlərində keçirirlərmiş. Kənddə bir şeyxdə yaşayırmış. Camaat onun hörmətini saxlayır və ona məsləhət etməmiş bir iş görmürlərmiş. Hamı tərəfindən şeyx adlanan bu ağsaqqal onların xeyir və şərində öz ağıllı məsləhətləri ilə iştirak edərmiş. Lakin bu aqil insanın bir dərdi varmış – o da övlad dərdi imiş. Uzun müddət keçəndən sonra Şeyxin bir oğlu olur. Bütün varlığı ilə sevinib, kədərə-dərdə qalib gələn ata var qüvvəsi ilə camaatın işlərinə köməklik edir. Oğlunun şərəfinə abadlıq işləri gördürür. Kənddən bir qədər kənarda, təpənin köksündə axan çayın kənarında körpə bir çinar ağacı əkir. Oğlunu əzizlədiyi kimi, çinar ağacını da əzizləyib, ona qulluq edir. İllər keçir. Bu illərin birində camaatın dincliyi pozulur, abadlıq işləri yarımçıq qalır. Hər evdən ah-nalə sədaları eşidilir. Kütləvi “qara yara” xəstəliyi aləmi ağuşuna alır. Və qurbanların günahsızlarından biri də Şeyxin oğlu olur. Ata qəlbi dərinliklərinə qədər parçalanır. Lakin dəyanətini itirmir. Oğlunu onun şərəfinə əkdiyi çinarın altında dəfn edir. O, heç nə ilə təskinlik tapmır. Bu ağır itkiyə dözməyə iqtidarı qalmır. Gecə-gündüz çinarın yanından əl çəkmir. Ata qəddi bükülür. Lakin vüqarı sınmır. Yenə də camaatın dərdini unutdurmaq üçün onlara təskinlik verir. Şeyx dərdini dağıt-

maq üçün Məkkəyə ziyarətə gedir. Ziyarətdən özü ilə müqəddəslərdən birinin qəbrindən daş gətirir. Vəsiyyət edir ki, o öləndə onu oğlunun yanında basdırsınlar, daşı da onların üstünə qoysunlar. Belə də edirlər. Əfsanəyə görə daş böyüyüb hər iki qəbirin üstünü tutur. O vaxtdan bu çinar və onun altındakı daş ziyarətə çevrilir.

Sonralar bu daşa xaraba daşı deyirlər. Bu da bir əhvalatla bağlıdır. Kənddə var-dövlətləri ilə hamıdan üstün olan dörd qardaş varmış. Bu qardaşlardan biri həmin daşı arabaya qoyub öz həyətlərinə gətirir. Gecə yatır, sabaha çıxmır. Camaat bir-birinə dəyir. Çox sağlam, gümrah, kürəyində kərən sındıran bu oğlanın ölümünün səbəbini axtarırlar. Çox keçmir ki, ikinci qardaş vəfat edir. Bədbəxt ana bu itkidən sonra özünə gələ bilmir. Ağsaqqallar yığılıb ona məsləhət görürlər ki, qara daşı aparıb yerinə qoysunlar Belə də edirlər.

Əsrlər keçməsinə baxmayaraq, dəfələrlə ildırım vurmuş, təbii fəlakətlərə uğramış bu çinar indi də öz əzəməti ilə ucalır.

QOŞA ÇINAR

Bir kişinin iki oğlu var idi. Kişi padşahın üzünə ağ olduğuna görə bir gün şah onu döydürür. Bu xəbəri eşidən oğlanlar padşahı gizlicə öldürürlər. Padşahın adamları da oğlanları tutur və öldürürlər. Bunların ölümündən sonra qoca kişi arxın üstündə bir cüt çinar ağacı əkir. Mənim oğlanların yüz il yaşayacaqdılarsa da, ağaclar beş yüz il yaşayacaq. Mən onlara baxanda oğlanlarımı yada salıram. Həmin qoşa çinar suyun üstündə hələ də qalır. Həmin ağaclar Bərdə rayonunun Qullar kəndindədir.

SÖYÜD AĞACI

Seyfəli kəndində bir söyüd ağacı vardır. Onun üç budağından durmadan su axır. Ağacın dibində qurban kəsirlər. Hər gecə həmin söyüdün altında bir çıraq yanır.

Gecələr marallar gəlib oradan su içər.

Bir gün Məhəmməd adlı bir kişi söyüdü kəsmək istədi.

Sənə qurbanam, ay pir,

Gəlmişəm kəsəm üç tir.

Deyilənə görə Məhəmməd söyüdün üç budağından kəsir. Budaq kəsilən kimi oradan su tökülür. Həmin ağac indi də durur. Ora pir adlanır. Ziyarətə çevrilib.

ДОГГУЗ ДОН АЬАЖЫ

Доггуз дон бязяк аьажыдыр. Дейилянляря эюря бу аьаж гызыл сцхурları олан bir йердя битир. Йазда-йайда чичякляйян бу аьажын лопа-лопа аь эцлляри олур. Гызлар яря эедяркян онларын сачыны həmin аь чичяклярля бязяйирлярmiş. Бу адят Испан халгында да вар имиш. Сервантес юзцнцн "Дон-Кихот" ясяриндя Доггуз дон чичяйиндян вя тойда гызларын о чичякляри сачларына дцзмясиндян эениш бящс едир.

ЯРЭЦВЯН АЬАЖЫ

Ярэцвян аьажы надир аьаждыр. Эянжя паркында bu ağacdan цчü, Низами кинотеатрынын габаьында isə бир дяняси галмышдыр. Бу аьаж яфсаняйя эюря чичяклярля бязяняркян яриня дейярмиш ки, мяня бах, мяня эцвян, yəni mян яр эцвянян bir эюзялям. Тойу олан гызлар гырмызы чичяклярля бязянмиш, бу эюзял ağacın йарпаглары иля йанашы эювдясиндяки мунжуглары да сапа дцзцб йахаларындан асaplarмыш. Чичякляр ачыг гырмызы рянэя чалыр. Дейилянляря эюря ярэцвян гызын севэилиси Фцзули районундакы ярэцняш даьыдыр. Онларын мящяббятляри щаггында шеiрляр дя йазылмышдыр.

YEDDİ QARDAŞ

Seyfəlidə yaşayan ermənilərlə müsəlmanların davası düşür. Vuruşma indiki Dağılış dağında gedir. Yeddi müsəlman qardaş bu müharibədə iştirak edir. Onlar məğlub olub, ermənilərə əsir düşürlər. Ermənilər Dağılış dağında onların başını kəsirlər. Qardaşların qanı tökül-

düyü yerdə yeddi çinar ağacı bitir. Elə həmin zamandan bəri ora sitayiş edirlər və ora ocaq sayılır. Yeddi ağac elə bitmişdir ki, elə bil əl ilə əkilmişdir.

HƏMİŞƏ YAŞIL

Bir kişinin dizi qara, gözü qara bir qoçu varmış. Həmin kişi dizi qara, gözü qara qoçu kəsmək istəyirmiş. Bunu duyan qoç qaçır. Kişi ha çalışırsa da qoçu tuta bilmir. Qoç çayın sahilinə tərəf üz tutur. Elə bu vaxt bir dəstə qız bulaqdan gəlirmiş. Kişi qızlara deyir ki, ay qızlar, o qoçu tutun. Qızlar gülüşüb keçir. Kişi sahildə olan bir ağaca deyir ki, o qoçu tut. Ağac qoçun ayağına sırmaşır və qaçmağa qoymur. Kişi gəlib qoçu tutur və deyir: - Qız, cehizin bitməsin, böyürtkən, göyün getməsin.

Doğrudan da bu misal xalq arasında hələ də işlənir. Qızlara nə qədər cehiz alınır, yenə də qurtarmır. Həmin ağac isə ilin bütün fəsillərində yaşıl olur.

HAQQ AĞACI

Deyilənlərə görə qədim zamanlarda bir cavan oğlan bir kişi ilə dost olur. Günlərin bir günündə onlar ova çıxırlar. Gəlib bir ağacın altında yeyib-içirlər. Sonra öz atlarını minib gedirlər. Gedərkən kişi qabağa düşür, oğlan isə dala qalır. Bunu görən oğlanın beyni coşur, daldan çaxmağı çəkib kişini vurur, kişi yerə yıxılıb ölür. Oğlan isə qayıdıb kəndə gedir. Kişinin arvadı ərini xəbər alır. Oğlan bu günkü əhvalatı boynuna almır. Vaxt gəlir arvadın bir oğlu olur. Oğlan böyüyüb boya-başa çatır. Günlərin bir günündə o, ova çıxır. Gəlib həmin ağacın altında dincəlir. Elə bu vaxt bura bir kişi də gəlir. Onlar xeyli söhbətləşirlər. Kişi keçmişindən danışır. Axırda oğlana deyir:

- Mən də sənin kimi uşaq idim. Bir kişi ilə ova çıxmışdım. Öz gücümü sınamaq fikrinə düşdüm. Əlimdə tüfəng var idi. Beynim coşdu. Durub gedəndə onu bu ağacın altındaca daldan vurub öldürdüm. Bu əhvalatı heç kəs bilmədi.

Oğlan tez barmağını dişlədi. Məsələni başa düşdü. Deməli, atasını öldürən bu kişi imiş. Oğlanla kişi durub yola düşərkən oğlan dedi:

- Mənim də beynim coşub, gücümü sınamaq istəyirəm.

Oğlan daldan çaxmağı çəkdi, kişi yerə sərildi. O, nəhayət neçə ildən sonra atasının

qanını həmin ağacın altında aldı. O vaxtdan həmin ağacın adını “Haqq ağacı” adlandırırlar.

GÖYCƏ SULTAN

Keçmiş zamanlarda bir varlı kişinin Göycə adlı gözəl bir qızı olur. Ona hər yerdən elçi gəlir, ancaq qız heç birinə razılıq vermir. Göycə öz kəndlərində Sultan adlı kasıb bir oğlanı sevirmiş. Onlar əhd-peyman edirlər.Göycənin atası bundan xəbər tutub bərk hirslənir və qızı başqasına vermək istəyir. Qız atasına deyir:

- Xeyr, ata, getsəm ancaq Sultana gedəcəyəm.

Ata qəzəblənirr. Qızı heç yana buraxmır. Bundan sonra Göycə özünü həyətlərindəki ağacdan asır. Sultan bu xəbəri eşidən kimi gəlir o da dözə bilməyib özünü öldürür. Həmin vaxtdan o ağaca “Göycəsultan ağacı” deyirlər.

QIZILGÜL

Belə söyləyirlər ki, çox-çox uzaq keçmişdə bir varlı kişi yaşayırmış. Amma bu kişinin heç övladı olmurmuş. O, həmişə dərdli gəzib dolanırmış. Fikirləşirmiş ki, o öləndən sonra onun var-dövləti kimə qalacaq? Ona məsləhət görürlər ki, Arzu dağına qurban aparsın, bəlkə arzusu yerinə yetə. Arzu dağının bir hissəsi həmişə yanırmış. Arzusu olanlar dağın yanar hissəsində qurbanlar kəsər, oraya nəzir qoyarmışlar. Kişi arvadını da götürərək oraya gedir. Bir neçə vaxt keçdikdən sonra onların bir qızı olur. Qız həddindən artıq gözəl olduğuna görə onun adını Qızıl qoyurlar. Qızıl gündən-günə böyüyərək daha da gözəlləşir. Onların qonşuluğunda kasıb bir kişi yaşayırmış, onun da gözünün ağı-qarası bircə oğlu var imiş. Oğlanın adı Bülbül imiş. O da çox gözəl bir igid imiş. Onlar görüşür və bir-birini saf məhəbbətlə sevməyə başlayırlar. Lakin Qızılın atası onu Bülbülə vermir və deyir ki, o kasıbdır, əgər varlansa bu iş baş tuta bilər. Bülbül Qızılla vidalaşaraq yola düşür. Qızıl and içir ki, ölənə qədər əhdinə sadiq qalacaqdır.

Bülbül getdikdən sonra atası ölür. Qızılı varlı bir oğlana nişanlayırlar. O, gecə-gündüz fəryad edir, lakin ona qulaq asmırlar. Toy başlayır, səhər gəlib Qızılı aparacaqlar. O, hamı

yatandan sonra durur və üzünü Yanar dağa tutaraq deyir:

-Ey Yanar dağ, səni and verirəm o yanar odlara, məni bir gülə döndər və bülbülün həyətində bitir. Elə o dəqiqə Qızıl bir gül kolu halında Bülbülgilin həyətində bitir. O, hər bahar gözəl ağ çiçək açır. Qızın ata-anası bu işə davam gətirməyib ölür.

Nəhayət, Bülbül gəlib çıxır. O, Qızılı axtarır, amma tapmır. Adamlar əhvalatı ona danışırlar. Bülbül gül kolunun yanında xəncərlə sinəsini yaralayır, onun qanı gülün ləçəklərini al rəngə boyayır. O, öz arzusu ilə quş olur, Qızılgül kolunun başına dolanır. O gündən başlayaraq Qızılgül qırmızı rəngdə çiçəklər açır. Adamlar onları əbədiləşdirmək üçün onu sevgi çiçəyi adlandırırlar. O vaxtdan başlayaraq Qızılgül sevgi, məhəbbət rəmzi kimi tanınır.

QIZILGÜL VƏ TİKAN

Rəvayətə görə qızılgül tikansız, zərif və xırdaca bir bitki imiş. Elə zərifmiş ki, asta əsən küləklər də onu kökündən qoparırmış. Günlərin bir günü külək yenə də qızılgülü qabağına qatıb aparır. Tikan kolu bunu görüb çoxdan məhəbbət bəslədiyi bu zərif məxluqu qolları arasına alır.

Qızılgül onun qoynuna qısılır və tezliklə şirin yuxuya gedir. Tikan kolu isə bütün gecəni kirpik-kirpiyə vurmur, küləklə əlbəyaxa döyüşə girir. Külək nə qədər hirslənir, coşub-daşırsa, kökləri yerin yeddi qatına işləmiş tikan kolunun əzmini qırıb ona bata bilmir.

Aralarında bu qədər təzad - bir gül, bir tikan olsa da, o gündən, bu günə bu ittifaq heç zaman pozulmamışdır. Elə indinin özündə də kimsə zərif qızılgülə toxunanda iti-iti tikanlara rast olur.

QIZBOYU ÇİÇƏYİ

Qızboyu sarı rəngli gözəl bir çiçəkdir. Bu çiçək haqqında rəvayət eyləyirlər ki, guya Qızboyunu əmisi oğluna nişanlayırlar. Qızboyu isə atasının çobanına könül verir. Ancaq valideynləri buna heç cür razı olmurlar. Çobanın eşqi Qızboyunu divanə eyləyir. O, çox fikirləşir, amma çobana qovuşmağın yolunu tapa bilmir. Əlacsız qalıb özünü öldürmək istəyir. Birdən yadına düşür ki, çoban daim dağda, daşda, çəmənlikdədi. Qızboyu baş götürüb evdən qaçır. Gözəl bir çəmənlikdə oturub Tanrıya yalvarır ki, onu bir ətirli, əlvan çiçək eyləyib çəmənlikdə

bitirsin. Gözəl Qızboyu çiçək olub o vaxtdan çəmənlikdə bitir. Ətrindən sevgilisi olduğunu bilən çoban hər gün bu çiçəyi sevib qoxlayır.

XATUN ÇİÇƏYİN TƏRLANI

Quşçu xanının bir cüt əkiz qızı var idi. Qızlar böyüyüb həddi-buluğa çatmışdılar. Qızın birinin adı Xatun Çiçək, o birinin adı Xatun İpək idi. Xatun Çiçək Alp Ərən adlı bir oğlanı sevirdi. Oğlan da qıza vurulmuşdu.

Qızların hərəsinin bir tərlan quşu var idi. Bir gün Quşçu xanı deyir:

- Qızlara deyin, quşları ötüşməyə buraxsınlar, kimin tərlanı Ağqalaya tez dəyib qayıtsa, əvvəlcə onun toyunu edəcəyəm.

Qızlar tapşırığa əməl edirlər. Lakin bədbəxtlik üz verir, Xatun Çiçəyin tərlanının ayağındakı bağ Ağqalanın daşına ilişir, qız bundan məyus olur. Kimsə uzaqdan bir ox atır, ox daşa ilişmiş bağı qırır və quşu xilas edir. Xatun Çiçəyin tərlanı xilas olan kimi coşur və daha tez geri qayıdır, qız sevinir.

Quşçu xanı deyir:

- Xatun Çiçəyi onun tərlanını xilas edən igidə ərə verəcəyəm.

Xatun Çiçək bundan məyus olur. Axı, o, Alp Əroni sevirdi.

Quşçu xanı deyir:

- Tərlanı xilas edən oğlan meydana çıxsın.

Hamı izdihamla baxır, Xatun Çiçək də həyəcanlı idi.

Adamların arasından Alp Ərən əlində yay-ox meydana çıxanda Xatun Çiçəyin köksündə ürəyi atlandı, üzü güldü. Bu hamının ürəyindən oldu.

GİCİTKAN

Vartaşen rayonu ərazisində gicitkan bitkisi xüsusilə çoxdur. Buna görə də belə bir rəvayət yaranıb ki, bir gün bir çoban sürünü yaylağa çıxarır. Bir azdan yorulduğundan göy çəmənlikdə uzanır. Boyca o biri bitkilərdən hündür olan gicitkan çobanın əllərini yandırır. Çoban ufuldayıb deyir: - Nə gicişdirən bitkidir. Elə o vaxtdan həmin xalq arasında gicitkan adı ilə tanınır.

TOPONOMİK RƏVAYƏTLƏR

ТЦРК ГЫЗЫ ВЕЪАН

Дейиляня эюря, qədim zamanlarda индики Кялбяъярдя Улухан адлы бир хан йашауıрмыш. Ханын böyük ордусу və эцълц пящляванлары варıумыш.

Хан бир эцн сящяр tezdən гапыда эязирмиш. Бир аз аралыда isə эялини Беъан

inək саьырмыш. Birdən уахынлыгдакы кял шулуглуг едир. Буна дюзмяйян Беъан айаьа галхıр və бир эюз гырпымында гызышмыш кяли башы цзяриня галдырараг гайадан атыр. Кял майаллаг ашараг эумбулту иля Тяртяр чайынын йанындакı хараба кяндя дцшцр. Хан юз эюзляри иля эюрдцйц бу щейрятамиз щадисяни эюрмямязлийя вурур. Анъаг тцрк гызы Беъанын щярякятини щеч кимя демир вя буну сирр кими цряйиндя сахлайыр.

Эцнлярин бир эцнц йаделлиляр Улуханын цстцня щцъум едирляр. Ханын 18 няфяр гцдрятли пящляваны вар имиш. О вахтkı adətə görə саваш едянляр юнъя пящляванlar эцляшдирярмишlər. Кимін пящляваны цстцн эялся, щямин тяряф галиб щесаб олунармыш. Нящайят, щяр ики тяряфин сай-сечмя пящляванлары мейдана чыхыр. Онлар гуршаг тутуб, эцляширляр. Йаделли щюкмдарын пящляваны Улухан ханын пящляванларынын 18-ни дя йыхыр. Хан артыг мяьлубиййятин астанасында олдуьуну эюрцр. Онун мяьлубиййяти юзцнцн, аилясинин, мащалынын, халгынын йаделли щюкмдара тяслим олмасы демяк иди. Бирдян ханын йадына эялини тцрк гызы Беъанын эюстярдийи иэидлик дцшцр. Артыг

дырнаг ятя дирянмишди. Башга чыхыш йолу олмадыьыны эюрян хан эялниня пящляван либасы эейиндиряряк сон цмид йери кими мейдана чыхарыр. Пящляванлар хейли эцляширляр. Йаделли пящляван эюрцр ки, артыг ханын пящляваны она эцъ эялир. Еля бу ан йаделли гаршысындакы пящляванын гадын олдуьуну дуйур вя фцрсят тапыб onun дюшцня ял атыб гопарыр. Йаделлинин бу намярдлийини эюрян тцрк гызы Беъан бцтцн дящшятли аьрыларыны унудараг вар эцъц иля рягибини башы цстцня галдырыр вя ону архасы цстя йеря йыхыr. Sonra башгаларына да gюрк олсун дейя башыны кясир.

Беляликля, Улухан йаделли гошуна галиб эялмиш сайылыр. Анъаг бу гялябя иткисиз олмур. Аз кечмямиш хейли ган итирмиш тцрк гызы Беъан ъаныны тапшырыр.

Бу иэидлийи хатирялярдя йашатмаг вя эяляъяк нясилляря чатдырмаг цчцн хан эялини Беъанын кяли гайадан атдыьы вя йаделли пящляванын башыны кясдийи сящняни шящярин гала диварына щякк етдирир. Бу гящряманлыг сящняси инди дя Кялбяъярин гала диварында галмагдадыр. Бунунла кифайятлянмяйян хан Беъанын адыны даща да ябядиляшдирмяк цчцн

йашадыьы мямлякятя Кялбеъан адыны верир. Бу ад тарихин мцяййян дюврляриндя ассимилйасийайа уьрайараг инди Кялбяъяр шяклини алмышдыр.

АББАСБЯЙЛИ

Беля дейирляр ки, шащ оьлу Шащ Аббас нечя дяфя имиш ки, Тифлися щцъум едирмиш, анъаг hər dəfə də мяьлуб олуб эери чякилирмиш. Шащ Аббас бу дяфя дя Тифлися щцъум едир. Гошун шящяря долур вя мцщасиряйя дцшцр. Bunu görən Шащ Аббас арадан чыхыр. Дярвиш палтары эейиняряк пай-пийада Ирана этмяйя башлайыр. Эялщаэял эялиб бир кяндя чаtыр. Бу кяндя «Таьарбяйли» дейирлярмиш. Кяндин эиряъяйиндяки дахмада Сцбщанверди адлы бир гары йашайырмыш.

Шащ Аббас дахманын гапысыны дюйцр. Сцбщанверди гары ешийя чыханда она дейир:

- Аллащ гонаьы истямирсянми, ай гары?

- Нийя истямирям, Аллаща да гурбан, онун гонаьына да, - дейя гары ону ичяри дявят едир.

Шащ Аббас кечиб бир тяряфдя яйляшир.

Бу гарынын нахырчы ишляйян бир оьлу, бир иняйи, бир ити, бир дя бир газаны вармыш. Щямин газанда габагъа йал чалыб итя веряр, sonra da газаны йуйар və иняйи саьыб юзляриня щорра биширярди. Инди гонаьа эюря тялясдийи цчцн итин йалыны йалаьа исти-исти тюкцр ки, щорра биширсин. Ит еля билир йал йеня дя гайнардан дцшцб, сойуйуб, lakin дилини йала vuran кими зинэилдяйиб эери чякилир, гарынын цзцня ганлы-ганлы бахыр.

- Бый, башына даш дцшсцн. Шащ оьлу Шащ Аббас кими тялясийиб юзцнц нийя мяьмун еляйирсян. Йалаьын гырагларыны йалайа-йалайа йесян, ичи дя аьзыны беля биширмяз, - дейя гары итя аъыгланыр.

Шащ Аббас юз щесабыны эютцрцр.

Ирана гайыдыб гошуну топлайыр. Бу дяфя гарынын дедийи кими də едир. Тифлиси мцщасиряйя алыр, чарясиз галан эцръцляр тяслим олурлар.

Тяслим олмаьы özünə сыьышдырмайан эцръц щюкмдары Тамара йанына йедди адам чаьырtdırır. Онлара ямр едир ки, филан йердя bir гябир газын və бура эялин. Вурада бир табут олаъаг, ону апарыб щямин гября гойаsınız. Сонра йедди фярраша тапшырыр ки, эеъя, филан вахты сарайа йедди адам дахил олаъаг, онлары юлдцрərsiniz. Гардашларына да дейир ки, бу эеъя гаравулда дуран йедди няфяри юлдцрярсиниз.

Тамара бунлары həll edəndən sonra гызылдан гайрылмыш табутун ичиня эирир вя юзцнц юлдцрцр. Онун бцтцн тапшырыглары йериня йетирилир. Сящяр ачыланда Тамараны ня гардашлары тапыр, ня дя Шащ Аббасын адамлары. Онун гейбя чыхмасы да о вахтдан намялум галыр.

Шащ Аббас Тифлиси алыр вя Эянъяйя гайыдыр. Орадан Qазаьа чапар эюндярир вя она тапшырыр:

- Эедярсян Газах мащалына, орда Таьарбяйли кянди вар. О кянддя Сцбщанверди адлы бир гары йашайыр. Ону оьлу Аббасла birgə мяним йаныма эятирярсян.

Чапар эялиб гарыны тапыр. Онлары Шащ Аббасын çаğырышы иля апардыьыны

сюйляйир. Гары горхур, юз-юзцня дейир ки, эюрясян, биз ня эцнащын сащибийик?

Onlar sарайа эялирляр. Гапыдан ичяри эирян кими гары диз чюкцр. Шащ Аббас айаьа галхыб ону галдырыр вя дейир:

- Гары, мяни таныйырсан?

- Йох, - дейя гары диллянир.

Шащ Аббас вахтilə qarının итя дедийи сюзляри она хатырладыр:

- Мян щямин гонаьам, Шащ Аббасам.

Гары титряйир. Горхур ki, о сюзя эюря, юзц щеч, юзц онсуз да эцнцнц эюрцб, дювраныны сцрцб, шащ онун оьлунун бойнуну кяндиря кечиря.

Шащ Аббас дейир:

- Гары, о сюздян мян чох шей эютцрдцм. Бу гялябям дя о сюзя эюря олду. Таьарбяйли кяндинин адыны сянин оьлунун ады иля Аббасбяйли кянди гойурам, oğlunu da щямин кяндя бяй тяйин едирям.

Дейирляр ки, Таьарбяйли кянди щямин вахтдан Аббасбяйли кянди адланыр.

GƏNCƏ- GENCƏ

Deyilənə görə, bu şəhərin yeri geniş düzənlik imiş. Bir gün çoban qoyun otarırmış. Bir şah gəlir. Şah deyir ki, bəs mən burada şəhər salmaq istəyirəm. Çoban isə deyir: - Şah sağ olsun sal, ancaq gencə sal, yəni geniş olsun. Deyilənə görə, Gəncə sözü o vaxtdan qalmışdır.

GƏDƏBƏY

Keçmişdə dağlıq rayonların birində mis mədəni var imiş. Bir gün bu mədənə bir neçə rus gəlir. Bu yerin adını soruşurlar. Rus dilində danışa bilməyən fəhlələr onun verdiyi sualı başa düşmürlər və əsəbiləşərək belə deyirlər. – Get, a bəy! Ruslar bunu yerin adı kimi başa düşürlər və "Gedabek" şəklində tələffüz edirlər. O vaxtdan bu rayon Gədəbəy adlanır.

FİLFİLLİ KƏNDİ

Filfilli kəndi Azərbaycanın Vartaşen rayonunun ən ucqar kəndlərindən biridir. O, Böyük Qafqaz sıra dağının lap ətəyində yerləşir. Bu dağ Azərbaycanla Dağıstanı iki hissəyə ayırır. Dağın şimal hissəsi Dağıstan, cənub hissəsi isə Azərbaycandır. Vaxtilə Dərbənd yolunda nəqliyyat olmadığına görə Fin yolu

deyilən bir yol vardı. O yol hal-hazırda da durur. Dağıstandan Azərbaycana keçmək istəyənlər həmin yoldan istifadə edirdilər. Lakin yol çox sıldırım və ensizdi. Rəşid Babanın dediyinə görə 1 çərək 25 sm-dir.

Rəşid baba sağlam bir çobandır və dediyinə görə hal-hazırda həmin kənddə yaşayır. O, söyləyir bu kəndin əmələ gəlməsi ta qədim zamanlara aiddir. Deyilənə görə vaxtı ilə bir dəstə finli buraya səyahətə gəlib. Bu yerlərin havası və suyu çox sağlam olduğuna görə burada məskən salıb, yaşayıblar. Onlardan birinin adı Şahbələd olub. O, bu adamlardan fərqli olaraq boyca çox uzun, enli kürək, həm də canlı idi. Şahbələd bu dəstənin başçısı sayırdı. Fin yolundan gəlib keçən adamlardan bac-xərac alardı və onlara bələdçilik edib, yol göstərərdi. Məhz buna görə də onun adı Şahbələd idi. Həm də o, kənddə şahlıq edərdi, camaat onun göstərişilə hərəkət edərdilər.

Burada yaşayan bir qrup adamın finli olmasını sübut edən amillərdən biri də odur ki, deyilənlərə görə dünyada finlilərdən uzun insan yaşamayıb. Bu yaxınlarda Saleh Qazıyevin geoloji qazıntılarından bu kənddə insan qəbri aşkarlanıb və bu qəbrdən 3 m uzunluğunda sklet tapılıb. Bu barədə Saleh Qazıyevin "Azərbay-

canın qədim abidələri" adlı kitabında yazılıb. Saleh Qazıyev özü Vartaşen rayonunun Xaçmaz kəndində anadan olub. Uzun müddət Bakı şəhərində yaşayıb. O, qazıntılar üzrə alimdir. Onun söhbətinə görə bu kənddə vaxtı ilə finlilər məskən saldıqlarına görə kəndin adı da onlarla bağlıdır. Əsrlər keçdikcə kəndin adı təkmilləşib və hal-hazırda Filfillilər kəndi adlanıb. Bu əhalinin milliyyəti ləzgidir.

SEYFƏLİ

Deyilənə görə bizim ağamız hesab olunan İmam Əlinin iki qılıncı var imiş. İndiki Seyfəlidə isə bütpərəstlər yaşayırmış. Əlinin qılıncının birinin adı Zülfüqar, o birinin adı isə Seyfi imiş. Əli bu yerdən keçdikdə həmin Seyfi qılıncı ilə bütpərəstləri müsəlman edir.

O vaxtdan bu yerlərə Seyfəli adı verilir.

ЧИНАР ТАЛА

Рявайятя эюря, кечмиш заманларда Шяки адлы ъаван vә пящляван ъцссяли бир оьлан варды. Бир эцн о, ова чыхыр. Ов заманы ъцйцрцн изиня дцшян Шяки Зяйлик (Дашкясян району) йахынлыьында Сона адлы бир ермяни гызына раст олур. Гызын эюзяллийи onu мяфтун едир. Гыз да Шякийя вурулур. Онлар ящд-пейман баьлайырлар. Шяки щямишя ова эетмяк бящаняси иля Сона иля эюрцшцр. Бир эцн Сона дейир ки, мяни ямим оьлу Ашота вермяк истяйирляр, gәl sәn dә елчи эюндяр.

Шяки билир ки, гызы она вермяйяъякляр. Анъаг гызын сюзцнü yerә salmayıb елчиляри эюндярир. Гызын атасы Сонаны Ашота веряъяйини деуir vә елчиляр кор-пешиман эери гайыдыр. О эцндян Ашот гызы эюздян гоймур. Ермяни гызыны истядийи цчцн гощум-яграба Шякини мязаммятляйир. Ня чохдуг елдя ел гызы, бирини ал, унут тярса гызыны, - дейирляр. Анъаг Сонанын ешги Шякини динъ бурахмыр. Сона да щямишя Шякини эюзляйир,

гайанын башында дуруб йоллары сейр едярмиш.

Бир эцн Шяки ов бящаняси иля Зяйлийя тяряф йол алыр. О, Сонаны тапыр vә ону гачырдыр. Ашотун йолдашлары дуйуг дӥшӥб Шякинин архасынъа эедирляр. Шямкир чайыны кечдикдян сонра онлара чатырлар. Шякини юлдцрцб гызы гайтарырлар. Чобанлар Шякини щямин йердя дяфн едирляр. Sonralar Шякинин гябри цstündә бир чинар битир. Dейилянляря эюря щямин чинар узаныб Зяйлик тяряфдяки йалын башына тяряф мейиллянир. Буну эюрян Сонанын ряфигяляри бу байатыны охуйуб, Сонаны вяфасыз адландырырлар:

Язизинням чинар тала,
Аз галыб чинар йола.
Щеч бу инсафдандымы,-
Оьлан юля, гыз гала.

Рявайятя эюря, Сона о гядяр аьлайыр ки, онун эюзляринин йашындан бир булаг ямяля эялир. Нямин булаq Чинар булаьы адланыр.

Эцнлярин бир эцнцндя Сона щямин байатынын тясири алтында юзцнц гайадан атыр. Чобанлар Сонаны Шякинин йанында дяфн едирляр. Онун да гябринин цстцндя бир

чинар битир. Щямин йерə инди «Чинар тала» deyirlər.

BABA SƏMİD

Mömin müsəlman olan şeyx Baba həm də kənd yoxsullarının dostu idi. O, həmişə kənd camaatının aşağı təbəqəsi ilə yaxınlıq edir və min cür hiylə işlədib camaatı çapıb-talayan varlıları pisləyirdi. Onun bu hərəkətlərinə görə nəinki yaşadığı kənddə, hətta qonşu kəndlərdə belə yoxsullar onu özlərinə dost bilir və ona hörmət edirdilər.

Kənd varlıları isə şeyx Babanı öldürmək istəyirlər. Ancaq camaatın qəzəbindən qorxduqları üçün ona heç bir şey edə bilmirlər.

Bir gün Baba Kür çayının aşağısında yerləşən uzaq kəndlərdən birinə qonaq getməli olur. O, səhər çörək yeyib yola çıxır. Bu xəbəri eşidən Babanın düşmənlərindən bir neçəsi silahla onun dalınca düşürlər. Baba yolda bərk susayır və su içmək üçün Kür çayının sahilinə gəlir. Bu zaman onun dalınca gələn silahlı adamlar sahildəki kolların arasından çıxıb onu öldürürlər. Onlar Babanın cənazəsini qayıqla o biri sahilə keçirib gözdən uzaq bir yerdə basdırmaq qərarına

gəlirlər. Lakin Babanın cənazəsini qayığa mindirib aparmaq istəyən zaman bərk külək əsir və şimşək çaxır. Babanın qatillərini ildırım vurub öldürür, qayığa isə heç bir şey olmayır. Çox keçmədən külək sakitləşir və qayıq çayın axınının əksinə olaraq heç kəsə rast gəlmədən bir-neçə gün yol gedir. Bu zaman Çələbi adlı bir nəfər balıq tutmaq üçün Kür çayı sahilinə çıxıbmış. O, yuxarı gedən sahibsiz qayığı görür. Tez özünü suya atıb qayığı tutur və qayıqda Babanın cənazəsini görüncə heyrətdən donub qalır. Tez cənazəni götürüb evə gətirir. Babanın dostları olan yoxsul camaat onu dəfn edirlər və qəbri üstündə bina tikdirib, buranı ziyarətgaha çevirirlər. Camaat bura ziyarətə gələnlərə Babanın bu faciləi ölümündən ürək ağrısı ilə danışıb, "Baba daha samit qaldı", - deyirlər. Sonralar bu ifadə camaat arasında dəyişilib Baba Səmid kimi işlənməyə başlayır.

ŞAH ABBAS MƏSCİDİ

Şah Abbas başqa bir şahın qızını almaq istəyir. Lakin qız özgəsinə nişanlı olur. Bunu bilən Şah Abbas ondan əl çəkməyəcəyini və hər necə olsa da onu alacağını söyləyir. Qızın atası

Şah Abbası yaxşı tanıyırdı. Bilirdi ki, Şah Abbas dediyini eləyəcəkdir. O, çox fikirləşdikdən sonra, nəhayət Şah Abbasın qarşısına belə bir şərt qoyur ki, gərək elə bir saray tikdirəsən ki, onun palçığını yumurta ağından tutsunlar. İkincisi mənim qızım sarayda olarkən günorta vaxtını bilmək üçün heç yerə çıxmadan günəşi görməlidir. Üçüncüsü sarayın qülləsinin biri günçıxana, digəri isə günbatana tərəf olmalıdır. Əgər sən bu üç şərti yerinə yetirsən mən qızımı sənə verərəm.

Şah Abbas ən yaxşı bənnaları və ustaları yanına çağırır və onlara bu üç şərti yerinə yetirməklə bir saray tikmələrini əmr edir.

Qızın atası sarayı tikdirmək üçün vaxt verir. Nəhayət vaxt tamam olur. Ancaq sarayın qurtarması üçün cəmi bir neçə günlük iş qalır. Sarayın vaxtında qurtarmaması şahı və qızını sevindirir. Şah nişanlı qızına 7 gün 7 gecə toy elətdirir. Axırıncı, yəni 7-ci gün Şah Abbasın sarayı hazır olur. O, qızı aparmaq üçün onlara gəlir. Şah əvvəlcə qızını Şah Abbasa vermək istəmir ki, sən sarayı vaxtında hazır etməmisən. Lakin o, Şah Abbasın qəzəbləndiyini görür və ondan qorxur. Əlacsız qalıb qızı ilə birlikdə saraya gəlir. Görür ki, doğrudan da Şah Abbas onun dediklərini yerinə yetirmişdir. Sarayın

qülləsinin biri günçıxana digəri günbatanadır. Palçığı isə yumurta ağından tutulub. Qalır üçüncü şərt, yəni sarayın içində heç nə soruşmadan günorta vaxtını bilmək. Artıq axşam olduğu üçün bunu görmək mümkün deyildi. Şah Abbas onlara deyir ki, axşam yataq sabah bu şərtin də yerinə yetirildiyini görərsiniz.

Şah Abbasın sarayı elə tikilmişdir ki, hər günortaçağı sarayın içəri tərəfində bir kərpicin üzərinə günün şüası düşürdü.

Axşam hamı yatdıqdan sonra qız oyanır. O, yerindən qalxır və yavaş-yavaş saraydan çıxıb qaçır. Səhər hamı oyanandan sonra qızı çox axtarırlar tapmırlar. Şah Abbas bərk qəzəblənir və qızın atasını öldürür. O vaxtdan həmin saray Şah Abbasın adı ilə bağlıdır.

HƏZRƏT BABA

Deyilənlərə görə, keçmiş zamanlarda Şah dağının ətəyində yaşayan əhali, əsasən, qoyunçuluqla məşğul olurdu. Dağ kəndlərindən biri olan Cafda Zaman adında bir kişi

yaşayırmış. Zaman kişinin Həzrət adında bir oğlu və iki qızı varmış. Həzrət həddi-buluğa çatanda Zaman kişi oğlunu evləndirmək fikrinə düşür. Arvadı Züleyxanı oğlunun sevdiyi qız üçün elçi göndərir. Qız razılıq verir və toy mərasimi başlanır. Oğlan toy günü anasına tapşırır ki, düyünü dəmləyərkən düyü tapdalanmasın, yoxsa baş götürüb gedərəm. Necə olursa düyü tapdalanır və bunu görən Həzrət baş götürüb Şah dağına gedir. Həzrətin anası və bacıları onun dalınca gedirlər. Həzrət bacılarını qovur və bu zaman qızlar daşa dönürlər. Bu yerdə Həzrətin anası fəryad qoparır. Tufan qopur, ana və oğlu da ölür. Onların ikisinin də qəbri bir yerdədir. Şah dağının ətəyindəki həmin o yer "Həzrət baba" adlanır.

İŞIQ HƏSƏN OCAĞI

Bu ocaq Ermənistanın Aştarak rayonunun Təkyə kəndindədir. Deyilənə görə bu ocaq iki çayın arasında imiş. Onun ocaq olduğunu

əvvəllər kənd camaatı bilmirmiş. Qocaların dediyinə görə iki nəfər əxlaqsız qadın orada nalayiq hərəkət etmişdi. Həmin hadisədən sonra camaat görür ki, ocaq çayın bir tərəfində yerləşib. Çayların hər ikisindən kənarda qalıb. Camaat buna məəttəl qalır. O vaxtdan hər kəs ona ilahi bir qüvvə kimi baxıb, bütün nəzir-niyazlarını ora gətirmişlər.

NARLI PİR

Lap qədim vaxtlarda kasıb bir oğlan var imiş. O, bir bəyin qızını istəyirmiş, qız da onu sevirmiş. Ancaq oğlan kasıb olduğu üçün qızı ona vermirlərmiş.

Oğlanla qız gizlincə görüşürdü. Bir gün onlar görüşdən qayıdarkən oğlanın atının nalı qopub düşür. O gündən başlayaraq hər gecə oğlan nal düşdüyü yerə gəlir, həmişə də o, gələndə nal gün kimi işıq saçmağa başlayır. Qız da bilir ki, oğlan görüş yerindədir.

Bir dəfə yenə də oğlan görüşə gələndə, bəyin adamları xəbər tutur. Qız oğlana çatmaq üçün o qədər yürüyür ki, təngnəfəs olur.

Sonralar qızın qaçıb tənginəfəs olduğu yerdə nar ağacı bitir. O gündən bura “Narlı pir” adı ilə tanınır.

ORTAPƏYƏ VƏ GÜNEYPƏYƏ

Ağdərə rayonunda iki kənd var. Bunlardan birinin adı Baş Küneypəyə, o birinin adı isə orta Güneypəyədir. Ədil adlı bir qoca kişi bu kəndlərin haqqında belə deyir:

- Çox keçmiş zamanlarda bu kəndlərin yeri meşə imiş. Camaat mal-qara ilə məşğul olaraq, yayda yaylağa, qışda isə bu yerlərə köçürmüş. Onlar burada mallar üçün pəyə tikirlər. Ortadan tikilən pəyəyə “Orta pəyə”, Güneyin başında tikilən pəyəyə isə “Baş güneypəyə” adı verirlər. Zaman keçir, illər bir-birini əvəz edir. Bu pəyələrin ətrafında insanlar məskən salır. Hər pəyənin yanında böyük bir kənd əmələ gəlir. O zamandan indiyə qədər həmin kəndlər qalır.

BAŞI KƏSİK KƏNGƏRLİ KƏNDİNDƏKİ KÜNBƏZLƏR

Bir gün qoca nənəmlə Ağdama getməli oldum. Kəngərlidən keçərkən, orada olan başı kəsik kümbəzlər diqqətimi özünə cəlb etdi. Bu künbəzlərin tarixini nənəmdən soruşdum. Nənəm künbəzlərin nə üçün başı kəsik olmasını söyləməyə başladı:

Deyirlər ki, Ağdamda Vəli adında bir usta var idi. O, Qarabağda gözəl sənətkarlardan biri sayılırdı. Bu ustanın Məhəmməd adında bir şagirdi də varmış. Məhəmməd atadan-anadan yetim qalmışdır. O, çox ağıllı və bacarıqlı oğlan idi. Şagirdinin zehinli və diqqətli olmasını görən usta, ondan sənətkarlığın bəzi sahələrini gizlədir. Bu usta o qədər məhşur idi ki, Qarabağın hər yerindən onun dalınca gəlib künbəz tikmək üçün aparırdılar.

Ustanın bacarıqsız və gicbəsəri bir oğlu da vardı. Məhəmməd usta ilə Güllücə kəndinə künbəz tikməyə getdiyi zaman, ustanın oğlu, onun sevgilisi Hüseyn xanın qızı Həcərə vurulur. Həcər öz dövrünün qızlarından seçilirdi. O, çox gözəl, nəcib, nəhayət ağıllı bir qız idi. Qarabağın hər yerindən Həcərə elçilər gəlsə də onun heç kimə meyli yox idi. Qız ancaq Məhəmmədi sevirdi. Onlar həmişə Kəngərlinin qəbirstanlığında köhnə künbəzdə görüşürdülər.

Bir dəfə Hüseyn xan dəyirmandan gələrkən, uçuq bir künbəzdən səs eşidir və gedib görür ki, qızı bir oğlanla söhbət edir. Hüseyn xan evə gəlir, taxtın üstündə uzanır və fikirləşməyə başlayır. Ərini bu vəziyyətdə görən arvadı bilir ki, kişiyə nə isə olub. Yaxınlaşıb soruşur və Hüseyn xan gördüklərini arvadına söyləyir. Onu da əlavə edir ki, mən o yetimə qız vermərəm. Arvad isə cavabında deyir ki, Həcər bizim bircə övladımızdır, qoy kimi istəyir özü də razılıq versin. Nə isə bunlar burada söhbətləşsin, biz görək usta Vəlinin oğlu necə oldu? O, evə gedib anasına deyir ki, bəs Hüseyn xanın qızı Həcəri gərək mənə alasınız. Anası məsləhət görür ki, qoy atan Güleycə kəndindən qayıtsın, məsələni ona açıb deyək görək nə deyir.

İndi Sizə kimdən deyim, Usta Vəli ilə şagirdi Məhəmməddən. Usta görür ki, iş vaxtı şagirdi altdan daş verdikcə öz-özünə zümzümədə edir:

Sevmə, sevməyəni mehranda Şah olsan da.
Sev-sevəni şah qapısında qul olsa da.

Usta nə qədər soruşur ki, ay oğul, niyə belə qəmli-qəmli oxuyursan. Şagird cavab vermir. Usta ilə Məhəmməd xeyli keçəndən sonra

öz kəndlərinə qayıdırlar. Kişi evinə, şagirdi isə künbəzə, sevgilisinin görüşünə gedir.

Usta Vəlinin arvadı ərinə bildirir ki, bəs oğlun Həcəri sevir, deyir ki, əgər o qızı mənə almasanız özümü öldürəcəyəm. Kişi razılıq verir ki, yaxşı elçi gedib alaram. Elə bu vaxt kəndin bəylərindən biri vəfat edir. Ustanı onun üstünə künbəz tikməyə dəvət edirlər. Usta şagirdi ilə bərabər başlayır künbəz tikməyə. Elə bu vaxtda öyrənir ki, şagirdi Hüseyn xanın qızını sevir. Bundan sonra ustanın ürəyində bu oğlana qarşı həsəd hissi baş qaldırır. Çünki, onun oğlu fərsiz, yetim Məhəmməd isə qoçaq və bacarıqlı idi.

Bir gün usta görür ki, daş istəyəndə şagird ləng tərpənir, həmişəki kimi ürəklə işləmir. Soruşur ki, ay oğul, sənə nə olub? Məhəmməd deyir ki, heç bir şey olmayıb. Ondan bir şey öyrənə bilməyən usta qət edir ki, şagirdini güdsün.

Həmişəki kimi yenə onlar işlərini qurtarıb evlərinə gedirlər. Usta Məhəmmədi gözdən qoymur. Görür ki, şagird kəndin üst tərəfindəki qəbirstanlığa gedir. Bir azdan usta daş yondalamağın səsini eşidir. Səs gələn tərəfə getməyə başlayır. Gəlib görür ki, burada bir künbəz qaldırılıb ki, özünün tikdiyi künbəz onun

yanında heç bir şeydir. Paxıllıqdan az qalır ki, ürəyi partlasın.

Səhər tezdən usta ilə Məhəmməd işə gedirlər. Hər ikisi qollarını çırmayıb işə başlayırlar. Məhəmməd yorğun idi. Ona görə də, ustaya daş çatdıra bilmirdi. Ustanın isə qaş-qabağından zəhirmar tökülür, ürəyindən qara fikirlər keçirdi. Fikirlər içərisində olan usta şagirdinin atdığı daşı tuta bilmir. Bu Məhəmmədin faciəsi ilə bitir. Usta şagirdinin ölümünə dözə bilməyir və ürəyi partlayıb ölür. Məhəmmədin tikdiyi yarımçıq künbəzdə onun özü dəfn edilir.

Kəngərli camaatı bundan sonra adını bu yarımçıq künbəzlərin adı ilə "Başı kəsik kəngərli" adlandırdılar.

SOLTANBUT

Tərtərdən Ağcabədiyə gedən yolun sağ tərəfində, düzənlik yerdə böyük bir təpə ucalır. Həmin təpə ilk baxışda təbii görünür. Lakin ona yaxınlaşdıqda, formasını nəzərdən keçirdikdə belə qənaətə gəlmək olar ki, bu təpənin yaranmasında insanların rolu olmuşdur. Bunu

onun ətəyindəki kənddə yaşayan yaşlı adamlar da söyləyirlər.

Onların dediyinə görə bura əvvəllər düzənlik imiş. Soltan Mahmud Qəznəvi burada məskən salır və bu yerlərin abadlaşması üçün əlindən gələni edir. Sultan öldükdən sonra onu həmin təpə olan yerdə basdırırlar. Soltan Mahmud vəsiyyət edibmiş ki, mən öləndən sonra qəbrimin üstünə hərə bir at yükü torpaq töksün.

Onun vəsiyyətini yerinə yetirirlər. Həmin tökülmüş torpaq yığılaraq belə böyük bir təpəni tarixi yadigarı əmələ gətirir.

Həmin vaxtdan sonra buranı Soltan Mahmud təpəsi adlandırırdılar. Zaman keçdikcə bu söz dəyişikliyə məruz qalmış və nəhayət Soltanbut şəklinə düşmüşdür.

EŞQAVDAL

Bu əfsanənin yaranmasına Ağdam rayonunun Ağdam kəndindən olan bir adamın Üçoğlan kəndindəki bir varlının qızına aşiq olması və qızın arxasınca buralara gəlməsi olmuşdur. Həmin kəndin yaşlılarından Mərdanlı kişinin dediyinə görə qızın valideynləri oğlanın kasıblığına görə qızı ona vermirlər. Dediyindən

dönməyən oğlan - Aşıq Abdal isə əl çəkmir. Nəhayət qızın qohumları tərəfindən öldürülür.

Kəndin camaatı onu kənddən bir az aralıda dəfn edirlər. Bir müddət keçdikdən sonra naməlum şəxs tərəfindən burada pir peyda olunduğu uydurulur.

Həmin vaxtdan bu qəbri bir ziyarətgaha çevirmişlər. Din xadimləri buranı bir çox dərdlərin dərmanı kimi cənnətə verirmişlər.

Pirin adı isə Aşıq Abdal sözünün dəyişikliyə uğraması ilə "Eşqavdal" şəklinə düşmüşdür.

QIZDIRMA PİRİ

Qəbələ rayonunun Həmzəli kəndində Şeyidlər deyilən bir meşə var. Lap qədimdə bir qoca kişi Həmzəli kəndindən rayon mərkəzinə gedirmiş. Bu qoca Şeyidlərə çatanda onu qızdırma basır və daha gedə bilmir. Qoca dayanmağa məcbur olur. O bir kolun dibində dayanıb Allaha yalvarır və öz paltarının cırığından bu kola bağlayır.

Nəhayət qoca yaxşı olub yoluna davam edir. Elə həmin vaxtdan da o kol ağacı qızdırma

piri sayılır. Hər kim qızdırmalı olsa ora ziyarətə gedir və paltarından cırıb həmən kola bağlayır.

PİRİLİ VƏ QIRILI

Ağstafanın kəndlərinə xəbər çatır ki, sabah Ağstafada ağıl paylanacaq. Uzaq kəndin camaatı axşamdan axışıb, Ağstafaya gəlir ki, səhər gəlmək gec olar, onlara ağıl çatmaz. Yaxın kəndlərin camaatı isə arxayın yatır ki, səhər gedərik. Səhər gedəndə isə görürlər ki, ağıl paylanıb qurtarıb, onlara qalmayıb. Çox bikef olurlar. Ağıl paylayan deyir:

- Bu pir olmuşlar gecədən gəlib burada yatıblar, siz qırılmışlar isə səhər də gəlib çıxmaq bilmirsiniz.

O vaxtdan Ağstafanın kəndlərindən birinin adı Pirili, o birisinin adı isə Qırılı qalır.

AŞIQLI

İndiki Beyləqan rayonunda Aşıqlı kəndi var. Deyilənə görə, bu kəndin yerində bir oba var imiş. Həmin obada ucaboy bir adam yaşayırmış. O, həddindən artıq uzun olduğu üçün ona sümüklü deyirmişlər. Elə o vaxtdan, yəni həmin oba kənd olandan sonra həmin kəndin adı “Aşıqlı” qalır.

HÜSNÜ NƏNƏ

Qəbələ rayonunda Xırxatala kəndi var. Guya bu kənddə Hüsnü adlı bir arvad olub. Onun oğlu və gəlini də vardı. Hər gün oğlu işə gedəndən sonra arvad nəvəsini və gəlinini evdə qoyub harasa gedir və süd gətirib gəlir. Bir neçə gün belə təkrar olunur. Bir gün gəlin deyir ki, bu arvadın dalı ilə gedib baxacam görüm o, südü hardan alır. Gəlin gəlib görür ki, qaynanası bağda bir cüt ana ceyranı sağır. Elə bu dəm qaynana da çevrilib dala baxır və gəlini görür. Elə orada da qum olub ceyranlarla bərabər göyə uçur.

Hüsnü nənənin uçduğu yer hazırda ziyarətgahdır.

ŞIX BABA

Şıx baba Qəbələ rayonunun Həmzəli kəndində yerləşir. Qədimdə guya Şıx baba balaca bir qazanda yemək bişirir minlərlə adam yeyər, doyar və hətta artıq da qalırmış.

Bunu eşidən yəhudilər Şıxı öldürmək fikrinə düşürlər. Bunun üçün bir şüşədə ilan zəhəri gətirib Şıxın yanına gəlirlər. Deyirlər ki, əgər sən həqiqətən o qazanda bişirdiyin yeməklə çoxlu adam yola sala bilərsənsə onda bişir görək bizim qırxımızı da necə doyuzdura biləcəksən. Şıx razılaşır və deyir ki, əgər bu balaca qazanda bişən aşdan yeyib doysanız onda gərək islam dinini qəbul edəsiniz. Yəhudilər razılaşırlar. Şıx aşı bişirir. Bunların 40-ı da yeyib doyur və artıq da qalır. Bunu görən Yəhudilər islam dinini qəbul edir və gətirdikləri zəhər haqqında heç bir söz demirlər. Ancaq bu Şıxa aydın olur. Onlar gedəndə Şıx deyir ki, gətirdiyiniz zəhəri də verin sonra gedin. Onlar zəhəri danırlar. Ancaq Şıx zəhəri zorla onlardan alır və içir. Sonra isə şəhadət barmağını başı aşağı şüşəyə tutur. Zəhərin hamısı barmağından gəlib şüşəyə dolur. Bunu görən Yəhudilər Şıxa daha çox inanırlar.

O gündən Şıx babanın yaşadığı yer (öləndə də orada basdırılıb) ziyarətgaha çevrilir.

PİR HAQQINDA

Şəmkir rayonunun Engels sovxozunun yuxarı Daşbulaq kəndinin yaxınlığında, təpənin üstündə köhnə bir kilsə yerləşir. Bu kilsə miladdan əvvəl yaranıb.

Kilsənin qurulmasının tarixini belə danışırlar:

Deyilənlərə görə bir erməni oğlu azərbaycanlı qızı sevir. Lakin qızın ata-anası onların qovuşmalarına razı olmur. Buna görə də qızla oğlan bir-birinə qoşulub qaçır. Onlar indiki Daşbulaq kəndinin aşağı hissəsindəki təpəyə gəlirlər. Həmin bu təpədə gecələməli olurlar. Ağsaqqalların dediyinə görə onlar həmin gecə elə oradaca od tutub yanırlar.

Yandıqları zaman qız paltarından bir nişanə kənara atır. Deyirlər heç olmasa bu nişanə vasitəsi ilə bəlkə bizim külümüzü taparlar.

Bunların qaçdıqlarını biləndə valideyinləri onları axtara-axtara gəlib yandıqları təpəyə çıxırlar. Görürlər ki, burada qızın paltarından bir nişanə var. Bu zaman bir qədər kül yığınına da rast gəlirlər. Başa düşürlər ki, qızla oğlan yanıb. Oğlanın atası varlı bir mülkədar imiş. O, aşiqlərin yeri itməsin deyə orada kilsə tikdirmək istəyir. Lakin nə qədər su ilə palçıq düzəldirlər yenə də hörgü uçur. Axırda kəndin mal-

qoyununun südünü arxa çəkib palçıq düzəltdirir. Yalnız bundan sonra hörgü başa gəlir.

Onların külünü yığıb həmin kilsənin içərisində iki qəbirdə basdırırlar. Oğlanın atası qızın paltarından nişanə tapılan yerdə bir kilsə də tikdirmək istəyir, lakin bu hörgü nə su, nə də südlə baş tutmayır. Ona görə də oranı ocaq sayıb “Pir” adlandırırlar.

Ağsaqqalların dediyinə görə “Pir”in hörgüsündə bir əjdaha-ilan oturubmuş. “Pir”ə əliəyri, haramzada adamlar gedəndə ilan müxtəlif səslər çıxardıb onları yaxın qoymazmış.

OCAQ HƏLƏ DƏ TÜSTÜLƏYİR

Bir gün qoca bir çoban sürüləri yaylağa aparırmış. Yolda onu soyuq tutur. Çoban çətinliklə bir ocaq qalayır. Sonra da deyir ki, əgər gələn il mən gələndə bu ocağı yanmış görsəm sürüdən ən yaxşı qara qoçu burda kəsəcəm.

Aylar keçir, il dolanır. Gələn il çoban yenə də ordan keçməli olur. O, görür ki, ocaq hələ də tüstülənir. Lakin, dediyi qurbanlıq qoyunu kəsmir. Çoban ordaca daşa dönür. Deyilənlərə görə o ocaq elə indi də tüstülənir. Hamı bu ocağa ziyarətə gəlir.

ƏHMƏD BABA OCAĞI

Günlərin bir günündə Qasım adlı bir kişi araba dolu yük aparırdı. Yolda birdən araba çevrilir. Kişi ağır yaralanır. O, çox qorxur. Bilmir ki, nə etsin. Əlacsız qalıb yalvarmağa başlayır: - Əhmədi baba, hovdu, Əhmədi baba, hovdu. Bu zaman bir kişi peyda olur, çiyni ilə arabaya təkan verir və onu qaldırır. Bunu görən arabaçı Qasım kişi Əhmədi babanın ona kömək etdiyini düşünür və çox sevinir. Qasım kişi yoluna davam edib kəndə çatır. O, başına gələnləri kəndlilərinə danışır. İndi bu ocağı hamı "Əhmədi baba ocağı" kimi tanıyır.

SIĞNAQ

Ağdərə rayonunun Manik kəndi yaxınlığındakı bir meşədə gözəl, mənzərəli bir yer vardı. Bu yer bir tərəfdən sıldırımlı qayalarla, bir tərəfdən də meşələrlə əhatə olunmuşdur. Manik kəndinin 95 yaşlı sakini Alıyeva Gövhər Qazqulu

qızı bu yerin “sığnaq” adlandırılmasının rəvayətini belə danışır:

- Bir gün ermənilərlə müsəlmanlar arasında dava düşür. Mardakert rayonunun erməniləri çox olduğuna görə müsəlmanlara qalib gələrək, onların evlərinə od vurur və özlərini də qırırlar. Camaatın qırılıb qurtardığını görən müsəlmanlar həmin meşəyə sığınaraq salamat qalırlar. Onunla da oranın adını “sığnaq” (yəni sığınacaq) qoyurlar. Yayda ora istidən qorunmaq üçün köçürlər. Çünki ora çox səfalı yerdir.

CAVANMƏRD QƏSSAB

Belə rəvayət edirlər ki, qədimdə Gəncə şəhərində bir igid qəssab yaşayırmış. Bu qəssab olduqca səliqəli və həqiqəti sevən imiş. Bu əlamətlərinə görə xalq ona Cavan, mərd qəssab deyərmiş. Cavanmərd xalqa satdığı ətə tərəzi qurmazmış. Tərəzisiz istənilən qədər ət kəsə bilərmiş. Ağsaqqallar onun bu məharətini ürəyinin düzlüyü və möminliyi ilə əlaqələndirirlər. Cavanmərd qəssab öldükdən sonra xalq onun şərəfinə künbəz ucaltmışdır. İndi o künbəzə “Cavanmərd künbəzi” deyirlər.

SEYİD QIZI QƏBRİ

Gədəbəy rayonunun Miskinli (hal-hazırda kəndin adı Rüstəm Əliyevdir) kəndində qoca bir seyid yaşayırmış. Bu seyidin övladı yox idi. O, bir gün Məkkəyə gedib orada evlənir və bir qızı olur. Sonra seyid öz kəndinə qayıdır. Bu kənddə seyidin qızını bir oğlan sevir. Lakin seyid qızı həmin oğlana vermir. Qız dərdə dözməyib ölür. Onu Şəmkir çayının kənarında basdırırlar. Elə o zamandan bu qəbrə Seyid qızı qəbri deyirlər. Hal-hazırda həmin qəbir durur.

NADİR ŞAH VƏ DİGƏRLƏRİ İLƏ BAĞLI RƏVAYƏTLƏR

НАДИР ШАЩЫН ПЕШİМАНЧЫЛЫЬЫ

Бир эцн Надир шащ бюйцк бир мяълися эедир. Мяълисдякилярин щамысы айаьа галхыб она баш яйир, йер эюстярир. Лакин бир няфяр ня айаьа галхыр, ня дя шаща тязим едир. Бу, шащын юз доьма оьлу олур. Шащын она аъыьы тутур вя эюзлярини чыхартдырыб ону дцнйа ишыьына щясрят гойур.

Бир эцн шащ кор елятдирдийи оьлунун йанына эялиб deyir:

- Сян мяни таныйырсанмы?

Оьлu да ондан хябяр алыр:

- Сян кимсян?

Шащ дейир ки:

- Мян сянин атанам.

Оьлu сорушур ки,

- Dе эюрцм, сянин атан нячи олуб?

Надир шащ ъаваб верир:

- Мяним атам нахырчы олуб.

Оьлу она deyir:

- Онда де эюрцм, шащ оьлу да нахырчы оьлунун айаьына галхармы?

Надир шащ фикиря эедир.

СЕВИНИРЛЯР КИ

Надирин гаш-габаьы тутулмушду. Кяндляри талайа-талайа, шящярляри даьыда-даьыда эедирди. Ана фярйадлары, бала наляляри, ата щюнкцртцляри даьларын да белини бцкмцшдц, даьлары да аьладырды.

Nadir şah юз алачыьында гурулмуш сяфяр тахтында отуруб сящярки басгыні фикирляширди. Онун йан-йюрясини алмыш вязирлярин дя цзцнц гара булуд tutmuşdu, бири дя башыны галдырыб Надирин цзцня баха билмирди, горхурдулар ки, шащ онлардан тядбир сорушсун. Шаща ъяфянэ мяслящят вермяк олмазды, щансынын сюзц хошуна эялмяся,onu вязирликдян салardı.

Юмрц даваларда кечмиш бядюв атлар охранырды, еля бил, Надиря дейирдиляр ки, биз щазырыг бялянляр ашмаьа, илдырымлы йохушлар дырмашмаьа, дцшмянлярин башларыны эямирмяйя. Бу вахт дюйцшчцляр гоъа бир кишини итяляйиб ичяри салдылар. Надир додаьыны чейняйя-чейняйя сорушду:

- Бу кимдир?

Ярз етдиляр ки, сизя сюзц вар, шащым…

Надир галхды, бир ялини гылынъынын гябзясиня басды:

- Ня дейяъякъян, гоъа? Миннятя эялмисян?

Гоъа деди:

- Хейр, шащым.

Надир ону кинли-кинли сцздц.

- Бяс няйя gəlibsən?

Бу мягамда sanki эюй эурултусу qopdu. Elə bil, дцнйада ня гядяр адам варса щамысы шащын дцшярэясини дювряламишди, щамысы да бирдян, ейни вахтда гящ-гящ чякирди.

Надир гоъанын цзцня чашгынлыгла бахды.

Гоъа деди:

- Бизим кяндин ъамаатыдыр, шащым. Билирляр ки, сабащ онларын ахырыдыр. Щамысы йыьышыб эялиб ки, тапшырасыныз, онлары гылынъдан кечирсинляр.

Надиринэюзляри гыйылыр, аьзы яйилир:

- Гоъа, сизин кянддякилярин ичиндя биръя аьыллысы да йохдур, бяс няйя эцлцрляр?

- Севинирляр ки, ъанлары язабдан бир эцн тез гуртараъаг.

ТЯК–ТЯК БЯДИР ДЯ ДОЬАР

Надир шащ гошуну иля Шямкири тутур. Она хябяр чатдырырлар ки, йерли ящали ичярисиндя Бядир адлы бир оьлан вар, бизимкиляря табе олмур. Надир бир нечя ясэяр эюндярир вя тапшырыр ки, ону саь тутуб эятирин! Надирин адамлары Шямкирин Морул кяндиня эялир. Лакин онлар Бядири юзляриня табе едя билмирляр. Хяйанят йолу иля фцрсят тапараq, онун башыны кясиб Надиря эятирирляр. Надир бу иэидин башына бахыб фикиря эедир вя дцшцнцр ки, бу дялиганлынын тайфасы онун гошунуна зяряр эятиря биляр. О, ганлары сакитляшдирмяк цчцн Бядирин анасы Шащлар ханымы юз щцзуруна эятиrдир вя айаьа гаlхыб ону ещтирамла гаршылайыр. Пешіманчылыьыны билдиряряк дейир:

- Мян тапшырмышдым ки, ону тутуб йаныма саь эятирсинляр.

Шащлар ханым дейир:

- О мцмкцн олмазды. Мярданя дюйцшдя Бядири тутмаг чятин оларды.

Надир шащ бу сюздян сонра Шащлар ханымдан сорушур:

- Аналар Надир кими оьул доьар, йохса Бядир кими?

Шащлар ханым дейир:

- Надир кими.

Надир шащ икинжи дяфя сорушур:

- Аналар Надир кими оьул доьар, Бядир кими?

Йеня дя шащлар ханым дейир:

- Надир кими.

Надир шащ цчцнжц дяфя сорушур:

- Аналар Надир кими оьул доьар, Бядир кими?

Бу дяфя Шаһлар ханым дейир:

- Аналар Надир кими оьул доьар, тяк-тяк дя Бядир кими оьул доьар.

Шащлар ханымын гцруру гаршысында Надир шащ баш яйир, онун айаглары алтына халы-халча дюшятдирир вя гяминя шярик олдуьуну билдирир.

ЙЕДДИ ГАРДАШ ЧИНАР

Бир гоъанын йедди оьлу вармыш. Гоъа щей дейярмиш:

- Бунлары Вятян цчцн бюйцдцрям.

Бир эцн Надир шащ Азярбайъана басгын едир.

Гоъа оьланларыны йыьыб дюйцшя эюндярир вя дейир:

- Язизи юлян бир ил аьлар, Вятяни итən юмрц бойу.

Гоъанын оьланлары mərdi-мярданя вуруша-вуруша дюйцшдя щялак олурлар. Йедди оьлуну итирян ата вцгарыны позмур, оьланлары юлян тяпядя йедди чинар якир. Цзцнц еля-обайа тутуб дейир:

- Бу чинарын щяряси мяня бир оьул явязидир, Вятянин кешийини инди дя бу йедди чинар чякяъяк.

МУЬАН ГЫЗЫ

Аразын сащилиня ъямлянмиш Надир шащын ордусу Муьаны эюз алтына алмышды. Рцзэарын амансызлыьы бир йандан, Надирин гошунлары да бир йандан ящалини чыхылмаз вязиййятя салмышды.

Бунунла беля, Муьан елатыны севиндирян, адамларын гялбиня истилик, голларына эцъ эятирян бир гцввя вар иди. Бу гцввя-елатын иэид оьлу Муьанын башына топладыьы dəstə иди. Муьан щягигятян Муьан торпаьынын адлы-санлы, вуруб-тутан иэид оьлу иди. Беля олмасайды, елин аьсаггалы Дцнйамалы киши эюзцнцн аьы-гарасы, ат миниб, гылынъ ойнатмагда сяриштяси олан, юз эюзяллийи иля щамыны мат гойан йеэаня гызы Рейщаны бу касыб оьлана нишанламаьа разы олмазды.

Муьан нишан цзцйцнц Рейщанын бармаьына тахан эцнцн сящяри елин иэид оьулларыны башына йыьыб, Муьан торпаьыны горумаьа этмишди.

Дцнйамалы киши буна чох севинирди. Гцрурла дейирди:

- Юз башыны вятян йолунда гоймайан, гурбан вермяйян оьул кимя лазымдыr?

Дцнйамалы киши гызы Рейщанын теллярини охшайыб, она цряк-диряк верирди:

- Юйцн, гызым, юйцн! Сянин Муьанын Муьан торпаьыны дцшмяндян горуйур, йаьылары торпаьымызы тапдаламаьа гоймур.

Зцлмят бир эеъядя Надир ордулары Аразы кечиб, Муьан торпаьына дахил олду. Бу гяфил щцъум заманы Муьанын адамлары

дцзлярдя оъаг чатыб топа-топа гызынырдылар.

О оъаглардан биринин кюсювц бир-бир щавайа atıldı. Бу, дюйцшцн башландыьына ишаря иди.

Дцшмян бундан дуйуг дцшдц. Билди ки, Муьан кюсювляри щавайа атылан оъаьын йанындадыр. Щямин сащя dərhal оха тутулду. Муьан гялбиндя Рейщанын мящяббятини, голунда вятяnin эцъцнц, архасында elin иэидлярини эюрцб ъуша эялди, няря чякиб щцъума кечди. Надирин ордусу чох зяряр чякди, бцкцм-бцкцм бцкцлдц, савашда чох адам юлдц. Анъаг сящяря йахын Муьан да аьыр йараланды.

Башбилянляр Муьаны бир гамышлыьа чякиб эизлятдиляр. Муьан дилиндя: «Рейщан», «Рейщан!» -дейя-дейя эюз гапагларыны ендирди. Бу щадисяни щеч кяся билдирмядиляр ки, гошуна чахнашма дцшяр, адамларын ял-айаьы сойуйар, дцшмян габаьындан гачарлар.

Муьаны бир йастанада дяфн етдиляр. Онун атыны, палтарыны, гылынъ-галханыны эютцрцб елин аьсаггалы Дцнйамалы кишинин йанына эялдиляр. Муьанын юлцмцнц она хябяр вердиляр.

Дцнйамалы киши гызы Рейщаны йанына чаьыртдырды. Миьанын ганлы палтарыны, эюзляри йашлы атыны Рейщана эюстяриб деди:

- Гызым, язизини итирян бир ил аьлар, вятянини итярян юмрцбойу. Муьанын палтарыны эей, гылынъыны гурша, атыны мин, гоша щюрцклярини папаг алтында эизлятмя, щюрцклярини ач. Атыны Кцр, Араз бойу чап, елин иэидлярини щарайла, бу юлцмц онлара билдир, Муьанын интигамыны дцшмяндян ал.

Рейщан нишан палтары явязиня севэилисинин дюйцш палтарыны эейинди. Муьанын атыны миниб Кцр, Араз бойу чапды, иэидляри дюйцшя сясляди. Адамлар ахын-ахын Рейщанын дястясиня гошулурду. Бу ахында елин иэидляриндян башга айаьы йер тутан пирани гоъалар, cəsur гызлар, щядди-булуьа чатмамыш оьланлар да вар иди.

Надири мат гойан о иди ки, бцтцн ел ахыб Муьана эялирди. О, дюйцшц сахлайыб, ишин агибятини эюзляди.

Рейщан Муьанын дюйцшдцйц йеря эялди. Онун рянэи щяля дяйишмямиш

гябринин торпаьындан юпдц. Диз чюкцб анд ичди:

- Сян муразына чатмадын, дцшмянини дя севинмяйя гоймарам. Мяни эюзля, йанында мяня йер сахла!

Рейщан Муьанын атыны миниб гошунун ичиня эялди. О деди:

- Щавайы тялафат вермяйя дяймяз. Надири тякbятяк дюйцш мейданына чаьырыб, Муьанын гылнъы иля ону икиуә бюлмяк нийййятиндяйям.

Рейщан Надирин йанына гасид эюндяриб, онун юзцнц ъянэи-саваша чаьырды.

Bu xəbər Надир шащы чох гязябляндирмишди, диши иля додаьыны чейняйирди. О, оьлуну йанына чаьырыб деди:

- Муьан иэидинин дюйцш мейданына сян эедяъәксян. Щцнярли ол, унутма ки, архандa бюйцк Иран ордусу дайаныр. Црякли ол, дцшмян мейданында сарсылма, басылма…

Надирин оьлу мейдана эяляндя эюрцр ки, атын цстцндя эюзял бир гыз дайаныб, гоша узун щюрцклярининин уъу йящярин цзянэиси иля бярабярdir.

Надирин оьлу:

- Илащи, бу неъя эюзялди?- дейя-дейя, гылынъы ялиндян йеря салды. Юзц дя билмядян атдан йеря дцшдц. Сонра да:

- Йох, йох, мян беля эюзяля ял галдыра билмярям. Ей эюзял гыз, сиз мяни дюйцшсцз, гылынъсыз, галхансыз мяьлуб етмисиниз.

Надирин оьлу мейданы тярк едиб атасынын йанына гайытды. О деди:

- Атайи-мещрибан, бизи дюйцшя чаьыран оьлан дейил, гыздыр. Özü də илащи бир эюзялдир, щюрцкляринин узунлуьу атын цзянэисиня дяйир, мян она ял галдыра билмярям. О артыг гялбими дя, юзцмц дя чохдан ясир етмишдир.

Надир щийляэяръясиня эцлцмсяйиб деди:

- Бир дя гайыт о мейдана, тяклиф ет ki, əgər сянинля евлянмяйя разыдырса, Муьаны сизя баьышлайырам…

Оьлан севинъяк гызын щцзуруна эялди вя атасынын тяклифини она билдирди.

Рейщан деди:

- Мян Араз гыраьына ат чапыб яря эетмяк цчцн йох, Муьанын интигамыны алмаq üçün эялмишям.

Оьлан йеня дя севинъяк:

- Атам Муьан торпаьыны бизя баьышлайаъаьыны вяд едиб.

- Мян Муьан торпаьыны демирям, севэилим Муьаны, иэид Муьаны дейирям.

Надирин оьлу кор-пешман эери гайытды, бу аъы хябяри атасына чатдырды. Надир гязябиндян гейзя эялди вя бирърья аьыз:

- Гызы мейданда оха тутун, - деди.

Охлар Рейщанын цзяриня йаьыш кими йаьдырылды. Гошун эери чякилди. Нечя йериндян йараланмыш Рейщаны сых бир гамышлыьа эятирдиляр. Бундан сонра Муьан дюйцшчцляри пярян-пярян олду. Надир шащ асанъа гялябя чалды. Анъаг о, бюйцк ъанфяшанлыгла Рейщаны ахтарырды. Рейщаны тапдылар. Надир онун эейимини vә иэид симасыны эюрцб деди:

- Яэяр оьлума эәlмяйя разы олсан, сянин йараларына мялщям гойдуруб саьалтдырарам.

- Йох, мяним йараларым, дава-дярманла саьалан йара дейил. Цряйиниздян nә кечирsә, щюкмцнцзц верин!

Надир айаьа галхыб деди:

- Башыны бядяниндян айырын.

Рейщан:

- Гейрятли адаммышсан, еля билдим айагларымы вурдураъагсан, дизим йеря дяйяъяк. Вятян йолунда, севэили йолунда бир башы вермяйя ня вар ки…

Надир шащ бу сюздян еля сарсылды ки, сифяти кяфян кими аьарды...

Арадан хейли вахт кечди. Надир шаща хябяр чатдырдылар ки, оьлун нечя эцндӱр ки, чюряк йемир, су ичмир.

Надир оьлуну щцзуруна чаьыртдырды. Щал-ящвал тутду. Оьлан деди:

- Ата, щяр ня едирямся, Муьан гызыны унуда билмирям, суряти эюзляримдян этмир, онсуз йашайа билмирям, йухусузлуг хястялийиня tutuлмушам.

Надир ямр етди:

- Оьлумун эюзлярини чыхардын, ону анъаг бу ъцр мцалиъя етмяк, Муьан гызынын яксини онун эюзляриндян эютцрмяк олар.

Ъялладлар дярщал шащын ямри иля оьланын эюзлярiни чыхартдылар. О йеня дя инилдяйирди:

- Йох, ата, инди дя ращат ола билмярям, Муьан гызынын якси эюзляримдя йох, цряйимдя имиш.

Надир шащ еля сарсылды, еля аъиз эюркям алды ки, щеч бир чятин дюйцшдя

беля сарсылмамышды. О, дяриндян кюкс ютцрдц вя деди:

- Ещ, Муьан гызы, Муьан гызы, сян юз иэидлийинля мяни дя мящв етдин, оьлуму да.

Нечя беля-беля шащлар, ханлар эялиб эетди, унудулду. Иэид Муьан гызы Рейщан ися яфсаняляря кючцбябяди щяйат газанды. О, яфсанялярдя дя Муьандан айрылмады.

ÇOBAN VƏLİ

Çoban Vəli ulu bir şəxsiyyət olmuşdur. Dağların dağ vüqarlı çobanı özünün mərdliyi, səxavəti və dərrakəsi ilə elin-obanın böyük hörmətini qazanıbmış.

Yayda yaylaqda binə quran, qışda qışlaqda qoyun bəsləyən Çoban Vəli insanların ürəyindən keçənləri duymağı bacaran, qəlbi dağların buz bulaqları kimi saf olan bir insan imiş. O, qəriblərə hörmət edər, yoldan keçənlərə süfrə açar, yoxsullara arxa durarmış.

Nadir Şah elləri-obaları qılıncdan keçirə-keçirə, günahlı, günahsız qanlar tökə-tökə, gəlib

Çoban Vəlinin oylaqlarına çatır. O, qoşun böyüklərindən bir neçəsini yanına alıb, tanınmayan qiyafədə gəzməyə çıxır. Atlarının nalından dağ-daş səsə gələn bu qaniçənlər nəhayət Çoban Vəlinin sürüsü otlayan Sarı bulağa gəlib çıxırlar. Dəlidağda ad çıxaran bu bulağın suyunu içdikcə sanki behişt şərbəti içirsən. Nadir şah adamları ilə birlikdə sürüyə çatanda atdan düşür və bulaq başında əyləşir.

Çoban Vəli tanımadığı bu adamları ehtiramla qarşılayır. Görüb-götürmüş, çöl adamlarına məxsus olan hörmət göstərib, onları çörəyə dəvət edir.

Gözucu kürən əmliyə nəzər yetirən Nadir şah, şübhə oyatmasın deyə çobanın təklifinə razı olur. Onlar bulağın başındakı göy çəməndə Çoban Vəlinin açdığı süfrəyə əyləşirlər.

Çoban Vəli çomağı atıb kürən əmliyi tutur və qonaqlar üçün kəsir. Şah və adamları çobanın şirin çörəyindən yeyib-içirlər. Nəhayət, vaxt çatır. Onlar Çoban Vəli ilə vidalaşıb getməli olurlar. Nadir Şah üzünü Çoban Vəliyə tutub deyir: - Çoban, de görüm, nə üçün bizi tanımaya-tanımaya sürüdə olan o qəşəng kürən əmliyi kəsdin? Başqa bir heyvan kəsə bilməzdinmi?

Çoban Vəli cavab verir ki, yolçu qardaş, mən niyə həmin əmliyi kəsdiyimə dair verdiyin

sualı cavabsız qoymaq istəyirəm. Əgər həmin suala cavab versəm, onda çörəyin qiymətini itirmiş olaram. Axı, mən bu dağlarda qoyun-quzu bəsləyirəm. Dağlardan keçən yolçular, dağların, bulaqların qonağıdırlar. Kürən əmlik də bu yamacların otundan yeyib ərsəyə gəlmişdir.

Şah Çoban Vəlinin bu cavabından çox mütəəssir olur. Lakin, kim olduğunu ona demədən çıxıb gedir.

Nadir şahın ölüm saçan hücum qorxusunu öz üzərində hiss edən el-oba dağlara çəkilir. Qonşu vilayətlərdə törədilən qırğınların qara xəbəri onları lərzəyə salır. Ancaq Nadirin qoşunları Çoban Vəlinin el-obasına heç bir ziyan vurmur. Təkcə bu dağlar, qılınc səsini, ana fəryadını eşitmir.

Deyirlər ki, sərkərdələrdən biri Nadir şaha nə üçün belə etdiyini dedikdə, o, cavab verir ki, mən çörəyin qədrini bilirəm, Çoban Vəlinin çörəyini ayaqlamaq olmaz!

Beləliklə, el-oba qəddar şahın vəhşi talanından yaxa qurtarır. Çoban Vəlinin adı isə şirin bir xatirəyə çevrilib nəsildən-nəsilə yaşamaqda davam edir.

Çoban Vəlinin qəbri Qazax rayonundakı Musaköy kəndindədir. İndi də bu qəbiri ziyarət

edib üstündə şam yandırmaq adəti müşahidə olunur.

NADİR ŞAH HAQQINDA

Nadir şah uşaq vaxtı dana otaran olub. O, hər gün yoldaşları ilə dana otarmağa çıxarmış. Nadirin dana sürüsü hər gün şah sarayına gedən yolun yanında otlayırmış. Onlar saraydan gələn adamlarla maraqlanıb, nədən ötrü gəlib-getdiklərini soruşarlarmış. Nadir həmişə şahın sözlərinin əksinə gedərək onun əmrlərinə düzəliş verərmiş. Bu əhvalat bir gün gedib şaha çatır. Şah çox qəzəblənir və onu yanına çağırtdırır. Nadirdən niyə onun işlərinə qarışdığını soruşur. Nadir ona deyir ki, şah sağ olsun mən bu işlərə qarışmıram. Amma ağlım deyir ki, filan iş o cür yox, bu cür olar. Nadirin bu sözündən şahın çox xoşu gəlir. Artıq şah çox qocalmışdı, onu əvəz edəcək övladı yox idi. Şah çox düşünür və axırda Nadiri çağırıb öz şahlıq taxtını ona verir. O gündən Nadir şah olur.

Bu vaxt dünyanın çox pis, qarışıq vaxtı imiş. Nadir şah düşünür ki, dünyanı gəzməyə çıxım, görüm dünyanı hansı yolla düzəldə bilərəm. Bu məqsədlə Nadir şah Xorasana gedib

çıxır. O, Həzrət Abbasın üröyzəsini ziyarət etmək istəyir. Nadir şah qapıya yaxınlaşır ki, içəri girsin, qapıçı qoymur. Birdən Nadir şahın qılçaları tutulur. O, tərpənə bilmir. Şah qapıçıdan soruşur ki, mən nə günahın yiyəsiyəm ki belə oldum. Qapıçı ona deyir ki, sən bu cür şah paltarı ilə gəlib ziyarət edə bilməzsən. Get soyun dörd ayaq barmağının üstündə gəl. Nadir şahın qılçaları açılır. O, bu cür gəlib ziyarət edir.

Nadir şah deyir ki, gəlmişkən gedim Müşdehidi də ziyarət edim. O, Müşdehidlə görüşəndə Müşdehid gülür. Bu Nadir şaha çox ağır gəlir. Müşdehid Nadir şahın dəyişdiyini başa düşür.

Müşdehid soruşur:

- Bildinmi niyə güldüm?

Nadir şah deyir:

- Yox ağa, bilmədim.

Müşdehid deyir:

- Mən filan vaxt belə bir yuxu gördüm. Ağam gəlib məni çağırır. Mənə onun ardınca gəlməyi tapşırır və özü qabaqda gedir. Biz böyük bir dağa çatanda mənə bir yarğan göstərir. Yarğanda üç it bağlı idi. Mənə deyir, get birinci itin bağını aç. Mən qorxa-qorxa o iti açdım. Ağam dedi, həmin o it dünyanı düzəldəcək, hərə öz dininə, öz məsləkinə qayıdacaq. İndi sənin

gözlərin həmən itin gözlərinə oxşayır. Mən ona görə səni görəndə güldüm.

Nadir şah Müşdehidin bu sözlərindən çox xoşhal olur. Öz vətəninə qayıdıb dünya işləri ilə məşğul olmağa başlayır.

ШЯМКИР ГАЛАСЫ

Надир шащ бцрълц, щасарлы Шямкир галасыны чох чятинликля яля кечирир. Шямкир ъамаатынын иэидлийиня, мярдлийиня, бойун яймязлийиня бяляд олан шащ йахшы билир ки, халг юзцня эялян кими онун зцлмцня дюзмяйяъяк, вятяниni йад яллярдян хилас етмяйя чалышаъаг. О, бурада мювгейини мющкямляндирмяк цчцн щамыдан gizli галайа су кямяри чякдирир. Amma неъя олурса, шащын гызы bu су чякилишиндян хябяр тутур.

Надир шащын зцлмцндян тянэя эялмиш йерли ъамаат isə интигам щиссиля ъошур. Гоъа, ъаван, гадын, kişi-bir sözlə, hamı ялини силаща атыр. Əhali iэидлийиня, гочаглыьына, аьлына эюря бцтцн яйалятин щюрмятини газанмыш Елсевярин башына топлашыр. Елсевяр далбадал шащ гошуну цзяриндя

гялябя чалыб халгы азадлыьа чыхарыр. Bircə qалыр бцрълц, щасарлы Шямкир галасы.

Шащын гызы фатещ атасынын ямялляриня нифрят едирди. О, эцнащсыз адамларын гырылмасыны, йанар оъагларын сюндцрцлмясини, евлярин-ешиклярин виран едилмясини юз эюзляри иля эюрмцшдц. Одур ки, ел сяркярдяси Елсевярин гялябяляриня севинир вя она гялбян вурулур. Елсевяр дя шащ гызынын хейирхащ ишляриндян чох ешитмишди.

Елсевяр бцтцн гцввяляри сяфярбяр едиб шащын сон дайаьы олан гала цзяриня щцъума keçir. Гала айларла мцщасирядя галыр. Lakin, şащын адамлары тяслим олмур ки, олмур. Надир шащын гызы, Елсевяря мяктуб йазыб билдирир ки, яэяр мяни алсан, галанын сиррини açıb дейярям, sən də гялябя чаларсан.

Оьлан sюз вериб анд ичир.

Гызын мяслящяти иля бир гатыры он эцн сусуз сахлайырлар. Бундан сонра гатырын нохтасындан тутуб галанын ятрафында эяздирирляр. Гатыр бир йердя галыб айагларыны йеря дюйцр. Щямин йери газыб су тцнэцсцнц тапырлар. Суйу кясирляр. Шащын гошуну сусуз галыб тяслим олур.

Инди эюзял Şямкир галасынын ня бцръц вар, ня dә щасары. Онун харабалыглары isә «Галайери» адланыр.

ТОРПАГ ГАЛА

Кечмишдя бир зцлмкар щökmdar йашайырмыш. Аьлына эяляни еляйяр, ели-обаны инъидярмиш.

Аьсаггаллардан биринин мяслящяти иля bir эеъя hюкмдар йатандан сонра кичикдян-бюйцйя щамы сящяря гядяр торба иля торпаг дашыйыр. Бирья эеъянин ичиндя щюкмдарын йашадыьы галаны торпаглайырлар. Щюкмдар да, онун галасы да гязяблянмиш халгын тюкдцйц торпаьын алтында галыр.

BOYAT QALASI

Boyat qalası XVIII əsrin I yarısında salınmışdır. Bu illər ərzində siyasət aləmində bir çox böyük hadisələr olmuşdur. 1747-ci ilə kimi, yəni Nadir şah dövründə Azərbaycan İran dövlətinin hakimiyyəti altında idi. Nadir şahın ölümündən sonra İranda hərc-mərclik və şahın taxt-tacına sahib olmaq istəyənlər arasında mübarizə başlandı. Hakimiyyətin əldən-ələ keçməsi nəticəsində İran dövləti zəiflədi. Həmin illər ərzində Azərbaycan İran dövlətinin hakimiyyəti altından çıxdı. Azərbaycanda 20-yə yaxın müstəqil xanlıqlar əmələ gəldi. Bu xanlıqlardan biri də Qarabağ xanlığı idi. Qarabağ xanlığının əsasını Pənah xan qoymuşdu. O öz əsli etibarı ilə Qarabağ elatlarından olan cavanşirlər tayfasına məxsus Sarıcalı oymağından idi. Qarabağ xanlığı Şuşa şəhərindən və təqribən 250 kənddən ibarət idi. Qarabağ xanlığının tərkibinə daxil olan Boyat qalası da Pənah xan tərəfindən salınmışdır. Bu qalanın yaranma tarixi belədir.

Pənah cavan vaxtlarından xan olmağı çox arzu edər və həmişə də bu ali mənsəbə böyük rəğbət bəsləyərdi. O fikirləşir ki, ən yaxşısı budur möhkəm bir qala və bina tikdirsin. Buna görə də 1748-ci ildə gəlib Boyat qalasını tikdirir. Qala dörd tərəfdən su ilə əhatə olunmuşdu. Bu

qalanın düşməndən demək olar ki, qorxusu yox idi. Qalanın ətrafında 7 keşikçi məntəqəsi var idi. Boyat qalası hazır olduqdan sonra Pənah xan bütün ailəsi və Qarabağ əyanları ilə buraya köçdü. Ətraf kəndlərin əhalisi, habelə Təbriz və Ərdəbildən gələn sənətkarlar da Boyat qalasında sakin oldular. Pənah xan az bir müddət içində çox böyük şöhrət qazandı. Onun müvəffəqiyyətlərini gözü götürməyən Cavanşirlər Pənah xanı məhv etmək üçün müxtəlif yollar axtarmağa başladılar. Bu yolda özlərinə müttəfiq axtaran Cavanşirlər xəmsə məliklərinə arxalanırdılar. Müttəfiqlər o zaman bütün Şirvanda hökmran olan Hacı Çələbiyə məktub yazdılar və ona bildirdilər ki, Pənah xan burada taxta çıxmış qala və səngər tikdirmişdir. Əgər o, özünü bir qədər də möhkəmlətsə onun qarşısında durmaq mümkün olmayacaq. Hacı Çələbi də bu hiyləyə aldanıb, fitnəkarlığa başladı. Dərbənd, Car və Balakənədək bütün Şirvanat qoşununu bir yerə yığdı və Boyat qalasına hücuma hazırlaşdı. Böyük bir ordu ilə gəlib Boyat qalasını mühasirəyə aldı. Hücum barədə əvvəlcədən məlumatı olan Pənah xan qala sakinlərini xəbərdar etmiş və onları təhlükəsiz bir yerə yığmışdı. Pənah xanın kiçik qoşunu ilə Hacı Çələbinin böyük ordusu arasında qanlı müharibə oldu. Hacı Çələbi bütün

səylərinə baxmayaraq qalanın müdafiəsini yara bilmədi. O, Pənah xana bata bilməyəcəyini başa düşüb məqsədinə çatmadan küllü zərərlə geri qayıtmaq təbilini vurdurdu. Çələbinin yolda gedərkən dediyi “Pənah xan bu vaxtacan sikkəsiz gümüş idi. Biz gəldik ona sikkə vurduq və qayıtdıq” sözləri o vaxtdan bu vaxta qədər bir məsəl olaraq qalmışdır. Bütün bu işlərdən sonra Pənah xan düşündü ki, mən müttəfiqi olmayan bir xanam. Hacı Çələbi, xəmsə melikləri, Cavanşirlər mənə düşməndirlər. Mən özümü bu düşmənlərdən qorumaq üçün gərək möhkəm bir yerdə məskən salam. Buna görə də 1751-ci ildə Boyat qalasını dağıtdı və gəlib Ağdam yaxınlığında “Şah bulağı” adı ilə məhşur olan Tərkəkürtdə bir qalanın bünövrəsini qoydu. Pənah xan köçdükdən sonra Boyat qalası tamamilə dağıldı. Onun xarabalığı qaldı. Hal-hazırda qalanın divarları, su xəndəklərinin yeri məlumdur.

СУЛТАН ЙАВУЗ ВЯ ХЯТАИ

Тцркийя султаны Йавуз ешидир ки, Хятаи эянж олса да, бажарыглы dювлят башчысы кими böyük шющрят газаныb. Ону да юйрянир ки, Хятаи уахşı сятрянж (шащмат) ойнайандыr, азаркешдиr.

Йавуз карван дцзялдиб Тябризя эялир. Карвансарада эежяляйир вя бурада сятрянж ойuнуна башлайыр. Бундан хябяр тутан Хятаи dә gәlib онунла сятрянж ойнауır. Йавуз щяр дяфя шащмат эедишиндя шаща щцжум едир. Хятаи айаьа галхыб Йавузун гулаьындан çәkir вя дейир:

- Бир дя шаща щцжум етмя!

Ойунда Йавуз сяккиз кися гызыл удур. Лакин гызыллары адамларынын кюмяйи иля Хятаинин сарай диварларынын дибиня басдырыр.

Йавуз Тцркийяйя гайыдан кими гулаьына бир жцт гызыл кцпя (сырьа) дцзялтдирир вя щяр эцн ялини о кцпяляря тохундуруб дейир:

- О эянж щюкмдар Тцркийяйя щцжум едяжяк. Эцжц чатса, ялини бир дя гулагларыма узадажаг.

Бир дя хябяр тутур ки, Шащ Исмайылын абдаллары (дярвишляри) Анадолуда ат ойнадыр. Сивасдакы ялявиляри вя онларын

ягидя рящбярляри бякдашиляри юзцня тяряф чякиб. Йавуз сийасят ишлядир. Нев шящяриня эялир вя гулаьындакы гызыл кцпляри ачыб Щажы Вяли Бякдашинин мязары цстцня гойур, гулагларына ися кярпиждян дцзялдилмиш бекдаши кцпяси тахыр. О, бунунла Хятаинин архаландыьы ялявилярин дцшцнжясини дяйишир vә гцввяsіни зяифлядир.

ALLAHIN YAZISI

Günlərin bir günü şah Abbas vəziri ilə səyahətə çıxır. Şahın vəziri Allahverdi xan çox ağıllı, tədbirli, ürəyi açıq bir vəzir idi. Onlar xeyli yol gedib bir kəndə çatırlar. Axşam şahla vəzir bir qapını döyüb bir gecə qalmaq üçün yer istəyirlər. Ev yiyəsi qonaqları evə dəvət edir və onlara yaxşı qulluq göstərir. Ev yiyəsinin arvadı hamilə idi. Şahla vəzirə başqa bir otaqda yer salırlar. Qonaqlar yatmaq istəyəndə o biri otaqdan səs gəlir. O vaxtlar evin ortasında bir ayna əvəzinə baca olarmış. Xeyli vaxt keçir, şah görür ki, ağ paltarlı bir kişi əlində dəftər bacadan çıxmaq istəyir. Şah tez kişinin ayaqlarından tutub qoymur getməyə. Şah soruşur:

- Sən kimsən və bu evdə nə gəzirsən.

Kişi deyir:

- Mən yazı yazanam.

- De görüm bu uşağa nə yazırdın?

Yazdım ki, toy gecəsi əli gəlinin əlində olanda oğlan qeyb olacaq.

Şah deyir:

- Nə istəyirsən sənə verim, poz o yazını.

Ağ paltarlı adam deyir:

- Mən poza bilmərəm.

Sabaha qədər şah və vəzir yatmırlar. Səhər açılır, şah ev yiyəsini çağırıb ona razılıq edir və heç bir söz demir. Bircə onu deyir ki, nə vaxt oğluna toy etsən, məni də çağır, bax yadından çıxmasın ha.

Uşağın on səkkiz yaşı tamam olur. Kişi oğluna toy etmək istəyir və şahı da qonaq çağırır. Şah toya bir ay qabaq gəlir və ev yiyəsinə deyir:

- Mən bir otaq tikdirəcəm, ayna-baca qoymayacam, bir qapı bəsdir.

Oğlana toy edirlər. Şah otağa bir lampa, bir dəst yorğan-döşəkdən başqa heç nə qoymur. Bəylə gəlini otağa salıb qapıya on iki qarovulçu qoyurlar. Oğlan qızla şirin söhbət edəndə lampa qaralır, qız şüşəni götürür və hisi qoparıb yerə atır. Bu zaman oğlanla qız görür ki, his bir gözəl cücü oldu, qız cücünü əlinə götürüb oğlana atır,

oğlan isə qıza atır. Bir də görürlər ki, bu cücü gözəl bir heyvan oldu. Bəylə gəlin gülürlər. Birdən balaca heyvan böyük bir canavara dönür və oğlanı udub otaqda qeyb olur. Qız ağlayır, çığırır, özünü döyür. Bu zaman qarovulçular qapını qırıb evə daxil olurlar. Qız oğlanın qeyb olmağını necə varsa söyləyir. Camaat bu hadisəyə çox peşiman olur. O zaman Şah Abbas deyir ki, yazıya pozu yoxdur, tədbirə çarə.

SAVALAN ŞƏHƏRİ NİYƏ BATDI

Arazın o tayında Savalan dağı ən uca, əzəmətli dağdır. Vaxtilə bu şəhərin vadisində böyük bir şəhər yerləşirmiş. Allahın bu şəhər əhalisindən xoşu gəlməzmiş. Bu cür səfalı təbiətin dilbər guşəsindəki şəhərin əhalisi gecələr ağzı üstə yatarmış. Allahın onlara qəzəbi tutarmış.

- Mən onlara yaşıl çəmənlər, bağlar, bağat-lar, bir-birindən qiymətli çeşmələr bəxş etmişəm. Nə üçün onlar mənə arxalarını çeviriblər. Nə üçün üz tutub mənə dua etmirlər?

Lakin Allahı çıxılmaz vəziyyətdə qoyan bir qüvvə var imiş. Bu böyüklüyündə şəhər əhalisindən bir nurani kişi üzü yuxarı yatar, Allaha şükranlıq edərdi. Bu bir nəfərə görə Allah-təala düz 40 il həmin adamı gözləyir. Nəhayət, həmin kişidə üzünü çevirib ağzıaşağı yatır. Allah-təala həmin gün Savalan şəhərini alt-üst edir. Gözəl bir şəhər Allahın qəzəbindən yerin altında qalır.

АНА РЯЩМИ

Xan qızı Натяван оьлу Мещдигулу иля гызы Ханбикянин ялиндян тутуб сейря чыхмышды. Йал-йамаъын тамашасындан доймаг олмурду. Гарлы гузейлярин аьлайан, эцллц эцнейлярин эцлян эцнляри иди. Булагларын, чайларын гэщ-гэщ чякян, уьунуб эедян анлары иди.

Бирдян онларын гаршысына бир атлы чыхды. Гуъаьында да бир ялик. Овчу тüфянэ-тапанчалы, йай-охлу, гылынъ-галханлы, dağгатарлы иди.

Атдан енди.

Натяваны йахшы таныйырды. Онун гязяллярини аз язбярлямямиш, кефинин кюк вахты дярялярдя-мешялярдя авазла аз охумамышды.

- Ханым, - деди, - бу эцнкц овум сизин гисмятиниздир.

Ушаглар ял-айаьы баьлы ялийя горха-горха йахынлашдылар, яллярини ещтийатла тохундурдулар. Илк тямасдан диксинян ялик тумара тез йатды, хошщалланды. Юлцм ващимяси йашлы эюзляриндян чякилди. ЧаЬалады, санки Натявандан имдад истяди, ону кюмяйя чаьырды: - Ял-голуму ач – деди. Мян дя анайам. Мян дя балаларымын йолларда галан щясрятли эюзляринин йашларыны гурутмаг истяйирям.

Натяван бахыб эюрдц ки, ана яликдир, сцд верян вахтыдыр. Овчуйа деди:

- Ялийин ял-айаьыны ач, балалары йолуну эюзляйир.

Овчу пярт олду, динмяди. Ушаглар анасынын ятяйиня сармашдылар:

- Йох, ана, - дедиляр, - гой евимизя апараг, биз ону сахламаг истяйирик.

Натяван чох деди, ушаглар аз ешитди. Айагларыны йеря дюйя-дюйя зар-зар зарыдылар, йалвардылар. Ана эюрдц ки,

ямрля, щюкмля ня ялийи онларын ялиндян ала биляъяк, ня дя балаларынын цряйини сындырмаı bacaracaq. Xan qızı oturdu. Ушагларын щярясини бир дизинин цстцня алыб онлара мараглы, тясирли бир ящвалат данышмаьа башлады:

- Инишилин сющбятидир. Сиз онда лап балаъа идиниз. Сизи йатыртмышдым. Бах, о даьын далына ашдым ки, гантяпяр чичяйи йыьым, эятириб бешийинизин башындан асым. Гантяпярин ятри ушаьын цзцня лаля рянэи эятирир. Ев-eşik бир щяфтя мцшkянбяр гохуйур… Вир дя эюрдцм мешядян бир дястя атлы чыхды. Атларыны чапдылар, ÿстцмц алдылар. Бармагларымда гызыл цзцкляр, биляйимдя билярзикляр, гулаьымда гиймятли сырьалар, бойнумда бойунбаьы, белимдя эцмцш кямяр варды. Бу гулдурлар мяни мешяйя апарыб юлдцрмяк истяуirдиляр. Сонра да даш-гашымы сойуб апараъагдылар. Ахы кясик баш дилсиз олар… Мяни хейли сцрцтлядиляр. Гулаьыма сизин сясиниз эялди. Еля билдим ойанмысыныз, мяни чаьырмысыныз, сизя щай вермямишям. Дартындым, гулдурларын ялиндян чыхдым. Юзцмц гайалардан ата-ата гачдым. Эялиб

эюрдцм сиз доьрудан да оyanmısınız. Siz istəyirdiniz ki, yetim qalasınız?

Ушагларын щяряси бир йандаn Натявана саrташдылар:

- Йох, ана, - дедиляр, - йох, - йох!…

Овчу ялийин ял-айаьыны ачыб бурахды. Ушаглар онун гачмаьына баха-баха севиндиляр.

XAN SARAYI

Bir gün Şəki xanı ustanı cağırıb deyir ki, elə bir saray tikdir ki, dünyada tayı-bərabəri olmasın. Usta da çox mahir imiş. O, şagirdləri ilə işə başlayır. Özü də əsil möcüzə yaradır. İkimərtəbəli sarayda bir dənə də mismar işlətmir. Bütün sarayın tikinti işini kirəc, torpaq, rəng, qum və yumurta sarısı ilə görür. Sarayın göz oxşayan incə şəbəkəsi, divarlarında məhəbbət və qəhrəmanlıq dastanlarından götürülmüş süjetli şəkilləri, şüşədən düzəldilmiş və günəş işığında bərq vuran künbəzləri doğurdan da, əsil sənət incisi idi.

Sarayın gözəlliyindən məmnun qalan xan ustadan soruşur:

-Bundan da yaxşı saray tikə bilərsənmi?

- Əlbəttə, ömür vəfa etsə tikərəm.

Ustanın səmimi şəkildə və qürurla dediyi sözlər onun ölümünə bais olur. Xan onun cavabından qəzəblənir, paxıllıq hissi, hökmranlıq hikkəsi coşur və deyir:

- Bəs niyə mənim sarayımı bundan daha yaxşı tikməmisən?! Sən nə cəsarətlə mənim sarayım üçün özünün bütün bacarığını sərf etməmisən?! İndi sənə göstərərəm.!

Xan əmr edir ki, nökərlər ustanın əllərini daldan bağlasınlar. Cəllad isə onun iki gözünü çıxarıb, xanın göstərişilə öz ovcuna basır. Usta ürəyi dağlana-dağlana saraydan çıxır. Yaratdığını görməyən usta öz dərdini, gözünün ağrısını unudur. Göz yaşı ürəyinə axır. O düşünür:

- Yox, xan, bu zülm yerdə qalmaz! Sən mənə mükafat əvəzinə nə verdin? Daşlar da bu haqsızlıqdan əriyib axar. Sənin sarayın, taxt-tacın uzun sürməyəcək!. Mənim naləm səni yandırıb məhv edəcəkdir!

Qoca usta inildəyə-inildəyə gedərkən, cavan bir oğlan onu görür və əlindən tutub, evinə gətirir.

Bir neçə gündən sonra ağrısı bir qədər azalan usta xana belə bir xəbər göndərir:

- Sən məni dünyada ən gözəl nemət olan görmək hüququndan məhrum etdin. Tarix hələ belə zülm görməyib. Ona görə etdin ki, yaratdığım saraya baxıb sevinməyim, iftixar hissi duymayım. Bundan yaxşısını yaratmayım. Sən dünyada ən

xəbis adamsan. Məni öldürsəydin bu əzabdan bir dəfəlik qurtarardım. Sən məni əbədi əzab çəkməyə məhkum etsən də, məni yaratdıqlarımdan zövq almaqdan məhrum edə bilməzsən. Mən xəyalımda qurduğum sarayı lap yaxşı "görürəm". Qoy paxıllıq, əclaflıq, qansızlıq sənə qalsın!

Bunu eşidən xan daha da qəzəblənir. Kor ustanı çağırtdırıb həyətdəki şabalıd ağacından asdırır. Qoy səsi birdəfəlik kəsilsin, - deyir:

Amma tarix qoca ustanı unutmadı. Zalım xanlar unudulub getdi. Qoca ustanın yaratdığı isə nadir sənət incisi kimi indi də qalmaqdadır.

AŞIQ ƏDƏBİYYATI RƏVAYƏTLƏRİ

APARDI SELLƏR SARANI

Ölüm qanadlarını Gülnarın üzərinə gərdiyi zaman o Soltanını yanına çağırıb gözlərindən öpdü:

- Mən gedirəm, əzizim, – dedi- günlərinə qəm qatma. Bu qoca dünya əzəldən belədir. Bilirəm evlənəcəksən, cavansan. Amma Saramdan muğayat ol. Qoyma ögey ana sitəmi çəksin. Əgər xoşbəxt olsa, qəbrimin üstünə gəl, mənə de.

Günlər keçdi Soltanın saçlarına dən düşdü. Lakin o evlənmədi. Kölnünü əziz Gülnarının tək yadigarına bağladı.

Saranın süd anası bir qoca ceyran oldu.Ata qızını kimsəyə tapşırmadı. Arxasına şəlləyib qoyun otardı, dağ güllərinin arasında yatırdı.

Sara çaylar arasında qaynayan durna gözlü bulaqlardan su içə-içə böyüdü, nazlı bir sona oldu. Dağlar onun gözəlliyinə heyran qaldı. Çiçəklər ona qibtə etdi. Aşıqlar hüsnünə dastan dedilər.Sorağı ellərə yayıldı. İgidlər dərdə düşdü. Ay dağlar arasından boylanaraq ona baxdı, məftun olub, vərəm tutdu. Günəş onu görməyə tələsdi, lakin rəngi saraldı, getdi. Soltanın dərdi qaçdı. Könlü güldü. Sara igidlərə yoldaş, quşlara sirdaş oldu. Cidirlarda ad açdı, ox atmaqda taysız oldu. Güneylərdə oturan oba qocaları ona baxaraq qənirsiz gözəldir, - dedilər. İgidlər vurğun idilər. Qız onlardan birini seçdi. Xançobana könül verdi. İgidlər alaçıq tikdilər. İçini pələng dəriləri ilə döşədilər. Aşıq çağırdılar, məclis qurdular. Xançobana toy etdilər. Günəşdən eşq əmən xoş günlər başladı.

Ay doğdu. El yaylağa köçdü.Xançoban sıldırım bir qaya başında oturub tütək çalırdı. Yamaca yayılmış qoyunlar başlarını sallayıb, onun kədərli üzünə solğun bir nur çiləyirdi. Qızın

yanağından mirvari dənələri yuvarlanırdı. Çoban çalırdı. Qız qolunu çobanın boynuna doladı, başını sinəsinə qoydu. Çoban soruşdu:

- Sənə nə olub, gülüm?

Qız başını qaldırdı, yana-yana sevgilisinə baxdı.

- Sən yaylağa gedirsən, əzizim, – dedi - bu ayrılıq mənə ağır gəlir. Elə bil ki, biz bir də görüşməyəcəyik.

Çoban güldü:

- Dərd çəkmə, gülüm, - dedi - sənə dağ gülləri ilə bəzənmiş gözəl əmliklər gətirəcəyəm.

Xançoban qoyunlarını dəstələyib yola düş-dü. Qız atası ilə Muğanda qaldı. Yay işləri görəcəkdilər, qızıl sünbüllər biçəcəkdilər. Lakin bir gün hava tutuldu, Günəş buludlar arasında gizləndi. Araz qan-qan, dedi.

Yadelli bir şah doğma yurda basqın etdi. Yolu Muğandan düşdü. Sular kənarında bir pəri gördü, atının başını çəkərək:

- Ey gözəl – dedi - kimin qızısan?

Sara qara gözlərini şaha zillədi. Qürurla –Atama Soltan deyirlər dedi. Şah əmr etdi Soltan gəldi. Şah ona müraciətlə:

- Mən sənin qızını özümə arvad etmək istəyirəm, - dedi.

Soltan ürəyindən vurulmuşa döndü.

- Ey şah! Onun yarı var!

Şah mərhəmət göstərdi:

- Mən səni dünya malından qane edərəm, kişi.

Soltan acı-acı güldü:

- Ey şah! Dünya malı şahlara lazımdır. Bizə bu azad çöllər də bəsdir.

Şah qəzəbindən titrədi . Qızı göstərib:

- Götürün! – dedi.

Yad əllər Muğan gözəlinin kəndərinə dolandı. Qızın dodaqlarından nahəganı bir səda qopdu.

- Ata!

Ata balası vurulmuş pələng kimi qıvrıldı. Çiyinlərindən odlu gürzələr süründü. Çiçəklərə od salan o yaralı səs bir də eşidildi:

- Ata!

Bu zaman göylər qeyzlə guruldadı. İldırımlar çaxaraq qoca dağın şiş təpəsini parçaladı. Sular qayalara çırpılaraq hiddətlə səsləndi. Dərələr uğuldadı, Muğan titrədi. Onun gözəli gedirdi.

Təbiətin qüdrətli səsi ataya qalibiyyət yolunu göstərdi. O, əlini qaldıraraq:

- Dayanın! – dedi - Şaha bir sözüm var.

Hamı bir an dayandı. Bu zaman ata balasını iki qolları arasına alaraq çaya tulladı.

Sular öz həmdəmini bağrına basıb sürətlə axdı. Ata şaha baxaraq, müdhiş bir təbəssümlə:

- Sözüm bu idi , ey şah! - dedi.

Günlər keçdi. Oba qızları dağlara tərəf uçan quşlara baxıb oxuyurdular:

Gedin deyin Xançobana,
Gəlməsin bu il Muğana.
Muğan batıbdır al qana,
Apardı sellər Saranı,
Bir uca boylu balanı.

ƏSLİ-KƏRƏM

Günlərin bir günü Ziyad xan vəziri Qara Keşişlə birlikdə məmləkəti yoxlamaq üçün səfərə çıxır. Onlar söhbət edə-edə yol ilə gedirlərmiş. Birdən onların gözü kolun ortasında bir almaya sataşır. Ziyad xan almanı götürmək istəyir. Qara Keşiş tez qılıncını siyirib almanı qılıncın ucunda götürür. Görür ki, almanın bir tərəfi elə bil ki, çıraqdır, qıpqırmızı. O biri tərəfi isə dümağdır. Almanı götürüb tən yarı bölür. Ağ tərəfini Ziyad xana verir, qırmızı tərəfini isə özü yeyir. O vaxta qədər nə Ziyad xanın, nə də Qara Keşişin övladı

yox imiş. Onlar almanı yeyirlər, sonra yola başlayırlar. Məmləkəti dolanıb, şəhərə qayıdırlar. Bu əhvalatdan bir müddət keçir. Günlərin bir günü Ziyad xanın bir oğlu, Qara Keşişin bir qızı olur. Uşaqların birinin adını Məryəm, birinin adını Mahmud qoyurlar. Ziyad xan Qara Keşişin qızını oğluna deyikli edir. Bundan bir müddət sonra uşaqlar təhsil alır, həddi-buluğa çatırlar. Ziyad xan oğluna toy etmək istədiyini Keşişə xəbər verir. Keşiş bir söz deməyib, möhlət istəyir. Ziyad xan ona möhlət verir.

Deyirlər ki, o vaxta qədər qızla oğlan bir-birini görməyiblərmiş. Həmin günlərdə Mahmud əlində tərlan ova gedirmiş. Birdən tərlan havaya qalxır, yaxınlıqda olan bir bağa uçur. Mahmud da tərlanın dalınca bağa keçir. Tərlan özünü bağda gəzən bir qızın qucağına verir. Mahmud qızı görüb ona aşiq olur və tərlanını istəyir. Qız Kərəm oğlan, Kərəm eylə quşunu al, - deyib tərlanı oğlana verir. Bu vaxtdan Mahmudun adı Kərəm qalır. Kərəm evə gəlib əhvalatı atasına söyləyir. Atası o, qızın Mahmudun deyiklisi olduğunu deyir. Qara Keşiş isə Ziyad xanın oğluna toy etmək istədiyini bilib, ailəsini də götürüb, başqa yerə köçür.

Mahmud Qara Keşişin Əslini qaçırtdığından xəbər tutur. Atasından izin alıb Əslinin

dalınca gedir. Çox yerləri gəzir. Əslini bir neçə dəfə tapır. Lakin Qara Keşiş bunların birləşməsinə hər vasitə ilə mane olur. O deyir ki, bu qızla oğlan bir almadan əmələ gəliblər, onların birləşməsi heç cür mümkün deyil.

Kərəmə Allah tərəfindən aşıqlıq verilir. O, gəzdiyi gözəllərinə söz qoşur, lakin Əslini heç cür yadından çıxara bilmir. Kərəm kimə baxırsa Əslini görür, kimə söz qoşursa, elə bilir ki, Əsliyə söz qoşur. Kərəm çox dolaşır, axırda gəlib bir məmləkətdə Əslini tapır. Lakin Kərəm qəm-qüssəyə düçar olduğu üçün allahdan ölüm istəyir. Elə bu vaxt Əsli Kərəmin gözünə görünür. Kərəm xan Əslini görüb, kədərlənir. Ah, çəkir. Onun ağzından bir qığılcım çıxıb canına düşür. Kərəm yanıb kül olur. Camaat bu nakam aşiqin külünü bir qaba yığıb, el qəbiristanlığında dəfn eləyirlər.

Əsli Kərəmin öldüyünü bilib ah-fəğan eləyir.

Гара Кешиш баша дцшцр ки, гызынын да агибяти Кярямин агибяти кими олаъаг. Она эюря дя Яслини щеч йана бурахмыр. Она эюз йетирмяк вя гуллуьунда дурмаг цчцн цч кяниз алыр. Кянизляря тапшырыр ки, пябада Яслини Кярямин гябринин цстцня гойасыныз.

Эцнлярин бир эцнц Ясли кянизляри иля

баьда эязирмиш, бирдян Кярям Яслинин йадына дцшцр. Ясли кянизляря гябиристанлыьа этмяк истядийини билдирир. Lakin kянизляр Яслийя atasının гябиристанлыьа этмяуі гадаьан етдийини хатырладырлар. Ясли щеч олмаса, узагдан да олса bеlə, Кярямин гябрини эюрмяк истядийини сюйляйир.

Гара Кешишин гадаьасындан, Яслинин арзусундан бир шей баша дцшмяйян кянизляр юз араларында мяслящятляширляр.

Биринъи кяниз:

- Ай гызлар, ня дейирсиниз, Яслини Кярямин мязары иля эюрцшдцрсяк, бир хатасы чыхмаз ки? Бирдян бядбяхт щадися баш веряр. Гара кешишин ялиндян гуртармарыг.

Икинъи кяниз:

- Мян бир сюз демяйя горхурам, юзцнцз билярсиниз.

Цчцнъц кяниз:

- Юлсям дя Яслинин арзусуну эюзцндя гоймарам. Бир дя ки, нядян горхурсунуз? Яслинин мящяббятиля алышыб-йанан, аьзындан од сачан Кярям щаны? Кярям мин илин юлцсцня гарышыб. Буз кими сойуг мязарын ня горхусу ола биляр?

Онлар гябиристанлыьа эялирляр. Ясли узагдан Кярямин гябрини таныйыр. Ону кянизляря эюстяриб дейир:

- Аман Аллащ! Кярямин гябри görün неъя йаныр? Бу алов Кярямин ешгинин аловудур. Бу ясрарянэиз, бу еъазкар алову дяфн етмяйя кимин эцъц чатар? Эюрцрсцнцзмц, гызлар, мязар неся шюляляр сачыр?

Кянизляр щейрятля бир-биринин цзцня бахырлар. Онлар Яслинин дяли олдуьуну зянн едирляр.

- Хейр, ханым, биз щеч ня эюрмцрцк. Гаршымыздакы Кярямин сойуг мязарыдыр.

- Сиз ня данышырсыныз, мяgяр этдикъя эцълянян, шиддятлянян мящяббятин аловуну эюрмцрсцнцз?

- Валлащ, эюрмцрцк. Сиз йанылырсыныз, Ясли ханым.

- Мян йанылырам? Инди сизя эюстярярям.

Ясли яйилиб йердян балаъа бир даш эютцрцб гябіря атыр. Даш башдашына дяйян кими гябірдян бир од гыьылъымы гопур. Даш гайыдыб Яслинин цстцня дцшцр. Ясли од алыр.

Xəbər Qara Keşişə çatır. Keşiş külü xalqın israrı ilə Kərəmin qəbri ilə yanaşı basdırmalı olur. Xalq iki nakam sevgilinin qəbiri üstündə ağlayırlar. Deyirlər, xalqın göz yaşlarından hər qəbirin üstündə bir qızılgül kolu bitir. Hər bahar

gələndə qızılgül qönçələnir, bir-birinə doğru can atır. Lakin Qara Keşiş qəbirlərin tən ortasında qaratikan kolu əkir. Güllər bir-birinə nə qədər can atsalar da, qaratikan kolu onların birləşməsinə mane olur.

XARIN ÖLSÜN, AY BÜLBÜL

Kərəm Əslinin bağındakı sərv ağacının dibinə gəlir. Əyilib bulaqdan su içmək istəyir. Onun tərlan quşu Kərəmin üstündə dövrə vurub bağdan çıxır. Tərlan gedir, Kərəm gedir. Qabaqda bir köç görünür. Kərəm soruşur ki, bu nə köçdür? Ona deyirlər ki, köç Qara Keşişin köçüdür. O Əslini götürüb bu vilayətdən qaçır. Kərəm çox yüyürür, karvana çata bilmir. Tavaxlı Gülazar bulağının yaxınlığındakı daşın üstündə oturub ah çəkib deyir:

Əzizinəm Gülazardan,
Yol gedər Gülazardan.
Ay bülbül, xarın ölsün,
Qoy qurtarsın gül azardan.

ОХУЙАН СЦНБЦЛЛЯР

Дядя Гасым якинчилик еляйирди. Бир dəfə онун беъярдийи буьда зямиси эюзял дян тутмушду. Бичиня аз галмышды. Дядя Гасым зямини эязирди. Бирдян ня эюрся йахшыдыr? Эюрдц ки, хырманбойu uzanan йерин буьдасы еля битиб ки, зяминин щеч bir йериндя беля долу сцнбцл йохдур. Щям дя кцляк сцнбцлляри тярпятдикъя cцnbüllər бир-бириня дяйиб сяслянир, sanki зцмзцмя иля охуйур.

Дядя Гасым аьыллы адам иди. Бу йерин сцнбцллярини бичиб айрыъа дярз баьлады, дюйдц, буьдасыны йуду, гурудуб ял дяйирманында цйцтдц, унундан да бир кюнбя биширди.

Сящяр кюнбяни эютцрцб зямийя йолланды. Яввял кюнбянин парасыны йеди. Эюрдц ки, гялби сюзля долuду, она бир шювг, чалыб-чаьырмаг щявяси эялди.

Эцнорта вахты иди. Дядя Гасым кюнбянин галаныны йемяк цчцн сцфряни ачды. Бу вахt йол иля бир лязэи эедирди. Лязэи чох аъмышды. Ондан чоряк истяди. Дядя Гасым лязэи гонаьыны да сцфряйя дявят еляди. Онлар сящярдян галмыш пара кюнбяни бирликдя йедиляр. Лязэи Ящмяд айрылыб эедяндя дя эюрдц ки, йаман щявяся

эялиб, синяси сюзля долуб, няся охумаг истяйир.

Арадан хейли кечди, Хястя Гасым Тябриз мащалында, лязэи Ящмяд дя Даьыстанда ад-сан чыхартды.

Вахт эялди ки, бунлар габаглашыб дейишмяли олдулар. Лязэи Ящмяд Дядя Гасымы танымайыб, беля бир байаты чякди:

Дядясян, дядя Гасым,
Йандыррам ода, Гасым.
Лязэи Ящмяд ялиндян,
Эедярсян Ƅада Гасым.

Дядя Гасым да байатыйа байаты иля ъаваб верди:

Ящмяд, далыn даьа вер,
Щирсиня гадаьа вер.
Гуртарсан Хястя Гасымдан,
Бир йе, беш садаьа вер.

Cavab олараг Хястя Гасым деди:

- Я лязэи, ня мейдан охуйурсан? Бир инсафын олсун, кюнбянин цч пайыны мян йемишям, бир пайыны сян. Ня юзцндян чыхырсан?

YƏHYA BƏY DILQƏM HAQQINDA RƏVAYƏT

Elin yaylaqda olan vaxtı Yəhya bəy Tovuza gedəsi olur. Sərvaz dağına çıxır, oradan Çeşməlini, Çeşməli-Güvəndiyi, Böyük Qışlaq, Qaradaş, Qandallar kəndlərini seyr edir. Sonra isə bir bulağın başında yatır. Yuxuda nurani dərviş çiçək yığmağa gələn qızlar arasında birisini barmağı ilə ona göstərib deyir:

- Onu sənə buta verdim, səni də ona...

Yəhya bəy hövlənk yuxudan oyanır və bir az aralıdakı qızların içərisində Telli xanımı görüb tanıyır. Özündən asılı olmayaraq, qızlara tərəf qaçır. Telli xanıma çatanda nitqi tutulur. Bir müddətdən sonra özünə gəlir və soruşur:

- Sizin adınız Tellidirmi?

- Bəli, Nəsib bəyin qızı Telli mənəm. Mən də sizi haradasa görmüşəm.

Yəhya bəy:

- Bəlkə məni burada görmüsən?

Telli:

- Elədir, – deyib başını utandığından sinəsinə əyir.

Telli Yəhya bəyin böyük təb sahibi olduğunu biləndən sonra deyir:

- Uzaqdan bizə qohum olan və təzə-təzə özündən söz qoşan Güvəndikli Əhməd var. Onunla əlaqə saxla, o, bu işdə yaxın köməkçin ola bilər.

Sevgililər çox həsrətlə bir-birindən ayrılır.

Dilqəm xeyli çətinlikdən sonra Güvəndikli Əhmədi axtarıb tapır. Onlar neçə ilin tanışı kimi görüşüb öpüşürlər. Gəzə-gəzə qarşıdakı Müsəlləh dağına çıxırlar. Yəhya bəy ayrılıb, Şəmkirə tərəf gedəndə Əsrik çayının sahilindəki bulağın başında onu yuxu tutur. Nurani dərviş yuxuda Yəhya bəyə deyir:

- Sən Sərviz dağının qibləgahındakı Şahdağının beşiyi sayılan Şah ocağını ziyarət etməmiş Telliyə elçi göndərmə! O ocağı ziyarət et, ondan xeyir-dua al! Yoxsa taleyinə bəd bir şey yazılar.

Yəhya bəy Nurani dərvişin dediklərini unudur, tələm-tələsik Telliyə elçi göndərir, alır və nişan taxır.

İkinci dəfə Nurani dərviş yuxuda Yəhya bəyə deyir:

- Birinci tapşırığımı unutdun. Olmaya-olmaya Tovuzun Ağdam kəndindəki Aldədə ocağını ziyarət etməmiş kəbin kəsdirəsən. Bax, sənə deyirəm, bu sənin alın yazındı, Yəhya bəy, təkrar səhv etmə.

Yəhya bəy yenə də hər şeyi unudur və münasib olmayan bir gündə Telli ilə kəbin kəsdirir.

Nurani dərviş üçüncü dəfə yuxusuna girir və deyir:

- Yəhya bəy, sənə son dəfə deyirəm, Həzrət Əlinin qılıncıyla çapdığı, Düldülün üstündən atlandığı Haçaqayanı (Qızıl qayanı) ziyarət etmədən toy vurdurma!

Yəhya bəy bu dəfə də səhv edir, Nurani dərvişin tapşırığını yerinə yetirmədən özünə toy vurdurur.

Yəhya bəylə Telli xanım şad-xürrəm yaşayırdılar. Bir gün Telli xanım qəribə bir yuxu gördü. Telli yuxuda dayaz bir çayda axan bələyə bələnmiş uşağın bələyinin dalınca qaçdı, yüyürdü tuta bilmədi. Telli xanım yuxuda qışqırdı: Yəhya bəy, qoyma, bələkdəki uşağı su apardı, onu tut!

Yəhya bəy Telli xanımın səsinə oyandı və soruşdu:

- Telli, su nəyi apardı?
- Bələyi?

- Nə bələk?
- Uşaq bələyini.

Telli xanım yuxuda gördüklərini həyəcanla Yəhya bəyə danışdı. Bundan çox əvvəl Yəhya bəy də öz yuxularını Telli xanıma danışmışdı. Yəhya bəy dedi:

- Allah özü qorusun, Telli xanım, əzəli sevinclə başlayan yuxuların aqibətini yaxşı görmürəm.

Telli xanım heyifslənə-heyifslənə dedi:

- Gərək sən o üç ziyarətgahın üçünü də ziyarət edəydin, xeyir-dua alaydın. Mən bu yuxuların sonunu heç yaxşı görmürəm.

Son yuxular ailəyə bədbinlik gətirmişdir. Qapıda qoyun sürüsü, mal naxırı, at ilxısı, bir yanda Kürün yaxasında əkin yerləri, bir yanda Gədəbəydə, Soyuqbulaq, Balçılı yaylaqları - ağ gün, ağ yaylaq hamısı var idi. Amma nə fayda, Yəhya bəylə, Telli xanım özlərini xoşbəxt bilmirdilər. Çünki züryətləri yox idi. O şirin, isti münasibətdən, şaqraq gülüşlərdən bir şey qalmamışdı.

Bir gün Yəhya bəylə Telli xanım bir gölün sahilində oturmuşdular. Göldə sonalar öz balaları ilə üzürdülər. Balaları üzdükcə sonalar sevincdən qanad çalırdılar. Tellini qəhər boğdu. Bu

mənzərə ona təsir etdi. Yəhya bəy bir də baxdı ki, Telli xanım yanında yoxdur.

Yəhya bəy xeyli aralıda olan bulağa gəldi. Telli xanım su səhəngini, başmaqlarını bulağın başında qoyub getmişdi. Yəhya bəy səhəngi tərpədəndə bir məktub gördü. Telli xanım yazırdı: - Yəhya bəy, səndən görmürəm, taleyimdən küsürəm. Bu boyda məhəbbətin qabağında Allah bizə bir övlad vermədi. Yenə də bu günahlar sənə bağlıdır. Ölənəcən qəlbimdəsən. Özüm harda olsam da, qəlbim səndədir. Yana-yana, qovrula-qovrula yaşayaq. Amma unutma, təsəlli tap ki, hər şeirin bir övladdır. Özünü övladsız hesab etmə. Hər necə olsa da, taleyin qisməti ilə barışmaq lazımdır.

SULDUZLU BAYRAM

Bayram adlı kasıb bir adam belə qərara gəlib ki, gedib bir mülkədar Hacıfərzalı ağadan kömək istəsin. Binəva Bayram qapını döyür. Bayıra çıxan Hacı Bayramı görüb soruşur ki, oğlan, nə səbəbə gəlibsən? Bayram cavabında deyir ki, Hacı bizim yerlərdə yaman bolluqdur. Otumuz çoxdur. Gəlmişəm ki, mənə qırx inək,

qırx at, qırx toyuq verəsən. Aparam kökəldəm, yaz da isə sənə çatdıram. Hacı razı olur. Bayramı içəri aparıb, əvvəl onu doydurur, sonra isə bir qədər də pul verib həmin heyvanları da qatır Bayramın qabağına ki, yaz da gəlib gətirərəm.

Bayram heyvanları evinə gətirir. Əvvəlcə toyuqları yeyir, sonra isə əl atıb inəklərə, qoyunlara və beləliklə hamısını qurtarır. Bayram Murov pişiyi kimi qızarır. Evini köçürdür başqa vilayətə. Bir neçə aydan sonra isə sazını da götürüb gəlir Hacıgilə. Hacı bunu yaxşı qarşılayır. De görüm, oğlum, heyvanlar necədir? Bayram deyir: Hacı əmi, heyvanları soruşma, dərisinə sığışmırlar.Hacı əmi qoy sazı alım əlimə. Hacı razı olur. Götürüb Bayram görək nə deyir:

Ey ağalar, gəlin deyək bu qışı,
Çönbələm tutduq, qırdıq toyuğu.
O, dərədə , bu dərədə qurduq oyuğu,
Bir tülkü yüz dənə səndər olub.

Hacı soruşur ki, Bayram onda toyuqlar qırılıb? Bayram deyir ki, yox, Hacı əmi, elə şey ola bilməz. Yadıma gəlib deyirəm. Qulaq as, inəklərin köklüyündən deyim.

Hacı mənə vermişdi qırx at,qırx qatır,
Yarısı şırnək, yarısı qotur.
Hamısı ki, tövlədə yan-yana yatır,
Öküzlər cabaha ilqar alıbdır.

Deyir və aradan çıxır. Hacı haray salır. Bayram qaçıb gedir. Hacı gəlir Bayramın evinə. Görür ki, heç bir bəşər yoxdur. Hacı kor-peşman qayıdır evinə. Məsələni açır öz arvadına deyir. Arvad isə ona töhmət verir ki, axmaq kişi sənin ağlın harada idi? Bir adama genəşməzlərmi ki, görüm nə deyirlər? Yoxlamamış atın dalına, qabağına keçmək olarmı? Bu neçə ayda onu yoxlamadın ki, lütdürmü, varlıdırmı, nə bilim bəlkə acın biri imiş. Sənin kimi axmaq adamın varını qoy elə kasıb-kusub yesın. Mən səndən çıxıram. Oturmuram, mənim kağızımı ver. Uşağım yox, zadım yox. Mənim kağızımı ver. Hacı bu işə təəcüb edir ki, mən niyə arvada demədim? Öz əlimlə öz evimi yıxdım, indi arvad da gedəcək. Hacı kor-peşman arvadının kağızını verir. Arvad isə bütün variyətini götürüb evdən gedir. Az gedir çox gedir soruşa-soruşa gəlib Bayramı tapır, deyir ki, oğlan mən kasıb tərəfiyəm. Oğlan, gəl məni al, bəlkə Allah bizə bir oğul verə, qayıdıb Hacının mülkünə özümüz sahib olarıq. Əgər Hacının mülkünə yiyələnsən

gərək o var ilə bir məktəb tikdirərsən. Qoy millət oxusun və elmlənsin. Bayram isə bu fikrə gəlib deyir ki, mən o sözə razıyam, ancaq qorxuram ki, sənin qohum-qardaşların məni itirərlər. Çünki onlar Hacının xatirini üstün tuturlar. O haqda mən qalmışam naçar. Arvad deyir ki, sən o haqda fikir etmə, o işin planını mən bilirəm. Tədbir görərəm və həmin puldan sənin üçün bir tükən tərtib edərəm sonra isə məsələni böyük qardaşıma danışıram, o özü razı olar. Çünki, qardaşım həmişə Hacını töhmətləndirirdi ki, bu varı bu qədər yığmağın mənası nədir. Var insanın düşmənidir. Bu var vasitəsi ilə xəstəxana təşkil et, qoy millət kor qalmasın. Bu haqda qardaşım ilə onun işi sarımırdı, həmişə dalaşırdılar. İndi isə qardaşım eşitsə ki, sən onun başına bu kələyi gətiribsən və mənə də sahib olubsan, ümidvaram ki, qardaşım səni başının üstə saxlayar. Qardaşım kasıb ailədən olub, o, belə işi göydə gəzərdi ki, tapdı. Indi daha razı olar əl-ələ verib Hacıfərzəli ağanın yurduna özümüz əyləşib həmin dövlətlə məktəbxana, xəstəxana təşkil edərik və balalarımız isə orada elmlənər, mədəniləşərlər.

ГАРАЪА ЧОБАНЫН ЧЯТЯН ЕВИ

Беля сюйляйирляр ки, бир эцн Гараъа Чобан юз арвады иля отуруб дярдляширмиш. Арвады Гараъа Чобана дейир: - Мяня еля бир ев тикдир ки, ичяридян баханда чюл эюрünsün, анъаг чюлдян баханда ичяри эюрцнмясин. Гараъа Чобан арвадынын арзусуну йериня йетирмяйя сюз верир.

Гараъа Чобан арвадындан айрылыб чох фикирляшир. Гарьыны эюряндя чятян щюрмяк йадына дцшцр. Гарьынын назик щиссясиндян чятян щюрцр.

Арвады дейир:

- Ящсян, Гараъа Чобан, мян еля билирдим ки, сян голунун эцъцня эцвяниб сал гайалардан ев тикяъяксян. Аьлын голундан эцълц чыхды.

Гараъа Чобан cavab verir:

- Арвад, яввяла, бу чятян евля сянин истядийиня ямял етмишям, ичяридян баханда чюл эюрсянир, чюлдян баханда ичяри эюрсянмир. Икинъиsi, ев ращатлыгдан башга исмят пярдясидир. Цчцнъцсц, гарьыдан ишыг вар, онунла гурулан евдя нур, ишыг олар. Дюрдцнъцсц, чятян евин щавасы тямиздир, орада йашайан адам хястялик билмяз. Бешинъisi, чятян ев йцнэцлдцр, кючяриляр цчцн беля евин явязи йохдур.

Еля о вахтдан да чятян иъад олунду. Кючяри тайфалар алаçыьын йаныны тутмаг цчцн щазырда чятяндян истифадя едирляр.

UĞUZUN TƏƏCCÜBÜ

Çox qədim zamanlarda yer üzündə uğuz adlanan və həddindən artıq hündür boylu insanlar yaşayırmış. Bu insanların ən kiçiyinin boyu ən hündür ağaclardan belə uca imiş. Uğuzların özləri kimi atları, qoyunları, mal-qaraları da iri və yekə idi.

Bu uğuzlardan ikisi də Qafqaz dağlarında məskunlaşmışdı. Bunların biri ana uğuz, biri isə oğul uğuz imiş. Ana və bala, hər ikisi burada xoşbəxt və şad-xürrəm yaşayırlarmış.

Günlərin birində oğul uğuz ova çıxarkən yolda özünə oxşayan, balaca boylu bir insan tapır. O, təəccüblənərək bunu anasına göstərməyi qət edir və həmin dəqiqə də ovdan qayıdır. Evə gəlir və bu gün balaca bir insan tapdığını anasına söyləyir. Anası tapılan balaca insanı görərkən deyir:

- Sən hələ bunu tanımırsan? Oğlum, bu bizim gələcək nəslin insanlarındandır.

Oğul uğuz anasına inanmayaraq təəccüblə onun üzünə baxır.

- Yəni bunlar dolana biləcəklər?

Anası isə oğluna:

- Boylarının belə balaca olmasına fikir vermə, sən onun ağlını sına.

Oğul uğuz fikirləşərək öz-özünə deyir:

- Yaxşı, indi mən ona bir torba arpa verəcəyəm. Aparsın atın başına keçirsin. Görüm bunu bacara biləcəkmi?

Uğuz belə də edir. Torbanı tapdığı adama verərək başa salır ki, atı yemləmək lazımdır. Balaca adam dinməz torbanı götürür və atın yanına gedir.

Ana və bala bacadan baxaraq onun necə hərəkət edəcəyini izləyirlər. O, ata yaxınlaşır və atı səsləyir. At yem torbasını görərkən, başını torbaya tərəf əyir. Elə bu zaman kiçik adam torbanı cəld atın başına keçirir.

Oğul uğuz anasına tərəf çevrilərək:

- Doğrudan da siz haqlısınız. Bunlarda həm cürət, həm də ağıl vardır.

Anası isə başı ilə onun sözünü təsdiqləyir.

- Oğlum, zaman keçəcək gördüyümüz bu cansıxıcı həyat bunların əli ilə çəmənzara çevriləcək. Hər yerdə həyat qaynayacaq, təbiət

də güləcək. Onlardakı ağıl, cürət, qəhrəmanlıq indiki dünyanın simasını kökündən dəyişdirəcək.

Anasının bu sözlərindən sonra oğul uğuz məna dolu baxışları ilə tapdığı insanı xeyli süzür.

NAĞILVARİ RƏVAYƏTLƏR

KƏLLƏNİN RƏVAYƏTİ

Bir vəzir yol ilə gedirdi. Görür ki, çayda bir kəllə deyir: - Qırx qan eyləmişəm, qırx birincini də eyləyəcəm”. Vəzir kəlləni evinə aparıb çox yumşaq döyür. Bir bankaya doldurub, ağzını bağlayır. Bir gün vəzirlə arvadı evdə olmayan vaxt vəzirin qızı sancılanır. Qız düşünür ki, görüm dədəmin evdə dərmanı varmı? O kəlləni ki, vəzir döyüb bankaya qoymuşdu, qız ondan bir qaşıq yeyir və sancısı kəsir. Lakin qızın bu

kəllədən bir qaşıq yeməsiylə boyuna uşaq düşür. İllər keçir , uşaq gəlib olur 14 yaşında.

Bir kasıb balıq tutmaq üçün dəryaya gedib tor atır. Onun toruna bir cüt göyçək balıq çıxır. Kasıb evə gəlib deyir ki, ay arvad, bu balıqları aparaq padşahın qabağına qoyaq, bəlkə bizə bir az pul bağışlaya. O, balıqları aparıb padşahın qabağına qoyur. Padşah balıqlara baxıb, deyir:

- Ay arvad, bunlara bax, gör, necə göyçək balıqlardı.

Arvad gəlib, balıqlara baxır və üzünü yana çevirib deyir:

- Ay kişi, bunlar naməhrəmdir,

Arvad belə deyəndə balıqlardan biri gülür. Padşah vəziri çağırıb deyir:

- Ay vəzir, sənə 40 gün möhlət verirəm bu balıq niyə gülüb onu tap.

- Vəzir 39 gün dolanır, lakin bu sirri tapa bilmir, qırxıncı gün evə gəlir. Vəziri dilxor halda görən nəvəsi deyir: - Baba, sirri mən tapmışam, məni padşahın yanına apar cavab verim. Vəzir deyir: - Ay uşaq, sonra bilməzsən məni bədtufan edərsən, ikimizi də öldürər, heç olmazsa qoy birimizi öldürsün.

Uşaq əl çəkmir və durub padşahın yanına gedir. Padşah deyir ki, oğlum, buyur görüm, bu balıq nəyə gülüb?. Uşaq deyir: - Ey

qibleyi-aləm, bunu xəbər alma, bunun dalı qorxuludu.

Lakin padşah əl çəkmir. Oğlan deyir:

- Balıq düşünür ki, mən naməhrəm hesab edilirəm, ancaq özü o biri evdə 40 oğlan saxlayır onlar naməhrəm olmayır. Padşah əmr verir, evin dörd yanını qoşun bürüsün. Beləcə 40 lotular da, arvad da tutulub öldürülür. Kəllənin dediyi söz düz çıxır. Kəllə 41-ci qanı eyləyir.

GÜLƏNDAM

Əsrik kəndində Gülsənəm adlı bir qarı, onun da Məhəmməd adlı bir oğlu var idi. Qarı qapılarda paltar yumaqla oğlunu bir təhər dolandırırdı. Məhəmməd böyüyəndə qarı onu tacirlərin yanına qoşur.

Bir gün tacirlər parça satmağa gedirlər. Məhəmmədi də dəvələrin yanında qoyurlar ki, sən də burada sat. Məhəmməd 100 tümənlik parça satmışdı ki, o görür ki, bir əsgər bir nəfər adamı döyə-döyə gətirir. Məhəmməd onlara tərəf

gedir, 100 tümən pul verib həmin adamı alır. Tacirlər Məhəmmədin bu işini görüb onu qovurlar. Məhəmməd ağlayır. Onun ağlaması qara qula təsir edir. Onu qaldırıb şəhərə tərəf aparır. Şəhərdə boş bir otaq tapıb, bir müddət orada yaşayırlar. Bir gecə Məhəmməd yatmayıb qulu gözləyir. Görür ki, qul gəlib soyundu və yerə uzandı. Baxır ki, o qızdır. Oğlan əyilib onun üzündən busə alır. Bu vaxt qız yerindən qalxır və oğlanı öldürmək istəyir. Məhəmməd yalvarır. Məhəmmədin onu xilas etdiyini nəzərə alan qız da ona dəymir. Məhəmmədə tapşırır ki, səhər bir molla gətirib kəbin kəsdirirsən. Oğlan elə də edir.

Deyilənə görə həmin qız padşah qızı Güləndam imiş. Başqa bir padşah onun atasını öldürdüyü üçün qız kişi paltarında əsir düşmüşdü.

DAĞ YUNİSİN XƏZİNƏSİ

Padşah bir gün nökərini yanına çağırıb ona Dağ Yunisin xəzinəsini tapmağı tapşırır. Nökər hər yanı gəzib dolanır, lakin bu xəzinəni tapa

bilmir. Nəhayət, kor-peşiman evinə qayıdır. O, axşam yuxuda görür ki, bir nurani kişi ona deyir:

- Sən bu xəzinənin yerini, ancaq sizin kəddə yaşayan 3 qardaşdan öyrənə bilərsən. Nökər o qardaşların yanına getməyi qərara alır və ən kiçik qardaşın yanına gəlir. Lakin nökərin qarşısına kiçik qardaşın arvadı çıxır və ona cavab verməyib, çəmkirir. Nökər görür ki, kiçik qardaşın beli bükülüb, artıq tamam qocalıbdır. O, kor-peşiman ortancıl qardaşın yanına gedir. Bunun arvadı da nökərə qışqırır. Ortancıl qardaş kiçik qardaşından lap qoca idi. Nökər nəhayət ən böyük qardaşın yanına gəlir. Onu böyük qardaşın arvadı çox mehribanlıqla qarşılayır. Nökər içəri daxil olur və onu heyrət bürüyür. Ən boyük qardaş cavan oğlana oxşayırdı. Nökər söhbət zamanı onun cavan qalmasının səbəbini soruşduqda, böyük qardaş belə cavab verir:

- Kiçik qardaşlarımı vaxtından əvvəl qocaldan onların arvadlarının acı dilləridir. Məni cavan saxlayan isə arvadımın mehribanlığı və şirin dilir.

Nökər gəlişinin səbəbini deyir və böyük qardaş cavab verir:

- Sən gedib padşaha deyərsən ki, nə qədər mal-qoyunu varsa hamısını dağın başından töksün . Bu vaxt 300 il yaşamış, bir quzğun gəlib

onları yeyəcək, sonra isə bir dağın başına qonacaqdır. O hansı dağa qonsa, elə Dağ Yunusun xəzinəsi həmin dağın başında olacaqdır.

Padşah belə də edir, bütün mal-qoyununu dağın başından tökür. Quzğun gəlib yeyir, doyur və uçub bir dağın başına qonur. Dağ Yunusunun xəzinəsi elə həmin dağın başından da tapılır.

CAHARGAH

Qədim zamanlarda bir alim yaşayırdı. O, öz gözəl əməlləri ilə xalqın rəğbətini qazanmışdı.

Alimin sorağı Kənan hökmdarına da çatır. O, alimi sarayına cəlb etmək məqsədi ilə yanına çağırır və bu barədə alimin rəyini soruşur. Alim isə ona deyir ki, möhlət ver fikirləşim. Hökmdar alimə qırx gün möhlət verir.

Möhlət vaxtı yetişəndə alim saraya gəlir və hökmdara deyir:

- Ali hökmdar, sizin saray üçün daha dərin və dərrəkali alim lazımdır. Mən isə onların səviyyəsində dayana bilmərəm.

Alim saraydan evə qayıdır. O, xalqdan ayrılmaq istəmirdi. Öz xeyirxah işləri ilə xalqa daim kömək etmək fikrində idi.

Alim gedəndən sonra hökmdar vəzirini çağırır və alimin öldürülməsi üçün əmr verir. Lakin əvvəlcə onu xalqın gözündən salmaq, sonra isə dar ağacına çıxarmaq fikrində olur. Əks təqdirdə bu xalqın narazılığına səbəb olar.

Vəzir çətin suallarla alimi xalqın nəzərindən salmalı idi. O, alimə veriləcək sualları hazırlamaq üçün hökmdardan 3 gün möhlət istəyir. 3 gün keçdikdən sonra suallar hazır olur. Hökmdar adamları meydana toplayır. Alimi də bura çağırırlar. Hər şey hazır olur. Alim təmkinlə hökmdarı dinləyir.

Hökmdar alimə deyir:

- Sən öz alimliyinlə xalqı aldadırsan. Sən heç də alim deyilsən. Sənə vəzirim 3 sual hazırlayıb, sən bu suallara cavab versən alimliyini sübut etmiş olacaqsan.

Ətrafdan xalqın narazılıq səsləri ucalır.

Alim cürətlə deyir:

- Buyurun, suallarınızı verin.

Hökmdar vəzirinə göz basır. Vəzir sualı verir:

- Ulu dağın başından buraxılmış bir qöz Zümzümə bulağına qədər neçə dəfə fırlanır?

Alim gülə-gülə deyir:

- Mən sualın cavabını vermək üçün hazıram. Siz isə Ulu dağdan Zümzümə bulağına qədər

olan yolun nə qədər olduğunu, dağın mailliyini, bir də qozun həcmini söyləyin.

Uduzmuş hökmdar və onun adamları, bədbinləşirlər, narahat olurlar.

Adamlar alimi alqışlayırlar. Alim evə yollanır. Lakin dostları onu evə getməyə qoymur və karvanla başqa ölkəyə yola salırlar. Onlar yaxşı bilirlər ki, hökmdar bu heyfi alimdən çıxaracaqdır.

Karvandakı hər bir dəvənin boynunda bir zınqrov var idi. Alim karvan başçısına - sarvana bildirrir ki, əgər onun təklifini yerinə yetirərsə, onlar ilə səfərə çıxmağa hazırdır. Karvan başçısı onun nə təklif irəli sürdüyünü soruşur. Alim xahiş edir ki, dəvələrin boynundakı zınqrovların yerini dəyişməyə icazə versin. Karvan başçısı alimin təklifinə canla-başla razı olduğunu bildirir.

Alim zınqrovları dəvələrin boynundan elə asır ki, dəvə hər addım atanda, sanki mizrab bir neçə telə dəyir. Zınqrovlar səsləndikcə onlardan ucalan musiqili səslər dalğa-dalğa ətrafa yayılır. Hamı alimin bu məharətinə məftun olur, ona hörmət bəsləyir.

Gecə öz yuvalarına çəkilən quşlar belə, qaranlıq olmasına baxmayaraq karvanın üzəri ilə uçurlar. Bu musiqinin səsindən, onun dalğasın-

dan hətta ağacların yarpaqları rəqsə gəlir, güllər oynağan gəlinlər tək boyunlarını bükürlər.

Hökmdar isə sarayına çatan kimi alimin hüzuruna gətirilməsini tələb edir. Lakin alimi nə qədər axtarırlarsa da, tapa bilmirlər.

Hökmdar bir bölük dəstəni karvanın dalınca göndərir.

Dəstə karvana yetişəndə eşitdiklərini gözəl musiqi səsinin vurğunu olurlar. Belə bir məharətli alimi zalım hökmdarın caynağına verməyi rəva bilmirlər. Dəvələrin yerişi ilə zınqırovlardan çıxan musiqi səsləri alimi aparmağa gələn dəstəni də arxasınca sürükləyir.

Birdən dəstə yatmışlar ayılan kimi ayılıb görürlər ki, artıq başqa ölkənin ərazisindədirlər. Artıq alimin güclə aparılmasının mümkün olmadığını görüb əliboş geri qayıdırlar.

Alim zəkasının yaratdığı bu musiqi cahargahın ilk rüşeyimi olmuşdur. Sonra çalğıçılar, xanəndələr bu səsləri inkişaf etdirərək indiki "Cahargah" səviyyəsinə qaldırmışlar.

KÜNDƏNİN BİRİNİ KƏS TABAĞA TULLA

Bir cavan oğlan, onun da qoca bir anası varmış. Bir gün oğlan bulağın başında bir qıza rast gəlir və onu anasının yanına gətirir. Anası bu qızı oğluna ad edir. Toydan 1-2 gün keçmiş qarı ölür. Adamlar onların evinə toplaşır. Bu zaman gəlin yükün üstünə çıxır və bərkdən gülür.

Səhəri arvadı basdırmağa aparan zaman onun tabutunun qabağından 1 ələk və bir dənə çarıq asıldığını görürlər. Arxadan gələn gəlin yenə bərkdən gülür.

Evə qayıdan oğlan içəri girəndə görür ki, arvadı 1 tavaq xəmir yoğurur. Oğlan soruşur:

- De görüm, anan ölən zaman və dünən anamı basdırmağa aparanda niyə gülürdün?

Gəlin nə qədər təkid edirsə gəl bunu soruşma, oğlan yenə də inadından dönmür.

Axırda gəlin deyir:

- Mən gəlin donuna girmiş bir mələyəm ki, sizə bərəkət gətirmək üçün gəlmişəm. Birinci ona görə güldüm ki, əzrayil qılıncını çəkib ananın boğazını kəsmək istəyəndə qılıncı əlindən alıb yükün üstünə çıxdım və güldüm ki, anan ölməyəcək. Amma arvadlar mənə hirslənəndə əzrayıl qılıncı mənim əlimdən aldı. İkinci ona görə güldüm ki, anan nə qədər yaxşılıqlar etmiş olsa da etdiyi yaxşılıqların hamısı bunların yanında 1 ələk, bir də cırıq çarıq qədər görünür.

Bunu deyib gəlin yox olur.Oğlan nə qədər axtarırsa onu tapa bilmir.

Artıq yenidən mələk donuna girmiş gəlin fikirləşir ki, bu kündələri heç kim qurtara bilməyəcək və heç bir bərəkəti qalmayacaq. Ona görə də başını bacadan çıxarır və deyir:

- Kündədən kəs tavağa tulla.

Elə o vaxtdan tavada bərəkət qalsın, - deyə belə deyirlər.

GÜLƏNDƏ GÜLLƏR AÇAR

Biri var idi biri yox idi. Məsud adında bir kömürçü, onun da yeddi qızı var idi. Lakin onun heç oğlu olmurmuş. Kömürçünün arvadı yenə hamilə imiş. O, düşünür ki, onsuz da yenə də qızım olacaq. Mən 8-ci qıza necə baxım? Heç olmasa oğlum olsa mənə kömək edər. O, bir gün arvadını götürüb meşəyə gedir. Deyir ki, sən burada pencər yığ, mən də gedim quru odun yarım gətirim. Arvadını meşənin dərinliyində qoyub gedir. Arvad az gözləyir, çox gözləyir görür ki, kişi gəlmir. Lakin uzaqda tıqqıltı səsi

eşidilir. Arvad səs gələn tərəfə gedir və görür ki, kişi odun parçasını bir ağaca bağlayıb və yel əsdikcə odun ağaca dəyib səs çıxarır. O, artıq bilir ki, Məsud onu meşədə qoyub gedib. Arvadı meşədə qalası olur və meyvə, ağac kökləri ilə dolanır. Bu minvalla 7 gün keçir. Arvad hamiləliyini yerə qoyur. Onun gözəl bir qızı olur. Cinlər şahzadəsi təsadüfən bu meşə üzərindən uçur. O, bir arvadın çılpaq bir uşağı qucağına alaraq ağladığını görür. Şahzadə kənizlərinin birinə əmr edir ki, arvadın yanına getsinlər və onun nə üçün ağladığını öyrənsinlər. Kəniz gəlir və arvad bütün olanları danışır. Kəniz uçub şahzadənin yanına qayıdır. Şahzadə kənizi dinləyib onunla bərabər arvadın yanına gəlir, uşağı alıb yorğana bükür və deyir.

- Mən bu gözəl qızın adını Güləndə üzündə güllər açar qoyuram. Qoy həmişə o güləndə güllər, çiçəklər açsın və hər gecə yatanda başının altında bir kisə qızıl olsun. Kənizlər arvada meyvə və başqa yemək azuqəsi verib gedirlər.

Məsud iki həftədən sonra meşəyə qayıdır. O, elə fikirləşir ki, artıq arvadı ölübdür. Heç olmasa yazığın sümüklərini yığıb basdırsın. Məsud arvadını qoyduğu yerə gəlir və təəccübündən yerində donub qalır. Arvadı da onu

görür. Ona görə də Məsud artıq geri qayıda bilmir. O, uşağı arvadından alıb deyir.

- Əzizim, neçə vaxt idi ki, meşədə azıb qalmışdım. Yolu nə qədər axtardım tapa bilmədim.

O, uşağın qız və ya oğlan olduğunu soruşdu. Arvadı cavab verdi ki, qızdır. Məsud bundan çox kədərləndi. Lakin qızılları görəndə çox sevinir və arvadını da götürüb evinə gedir.

Kişi bu qızıllarla dəniz kənarında səkkiz mərtəbəli ev tikdirir. Ən üst mərtəbədə Güləndə Güllər Açar yaşayır. Beləcə illər keçir. Artıq Güləndə güllər açarın 18 yaşı olur. O artıq yetgin gözəl bir qız olur.

Bir gün Hind Padişahının oğlu Yusif atını suvarmaq üçün dəniz kənarına gəlir. O, atını suvardığı vaxt görür ki, at su içmir. Şahzadə suya yaxınlaşanda gözəl bir qızın əksinin suya düşdüyünü görür. O, başını qaldırıb pəncərə qarşısındakı qıza baxır və bir könüldən, min könülə ona vurulur. Bu qız Güləndə Güllər Açar idi. Şahzadə atını minərək saraya gedir və atasına bildirir ki, filan yerdə bir qız gördüm və bir könüldən, min könülə ona vuruldum. Gərək onu mənə alasınız. Padşah vəzirini yanina çağırır və oğlu dediyi yerdəki qızı alıb gətirməyi əmr edir.

Vəzir Məsudun evinə gəlir və qızını şahın oğluna verməyi istəyir. Məsud isə cavabında deyir:

- Mənim o qızdan başqa daha 7 qızım var. Onlardan hansını istəyirsiniz Şahzadə üçün aparın. Lakin mən kiçik qızı vermək istəmirəm.

Vəzir əhvalatı Padşaha danışır. Bunu eşidən Yusifin rəngi saralır, özündən gedir və xəstələnir. Güləndəgülləraçar da Şahzadəyə vurulmuşdu. Şah isə oğlunun xəstələndiyini eşidib çox kədərlənir. Ona görə də özü kömürçünün evinə gedir. Məsud Padşaha da Vəzirə dediyi sözləri söyləyir. Lakin kiçik qız gələrək deyir ki, atacan, mən Şahzadəni dəniz kənarında görərkən onu sevdim. Mən ona gedəcəyəm. Padşah qızın dediklərini eşidtdikdə çox sevinir. O, saraya gedib toy tədarükündə olur. Padşah 40 gün 40 gecə toy edir. Gəlini atasının evindən çıxarkən Məsud Yusifin alnından öpüb deyir:

- Oğul mənim qızımı qoyma kədərlənsin. Qoy həmişə gülüb, sevinsin. O, axı güləndə hər yan gül açır və hər gecə yatanda yastığının altında bir kisə qızıl olur.

Toy gecəsi qızın yengəsi bibisi ilə bibisi qızı idi. Güləndəgülləraçarın bibisi qızı çox çirkin idi. Ona görə də bibisi ilə, bibisi qızının ona paxıllığı tutur. Qızın bibisi çox hiyləgər idi. O, yolda yeməyə gəlinə çoxlu duzlu balıq və

şorba verir. Bir qədərdən sonra qız su istəyir. Bibisi deyir:

- Ey dünya gözəli, biz suyu iki ala gözə veririk, indi yalnız sən gözlərinin bahasına su alıb içə bilərsən. Güləndəgülləraçar bibisinə çox yalvarır, lakin bibisi onun dediklərindən dönmür. Qız su yolunda gözlərini verməyə razı olur. Bu alçaq qadın onun gözlərini oyub çıxarır. Bütün gəlinlik zinyətini, paltarlarını soyundurur və çıxardığı gözlərini qıza verərək onu faytondan yerə atdırır. Güləndəgülləraçar burada qalsın, indi görək bu ifritə arvad və qızı necə oldular.

Bu alçaq arvad tez gəlin paltarını öz çirkin qızına geyindirir və qızın üzünə yüz zinyət vurur. Lakin Şahzadə qızı görərkən öz-özünə deyir:
- Ey dili-qafil, mən bu qızı görəndə belə deyildi, indi niyə çirkinləşib. O, bu sözləri qıza dedikdə, qız özünü itirmir və tez cavab verir ki,indi yorğunam üç gündü ki, yol gəlmişik. Üzüm toza batıb.

Bəli, gün keçir, ay ötür. Lakin qız da heç bir dəyişiklik olmur. Bunlar burada qalsın deyək Güləndəgülləraçardan.

Güləndəgülləraçar yolun ortasında uzanıb zarıyır, inildəyirdi. Bir qoca kişi də buradan keçirdi. Görür ki, səs gəlir. O, səs gələn səmtə gedir və baxır ki, gözəl bir qız yolda uzanıb

inildəyir. Kişi görür ki, qızın gözləri ovcundadır. O bu gözləri götürüb qızın bəbəklərinə qoyur və onu məscidə gətirir, özü isə evinə qayıdır. Hər gün səhər qıza yemək aparır və onu yedizdirirdi. Beləcə günlər keçir. Bir gün kişi yenə də qızı yedizdirərkən yastıq qızın başının altından sürüşüb yerə düşür. Kişi yastığın altında çoxlu qızıl torbası görür və təəccüblənir. O, qıza əhvalatı danışır. Qız gülümsəyir. Bu vaxt kişi görür ki, hər yerdə güllər açmağa başladı. Bu işə qoca lap məəttəl qalır. Bu əhvalatı qızdan soruşduqda qız heç bir cavab vermir və yalnız deyir ki, atacan, bu güldən bir neçə dəstə bağla və padşahın sarayı qarşısında sat. Qoca bu güldən bir neçə dəstə bağlayır və sarayın qarşısında satmağa gedir. Şahzadənin arvadı eyvandan həyətə baxırmış. Görür bir qoca kişi əlində bir neçə gül dəstəsi satır. Tez qocanı yanına çağırıb ona 2 qızıl verir və gülləri ondan alır. Kişi qızılları alıb evinə gəlməkdə olsun sizə şahzadədən deyim.

Şahzadə çox kədərli idi. O fikirləşir ki, artıq mən arvadımı iki aydan çoxdur ki, gətirmişəm, o gündə azı neçə dəfə gülüb ancaq heç bir vaxt güllər açmayıb, nə də yastığın altında qızıl olmayıb.

Yusif bu fikirdə ikən arvadı gülə-gülə onun qarşısına çıxır və ərinə deyir.

- Əzizim, bax, gör bu gün güldüm nə qədər gül açdı.

Şahzadə bu işə lap mat qalır. O artıq inanır ki, bu həqiqətən onun gördüyü qızdır. Lakin yenə də fikirli gəzir. Bir gün o məscidə Allaha itaətə gəlir. Bu vaxt görür ki, burada gözəl bir qız uzanıb. Şahzadə qıza vurulur və hər gün məscidə gəlir. Bəli, o, bu gözəl qızla bir ilə kimi yaşayır. Onların gözəl bir oğlanları olur. Şahzadə hər gün gəlib bu gözəl qızla söhbət edər, oğlunu oynadaraq yenə konülsüz evə gedərmiş. Bir gün yenə Yusif bir qədər qızla söhbət edib, uşaqla oynayır. Çıxıb getmək istəyərkən uşaq onun dalınca ağlayır. Şahzadə uşağı qucağına alaraq evə gətirir. Uşaq bir qədər oynadıqdan sonra anasını istəyərək ağlayır. Yusif nə qədər edirsə uşaq kirimir. O qapının başından asdığı təsbehi uşağa verir. Uşaq susur. Şahzadə uşağı götürüb anasının yanına aparır. Uşaq anasının döşündən süd əmərkən əlindəki təsbehi onun sinəsinə vurur. Qız gözlərini açır. Şahzadə bunu görərkən deyir:

- Xanım qız, bu qədər yatmaq olar. Qız bu sözlərə gülür. Yusif baxır ki, hər yan çiçək açdı. Bu işə mat qalır. Güləndəgülləraçar bütün

əhvalatı Yusifə danışır. Yusif bilir ki, bu qız onun öz arvadı Güləndəgülləraçardır. O, arvad-uşagını da götürüb saraya gəlir. İfritə arvadı və çırkin qızını bir atın quyruğuna bağladıb sürütlədir. Deyilənə görə onların qanı haraya tökülübsə, oradan qaratikan kolları bitir.

ŞEHLİ GÜLLƏR İÇİNDƏ

Cavan bir oğlan meşəyə gəzməyə çıxır. Bir qədər gəzdikdən sonra oturmaq istəyir. Bu vaxt böyük bir ağacın altında bir qızın yatdığını görür. Oğlan yaxın gəlib qızın yanında dayanır. Qızın gözəlliyi onu valeh edir. Bir az keçdikdən sonra qız oyanır. Görür ki, qarşısında bir oğlan dayanıb. O, oğlandan soruşur:

- Sən kimsən, burada nə gəzirsən?

Oğlan deyir:

- Mən ovçuyam, meşədə gəzirdim, sizin burada yatdığınızı görüb yanınıza gəldim.

Onlar ayrılmalı olurlar. Ayrılarkən oğlan qıza deyir:

- Biz bir də nə vaxt görüşə bilərik?

Qız deyir:

- Mən ancaq gecə yarı gəlib, dan ulduzu doğandan sonra ayrılmalıyam. Ancaq məndən gecə görüşməyimizin səbəbini soruşma.

Bir neçə gün onlar gecə görüşüb, gecə də ayrılırlar. Nəhayət, oğlan gecə görüşlərindən təngə gəlir. Bir gün qıza, onu sevdiyini, onunla evlənmək istədiyini söyləyir.

Qız isə deyir:

- Biz evlənə bilməyəcəyik.

Oğlan deyir:

- Nə vaxta qədər biz gecə görüşüb, gecə də ayrılmalıyıq, bunun səbəbini bilmək istəyirəm.

Qız deyir:

- Mən tilsimliyəm. Əgər sən tilsimi qırsan mən o vaxt həmişəlik səninlə ola bilərəm.

Oğlan bu tilsimin nədə olduğunu soruşduqda qız deyir:

- Bu meşədə bir qızılgül kolu var, üstündə beş dənə qızılgül açıb. Mən sənin yanından gedəndən sonra həmin güllərə qoşuluram oluruq altı. Bu güllərin üstündəki tikanlar, yarpaqlar eyni saydadır. Ləçəklərimiz də eyni rəngdədir. Sən nə zaman o güllərin içində məni tapıb üzsən, o zaman tilsim sınar və biz bir-birimizə qovuşarıq.

Oğlan çox fikirləşir, nəhayət səhər açılanda gəlib kolu tapır və qızı tanıyıb, həmin gülü üzür. Onlar arzularına çatırlar.

Oğlan qızı ona görə tapır ki, dan ulduzu doğanda o güllərə şeh düşür. Ancaq qız dan ulduzu doğandan sonra gəldiyi üçün ona şeh düşmür.

ÜÇ QOÇ VƏ BİR SANDIQ

Bu heykəllərin yerləşdiyi yerin sağ tərəfindən böyük Bərgüşad çayı axır, sol tərəfində isə neçə əsr bundan əvvəl salınmış, indi isə tamamilə itmək üzrə olan bir kəndin izləri var. Həmin heykəllər isə kəndlə çayın arasında yerləşən böyük düzənlikdədir. Heykəllər olan yer qıraq daşları güclə seçilən qəbiristanlıqdır.

Deyilənlərə görə həmin qoçlar güclə izləri qalmış padşahın oğlanları, sandıq isə onun qızıdır. Bir gün padşah öz arvadı ilə qonaqlığa gedibmiş. Qardaşlar isə Bərgüşad çayının sahilində yeyib-içirdilər. Qənirsiz gözəl olan bacı isə evdə tək qalmışdı. Şərabdan içib huşlarını itirən padşah oğlanları evə dönəndə bacılarını tək görürlər. Ağılları başlarında olmayan qardaşların gözündə bacı özlərinin sənəmi kimi

görünür. Qardaşlarının yolunu gözləyən bacı onları görəndə sevinir. Lakin bu sevincli dəqiqələr çox çəkmir. Az keçmir ki, bacı qardaşlarının çirkin niyyətini hiss etməyə başlayır. Bunu görən qız özünü illərdən bəri bəsləndiyi mehriban ata evindən sanki, yad bir qatilin əlindən qaçmış kimi ataraq, həyətə düşür və həmin düz ilə qaçmağa başlayır. Qudurmuş qardaşlar da qızın dalınca düşürlər. Artıq qız taqətdən düşməyə başlayır, sanki qılçaları da qıza dayan, - deyir. Qız fəryad qoparır. Lakin saraydan uzaqda, kimsəsiz bir səhrada kim var ki, ona kömək əlini uzada? Qız bir qəbiristanlığın yanında dayanır və qollarını yuxarı qaldırıb, Müqəddəs Tanrıya yalvarmağa başlayır:

- Ey Allah, məni bu kimsəsiz səhrada tək qoyma. Məni şah qızlarının, kənizlərin, ata, anamın yanında rüsvay etmə. Elə et ki, illərdən bəri ürək param olan qardaşlarımın, indi isə qatı düşmənlərimin əli mənə dəyməsin.

Allah qızın səsini eşidir. Qardaşları gəldiyi yerdə, bacını isə durduğu yerdə daşa döndərir. Bacı sandıq olur, qardaşlar isə bir-birindən bir az aralıda qoç şəklində daşa dönürlər.

Axşam ata və ana qonaqlıqdan evə dönürlər. Ana qızın otağına keçir, ancaq qızı yerində görmür. Həyəcanlı halda oğlanlarının yataq

otağına baxır, amma onları da yerində görmür. Ananın həyəcanı artır. Qulluqçulardan xəbər alır. Lakin onlardan kimsə heç bir şey bilmir. Səhər açılır. Kəndə xəbər yayılır ki, padşahın oğlanları və qızı yoxa çıxıb. O biri tərəfdəndə camaat haray qoparır ki, qəbiristanlıqda ecazkar heykəllər əmələ gəlib. Elə bil padşahın qəlbinə damır ki, o heykəllər onun uşaqlarıdır. Münəccim çağırır ki, bu heykəllərin nə olduğunu desin. Padşah, arvadı və bütün saray əhli yığılıb qəbirstanlığa gəlirlər. Qəbiristanlığa yaxınlaşanda görürlər ki, qoçlar başını aşağı əydi, sandıq isə sanki məğrurlaşmaq üçün bir qədər yuxarı qalxdı.

Münəccim padşahı başa salır ki, bunlar sənin oğlanların və qızındır. Əhvalatı olduğu kimi onlara nəql edir və həm də onu deyir ki, biz gələndə qoçlar ona görə başlarını aşağı dikdilər ki, oğlanların öz səhvlərinin başa düşüblər və xəcalətlidirlər. Sandıq isə sənin qızındır. O, öz qızlıq borcunu yerinə yetirmiş və ata-ana qarşısında xəcalətli deyil.

Hal-hazırda o sandığın 4 tərəfində gül bitir, ancaq qoçların elə bil ki, hər gün ətrafını biçirsən, həm də elə bil ki, hər dəqiqə onlara nifrət edən var. Bacı isə sanki, həmişə gülür.

DEYNƏN, DAHA BÜLBÜL ÖLÜB

Şahın bir bülbülü varmış. Tapşırır ki, mənim bu nəğməkar bülbülümü yaxşı saxlayın. Kim mənə bülbülümün ölüm xəbərini gətirsə boynunu vurduracağam.

Günlərin bir günü bülbül ölür. Adamlar qorxa-qorxa vəzirin yanına gəlirlər. Ondan bu işə əncam qılmasını xahiş edirlər. Vəzir bu ağır işi öz öhdəsinə götürür.

Vəzir şahın yanına gəlir. Şah soruşur:

- Bülbüldən nə xəbər var?

Vəzir deyir:

- Şah sağ olsun, bülbül dimdiyini yerə qoyub, heç nə yemir.

Şah deyir:

- Bu gün yeməz, sabah yeyər.

- Bülbüldən nə xəbər?

Vəzir deyir:

- Şah sağ olsun, bülbül başını yerə necə qoyub, eləcə də durur. Bülbül qanadlarını yerə salıb, tərpənmir.

Şah deyir:

- Birdəfəlik denən, bülbül ölüb.

Vəzir gülümsünərək dillənir:

- Şah, sağ olsun, bunu mən demədim, siz dediniz.

ASTRONOMIK RƏVAYƏTLƏR

GÜNƏŞLƏ AY

Günəş çox gözəl, incə, təravətli, odlu gözləri ilə aləmə şəfəq saçan bir qız imiş. Ay isə həqiqətən gözəl, işıqlı sifəti ilə aləmə nur saçan bir oğlan imiş. Lakin Günəşin göz qamaşdıran şəfəqləri qarşısında Ay dayana bilmirdi. Ay Günəşi odlu məhəbbətlə sevirdi. Günəşin məhəbbətindən alışıb-yanırdı.

Günəş isə gözəlliklər məkanı olan Yeri sevirdi. Yer də Günəşlə nəfəs alır, onsuz bir gün belə yaşaya bilmirdi. Günəş hər səhər al şəfəqli pərqu saçlarını Yerin üzərinə səpir, odlu nəfəsi ilə onu isidirdi. Yer də səhərin açılmasını intizarla gözləyir, sevgilisinin can verən simasını görməyə tələsirdi.

Günəş, Ayın onu sevməsini bilirdi. Lakin bu qaranlıqlar padşahı ilə öz arasında heç bir uyğunluq görmürdü. Günəş Aya qarşı laqeyd idi. Ay isə asanlıqla məğlub olmaq istəmirdi.

Bir gün Günəş öz şəfəqlərini Yerin üstündən yığışdırıb, Yerlə xudafizləşərək öz obasına gedirdi. Yolda Ay ona çatdı. Günəşi odlu məhəbbətlə sevdiyini bildirdi. Günəş onu rədd etdi. Qəzəblənən Ay hiyləyə əl atdı. Günəşin qolundan tutb özünə tərəf çəkdi. İşi belə görən Günəş Yerə tərəf əyildi. Yer ona bir ovuc çirkab uzatdı. Günəş çirkabı ayın üzünə çırpdı. Ay

gözlərini yumdu, ömürlük qaranlığa çəkildi. O vaxtdan ayın üzü ləkəlidir.

GÜNƏŞLƏ AY

Öz gözəlliyi ilə öyünən Günəş çox məğrur bir qız idi. Göy üzündə təpələnən ulduzlar onun pişvazında durar, yolunu həsrətlə gözləyərdilər. Lakin bu məğrur qız yolunu gözləyənlərin çox olduğunu gördükcə daha da məğrurlaşır, gözləri sevinc odu saçırdı. Bu alova dözməyən ulduzlar yanıb külə dönür, Günəşin çıxması ilə yox olurdular. Lakin məhəbbət onları ölməyə qoymurdu, onlar yenidən dirilib dünyaya gəlirdi. Lakin Günəşi ulduzlardan çox Ay maraqlandırırdı. Çünki, o, tək idi, bəzən öz məhəbbətini Günəşə bildirmək üçün ikiyə bölünər, bədənini parça-parça edərdi. Bəzən də həsrətdən o qədər nazilərdi ki, Günəşin özü də onu görəndə xəcalət çəkib, üzünə pərdə (bulud) tutub gizlənərdi. Bir gün Ay Günəşin görüşünə gedir. Günəş Ayın gözəlliyini görərkən həsəddən qəlbi çırpınır, onu sevən oğlanın ondan daha gözəl olduğunu görüb xəyala dalır, axırda deyir:

- Əgər məni ürəkdən sevirsənsə üzündəki qara xalı dırnağınla qoparıb mənə ver, mən onu öz ovucumda görmək istəyirəm.

Ay heç nə düşünmədən sevgilisinin əmrini yerinə yetirir. Ayın üzünü qan bürüyür. Bu zaman Günəş qəh-qəhə çəkib gülür. Ayın fədakarlığına cavab olaraq deyir:

- Sənin gözəlliyin o xalda idi, onu da qopartdın, indi dünyanın ən gözəli mənəm. Günəşin bu sözü Ayı təəccübləndirir, onun üzünə tökülən qan sifətində donur. Elə o vaxtdan Ayın üzündə ləkə qalır. Ay Günəşdən uzaqlaşır, bir daha onu görmək istəmir. Günəş tutduğu işdən peşman olur, nə qədər Ayı çağırırsa cavab almır. Günəş çıxarkən Ay üzünə pərdə çəkir, onun sifəti solğunlaşır. Ay istəmir ki, Günəş onun üzündəki ləkəni görsün. Elə o gündən Günəş günortalar, Ay axşamlar görünür.

AY ÜZÜNÜN LƏKƏSİ

Rəvayətə görə Ayla Gün Yerin uşaqları imiş. Günlərin bir günündə Yer xəmir eləyib çörək bişirməyə başlayır. Ayla Günü də göndərir çırpı yığmağa. Xeyli keçir, uşaqlar gəlmirlər. Yer

hirslənib əli xəmirli uşaqların dalınca gedir. Görür ki, uşaqların başı oynamağa qarışıb. Yer hirsindən əlini qaldırır, Ayı vurur. Xəmirli əli Ayın üzünü tutur və xəmir yapışır Ayın üzünə. O gündən Ay üzü ləkəli gəzir.

Başqa bir rəvayətə görə anaları tərəfindən döyülən uşaqlar qorxularından qaçıb meşədə daldalanırlar. Lakin bir- birlərini itirirlər.İndi hər gecə Ay oğrun-oğrun gəlir ki, görsün anasının hirsi yatıb, yoxsa yox. Səhər ertə üfüqü qızarmış görüb fikirləşir ki, yəqin hələ çörəyi bişirib qurtarmayıb. Fikirləşir ki, hirsi soyuyandan sonra gələrəm. Gün də görür ki, Ay yoxdur, təndirdən də tüstü çıxmır. Deyir ki, Ay da gəlsin bir yerdə gedərik.

ДАЬ ВЯ БУЛУД

Даь ilə Вулуд бир-бириня ашиг идиляр, айры долана билмирдиляр. О вахтлар Даь бу гядяр уъа дейилди. Булуд isə ялчатмазлыьы севирди. Онлар эюрцш йери тяйин едяндя həmişə араларында мцбащися олурду. Даь Булуду ашаьыйа, Булуд ися Даьы уъалыьа чаьырырды.

Булудун аьасы Эюй бу мящяббятдян наразы иди. О, юз нюкярини щара эялди говмаьа юйрянмишди. Лакин Булуд тез də гайыдыб севэилиси Даьла эюрцшярди. Эюй isə бундан гязяблənər гызыл гырманъы иля Булуду дюйярди. Бу ъязадан Даь аьрысыны ичиня салар, Булуд ися инляйиб, щıçгырыб эюз йашлары ахыдарды.

Бир эцн Эюй Булуду узаг bir сяфяря эюндярир. Эцнляр кечир, lakin Булуд гайыдыб эялмяк билмир. Севэилисинин щясрятиня дюзмяйян Даь йцксялиб Булудун йолуна бойланыр. Щясрят Даьы о гядяр йцксялдир, о гядяр уъалдыр ки, Bulud бу уъалыьы лап узаглардан эюрцр. Дайана билмяйиб эери дюнцр. О, уолбойу Даьын айрылыг мащныларыны ешидир. Даьын уъалыьыны эюрян Булуд бярк севинир. Щясрятлиляр говушуб бир-бириня сарылырлар.

Дцздцр, Эюй дя юз мягсядиндян дюнмцр. Онлары йеня də гызыл гырманъа тутур. Анъаг onu da анлайыр ки, щясрятин уъалтдыьы Даьын мящяббятиня və Булудун сядагятиня heç bir zaman эцъц чатмайаъаг.

MÜXTƏLİF MÖVZULU RƏVAYƏTLƏR

ЗАЛ ОЬЛУ САЬ ОЛСАЙДЫ…

Иран шащы Кярямин мярдлийиндян, гочаг-лыьындан чох ешидибмиш. Она сюйляйиблярмиш ки, бир гошунун габаьында тяк дайанан оьулдур. Атдыьы йайынмыр, эцлляни ийнядян кечирир. Оьурлугlа, гулдурлугла arası йохдур, щараmхорун башынын дашыдыр. Аналарын, баъыларын щамысыны юзцня ана-баъы билир, онлара башга эюзля баханларын бябяйини чыхарdыб йериня дuз тюкцр. Гачаьы ел сахлар, - дейибляр, амма el буна тякъя йемяк-эейiпмяк вермир, щям дя ана-аталарын, баъы-гардашларын щамысы еля билир ki, Кярям онларын оьлу, гардашыдыр. Dарда, яламанда щямишя ону щарайлайыр, кюмяйя ону чаьырырлар. Беля бир сяркярдяси олан гошун басылмаз, беля бир щярбiçisi олан шащ дцшмян щцъумларындан горхуйа дцшмяз.

Иран шащы Газаьа эялир ки, Гачаг Кярями эюрсцн, данышсын, разылыьыны алыб ону юз сарайына апарсын.

Şahın ришвазына Кярямин анасы чыхыр, ону евиня дявят едир. Шащын адына еркяк кясдирир, аш биширир, бюйцк сцфря ачыр, она юз башынын адамлары иля гонаглыг верир.

Шащ щансы нийййятля эялдийини дейяндя Кярямин анасы она беля ъаваб верир:

- Мяним оьлумун бир еви вар ки, ахтаранда да орада тапыла? Еллярин тцстц чыханларынын чоху онункудур. Юзц айаьы иля эялиб чыхмайынъа ня билясян щансындадыр?

Иран шащы бахыр ки, Гачаг Кярямин анасы да киши кими арваддыр, мярддир, мярданядяир, горхмаздыр.

Сорушур:

- Бирълями оьлун вар?

Кярямин анасы дейир:

- Бяли, Кярям тякдир.

Шащ тяяссцфлянир:

- Дцнйайа Кярям кими бир оьул да эятиря билсяйдин…

Кярямин анасы гцрурла динир:

- Ярим Зал оьлу саь олсайды, эятирярдим. Кярям кими оьул тякъя Зал оьлундан олар.

ЪАН, ЪАН, А КЯРЯМ

Исрафил аьа гачаг Кярямин атасыны юлдцрмцшдц, Гачаг Кярямин баъысы da онун гардашыны. Belәcә онларын арасында тайфа дцшмянчилийи башланмышды. Кярямин атасы Зал оьлу Исэяндяр о кяндя kәnardan эялмя, уәnі гяриб олдуьуна эюря гайінатасындан савайы она арха дуран олмамышды. Исрафил аьанын атасы ися сайылыб-сечилян, ъанишинликдя сюзц кечян, бяйляр, ханлар, аьалар йанында дедийи тутулан даьдан аьыр бир мцлкядар иди. Öзц дя щямишя яйри атыб дцз вурмуш, юзцнц цздя еля-обайа, ъамаата ъаныйанан кими танытмышды. Онун ич цзцнц илк дяфя Гачаг Кярямин атасы ачдыьына эюря яйилишмиш-диляр. Исрафил аьанын атасы Гачаг Кярямин атасыны шяря салдырыб сцрэцн етдирмишди, сонра да оьлуна юлдцртмцшдц. Гачаг Кярям гисас алмаг цчцн кянддян баш эютцрцб

этмишди. O gündən юз башынын дястяси иля эащ Иранда эюрцнцрдц, эащ да Туранда, амма атасынын ганыны йердя гоймайаъаьына анд ичмишди.

Бир ил гыш чох бярк эялир, гар цстцня гар йаьыр, гар гуршаьа чыхыр, тез-тез дя сазаг ясиб гары буза дюндярир.

Кярям эялиб ахшамдан Исрафил аьанын бойвермяз щасарындан ашыр, от чардаьынын гаранлыьында дайаныр. Вашыны голтуьунун алтына сохуб гыврылмыш итлярин, атлыны атдан салдыран, эюйдя учан гушу да гапмаг истяйян кюпяклярін бири дя дуйуг дцшмцр.

Кярям фикирляшир ки, гыш эеъяси узун олур, Исрафил аьа щеч олмаса, бир дяфя ешийя чыхаъаг, бу да ону биръя эцлляйя гурбан еляйиб эедяъяк.

Чох эюзляйир, Исрафил аьа сящяря аз галмыш башы бухара папаглы, чийни йапынъылы щалда щяйятя енир. Гойун-голтуьуна долан сазаг ону цшцдцр, титрядир. O, дяриндян бир ащ чякиб дейир:

- Ъан-ъан, а Кярям. Мян биръя щовур soyuğa таб эятиря билмирям, сян бу нечя илин гышыны чюллярдя неъя кечирmісян?

Дцшмянин онун да дярдини чякдийини ешидян Гачаг Кярям тцфянэи дабанындан салыр, щасардан ашыб эедир.

ЩЯСРИ БАСМА, ДОЛАН ЭЯЛ

Щейдяр бяйин чох аьыллы вя эюзял бир гызы вармыш. Бу гызы нечя йердян истямишдилярся də, ня атасы, ня дя юзц онлара разылыг вермямишди. Бир эцн щямин гыз баьда эязяркян касыб бир оьлана вурулур. Оьлан да гыза aşiq olur.

Бундан гызын атасы хябяр тутур. Яввялъя истяйир ки, ъялладлары эюндярсин, оьланы еля евиндяъя юлдцртсцн. Сонра фикир едир ки, ел она йахшы демяз.

Она эюря дя щийляйя ял атыр. Oğlanı evinə çağırtdırır. Bəу отурдуьу йерин габаьында дярин бир гуйу газдырыр вя цстцня щясир салдырыр. Düşünür ki, яэяр оьлан аьыллы оьландырса, онда юз гызымы ona веряъяйям, йох, яэяр гуйуйа дцшся, еля орадаъа бойнуну вурдураъаьам. Щийлядян хябярдар олан гыз юз севэилисини юлцмдян гуртармаг истяйир. Лакин атасындан горхур.

Она эюря дя оьлан атасынын щцзуруна эялдикдя о аста-аста охуйур:

Долайы эял, долайы,
Щясри басма, долан эял!
Гуртармаьа аз галыб,
Эюзлярям тязя айы,
Долайы эял, долайы.
Щясри басма, долан эял!

Оьлан да чохбилмиш idi. Она эюря дя бяйин йанына щясрин цстц иля дейил, доланараг гырагла эялир вя юлцмдян хилас олур. Бяй дя юз сюзцнцн цстцндя duруб, гызыны она верир.

ДАЬДА МАРАЛ ХОШ МЯЛЯР

Овчу Мурад сящяр евдян чыхыб эедяндя арвады Сона деди:

- Юмрцнц-эцнцнц даьда-дашда кечирирсян. Ахы сянин кцлфятин вар, эцл парчасы кими ювладын вар. Ата, яр олан кяс дя щяфтялярля чюллярдя галармы? Ун-

дянимиздян хябярин олмур, эейим-кеъимимиз веъиня эялмир.

Мурад она acıqlandı:

- Бу саат мяним эюзцмя ня сян, ня дя сянин оьлун эюрцнцр!

Сона аьлайа-аьлайа деди:

- Ахы беля олмаз. Бирдяфялик йа цз, йа da дцз.

- Даща мян этдим, бир дя эери гайыдан дейилям! – дейиб овчу Мурад евдян чыхды.

Овчу Мурадын башы ова еля гарышды ки, арвадыны da, оьлуну da бцсбцтцн унутду. Яслиндя о еля буну истяйирди.

Овчу Мурад Чичякли даьа чатмышды. Bir az аралыда бир марал эюрдц. Тцфянэини цзцня эютцрцб нишан алды. Еля биринъи эцлля марала дяйди. Марал йериндян тярпянмяди. Икинъи эцлляни атды, йеня дя марал йериндян тярпянмяди. Цчцнъц эцлля ачыланда марал йеря йыхылды.

Маралын гачмамасы Овчу Мурады чох тяяъъцбляндирмишди. Эялиб эюрдц ки, марал тязяъя бир ъцт бала доьуб. Эцлляляр синясиндян кечся дя, балаларыны дарда гойуб гачмайыб.

Буну эюрян овчу Мурад юз-юзцня fikir-ləşdi ki, hейван щейванлыьы ilə юлцм

айаьында да баласыны атыб гачмыр. Мян ахы инсанам! Сянятим дя нядиr? Ананы баладан, баланы анадан айырмаг!

Овчу Мурад маралын балаларыны да эютцрцб евя эялди.

Сона щейрятля сорушду:

- Мурад, ня йахшы тез гайытдын?

Мурады йаш боьду, йаныглы бир байаты чякди:

Даьда марал хош мяляр,
Хош инилдяр, хош мяляр.
Мяним ащу-зарымдан,
Даь йыхылар даш мяляр.

Овчу Мурад анд ичиб тювбя еляди. О эцндян овчулуьун дашыны атды, якинчиликля мяшьул олмаьа башлады.

ОВЧУНУН ПЕШIМАНЧЫЛЫЬЫ

Овчу Ящмяд щяр йаны dolanıb су ичмяк цчцн Дашбулаьа енди. О, мешянин кянарына чатанда эюрдц ки, йердя ган изи вар. Хейли йол эедяндян сонра baxdı ки, bir овчу бир маралы синясиндян йаралайыб, марал

инилдяйя-инилдяйя ъан верир, юзц дя yanında бир ъцт баласы вар. Бунлардан бири анасыны ямир, о бири ися анасынын ганыны йалайыр. Маралын эюзляриндян йаш сцзцлцр, цмидсизликля балаларына бахыр.

Bunu görən Овчу Ящмяд чох пяришан олду. Бир дя эцлля атмайаъаьына анд ичib, тювбя etди. Марала və балаларына бахдыгъа гящярлянди, ону йаш боьду, йаныглы-йаныглы охумаьа башлады:

Эцлля дяйиб ону щалдан салыбды,
Дюрд йаныны гызыл алган алыбды,
Балалары бойну буруг галыбды.
Ляля, бу даьда бир марал инилдяр,
Баласына бахыб йаман инилдяр.

Овчу олан ова эцлля атмасын,
Овчу, эюрцм сянин qисмин артмасын,
Гяссаб олан марал яти сатмасын.
Ляля, бу даьда бир марал инилдяр,
Баласыны сцзяр йаман инилдяр.

ТЕЙМУР ВЯ ЪЦЙЦР

Теймур бир ханын дана-бузовуну отарырды. Юзцнцн дя щяля он йашы тамам олмамышды. Щяр эцн сцрцнцн юрцшцнц дяйиширди. Teymur bir səhər dана-бузову мешянин ятяйиня апарды. Сцрцнцн ичиндя тязяъя отурмуш былыглар да варды. Былыглар аз отлайыр, чох динэилдяйирдиляр, бурнуну дик тутуб щаваланыр, сонра да гуйруьуну белиня вуруб йюнц щара дцшдц эютцрцлцрдцляр. Сцрцдян айрылсалар да, эери гайыдырдылар. Амма Теймур бир дя эюрдц ки, былыьын бири мешяйя эириб эюздян итди. Далынъа тярпянди. Былыг гачды, даьлара диклянди, Теймур да онунла дабан-дабана. Ахырда тутду, бойнуна алыб сцрцнцн ичиня эятирди, аьаъ сийрими иля ял-айаьыны баьлады ки, бир дя гачмасын, ится хана ня ъаваб веряъяк?

Сцрцнц кяндя щайлайанда да былыьы бойнунда эятирди. Буну хан да эюрдц və sорушду:

- Теймур, йатдыьы йердя тутмусан?

- Аьа, бу былыг йаман гачаьандыр, сцрцйя щеч йовушмур. Мешяйя гачмышды, зорла тутуб эятирмишям.

Хан билди ки, Теймур ъцйцрц былыьа охшадыб, танымайыб. Ъцйцрц гачарагда

тутан адамын далынъа щеч йел дя чатмаз! Аьадан эеъ-тез наразы галаъаг, гачараьына бел баьлайыб, башыма олмазын ойун эятиряр, юзц дя арадан чыхар.

Хан нюкярин бирини йанына чаьырды, тапшырды ки, ня фянд-фел ишлядирсян- ишлят, анъаг Теймурун ayağının бирини сындыр.

Нюкяр ханын ямрини йериня йетирди. Теймур о вахтдан яввялки тяки гача билмяди, ады Топал Теймур – Теймурлянэ галды.

ЩАРУН ДЮВЛЯТИ

Щарун адлы дювлятли бир киши вармыш. Щяр дювлятдян йцзцнц сахлайагмыш. Özü də йаман хясис имиш. Гонаг эяляндя еля бил, башына даш дцшярмиш. Юз чюряйини йейяндя еля бил юз ятини йейәрмиш. Бир эцн арвадына дейир:

- Ай арвад, шцкцр ки, гонаг йохдур, дур бир йахшы йемяк бишир йейяк.

Мяслящятляширляр ки, бир щейван кясяк. Эедиб бцтцн щейванлары сайырлар,

щамысы ъцт эялир. Qушлары санайырлар, газын бири тяк эялир.

Киши дейир:

- Ай арвад, йахшы олду, еля бу газы кясяк.

Газы кясирляр, доьрайыб газана долдурурлар, газаны оъаьын цстцня гойурлар. Арвад бир тякня йуха биширир. Газ бишяня йахын гонаг эялир.

Киши дейир:

- Ай арвад, гонаг эялди, газы эизлят.

Арвад газаны йцк йерин алтына гойур. Йуха тякнясини дя ора итяляйиб цстцнц юртцр. Гонаг чох отурур, она ня чай верян олур, ня дя чюряк. Аъындан ушаглар да аьлашырлар.

Гонаг дюзмяйиб онларын аьламасынын сябябини сорушур.

Арвад дейир:

- Ай гардаш, Аллащдан эизли олмайаны, сяндян ня ъцр эизлядим. Ушаг чюрякдян ютрц аьлайыр, чюряк дя йохдур. Киши сабащ гоншу кяндя, гощумларыэиля эедиб онлардан тахыл алаъаг, орадан да о бири кяндин дяйирманына апараъаг, цйцдцб эятиряъяк.

Гонаг баша дцшцр ки, бу ярля-арвад ondan qurtulmaq истяйирляр, амма хюряк дя

вар, чохлу йуха да. О да аъыгlа этмир. Эеъя бир аз йатдыгдан сонра qonaq онлары чаьырыр ки, ай ев йийяси, мяним йолум узагдыr, дурун чыраьы йандырын, палтарымы эейиним, эедим.

Арвад дуруб чыраьы йандырыр. Щарун да палтарыны эейинир ки, гонаьы йола салсын. Она дейир:

- Ау гонаг, щеч ахшам да бир сющбят елямядин эюряк сиз тяряфлярдя ня вар, ня йох?

Гонаг дейир:

- Мян дцнйанын биз тяряфиндя бир шей эюрдцм, газ Азан шящяриндян чыханда щаъылейлякляр дя юз йуваларындан учурлар.

Ев йийяси дейир ки, йахшы сющбят елядин. Щяля тездир, бир аз да даныш вахт кечсин, гой хоруз банласын, сящяр ачылсын, онда эет.

Гонаг дейир:

- Чох саь ол, банлар, банлар, банламаз йолда банлар.

Гонаьы йола салырлар, гонаг эедир.

Киши дейир:

- Ай арвад, гонаг этди, дур газы эятир йейяк.

Арвад йцкцн алтындан газаны чыхаранда бели гырылыр, эюрцр газ йохдур. Яриня дейир:

- Ай башына даш дцшсцн, ня газанда газ вар, ня дя тякнядя йуха. Хоруз да йохдур.

Киши чох мяйус олур. Дуруб тювлянин гапысыны ачыр, мал-гойунун щярясини юз юрцшцня ютцрцр. Дейирляр щямин щадисядян сонра бу кишинин мал-гойунунун щеч бири гапыйа qayıtmır. Чюлдя олан щейванлар, гушлар щямин Щарунун дювлятидир.

HATƏM SƏXAVƏTI

Dünyanın hər yerində Hatəm səxavətindən danışırdılar. Məmləkətin şahı da bunu eşitmişdi, amma görməmişdi. Öz gözləri ilə görüb inanmaqdan ötrü bir gün dilənçi libasına girir, Hatəmin yeddi yol ayrıcında tikdirdiyi karvansaraya gəlir. Nökər-qarabaşlar onu tərifəsığmaz bir mehman nəvazişi ilə içəri aparırlar, təzə geyim-kecim gətirirlər, başdan-ayağa bəzəyirlər, yemək gətirirlər, onun əli dəyən qızıl qabları, qızıl qaşıqları dilənçinin heybəsinə qoyurlar. Dilənçi durub getmək istəyəndə hərəsi bir yandan

sallaşıb deyirlər ki, çox əldən düşmüsən, qal burda, ye, iç, yat, özünə gəl.

Şah elə bilir onu tanıyıblar, bu hörmət-izzət də həmin səbəbdəndir. Hatəmin bu paylahapaylasına dağ da dayanmaz.

O biri otaqlara, hücrələrə keçir, hamısına bir-bir baxır ki, görsün doğrudanmı belədir. Görür, yox, deyilənin yalanı yoxdur, həm də bu adamlar Hatəmin canına min dəfə dua edirlər, allahın ətəyindən asılıb yalvarırlar ki, xudaya, onun hər işinə fərəc ver, onu müşkül işə salma.

Şah fikirləşir ki, Hatəmin xatirini istəyən çoxdur, gündən-günə də artacaqdır, hətta onun öz saray adamları da bu səxavətə səcdə edib ondan üz döndərəcək, xəyanətə başlayacaqlar.

Şah istəyir qoşun çəksin, Hatəmin karvansarasını dağıtsın, sərvətini də gətirib öz xəzinəsinə doldursun. Lakin elin töhmətindən qorxur. Hatəmi gözdən salmaqdan ötrü yeddi yol ayrıcında hündür minarəsi buludlara çatan, dünyanın çox yerindən baxanda görünən bir imarət tikdirir, imarətə qırx qapı qoydurur. Hərəmlərini, təlxəklərini, rəqqasələrini bura köçürür, naxırları, sürüləri imarətin ətrafında cəmləşdirir. Hər yolda bir dəstə buyruqçu-dəvətçi qoyur ki, bir adamı da burdan çörəksiz-çaysız buraxmayın, hamısını da başa salın, deyin,

neçə qapı döysələr o qədər qızıl alacaqlar, hərəsinə də bir dəst təzə paltar geyindirin, inəyi olmayana inək, qoyunu olmayana qoyun, atı olmayana at bağışlayın.

Şahın bu səxavəti də ellərlə yayılır, əl-ayağı yer tutanlar ora tələsirlər, qızıl, inək, qoyun, at, təzə paltar alıb gedirlər.

Bir gün imarətə bir dərviş də gəlir. O, nə yeməyə, nə mal-qoyuna, ata, paltara yaxın durmur. Minarənin qapılarını bu başdan döyüb, hər qapıdan da bir qızıl alıb heybəsinə ata-ata o başdan çıxır və qapıları yenidən taqqıldatmağa başlayır.

Şaha xəbər verirlər ki, belə bir adam gəlib, əl çəkmir, xəzinəni boşaltmayınca burdan getməyəcək.

Şah onu hüzuruna çağırtdırır, deyir:

- Baba dərviş, bu sərvəti tək səndən ötrü qazanmamışıq.

Dərviş hirslənir, qızılları yerə tökür, acıq eləyib gedə-gedə deyinir:

- Hər adamda Hatəm səxavəti olmaz.

Şah qoşun göndərir ki, Hatəmin karvansarasını yerlə yeksan eləyin, qızıllarını yığın, mənim xəzinəmə doldurun, özünü də atdöşü eləyib yanıma gətirin.

Hatəm qoşunun sel kimi axıb gəldiyini görəndə meşəyə qaçır.

Sərkərdələr Hatəmin karvansarasını arakəsməyə aldırır, onu axtarır, şaha Hatəm qaçıb xəbəri göndərəndən sonra karvansaranın daşını daş üstə qoymurlar.

Şah fikirləşir ki, Hatəmin var-dövləti qeybdən gəlir, yoxsa onun bu paylahapaylasına dərya da quruyardı, yəqin, indi də gedib bir ayrı yerdə karvansara yapdıracaq, yenə də başlayacaq onu hörmətdən salmağa.

Car çəkdirir ki, kim Hatəmin ölüsünü, ya da dirisini tapıb mənə gətirsə, ona özü ağırlıqda qızıl verəcəyəm.

Heç kim Hatəmi bu niyyətlə axtarmır, amma onun yerini-yurdunu soraqlayırlar ki, birdən ac-susuz olar, xərcliyi qurtarar, çölün düzündə, meşəliyin qalınlığında azar, pay-piyada qalar, ona minik, yemək versinlər, lap istəsə gətirib öz görünməzlərində, bilinməzlərində saxlasınlar, onu xata-baladan qorusunlar, şah dünyanı tutub durmayacaq, qurdla qiyamətə qalmayacaq, o tərk-dünya olandan sonra çıxar üzə.

Hatəm camaatın onu istədiyindən xəbərdarmış, gizləndiyi yerin yan-yörəsindən ötənlərin söz-söhbətlərini eşidirmiş, lakin yerini bildirmir-

miş, gözləyirmiş ki, şahın bu qoymaha-qoyması səngisin, sonra çıxıb burdakıların heç birinin ağlına gəlməyən bir diyarda qərar tutsun, aram tapsın.

Həmin günlərdə bir kişi ilə bir arvad meşəyə gəlir, quru, yüngül odun axtara-axtara meşənin quşsəkməzlərinə gəlib çıxırlar.

Arvad ah çəkib oturur:

- Ay kişi, vallah, şələ daşımaqdan ikimiz də yağır olmuşuq, kürəklərimiz dəridən-qabıqdan çıxıb, yaraların sızıltısından çimir də ala bilmirəm. Odunun gündə bir şələsini satıb çörəyə, yavanlığa veririk, birini öz ocağımıza qalayırıq. Qara gün qurtarmır, canımız əldən gedir, Hatəmi tapsaydıq yerini şaha nişan verərdik, qızıl alardıq,balalarımızı, canımızı zülmətdən qurtarardıq.

Hatəm daldadan üzə çıxır, özünü onlara göstərir, düz şahın dərgahına gəlir.

Şah baxır ki, Hatəmin qolları, qıçları açıqdır, özü də təkcə dayanıb. Bəs bunu kim gətirib? Gətirən varsa o, hanı? Özü gələcəkdisə, niyə qaçırdı, çöllərə düşürdü?

Şah xeyli fikirləşir, şək-şübhəsinin axırını bir yana çıxara bilmir, aranı boş-bekar qoymamaqdan ötrü soruşur:

- Gəlmisən?

Hatəm dürüst cavab verir:

- Yox, gətiriblər.

Şah boylanır, yan-yörəsində heç kimi görməyib xəbər alır:

- Kim?

Hatəm deyir:

- Onları üzdən tanıyıram.

Şah heyrətlənir:

- Bəs bilmirlər ki, böyük ənam alacaqlar, niyə qaçıblar?

Hatəm deyir:

- Yəqin sizin kasıb düşməyinizi istəmirlər.

Şahın marağı daha da artır, düşünür ki, onu öz canlarından çox istəyən rəiyyətlər, görəsən, kimlərdir?

Şah həmin adamları tanımaq, onları öz kölgəsinə çəkmək varı-dövləti onların başından yağdırmaq mərəzinə mübtəla olur.

Car çəkdirib hamını edam meydanına çağırtdırır. Camaat yığışandan sonra Hatəmə deyir:

- Onları göstər mənə.

Hatəm adamları bir-bir gözdən keçirməyə başlayır, hamının daldasında durmuş ər-arvadı göstərib, şaha deyir:

- Məni bunlar gətirdilər.

Odunçular and-aman eləyirlər ki, yalandır, biz onun üzünü də görməmişik.

Hatəm görür ki, onlar el-obada mərdimazar, ev yıxan adı ilə tanınmaq istəmirlər, ona görə də düzünü danışır:

- Şah sağ olsun, bunlar odunçudurlar. Hər gün iki şələ odun gətirirlər, satıb çörəyə verirlər, balalarını güclə dolandırırlar. Şələ daşımaqdan canları yağırdır, döyənəkdir, yaralı-xoralıdır. Onlar mən gizləndiyim yerin yaxınlığında sızıldaşdılar, dedilər ki, Hatəmin yerini bilsəydik, gedib şaha xəbər verərdik, əvəzində qızıl alardıq, balalarımızın əyin-başlarını təzələyib, qarınlarını doyurub onları sevindirərdik, özümüzün də canımız odun daşımaqdan qurtarardı. Mənim onlara yazığım gəldi, kömək eləmək istədim, amma əlimdə-ixtiyarımda nəyim var ki?... Quruca canım qalıb. Bu can da belə kasıb-kusuba, əlacsıza xeyir verməyəcəksə, nəyə lazımdır? Onların söhbətini eşidib dözmədim, gəldim ki, özümü, bu quruca canımı ölümə verim, təki onlar xoşbəxt olsunlar.

Şah özünü itirdi, qalxıb camaata əyan elədi:

- Budur Hatəm səxavəti, Hatəm səxavətinə səxavət çatmaz.

ТЯРЛАН ЮЗЭЯ МАЛЫДЫR

Бир киши юз достуну аиля цзвляри иля бирликдя гонаг чаьырыр. Гонаглара рлов щазырладыр.

Гонагларла бир ъаван оьлан да эялмишди. Гяфлятян ев сащибинин ай парчасы кими эюзял гызы ичяри эирир. Щамы гызын эюзяллийиня щейран олур, рлов яллярдя галыр. Ъаван оьлан да щейрятиндян донур. Дярщал гыза мящяббят йетирир. Фярасяти, дилавярлийи, щазыръаваблыьы иля сечилян оьлан фцрсяти əldən вермяк истямир. О, qыза олан ряьбятини bayatı ilə цстцюртцлц билдирир:

Мян ашигям, чиловлар,
Чил кякликляр, чил овлар.
Эюзя тярлан эюрцндц,
Ялдя галды чиловлар.

Гыз оьланын фикрини дярщал баша дцшцр. Щям оьлана ъаваб верир, щям də байатыйа:

Мян ашигям, чиловдан,
Чил кякликдян, чил овдан.
Тярлан юзэя малыды,
Аъ галма, йе чиловдан.

Оьлан чох мяйус олур.

ЙУХУ ВЯ ЩЯГИГЯТ

Мящяммяд вя Пяри адлы истякли яр-арвад вармыш.

Бир эцн Мящяммяд оьлу иля ваъиб bir иш цчцн Тябризя эетмяли олур. Bundan narahat olan Пяри ярини сяфяр фикриндян дашындырмаг истяйир:

- А kиши, hələ tələsmə, Тябризя сонра эедярсян, цряйимя няся дамыб.

Мящяммяд йол цстцндян гайытмаг истямир, арвадына тохтаглыг верир:

- Билирям, айрылыг щалы кечирирсян, amma кечиб эедяр.

Онлар эедяндян сонра Пяри бярк хястялянир. Дан йериня сяда дцшяндя Пярийя бирдян-биря гыздырма эялир, щалы аьырлашыр:

- Эедирям, юлцрям, ай Мящяммяd, эял!

Сонра йаныглы бир байаты иля ярини дар эцнцня чаьырыр:

Аман йарым, сяся эял,
Дурма, дабан баса эял.
Саьлыьыма чатмазсан,
Мян юлцрям, йаса эял.

Еля щямин анда Təbrizdə olan Мящяммяд ващимя ичиндя йухудан дик атылыб оьлуна дейир:

- Анан мяни йаныглы бир байаты иля чаьырырды. Башында бир щадися вар, тез ол, йыьыш йола дцшяк.

Оьлу атасынын сюзляриня тяяъцб едир:

- Ай ата, heç Аразын о тайындан da бу тайына сяс эялярми? Йат, гулаьын сяся дцшцб, йуху эюрмцсян.

Мящяммяд дейир:

- Йох, бала, гала билмярик. Пяринин вязиййяти аьырдыр.

Онлар Маралйана чатанда эюрцрляр ки, щягигятян гапыларында йыьынъаг вар. Мящяммяд Пяринин ъяназяси гаршысында эюз йашлары тюкцр вя бядащятян бир байаты чякир:

Язизиням дан цзц,
Гушлар ютяр дан цзц.
Пярим йаман ащ чякди,
Мяня чатды дан цзц.

Мящяммяд сонра да Пяринин чякдийи байатыйа ъаваб дейир:

Эцлцм, сяся эялмишям,
Дабанбаса эялмишям.
Саьлыьына чатмадым,
Пярим, йаса эялмишям.

Сон байатыны ешидяндян сонра щамы бу ишя мяяттял галыр. Мящяммяд Пяринин байатысыны дан цзц Аразын о тайында неъя ешидиб? Бу щяля дя ел арасында сирр олараг галыр.

СЕЩИРЛИ ГЫЗ

Овчу Ящмядин бир сещирли гызы вармыш. Гыз баьда маралларла бир йердя бюйцйцбмцш. Həmin баьын юзц дя сещирли имиш. Баьын бир йарысында йаз-

йай гар олармыш, аьаълар сырсыра баьлауармыш, о biri йарысында isə пайызгыш айларында гызыл эцлляр ачар, аьаълар бар верярмиш. Баьын бир йарысында дюрд фяслин дюрдцндя дя аьаълар пучур тюкяр, чичяк ачармыш, о бири йарысындан ися илин щяр фяслиндя нювбянюв мейвяляр дярилярмиш. Бу эюзялликлярин юзц дя овчу Ящмядин гызынын сяси, няфяси иля эюзялляшярмиш. Гыз эцляндя аьзындан тяртязя эцлляр тюкцляр, ятраф эцл-чичяк ачармыш. Гыз аьлайанда ися йаьыш йаьар, туфан гопармыш. Мараллар да бу сещирли гыздан айрылмазмыш.

Бир эцн гырх щарамы сещирли гыздан хябяр тутур, кцпяэирян гарынын кюмяйи иля ону баьдан оьурлайырлар.

Гыз чарясиз галыб дейир:

- Цряйим сусузлугдан йаныр, мяни бир булаьын башына чатдырын.

Гыз булаьа чатан кими аьлайыр. Еля о саат йаьыш йаьыр, туфан гопур. Сысга булаг чай кими ашыб-дашыр, гызы юз гойнуна алыб, эюй дянизя апарыр. Гыз эюй дянизя бахыб эцлцр, эцлцшцндян дяниздя занбаг эцлляри ачыр.

Беля дейирляр ки, эуйа мараллар эюлляря, дянизляря су ичмяк цчцн йох, сещирли «баъылары»нын занбаг эцлляриня тамаша етмяk üçün эялирляр.

XIDIR ZİNDƏ, XIDIR NƏBİ VƏ XIDIR İLYAS

Rəvayətə görə uzaq zamanlarda üç qardaş yaşayırmış. Böyük qardaş Xıdır Zində, ortancıl Xıdır İlyas, kiçik qardaş Xıdır Nəbi idi. Bir gün böyük qardaşla ortancıl qardaş bərk xəstələnir. Onların yaşadığı kənddə su yox imiş. Su gətirmək üçün uzaqda olan dənizə getmək lazım gəlirmiş. Xəstə yatan Xıdır Zində kiçik qardaşı Xıdır Nəbidən su istəyir. O, su gətirmək üçün uzaqda olan dənizə gedir. Gedərkən özü ilə xəlbir aparır. Xıdır Nəbi xəlbirə su doldurur, amma su xəlbirdə qalmır. Buna görə də o, su gətirə bilmir. Susuzluqdan yanan Xıdır Zində öz qardaşına qarğayır:

- Səni görüm daşa dönəsən, niyə gəlmədin?

Bu sözdən sonra Xıdır Nəbi dənizin ortasındaca daşa dönür. Xıdır Zində ilə Xıdır İlyas isə yatdığı yerdə daşa çevrilir.

XIDIR NƏBİ

Keçmiş zamanda İsgəndər Zülqərneyn adlı bir padşah varmış. O, əmr edir ki, 50 yaşını keçmiş adamları öldürsünlər. Həmin dövrdə üç qardaş yaşayırmış - Xıdır, Nəbi, İlyas. Onlar öz atalarını gizlədirlər. Bir gün İsgəndər belə fikrə gəlir ki, dünyanın abu-həyat suyundan içsin və həmişəlik sağ qalsın. Lakin həmin yerə necə getməyin yolunu bilmir. Bu sirri həmin üç qardaşa deyir. Qardaşlar bu xəbəri atalarına çatdırırlar. Qoca oraya getməyin sirrini öyrədir, deyir ki, oraya getmək üçün qulunlu at minsin, ata saman, öz yeməyinə isə qovud götürsün. Ancaq bu vasitə ilə getmək olar.

İsgəndərlə birlikdə Xıdır da gedir. Orada iki bulaq var idi. Birinin suyu parlayırdı, digəri isə adi su idi. Xıdır adi sudan, İsgəndər isə parıldayan sudan içir. İsgəndər çox çəkmir ki, ölür. Xıdır isə hələ də yaşayır. Elə Xıdır Nəbi adı da bundan qalıb.

НЯБИНИ ЧАЬЫРДЫЛАР

Йедди гардашын йедди гойун sürüsü, йедди мал сцрцсц, йедди at илхысы варды. Vaxtı ilə ата-бабалары даьларда биня тутмуш, юзляриня ев-ешик дцзялтмишдиляр. Онларын беш-он давар-дувары, бир-ики дя аты, улаьы, гатыры варды. Гышда аран обаларына йаь-пендир, йун-гязил дашыйар, тахыл-тырняйя дяйишиб юмцр сцрярдиляр. Сцрцнц, нахыры артмаьа гоймаздылар, чцнки даьларын гышы узун чякирди, мала, гойуна йем чатдырмаг олмурду. Амма йедди гардаш айрылды, йедди ев олду. Щярясинин дя щяр буйнузлу-буйнузсуздан бир сцрцсц, нахыры, илхысы олду. Азалда билмядиляр, гырьына вермяйя дя щейифляри эялди. Ня гядяр сатыб-совсалар да бир уъдан артды, даьлара сыьышмады, юрцш азлыьы, йемин гытлыьы онлары тянэя эятирди. Бир эцн yeddi qardaş гяфля-гатыра йцкляниб йеддиси дя арана цз тутду. Бахдыгъа адамын эюзц йорулан, эцнляръя ат чапсан da о башына чата билмядийиn бир дцздя дайандылар. Дцздя от дизя чыхырды. Бурадан бир чай кечирди,

суйу думдуру. Дцзцн о башында бир Шиш даь варды, башы да гарлы.

Йедди гардаш бир-бириня йедди аьаъ ара веря-веря йурд салдылар. Орада гышладылар. Щяр йаны гар ӧртдц, амма тезъя dә яриди. Сцрц дцзцн оту, хяzәlи иля дойду, йаздакы кими сцд верди, аьартыны йыьыб-йыьышдыра билмядиляр. Йаьы шор йериня ишлятдиляр. Нахыра да дам-тювля лазым олмады.

Йаз да йахшы кечди. Йедди гардашын йедди нахыры, йедди сцрцсц йедди илхысы башдан-баша йашыллыгла юртцлян дцздя энениня-болуна кеф чякди.

Йай эялди. Эюйлярдян йеря од ялянди. Дцзц говурьа кими говурду, оту-яlәfи кцля дюндярди. Йер чат-чат олду. Бу чатлара дцздя от ахтаран нечя гойун, мал, ат гылчасы дцшцб сынды, сцрцнцн йарысы шил-ахсаг олду.

Гардашлар йеня дя даьлара кючмяйя щазырлашдылар. Бир сящяр эюрдцляр ки, эюйцн цзцнц булуд алды, Шиш даьын дюшцндя бир аь ат йалы сцрцндц. Бу аь ат йалы даьын дюшцнц тутду. Сонра боз ат кишняди. Кишняртиси дцзя дцшдц. Бу сяс-сядадан сонра бир гара йарпаг йаьыш

башлады. Атын аь йалы дцзя сяпялянди. Ат йеня кишняди. Бундан сонра еля бил эюйцн дамарыны кясдиляр. Йаьыш бир аз да эцълянди. Алями зцлмят бцрцдц. Селляр-сулар ойнады. Ат кишняйя-кишняйя юз аь йалыны чякиб апарды, эцн чыхды. Цстцндян биръя эеъя кечян кими от бир гарыш узанды. Йедди гардашын йедди сцрцсц, илхысы, нахыры тцкцнц дяйишди. Bunu görən qардашлар даьлара кючəsi olmadılar. Отлар сараланда, эцн гызыб йери-йурду йандыранда дикдиря чыхдылар, цзлярини Шиш даьа тутдулар, даьын далында отлайан аь йаллы боз аты, Нябини чаьырдылар.

ЙАРАЛЫ МЯЩЯББЯТ

Сямяндярля Сцсянбяр bir-birini sevirdi. Амма гызы ханın оьлу да истяйирди. Lakin, qыз онун ящдиня-илгарына инанмырды. Дейирди ки, о, варлы, мян - касыб, бизимки тутмаз; беля олмасайды, ата-анасы елчи эялярди, йа бялэя гойарды, йа да нишан тахардылар, анъаг бу юзц арайа дцшцб, еля бил щеч хан оьлу дейил, бу йурдда тяк галыб, йетимдир, елчилийини еляйяни, сюзцнц

дейян йохдур. Нечя дяфя йох демишям, йеня ял чякмир, юлсян йерин пайысан, галсан, мяним сюйляйир. Эцълцдцр, зорлудур, мяни атын тяркиня алыб гачырдарлар, сонра da эятириб атамын гапысына атарлар. Дири-дири юлмярямми?! Ел цзцня неъя чыхарам? Amma Сямяндяр юз тайым, юз бярабяримдир, эор евиня дя бир эедяъяйик. Şиринимиз ширин, аъымыз аъы олаъаг. О, пис эцня дюзцмлцдцр,аь эцня чыханда да щаваланмайаъаг. Хан оьлу йся вахтсыз битян эцл кими бир шейдир, бирья сазаг, бирья човьун ону йох еляйя биляр.

Nəhayət, Səməndərlə Süsənbər bир эеъя ял-яля вериб даьлара гачдылар. Бир заьа тапдылар. Заьа бир уъа даьын башында иди, amma даьын о тяряфиня ачылан йолу да варды.

Sevgililər özляриня тахт дцзялтдиляр. Тахтын цстцня мяхмяр кими йумшаг от дюшядиляр. Щяр эцн ова чыхдылар. Сцсянбяр дя ох атмаг юйрянмишди. Онун охундан ов йайына билмирди.

Бир аздан йай-пайыз ютцшяъяк, ганлы гыш эяляъякди. Йахындакы кянд-кясякдян ун-дян эятирмяк, гыш ещтийаты эюрмяк эяряк иди. Йаз ачылана кими ов яти иля

доланмаг олмазды, щям дя овун щяряси бир исти йувайа чякиляъякди.

Сямяндяр йахындакы обайа уолланды. Ора бир эцнлцк йол варды. О, yola düşəndən sonra Сцсянбяр заьанын алт тяряфиндяки булаьын башына енди. Суйун айнасында юз ъамалына тамаша еляди. Бир дя бахыб эюрдц ки, хан оьлу da судан она бойланыр. Демя, о, гаршы йандакы даьын башына чыхыбмыш, орадаn Сцсянбяри эюрцб дайаныбмыш.

Хан оьлу овчу палтарында иди. Яввялки шухлуьу, шянлийи галмамышды, узун йоллар йорьунуна охшайырды, цз-эюзцндян цряк аьрысы, кюнцл аъылыьы йаğырды.

Сцсянбяр еля билди ки, хан оьлу тяк дейил, гошун-ляшкяри дя даьын далында, пусгудадыр, ону бу саат дювряляйяъяк, тутуб апараъаглар. Qız bu düşüncə ilə гачıb даьын о бири цзцня ашды, о башдакы йолла эялиб йай-охуну эютцрдц, даьын тярясиня чыхды. Хан оьлу да, онун гошун-ляшкяри дя бура йахын эяля билмяздиляр, yoxsa Сцсянбяр гайанын далындан онлары оха тутар, эюз ачмаьа гоймазды.

Хан оьлу о тайдакы даьын башындан гызы щарайлады, деди ки, ешгимин ясири олуб чюлляря дцшмцшям, яря этсян дя,

гябулумсан, сяни эюзляримин цстцндя сахлайаъам.

Сцсянбяр еля билди, хан оьлу дил тюкцр ки, ону йола эятирсин. Даьлары-дашлары диля эятирян бир сясля байаты чякди:

Елями сайад яли,
Ов овлар сайад яли.
Сары даьын тярланыйам,
Дяйяммяз сайад яли.

Гызын байатысы хан оьлуна ясяр елямяди.О, дяряйя енди, заьайа сары дырмашмаьа башлады. Сцсянбяр бир ох атды. Ох oğlanın голуна санъылды, о, дяря ашаьы дыьырланды. Сцсянбяр санды ки, хан оьлунун гошун-ляшкяри гайаларын далындан чыхыб онун цстцня йерийяъяк. Qız bu fikirlə Сямяндярин эетдийи обайа сары цз гойду. Хейли эедиб бир мешяликдя дайанды. Гулаьы сяс алды, dинляди. Эюрдц ки, Сямяндярин сясидир, о заьанын цст тяряфиндяки даьын башына чыхыб, даьлара цн салыб:

А даьлар, ханы даьлар
Бяс вяфан щаны, даьлар?
Итирмишям тярланы,

Эязирям ону, даьлар.

Сцсянбяр онун сясиня сяс верди. Сямяндяр гуша дюнцб учду. Онлар заьайа тяряф йолландылар. Щяр чичяйин бир пычылтысыны, щяр йарпаьын бир инилтисини ешитдиляр. Дайаныб гулаг асдылар. Эюрдцляр щяр пычылтыда бир мящяббят сюзц вар, щяр инилти бир щиъран, бир щясрят, бир интизар няьмяси охуйур.

Онлар эялиб хан оьлунун йанына чыхдылар. О, ган эюлцнцн ичиндя иди. Сапсары саралмышды. Гушлар ганад saxlayıb бир йаныгlı мащныйа гулаг асырдылар. Бянювшяляр бойнуну бцкмцшдц, чичякляр Сцсянбярля Сямяндярдян мярщямят, рящм диляйирмиш кими башларыны йеря ендирмишдиляр.

Онлар хан оьлуну эютцрцб заьайа эятирдиляр. Чичяк йыьдылар, онун йарасыны эцлабла йудулар, сарыдылар. Эцндя бир гуш вуруб она йедиртдиляр. Саьалдыб йола салдылар.

Хан оьлу нечя щяфтядян сонра кяндя гайытды. Ондан сорушдулар:

- Сцсянбяри тапдынмы?

Хан оьлу башына эялянляри данышыб деди:

Сулар сел олан йердя,
Дярман эцл олан йердя.
Мян эюрдцм Сцсянбяри,
Ганым эюл олан йердя.

ДАЬ АЬЛАЙЫР, ДАЬ ЭЦЛЦР

Сейид Əзим Ширвани hər gün Дядяэцняш даьына эязмяйя чыхармыш. Сящяр Шяргя, ахшам Гярбя тамаша едярмиш. Булудлары юз оду-атяши иля йандыра-йандыра сейрана чыхан эцняшя баха-баха дедийи шеірляр эцлцшя, севинъя, фяряща охшауармыш. Щяр мисрасы, щяр бейти бир гащ-гаща дюнярмиш, даьа йахын евинин цстцня, bağча-баьына хош эцнлярин, бяхтийарлыьын мцждяси кими ялянярмиш. Кяфян булудлара бцрцня-бцрцня саралан, гцруh едя-едя эюрцнмяз олан гаранлыьы гошун-гошун, алай-алай эюндярян гярбин сейриня даланда ися сясиндян, няфəсиндян бир щцзн, бир кядяр сцзцляр, щюнкцря-щюнкцря онун

мянзилиня эяляр, зцлмятдя ишыг, гаранлыгda нур ахтарармыш.

Шаирин оьлу Ъяфяр еля билярмиш ки, Дядяэцняш даьы эцндя ики дяфя сяслянир. Сящяр дейирмиш: Даь эцлцр, ахшам пычылдайырмыш: Даь аьлайыр.

МЯЩЯББЯТИН ЭЦЪЦ

Варлы бир кишинин цч оьлу, бир гызы вар имиш. Гызы касыб бир оьлан истяйирмиш. Qız da oğlanı ürəkdən севирмиш. Лакин ата гызыны özü kimi varlının oğluna вермяк арзусунда idi.

Belə də olur. Гызы варлы bir оьлана нишанлайырлар.

Бир эцн мцщарибя дцшцр. Кяндин адамлары бюйцк йарьан дейилян йердя эизлянирляр. Бирдян bir az aralıda qızın qışqırtısı eşidilir. Бахырлар ки, bir яждаща гызы йарыйа гядяр удуб. Bunu görən vарлы оьлу qorxudan гызы гойуб гачыр. Касыб оьлу isə ялиндяки хянъярля яждащаны доьрайыр вя гызы хилас едир.

Гызын атасы оьланын йанына эялиб дейир:

- Баьышла, оьул, мян мящяббятин эцъцня инанмамышдым…

ГАНЛЫ ДА АЬЛАР

Ики оьлан дост олур. Бунлардан бири юзцня той едиб евлянир. Тойдан бир нечя эцн сонра севэилисини дя эютцрцб йайлаьа кючцр. Onlar бир булаьын башына gəlib алачыг гурурplar.

Оьлан бир эцн севэилисиндян айрылыб гышлаьа эеdир, еля щямин эцнцн ахшамы да йайлаьа гайыдыр. О, алачыьын гапылыьыны галдыранда эюзляриня инанмыр. Эюрцр алачыгда танымадыьы йад бир оьлан йатыр. Неç nə deməndən эери дюнцр. Ахтарыб достуну тапыр. Онлар эюрцшяндя оьлан бир байаты чякир:

Язизим, овум ганлы,
Эюрмцшям овум ганлы.
Кяклийи тярлан алыб,
Овчу ганлы, овум ганлы.

Досту да она байаты иля ъаваб верир:

Язизим, овун ганлы,
Овчу сян, овуn ганлы.
Кяс башын, ахсын ганы,
Эюрян десин овун ганлы.

Оьлан динмяз-сюйлямяз гайыдыр. Гызы да, оьланы да öldürür. Сонра isə корпешiман достунун йанына эялир, дярдини бу байаты иля ифадя едир:

Язизим, йара ганлы,
Сызылдар, йара ганлы.
Йарла ганлы олмаздым,
Сян етдин йара ганлы.

Досту тяскинлик вермяк цчцн дейир:

Язизим, йара ганлы,
Сызылдар йара ганлы.
Гяза-гядяр цз верся,
Йар чыхар йара ганлы.

Сящяр щяр тяряфя хябяр йайылыр ки, тязя тойу олмуш эялини вя онун дустагдан эялмиш ъаван гардашыны кимся алачыгда

оха тутуб, щяр икиси юлцмъцл йаралыдыг. Обалардан адамлар ахын-ахын бура эялир, гардашла баъынын щалына йаныр, эюз йашы тюкцрляр. Ишдян хябярдар олан оьлан да ъамаата гарышыb зцлцм-зцлцм аьлайыр. Гардашы танымаса да йаралы эялин онлары оха тутанын юз севэилиси олдуьуну билмишди. Одур ки, гыз оьланын аьладыьыны эюряндя дюзмцр, йаныглы бир байаты чякир:

Язизим ганлы даьлар,
Говьалы ганлы даьлар.
Йа даьлар, дярдим билмяз,
Ня цчцн ганлы аьлар?

Сящвини, пешіманчылыьыны билдирмяк цчцн оьлан да байатыйла ъаваб верир:

Язизийям хан даьлар,
Танымаз бяй-хан даьлар.
Гяза-гядяр оланда,
Евляр йыханда аьлар.

Мясяля айдынлашыр. Дава-дярман еляйиб гардашла баъыны саьалдырлар.

Севэилилярин щяйатлары йенидян башланыр. Бу мцнасибятля шадлыг мяълиси гуруурлар.

САРБАН

Дейирляр гядим Ширван торпаьынын пайтахты Шамахыда гоъа бир сарбан йашайырмыш. Онун ики оьлу вардı. Бюйцйцн ады Мядяд, кичийин ады Гядим idi. Щяр икиси дя евлянмишdi. Эцнлярин бириндя сарбан düşünür ки, о даща yorulub, щейи галмайыб, карвана эедя билмяйяъяк. Цзцнц бюйцк оьлу Мядядя тутуб дейир:

- Оьул, дейясян, карвандан ял чякмяк вахтым чатыб, щазырлыг эюр, сабащ дан улдузу доьанда сарбанлыьа сян башла, карванын гатарыны чяк.

Оьлан баш цстя,- дейир. Сарбан сящяр чох ертя дурур, оьлунун щазырлыьыны йохламаьа чыхыр. Бирдян эюрцр ки, Мядядин йатдыьы отагда, бюйцк эялин ярини байаты иля ойадыр:

Мян ашыьам, ай Мядяд,
Цлкяр Мядяд, ай Мядяд.
Дан улдузу тез доьду,

Айрылыгды, ай Мядяд!

Эялинин йаныглы байатысы гоъа сарбанын ïряйини ovsunlayır. Щеч беля мяhəббяти айырмаг олар? Эцнащдыр, - дейя дцшцнцб сяслянир:

- Эялин, Мядяди ойатма, карвана Qядим эедяъяк. Гайıнатасынын гярарыны дяйишмясиндян цряйи кюврялян кичик эялин эярдяйин далында тязя тойу олмуш яриня сарылыр, байаты чякир:

Ашыг гядими йоллар,
Халын гядими йоллар.
Илгарындан дюняни,
Юлдцрсцн гядими йоллар.

Кичик эялинин сюзлярини ешидян сарбан эцлцмсяйир, цзцнц арвадына тутуб сяслянир:

- Арвад, щазырлыьымы эюр, карвана юзцм эедяси олдум.

ЕВДЯ ДЯ LАЛА ГОЙМУР

Султан ӱрякдян севдийи Лала иля евләнир. Лаланын йезняси Няъяф мал-гойун оьрусу иди. Она эюря дя онун евиндя һәmişә говурма йейярдиляр. Bir gün Лала йезнясиgiля гонаг эедир. Qайыданdа istәyir özü ilә ят эятирсин. Lakin Няъяф имкан вермяйиб дейир:

- Султан мяндян щям ъанлыдыр, щям дя ъавандыр. Эялсин, йолдашлы оьурлуг едяк.

Лала evә gәlib яриня дейир:

- Оьурлуьа эетмясян, сяндя отуран дейилям.

Султан Лалайа cavab verib deyir:

- Оьурлуьа эедярям, амма йезнянля йох.

Султан оьурлуьа тяк эедяси олур. Бир гайа парчасынын архасында эизлянир ки, чобанлар йатандан сонра сцрцдян бир гойун оьурласын. Султанын гаралтысыны алан итляр гайайа тяряф щцрцшцрляр. Чобан гышгырыр:

- Айя, кимсян? Айя, кимсян? Йаьышда, суда батыб гырылмышыг. Юлсян дя сяня бир гойун вермярик.

Султан дейир:

- Айя, бурада сян гойуну вермирсян, орада да Лала мяни евя гоймур. Бяс песә олсун?

Султаны сясиндян таныйан чобан дейир:

- Ашаьы ен, а Султан.

Чобан Султана ири бир еркяк баьышлайыр. Юзцня дя дейир ки, баш-айаьыны хаш биширтдир, тездян сизя гонаьам.

Сящяр тездян чобан эялиб Лалайа дейир:

- Ай баъы, бу Султанэил дядя-бабадан чюрякчил олублар, чюряк бишириб сатыблар. Бундан оьру чыхмаз.

Еля бу вахт boğazında йыртылмыш иняк дяриси olan Няъяфи də эятирирляр. Bunu görən Чобан Лалайа дейир:

- Баъы, бах оьру еля олар. Йезнян Няъяф кими. Иняйин дяриси дя боьазындадыр.

АНА

Пирин щяр йаны тай тякяр, дюрд тякяр арабаларла, гяфля-гатырла, мцрэц вуран йорьун атларла долу иди. Щяр аьаъын алтына

бир кюч дцшмцшдц. Бу йандакы минбяря чыхыб хцтбя охуйан молланын зянэцляли авазы пирi зийарят едиб йалваранларын хястяlәгиня шяфа, consuzларына ювлад, дялиляриня аьыл, иткинляриня хош сяс-сораг уманларын диляйиня гарышмышды.

Ики ана да ямиздириб-дойуздуруб йатырдыглары гундаглары щцъррядя йан-йана гойдулар, зийарятя эетдиляр. Ибадятдян гайыданда эюрдцляр ки, щцъррядя бирья гундаг вар. Бу ана деди ki, ушаг мянимдиr. О бири ана деди ки, уох ушаг мянимдиr. Гундаьы бу онун, о да бунун гуъаьындан алыб гачırмаьа чалышды, чцнки ушаьын икиси дя гырмызы йорьана бцрцнмцшдц, икиси дя оьлан иди, бялякляри, бяляк баьлары да бир-бириндян сечилмирди.

Аналарын икиси дя аьлайыб, дидиширдиляр. Ъамаат онларын башына йыьышмышды. Икисиня дя йазыглары эялирди. Онлар аналарын щансына дейяйдиляр ки, ушаьындан ял чяк, истямя?

Аналарын гышгыртысы ибадятэащдакылары да чюля чякяндя пирани бир гоъа арайа эирди, аналардан сорушду:

- Ушаьынызын щеч бир ъан нишаняси йох иди?

Аналар башларıны булайа-булайа сызылдашдылар:

-Йох, баба, - дедиляр эюрмямишик.

Гоъа йеня хябяр алды:

- Кимя охшатдыьыныз да йадынызда галмайыб?

Аналар йеня инилдядиляр:

-Йох баба, - йох, йох.

Гоъа гундаьы ананын биринин гуъаьындан алыб йеря гойду. Кямяриндян асдыьы балаъа хянъярини сивирди:

-Инди ки, белядир, онда бу ушаьы тян йары бюлякъяуәм, йарысы биринизя, йарысы да о биринизя дцшяр.

Гоъа гундаьын бяляк баьыны кясмяк истяйяндя ананын бири юзцнц хянъярин алтына атды, йалварды:

- Амандыр, баба, ушаьы кясмя. Мян истямирям, она вер апарсын.

Гоъа эцлцмсцндц, онун голларына сармашмыш ананы биляйиндян тутуб галдырды, ушаьы она верди.

Ъамаат бир-бириня дяйди, фикирляшдиляр ки, гоъа ядалятли иш эюрмцр, ушаьы йахасыны гыраьа чякянин гуъаьына гойур.

Сорушдулар:

-Баба, ахы, бу ана о ушаьы истямирди, сян гундаьы нийя она вердин?

Гоъа онлара деди:

-Бу ушаьын анасы будур, чцнки о, баласынын юлцмцня бахмаг истямяди.

СЯМИМИЙЙЯТ ОЛАН ЙЕРДЯ…

Шейтан дцнйада еля ата-оьул, еля баъы-гардаш, еля ана-бала, еля гонум-гоншу галмыр ки, онларын арасына дава-далаш салмасын. Бир эцн ешидир ки, филан йердя ики дост вар, онларын арасындан су да кечмир. Ора эялир. Эюрцр бири узундур, бири дя эюдяк. Бири ярик кими сапсарыдыр, о бири кюмцр кими гапгара. Икиси дя йер белляйир. Дейясян, эюдяйин баьатлыьыдыр, чцнки щяйятдя ойнашан ушаглар буна охшайырлар. Дахмадан чыхан башы юрпякли, аьзы йашмаглы эялин бир ъцрдяк айран эятирир, ялиндяки касаны айранла doldurub, узуна узадыр.

- Аща, - дейя шейтан ялиня фцрсят дцшмцш кими севинир, - тякъя бу бясдир.

Тез узунун евиня гачыр, онун арвадынын гялбиня эирир, пычылдайыр:

- Яринля эюдяйин арвадынын хялвят ишляри вар, а йурду итмишin гызы. İнанмырсанса, эет бах. Хюряйин йахшысыны, чайын ляззятлисини она йедирдиб, ичирдир. Нярдян дя эюз басырлар бир-биринsocially, щимляширляр. Инди билдинми ярин эеъя су башындан нийя эеъ гайыдырмыш?

Узунун арвады эцлцр, гялбиндя ютян шейтана дейир:

- Мян дя эюдяйя еля гуллуг еляйирям, а башы батмыш.

Шейтан эюрцр бу, о эирян кол дейил, юзцнц эюдяйин цстцня салыр, бир синялик щавайа дюнцб онун кюнлцня долур, яримяйя башлайыр:

- Эюзцн нийя йумулуб? Gör arvadın uzuna necə qulluq edir.

Эюдяк ону гана салмаг истяйян шейтаны цфцрцб кюнлцндян говур və дейир:

- Онун арвады да мяня еля бахыр, а ъанын йансын. Бу, сямимиййятдир, дост-гардаш истяйидир, дост-гардаш инамы, етибарыдыр, а йарамаз, бизи уйушдуран да одур, биз еля ятля дырнаг дейилик ки, щяр зир-зибил арамыза эириб бизи бир-биримиздян аралы салсын.

Кор-пешiман эери гайыдан шейтан цряйиндя дейир:

- Сямимиййят олан йердя хяйанятя йол йохдур.

ВАЙ АРХАМ…

Юзцндян савайы щеч кими бяйянмяйян, щамыны бурунлайан, щяряйя эцлмяли бир ад гойуб яля салан ловьа бир оьлан йахшы сядасыны ешитдийи bir дийара кючцр. Бахыр ки, бурадакылар да орадакыларын тайыдыр. Инди дя башлайыр бурадакылара лаь еляməуə.

О дийарын ъаванлары йыьышыб буну бир хялвятя чякирляр, пал-палтарыны яйниндян сивириб атырлар, голларыны, гычларыны чаты иля баьлайыб йыхырлар йеря, щяряси ялиня бир зопа алыр, дцшцрляр ъанына, дюшя ки, дюшяйясян, ону ун чувалы кими чырпмаьа башлайырлар. Гясдляри дя беля олур ки, бунун бир цзцнц гаратулуг еляйяндян сонра кцряклярини чевирсинляр, зопалары бел-бухунунда таггылдатсынлар.

Бу ловьа оьлан синяси, гарны зол-зол олдугъа, гар- ганчыр олуб ганы щяр зопанын

далынъа эюйя сычрадыгъа гышгыр-баьыр салмыр, анд вериб аман истямир, пешіман-пешіман пычылдайыр: -Вай архам…

Ону кютякляйянляр мат галырлар ки бу, неъя адамдыр, биз зопалары бунун синясиня, гарнына дюшяйирик, «Вай гарным, вай синям» дейиб баьыртысыны эюйя диряк елямякдянся, «Вай архам...» дейя пычылдайыр. Бился ки, дедиклярини ешидяъяйик, дилиня щеч буну да эятирмяз.

Ондан сорушурлар:

- Нийя беля дейирсян?

Ловьа оьлан цряйиндя доландырыр ки, юз йеримдя-йурдумда еллилярими heç vaxt бяйянмядим, amma гялбимя биръя дяфя də дяймядиляр. Dедиляр ъавандыр, böyüdükcə аьлы башына эяляр, хасиййяти дяйишяр. Онларын бу düşüncəляриня дя эцлдцм, бура кючдцм. Бурадаkılara bir az хор бахан кими мяни бу vəziyyətə салдылар.

Ловьа оьлан эюрцр ки, эеъ диллянмяйи онлары сайылмаз йериня гойуб, daha da hirsляндириб. Odur ki, тез дейир:

- Мян «Вай архам…» дейяндя кцрякляримин дярдини чякмирям, гядир-гиймятини инди билдийим обамы

щарайлайырам. Юз елимдя-эцнцмдя олсам, мяня бир чыртма да вура билмяздиниз.

ОРАДАН ГАЧ, ГУРТАР

Бир ата иля оьул о таъирин йцкцнц бу шящяря, бу tacirin yükünü də о шящяря дашыйырлармыш. Beləcə dünyanı diyar-diyar gəzib görürlərmiş. Онларын эедиб эюрмядикляри tək бир мямлякят галыбмыш ки, bu dəfə də йоллары орайа дцшцр. Карвансарада эеъяляйирляр. Сящяр тездян базара чыхырлар ки, щям буранын орада тапылмазларындан уъуз алыб баща сатсынлар, щям дя хидмятчи ахтаран таъирлярля растлашsınlar.

Бахырлар ки, базарда щяр шей eyni гиймятядир: йаь да, шор да, бал да беш гяпийя сатылыр. Парчаsının da, ипяйинин дя, йунунун да, читинин дя, без-ъунасынын да аршыны бир аббасыдыр.

Оьул дейир:

- Ата, бура lap юлцб галмалы йердир. Юзцмцзц эеъя вя эцндцз щош-щош еляйя-еляйя бу чюллярдя, дцзлярдя нийя юлдцрцрцк. Эедяк ордакыларымызы да

кючцряк, эятиряк, бяй баласы кими йашайаг бурда.

Ата дейир:

- Йох, оьул, бир мямлякятин базарында ки, йахшы иля писин гиймяти бирдир, орада галмаг олмаз.

Ата чох дейир, оьул аз ешидир. Беш-он эцн йейиб йатырлар. Бир сящяр эюрцрляр ki, тябил чалыныр, ъарчылар щамыны едам мейданына чаьырыр. Dцканлар, базарлар баьланыр, щамы шящярин башынын цстцндяки даьа сары ахышыр. Gизляняни атдюшц еляйирляр, дюйцрляр, бир адам да ора-бура йайына билмир.

Бу ата иля оьул да щямин йеря эедирляр.

Бахырлар ки, шащ гырмызы эейиниб, тахта чыхыб, йан-йюрясиндя дизляри цстя дцшмцш вязир-вякилляр дя гырмызы либасдадыр. Аьгуршаг, гырмызы кюйняк ъялладларын ялляриндя овхарлы балталар вар. Амма ъялладларын биринин ялиндя бир щалга орталыгда, ъамаатын ичиндя щярлянир, щалганы эащ онун, эащ да бунун башына тахыр, боьазына кечирмяк истяйир, щалга щеч кимин башындан кечмир.

Ъяллад щамыны сынагдан кечиря-кечиря эялиб ата ilə оьула da чатыр. Щалганы

оьланın башына гойан кими сцрцшцб хиртдяйиня кечир. Bunu görən о бири ъялладлар да эялирляр, оьланы щоп эютцрцб дар аьаъынын алтына апарырлар. Едам кяндирини боьазына саланда атасы юзцнц шащын щцзуруна атыр, дейир:

- Ей гиблейи-алям, иъазя верин, оьлума сюзцм вар, ону дейим.

Шащ етираз етмир.

Ата оьлуна йахынлашыр, гулаьына ня іся пычылдайыр. Сонра эцля-эцля ъамаатын ичиня гайыдыр.

Шащ щейрятлянир ки, yəqin бу киши она йалан данышыб, о оьланын атасы дейил, ата оьлунун юлцмцня эцлмяз.

Ону чаьырыб сорушур:

- Юз белиндян эяляндиr?

Ата баш ендирир, ялярини синясиня гойур:

- Бяли, гиблейи-алям.

- Бяс, ня цчцн севинирсян? Щяля бу дцнйада юз баласынын юлцмцня шад олан ата эюрцнмяйиб.

Ата йеня тязим едиб дейир:

- Мян онун бу эцнцня чохдан аьламышам, ей гиблейи-алям.

Шащ фикирляшир ки, бу киши йягин мцняъъимдир, йерлярдя дуруб эюйлярдян хябяр верян билиъидир, Аллащын щеч кимя бялли олмайан ишляри буна яйан олур, Танрынын юз бяндяляриня эюндяряъяйи щяр дярд-бяладан хябяр тутур. Бу кишини сарайа эятирмяк, юз йанында сахламаг, худавянди-алямин она щачанса чякдиряъяйи ъящянням язабындан хилас олмаг истяйир.

Сорушур:

- Юзцня демишдинми?
- Бяли, демишдим, ей гиблейи-алям.
- Бяс, она инди ня дейирдин?
- О вахт дедийими.
- О вахт ня демишдин?

Киши бир аз эеъ диллянир, шащ да еля билир ки, ондан тохунаглы сюз ешидяъяк, ещтийатланмаьы да она эюрядир.

- Горхма, дцзцнц де.

Ата шащын гаршысында шащ вцгары иля дайаныр:

- Горхмурам!Вир мямлякятдя ки, йахшы иля писин, аъы иля ширинин, уъузла бащанын гиймяти, эцнащлы иля эцнащсызын агибяти бирдир – ордан гач, гуртар. Мян оьлума да беля демишдим. Она инди дя щямин сюзц дейирдим.

ГОНШУ МЯСЛЯЩЯТИ

Бир кишинин аман-заман бир оьлу вармыш. Оьлу дцнйайа эялян эцндян онун адына даш дашыйыб, аьаъ эятириб, тахта алыбмыш. Бир тикилинин щяр дямдястэащыны йаваш-йаваш щазырлайыбмыш ки, вядя башында ялйандымда галмасын. Истяйирмиш оьлу иля эялини онларын йанында сыхыла-сыхыла щярлянмясинляр, цряклириндян кечян кими отурсунлар, дурсунлар, ня ана-гайнана ялиня бахсынлар, ня ата-гайната ъибиня эюз диксинляр. Ата бу ниййяти щеч кимя билдирмядян кяндин о башында бир гыз да эюзалтылайыбмыш.

Оьлан ийирми, гыз да он сяккиз йаша чатанда киши уста эятирдир, бцнювря тюкдцрцр, бары чякдирир, евин тахтапушуну, таваныны, дюшямясини вурдурур, гапылары, айналары салдырыр, диварлары рянэлятдирир. Евя кюнцл тохлуьу, цряк динълийи иля бахыб чыхмаг истяйяндя эюзалтыладыьы гызэилин гоншусу эялир:

- Хейирли олсун, - deyib ичяри кечир, отаглары эязир, щяр бязяк-дцзяйиня эюз

гойандан сонра башыны булайыр: - Нийя нашылыг елямисян?

Ев йийяси чашыр:

- Nəyi? – deyə сорушур və о да отаглары эюздян кечирир.

Гызэилин гоншусу:

- Дцз тикдирмямисян, - дейир, ясасыны галдырыб йухарыны və ашаьыnı эюстярир.

Ев йийяси щяр йана бир дя бахыр, онун эюзляриня йерли-йериндя олмайан еля бир шей дяймир.

- Няйи дцз дейил ки?

Гызэилин гоншусу:

- Щяр шейи, сюкцлцб тязядян гуруласыдыр.

Ев йийяси еля билир кишинин башына щава эялиб, йохса беля эцлцнъ-эцлцнъ данышмаз. Истяйир онун голундан тутсун, десин, рядд ол бурдан. Амма бу мягамда киши сюзцнцн ъаныны дейир:

- Эяряк бу еви тярсиня тикдиряйдин, чцнки, о гыз бу гапыдан ичяри эирян кими евин алты цстцня чевриляъяк, онда дцз дурарды.

БУ ЭЦН ДЯ ЗИЙАН ЕЛЯДИК

Яли йахшы эятирян, пула пул, гызыла гызыл демяйян таъир щяр ахшам юз дцканыны баьлайыб евиня дюняндя эилейлянярмиш:

- Bu gün də ziyan elədik.

Таъирин бу нашцкцрлцйц дилдән-диля, аьыздан-аьыза кечя-кечя эялиб щюкмдарын da гулаьына чатыр. Щюкмдар бу таъири йахшы таныйырмыш, билирмиш ки, газанълыдыр, бир гойуб беш эютцряндир, üstəlik Мяьрибля Мяшригин арасында щеч бир алыш-веришчи онунла мизан-тярəзийя эирмяк истямяз, эирсяляр дя йцнэцл эялярляр. Щюкмдар фикирляшир ки, елимизи еллярдя таныдан, мяня лазым олан гуш илийини, ъан дярманыны йерин йедди гатындан да олса тапыб эятирян, бир гара гяпик дя щагг-музд истямяйян таъирин, йягин, бяхти дюнцб, чархы тярсиня щярлянир, боръа дцшцб, яли ашаьыдыр, ща чалышыр-вурушурса yenə də газанъ гудуруб майаны йейир. Беля эетщаэетдя, беля йыхылщайыхылда еля адамын голундан тутарлар, галдырарлар, мащалын адлы-санлысыны дилянчи кюкцня дцшмяйя гоймазлар.

Щюкмдар юз яшряф-яйанларыны чаьыртдырыр. Щамысына хязинядян ятяк-ятяк пул-сярвят пайлайыр vә тапшырыр ки, эедин филан таъирин дцканына, бир аббасılığını беш манатдан, беш манатлыьыны йцз манатдан алын, сахланъларыны да эютцрцн.

Яшряф-яйанлар таъирин дцканында эюзя эюрцнянляри дя, эюрцнмяйянляри дя сил-сцпцр еляйирляр, щятта онун чюля атылмалы хараб-хурабларыны да од гиймятиня алырлар. Таъирин дцканы да, сахланъ йери дя бош галыр. Яшряф-яйанлар евляриня йоллананда таъир йеня эилейлянир:

- Баща алмышдыг, уъуз сатдыг, бу эцн дя зийан елядик.

Щюкмдара хябяр чатдырырлар ки, таъирин пул хязиняси пуллары, гызыл хязиняси дя гызыллары тутмады, чоху дашыб йеря тюкцлдц, о, юмрц бойу бу гядяр газанъ эютцрмяйиб, тяк бу эцнкц иля дцнйанын бир йарысыны сатын алмаг олар, амма йеня дя нашцкцрлцк еляди, деди ki, баща алмышдыг, уъуз сатдыг, бу эцн дя зийан елядик.

Падшащ агил адам имиш, даняндя щюкмдар сайылырмыш. Онун даша-аьаъа, йеря-эюйя, адамларын эюзляриня,

дурушларына бахыб дедиуі сирляр, сещрляр беш-алты илдян сонра öz yerini тутармiш. Таъирин юз язялки сюзляринин цстцня артырдыьы мцяммадан анлайыр ки, онун бу эилейи, нашцкцрлцйц бяхтиндян, талейиндян шикайят дейил, о кялмялярдя щикмят вар.

Таъири щцзуруна чаьыртдырыр.

Tacir щюкмдарын гarşısında ядябля баш ендирир. О, бир эюзцня буэцнкц алгы-сатгыдан йыьдыьы пуллары, диэяр эюзцня дя гызыллары долдурдуьу хуръуну чийниндян йеря гойур, дейир:

- Ялащязрят, мятлябиниз мяня яйандыр: Сизя дцнян мяним «бу эцн дя зийан елядик» сюзцмц ярз еляйяндя еля билмисиниз ki, хиртдяйяъян боръа батмышам, юз яшряф-яйанларынызы эюндярдиниз ки, мяни ъящянням язабы сандыьыныз хяъилликдян гуртарасыныз. Сиз мяни юз хязинянизин дя цстцня бурахардыныз, дейярдиниз, - ня гядяр лазымдыр – эютцр. Амма фикирляшмирсиниз ки, сяхавятиниз мяни nə qədər утандырар. Мян щяр эцн дедийим сюзц бу дяфя бир артырма иля сюйлямишям вя сиз ямин олмусунуз ки, бу цряк даьында, бу кюнцл йаньысында борълулуг йохдур, мяни эцзяранымын пислийи ащ-вайа салмайыб.

Сиз бу дцйцнцn ачılмаьынын мараьын-дасыныз. Бизим баща алдыьымыз юмцрдцр, уъуз сатдыьымыз эцнлярдир. Щяр эеъя-эцндцздя юмцрдян бир эцн хяръляйирик, юмцр эюдялир, юмцр азалыр, юмцр касыблашыр. Мян «баща алмышдыг, уъуз сатдыг, бу эцн дя зийан елядик» деуərkən бynu nəzərdə tuturdum.

БАРЫНЫ ЧЯКДИР СОНРА

Атанын эюзцнцн аьы-гарасы биръя оьлу варды. Она башы булуддан, диби дярйадан ням чякян бир имарят гурдурмушду, баханын папаьы дцшцрдц, аьзы ачыла галырды. Имарятин дюрд йанында ъяннят мисаллы баь салмышды. Даьын дюшцндян булаг суйу чякмишди. Чарщовузда йашылбашлар цзцрдц. Баьда бцлбцлляр ъящ-ъящ вурурду. Мейвяляр будаглардан асым-асым олурду, ятри бцтцн мащала йайылырды. Эеъяляр эцлляр шещлянирди, сящярин эцняши щяр лячяйя бир эцзэц тутдурурду. Щамынын эюзц бу имарятдя, бу баьда иди. Ата ися го-ъалмышды, ялдян дцшмцшдц. О, son эцнцнцн йахынлашдыьыны, ахшамлар щяряси бир дил

дейян, арта-арта эцълянян ъан аьрыларындан, ъан сызылтыларындан дуйурду. Щисс едирди ки, эюзляринин нурдан, цряйинип тяпярдян, дизляринин тагятдян кясилмяси ону юмцр-эцн эцляшиндя цстяляйян яъялдир, эеъянин бириндя синясиня чюкяъяк, ъаныны алаъагдыр.

Атайа бу да бялли иди ки, оьлу яфялдир, чюп цстя чюп, даш цстя даш гойан дейил, онунку йейиб йатмагдыр, щярзя-щярзя данышыб эцлмякдир. Киши юляндян сонра чюлдян ичяри дашымайаъаг, əksinə щазыры сатыб совuracaq, боьазына корлуг чякдирмяйяъяк. Вунлар тцкяняндən sonra isə бу ъящ-ъялалы da дяйяр-дяймязиня верib дилянчи эцнцня дцшяъяк.

Ата юлцм йастыьына баш гойанда оьлуну йанына чаьырды, биляйиндян тутуб йанында отурдуб вясиййят етди:

- Сян мяним тякъя дамымын тякъя диряйисян. Мян эедирям, сян галырсан. Аьлама, бу еля тцстцдцр ки, щамынын баъасындан чыхыр, бязисиндян тез, бязисиндян эеъ. Мян Аллащымдан эилейли дейилям, юмцр верди, аман-имкан верди, сяни бюйцтдцм, сяня цряйимъя йурд-йува гурдум. Амма bir шейи елямяйя юмрцм

чатмады, онu сяня тапшырырам.Qабагъа имаряти vә баьы щцндцр щасара ал, сонра евлян. Сян щасары гуртаранаъан да евлянмяк йашын чатаъаг. Мяним бу вясиййятлярим йердя галмасын. Мян юлсям дя рущум дири галаъаг, hяр ахшам мещрлярин ганадында учуб эяляъяуәм, sәnә бахаъаğам. Еля ет ки, бурадан севиниб эедим, аьлайа-аьлайа гайытмайым. Аьласам эюз йашларым ода дюняъяк, дцшдцйц йери йандыраъагдыр.

Ата юляндян аз сонра оьлу щасар чякмяйя башлады.Вир ил бцнювря йери газды, беш ил даш дашыды, бир айда биръя аддым узунлуьунда, алтыъа гарыш щцндцрлцйцндя дивар щюрдц. Бу имарятдя, бу баьда сяфа сцрмякдян ютрц синов эедянляр фикирляшдиляр ки, оьланын евлянмяк йашы кечди, аmmа арвад алмаг мясяляси щеч гулаьына да эирмир. Düşünürdülәr ki, онунку щасар-дивар чякмяк дейил, ъан эяздирмякдир, бу эедишля о bu иши ялли иля дя гуртармаз. Fikri ата мцлкцня мцштяри галдырмагдыр, özü тяк ъанцдыр, щарда олса кечиняр. Белясә onlar оьланы йолдан чыхармаьа эиришдиляр: Вири деди: -Evә мин манат верирям, оьлун йох, гызын йох, дейясян йурдума галаъаг, тяк ъаныдыр,

йыьыш бизим дахмайа, эцнцнü эюр, дювраныны сцр этсин.

Икинъиси имарятин, баьын гиймятини ики миня галдырды, цчцнъцсц цч мини оьланын эюзцнцн габаьында сайды. Бунлар биринъидян дя чох дил тюкдцляр.

Оьлан онларын щамысына биръя ъаваб верди:

- Атамын вясиййятини йериня йетирим, сонра данышарыг.

Оьлан да онлар дейян аьылсызлардан дейилди, о гядяр пулу эюрядян сонра фикирляшди ки, щасары чякиб гуртарса, доггаздан гоша дарваза асдырса мцлкцн гиймяти биря он артаъаг, айаьыны диряйиб нечя истяся онлардан алаъаг, она эюря дя щасары тез чякиб баша чатдырмаьа чалышды.

Бу иши эюруб тойа щазырлашанда мцштяриляр онун цстцнц бир дя кясдирдilər. Ахшам бири, сящяр диэяри, эцнорта цчцнъцсц эялди. Оьлан онларын ня сюзцнц эютцрдц, ня дя пулларыны. Щамысыны да ейни ъавабла йола салды:

- Аллащ атама мин рящмят елясин. О, мяня вясиййят елямишди ки, щасары чяк. Мян щасары чякяндя эюрдцм ки, ев тикмяк ня гядяр чятинмиш.

ДИЛИМ ДУЗУНА ДЯЙМИШДИ

Човьунун, туфанын йалгузаг кими улайыб щяряни бир юртцйя эирмяйя вадар едяндя, «башлы башыны сахласын»а говуб далдалайанда, бу «оьру эеъяси»ндя bir гулдур, шащын эюзсцз-бахымсыз галмыш хязинясинин он гыфыллы гапысыны гырыб ичяри эирир. Ялиня эяляни гойун-голтуьуна долдурур, щейбясиня атыр. Йцкцнц тутуб чыхмаг истяйяндя айаьы няйяся илишир, йыхылыр, гойун-голтуьундакы, щейбясиндяки лял-ъявещирляр йеря даьылыр.

Гулдур истяйир онлары бир дя дянляйиб эютцрсцн, йа да тахча-торбадакы чякидян йцнэцл, гиймятдян аьыр olanlara ъумсун. Амма бирдян аьлына эялир ки, ayağı toxunan хырда-пара bir шей олсаydı айагларынын уъу дяйян кими дыьырланарды, иряли атланарды. Görünür, hяр нядирся йекядир, бялкя бцтцн külçə гызылдыр, лялдир, ъявещирдир. О, гырыг-сюкцкляри бу гача-гачда тюкцб итиря-

итиря апармагданса тякъя бу йекяни голтуьуна вурса уахşıdır.

Ща бахыр, эюз-эюзц эюрмяз гаранлыгда, зцлмятдя сечя билмир ки, бу «ъан йарыдан» шей о тапылмазларын щансындандыр.

Яллярини узадыр, ялляшдирир, йеня дя танымагдан узаг дцшцр.

Ахырда эютцрцб йухары галдырыр, додагларына, дилиня тохундурур, йеря гойур. О, хязинядян щеч ня апармadan çıxıb gedir.

Сящяр тездян шаща хябяр верирляр ки, хязиняни йарыблар, амма щеч ня апармайыблар.

Шащ тахт-таъына анд ичиб ъар чякдирир ки, хязиняни даьыданы баьышлайаъам, amma эялсин мяни аэащ етсин эюрцм ордакы йцз иллик баъ-хяраъа няфс салмайаъагдыса бяс хязиняйя nə цчцн эирмишди?

Гулдур эялир, елчи дашынын цстцндя отурур. Нюкяр-наибляр ону шащын щцзуруна апарырлар.

Гулдур юзцнц нишан вериб дейир:

- Хязиняни мян даьытмышам.

Шащ сорушур:

- Бяс ня цчцн щеч ня апармадын?

Гулдур она беля ъаваб верир:

- Шащ саь олсун, лял-ъяващирдян йцкцмц тутмаг истяйяндя айаьым няйяся илишди, йыхылдым. Еля билдим мяни йыхан шцш гызылдыр, фикирляшдим ки, тякъя буну эютцрцм, бясимдир. Ялляшдирдим, гызыла охшатмадым. Дилимя, додагларыма вуранда эюрдцм дуздур. Ъаныма сянин дузунун дады-тамы кечди. Она эюря дя хязинядян бош чыхдым. Ахы дуз-чюряйи айагламаг, мал-мцлк сащибиня хяйанят етмяк – намярдликдир.

МЯНИ ИТИРМЯЙИН

Од, су, инсаф бир узун йолда йолдаш олурлар. Нечя эеъя, нечя эцндцз йол эедирляр. Бир сцфрядя чюряк йейирляр, бир габда су ичирляр, динъялмяк истяйяндя кцряк-кцряйя вериб йатырлар.

Nəhayət üç йол айрыъына чатырlar. Од солдакы йола чыхыб дайаныр. Йолдашлары иля видалашаркян сорушур:

- Сизя лазым олсам, мяни неъя тапаъагсыныз?

Sу ъаваб верир:

- Щарда оъаг йанса, щардан тцстц чыхса, биляъяйик ордасан.

Су да ортадакы йола кечир, сямимиййятиндян, мещрибанлыьындан доймадыьы, вида анларында айрылыьına дюзмяdiyi щямкарларıндан хябяр алыр:

- Ахтарсanız мяни неъя тапаъагсыныз?

Она да од ъаваб верир:

- Мян – одам, одсуз йашамаг nə qədər мцшкцл olsa da сусуз икиъя эцндян артыг юмцр сцрмяк мцмкцн дейил. Щарда йашыллыг эюрсяк, биляъяйик ордасан.

Инсаф гырагдакы, саьдакы йолда дайаныр, мещри-цлфятляриндян истяйинъя кам ала билмядийи достларына бахыр, долухсунуб, сорушур:

- Мяни щарда ахтараъагсыныз?

Ня од дилляня билир, ня дя су. Ахы инсаfын защирлийиндя ону таныдан щеч бир нам-нишан йох иди.

Инсаф эюрцр ки, достлары юзцнц итирибляр, тез диллянир:

- Мяни итирмяйин, итирсяниз бир дя тапмазсыныз.

БУ, НИЙЯ АЬЛАМАДЫ

Бир мащалда щамыдан эцълц бир оьлан варды. Кимин кяряни сынырдыса ялли адамы щайламагданса тякъя ону чаьырырды. О, да çiynini кярянин алтына биръя дяфя вермəklə ону саман чюпц кими эюйя галдырырды. Бир ъцт кял-юкцзцн зорла дартдыьы котаны-хышы тякъя чякирди, бир дя эюрцрдцн эцнортайаъан ня гядяр йерин алтыны цстцня чевирди. Енишя эедян арабанын гуйруьуна ялини йетирян тяки сахлайырды. Оьрулар, яйриляр, ону эюряндя тцк салырдылар. Йаланчылар, фырылдагчылар онун ады чякиляндя сарыларыны удурдулар. Pəhləvan bир дяфя эюрцр ки, бир пязявянэ атлы эялир, ат онун алтында зыг-зыг зыгqылдайыр, бели коьа кими яйилиб, гарны аз галыр йеря дяйсин, özü də bütün ган-тяря батыб. Цстцндяки адамса гамчыны атын саьрысына, йанбызына шаггылдадыр, аты сцздцрмяк истяйир, лакин атын щейи галмайыб, инилдяйир, юзцнц чякя билмир. Рязявянэ атын баш-эюзцнц bir də гамчыйа тутанда щямин оьланын ганы ъошду, ону щоп эютцрцб йеря чырпды:

- Ай инсафсыз, Аллащын щейванынын эцнащы няди? Сян адамсан ки, о да сяни ат тяки апарсын?

Оьлан щардан биляйди ки, бу адам шащын сарай пящляваныдыр, онун хятриня бир дяфя дяйян мин ъяза алыр.

Щямин эцн оьланы атдюшц елятдириб, диван мейданына апардылар. Бу эцн шащын пящляваныны йеря вуруб йаппалайан сабащ да гиблейи-алямин юзцнц саймайаъаг, онун тахтыны тараъ етмяк ниййятиня дцшяъяк.

Шащ яввялъя о оьланын ъямдяйиня йцз зопа вурдурду. Сонра ъяллада щюкм етди ки, мяним пящляванымы атдан саь голу иля салыб, инсанын ъаны саь голунда олур, саь голуну кяс.

Ъяллादын балтасы шимшяк чахымы иля енян кими оьланын саь голу шыппылты иля йеря дцшдц. Оьлан ня уфулданды, ня ичини чякди, ня дя онун бир тцкц тярпянди. Оьланын бу дюзцмц, дяйаняти шащы щейрятя салды. Оьлан она щейкял донуглуьу иля бахан издищамын арасындан юзцня йол ача-ача йеня дя яввялки мяьрурлугла йерийиб эедяндя шащ онун архасынъа бир гасид эюндярди ки, оьланын гарасынъа эетсин, эюрсцн, о, щеч олмаса бурдан араланандан сонра сызылдайаъагмы. Ахы, даш да олса бу аьрыйа дюзмязди, аьлайарды. Бу оьлан неъя ъанлы-ъинлидир ки, ъынгырыны чыхармады.

Оьлан диван мейданынын лап ахырында тайгол бир киши эюряндя юзцнц онун цстцня атды, щюнкцр-щюнкцр аьлады. Онлар еля гуъаглашдылар, еля аьлаşдыlar ки, онларын сарышыьыны эюрмяйян, онларын бу шивянини ешитмяйян олмады.

Шащ юз мцсяллящ дястясини эюндяриб оьланы йеня дя щцзуруна эятиртди. Ондан сорушду:

- О киши сянин атанды?
- Йох.
- Гардашынды?
- Йох.
- Бяс няйинди?
- Щеч няйим.
- Бяс нийя тякъя onu эюряндя кювряldин?
- Чцнки мяним няляр чякдийими тякъя о дуйа билярди…

ЭЮЗЛЯРИМЯ ГАРА СУ ЭЯЛИБ

Бир дямирчинин аман-заман бир оьлу варды. Ону йаь ичиндя бюйряк тяки бясляйиб бюйцтмцшдц. Гоймамышды ялини истидян сойуьа вурсун. Dемишди, щяля ушагды,

индидян ону бел-бухун яйян, гядд-гамяти басыб эюдялдян аьыр йцкцн алтына салмаг олмаз, гой сцмцйц бяркисин, кишиляшсин, сонра буйурмамышдан да юзц ганар бу фани дцнйада нейлямялидир. О да мяним кими йетим галмайыб ки, бир тикя чюрякдян, бир дяст яйин-башдан ютрц юзцнц ода-кюзя вурсун.

Вахт эялди оьлунun бойнуна бой, зоруна зор чатмады, амма о, йеня дя яркюйцн ушаг хасиййятиндя галды. Няр эцн анасындан бир аббасы истяди ки, апарыб кишнишя, ноьула версин, тюксцн ъибляриня, дурсун доггазда, ютцб кечян оьланлара аъыг-йаныг ата-ата йесин, суйа эедян, судан гайыдан кузяли, эцйцмлц гызларын гойнуна тюксцн, онлары ъырнадыб ляззят алсын.

Бир ахшам арвады яриня деди:

-Эядянин башыны баьламаг лазымдыр. Юзц мяня деуib.

Дямирчи тапшырды ки, она пул вермя, дейнян, няйимиз варса щамысы дядяндядир, эет онdан истя.

Оьул bip эцн атасындан бир аббаси истяди, ата isə эцрзц онун ялиня верди, кцрядя маша иля тутуб чыхартдыьы гызмар дямири зинданын цстцня гойду, юз балаъа

чякиъини дынгылдатды ки, дюй, мян эюстярдийим йери дюй.

Оьул эцрзц бир-ики дяфя ендиряндян сонра тювшяди, уфулдады, эцрзц атыб эетди. Юзцнцанасынын цстцня салды. Ананын цряйи дюзмяди, кисядян она бир аббасılıq верди. Еля бу мягамда ата ичяри эирди, оьлунун голундан йапышды, ону чякя-чякя дямирчиханайа салды. Рулу овъундан алыб кцряйя атды. Кцряни кюрцкляди. Qаралмыш кюмцрляр чатачатла алов сачанда аббасılıq гыпгырмызы яриди, суйа дюндц.

Ата оьлунун цзцня бахды ки, эюрсцн о, бу иткийя щейіфслянирми? Эюрдц, веъиня дя алмыр, еля бил ойуна тамаша еляйир.

Оьул йеня анасынын ял-айаьына дцшдц, йеня дя ондан пул алды. Ата бу аббасілийи дя кцряйя атды, яритди, йеня бахды ки, оьул тярпянмяди, еля бил кцрядя йанан пул дейилди, бир чюп гырыьы иди.

Оьлан наялаъ галыб о эцн бир бяннайа даш, палчыг вермяли олду. Уста да ону йаьы кими ишлятди, гоймады няфясини дярсин, бешъя дягигя отуруб динъялсин. Ахшам овъуна бир аббаси щагг гойду.

Оьланын кишмиш, ноьул алыб доггазда дайанмаьа щалы щардайды, бели язилмиш илан кими сцрцня-сцрцня евя эялди.

Онун бу эцн щарада олдуьуну йахшы билян атасы оьлунун биляйиндян тутду, овъундакы аббасини alıb йанар кцряйя туллады. Оьлан гышгырыб юзцнц кцряйя сары атды, бармагларынын йанаъаьына, ялляринин пюгшяляняъяйиня мящял гоймады, аббасилийи одларын, аловларн арасындан гапыб эютцрдц, цфцрцб сойутду və qойнуна гойду. Sonra isə габарлы, сулугулу ялляри ачыб атасынын эюзляринин габаьына тутду, деди:

- Щавайыды ki, йандырасан? Ону газананаъан эюзляримя гара су эялиб.

Bunu görən атасы севиня-севиня деди:

- Оьул, инди сяни евляндирмяк олар, чцнки пулун зящмятля газаныдыьыны баша дцшдцн, бундан сонра сян щяр шейин гядрини йахшы билярсян.

МЯН БЯРМЯКЛИ ДЕЙИЛЯМ

Бир эцн хялифя Бярмякли тайфасындан олан вязири иля Гябяляни эязмяйя эялир. Онлар эюзял бир баь эюрцрляр. Хялифя иля вязири цз-эюзцндян нур тюкцлян гоъа бир баьбан гаршылайыр. Вязир дейир:

- Бу баьбан да бярмяклидир.

Баь хялифянин чох хошуна эялир. О эязяrək эялиб бир алма аьаъынын дибиндя dayanır. Ня хялифянин, ня дя вязирин алмайа яли чатмыр. Вязир дейир:

- Хялифя, яйил, белиня чыхым, алма дярим.

Хялифя яйилир.

Буну эюрян баьбан бир байаты чякир:

Язизиням, дцрр ордан,
Йагут ордан, дцрр ордан.
Еля йердя яйляш ки,
Демясинляр, дур ордан.

Щеч няйя мящял гоймайан вязир хялифянин белиня чыхыб щявясля алма йыьыр.

Баьдан чыхаркян хялифя дейир:

- Ей гоъа, баьбан, баьын хошума эялди, сяня ня янам верим?

Баьбан дейир:

- Хялифя саь олсун, мяня ял бойдаъа каьыз вер ки, мян бярмякли дейилям.

Хялифя она мющцрлц бир каьыз верир.

Бир эцн хялифянин бярмякли тайфасына гязяби тутур вя ямр едир ки, щарада бярмякливарsа юлдцрцн, гылынъдан кечирин. Нювбя гоъа баьбана чатыр. Баьбан дейир:

- Хялифя юзц билир ки, мян бярмякли дейилям.

Баьбаны хялифянин йанына эятирирляр.

Баьбан хялифяни эюрян кими бир байаты чякир:

Язизийям, гору йанды
Гялйанын гору йанды.
Юлдцрмя гоъа баьбаны,
Сяня баь горуйанды.

Сонра да ъибиндян мющцрлц каьыз чыхарdыб хялифяйя верир. Хялифя каьызы охуйуб дейир:

- Эюзял баьбан, сян нядян билдин ки, бярмяклилярин ахыры беля олаъаг?

Баьбан она ъаваб верир:

- Хялифя, эюряндя ки, бярмякли вязир сизин белинизя чыхыб алма дярди, онда

билдим ki, бир эцн хялифя ойанар, щяр шей она аэащ олар.

Хялифя дейир:

- Аьыллы адамсан, сяни dә баьышлайырам, саь галмыш башга бярмяклилəri дя...

БУ ЭЦН АТЫМЫ ИСТЯЙЯН…

Мискин Абдал Даьыстан ханынын вязири имиш. Бир эцн ханlа вязир юз башынын дястяси иля Мисэинъя даьларына ова чыхырлар. Габагларындан бир довшан гачыр, эащ бу дяряйя енир, эащ о даьа дырмашыр, эащ да йалдан ашыб илим-илим итир.

Шащла вязир атларынын башыны бурахыб довшанын далынъа чапырлар. Мискин Абдалын аты ханын атыны кечир. Ахшам хан адам эюндярир ки, Мискин Абдала дейин атыны мяня баьышласын.

Микин Абдал щирслянир вя ханын адамларыны беля бир ъавабла бош гайтарыр:

- Бу эцн атымы истяйян ханын эюзц сабащ да арвадыма дцшяъяк. Мян бу эцндян

онун вязири дейилям, онун вилайятиндян дя чыхыб эедирям.

Мискин Абдал щямин эцнцн сящяри ханлыьы тярк едир.

ГУМ ДЯНЯСИ

Язазил, ганичян бир шащ варды. Цзцня дири-дири баханлары, yəni ağıllı-başlı adamları эцнащландырыб диряйя сарытдырырды, даш-галаг елятдирирди, сонра да дар аьаъындан асдырырды ки, bir də kimsə ряиййятin эюзлярини ачмаğа cəsarət etməsin, онлары гойун ганмазлыьындан, айы йухуsундан чыхарыб ойатмасын.

Шащ бир эцн ешидиr ки, мямлякятиндя бир алим пейда олуб, яршдян-эцршдян данышыр, ъамаат щяр ахшам онун башына йыьышыр, щядисляриня гулаг асмагдан йорулмур, üstəlik дя онун кяламларыны динляйянлярин аьызларынын щавасына дурмаг олмур.

Шащ щямин алими щцзуруна эятizdirdi, чахнашма салмагла тягсирляндириб диряйя сарытдырды, щюкм етди ки, бу мяшрутячийя щяря бир даш атсын.

Щамы шащын ямриня ямял етмяйя башлады. Onlara билдирдиляр ки, эцнащлыйа даш атмайан, алимин юйрятdiklərinə инанан адам кими танынаъаг, о да дар аьаъындан аслаъагдыр.

Щяря бир даш атыб кечирди, алимин башы, цзц йараланмышды, гызыл ганы ахырды, амma ейниня алмырды, еля бил бу гядяр даш она йох, гайайа дяйирди.

Даш атмаг нювбяси алимин шаэирдиня чатды. О шаэирдиня ки, алим она йерлярин, эюйлярин сирлярини юйрядиб, сяййарялярин сещирлярини ачыб, эяляъяк-лярдян хябяр вериб, ону биликлярин нуру, зийасы иля бязяйиб, мцямма дцнйаны онун аьыл-камалына мисилсиз бир айдынлыгла нягш едиб.

Шаэирд бахды ки, шащын да, яшраф-яйанларынын да эюзляри ондадыр, щюкмдарын гязябиня дцчар олан устадына бир даш вурмаса ону да беля бир ахыр-агибят эюзляйир. Йердян чох кичик бир гум дяняси эютцрдц, алимин цстцня атды. Гум дяняси дяйян кими алимин фярйады эюйляря диряк олду.

Шащ ял галдырыб ъязаны дайандырды. Алимдян сорушду:

- Сяни бу гядяр даш-галаг елядиляр, башын йарылды, цзцн йараланды, бойун-боьазын дешик-дешик олду, ганын су йериня ахды, бунлары щеч веъиня алмадын, бяс о хырда гум дянясинин йавашъа тохунмаьы сяня нейляди ки, беля баьырырсан?

Алим деди:

- Ялащязрят, яввялкиляри йадлар йаьдырдылар, онлар мяни аьрыда билмязди, амма о хырда гум дяняси еля билдим бир даьдыр, цстцмя учду, алтында галдым, чцнки ону юзцмя йахын сандыьым юз шаэирдим атды.

СЯН ДЯ МЯНИМ БАЛАМСАН

Бир кишинин чох гочаг бир оьлу варды. Ялиндян щяр иш эялирди. Еля ки, гызышырды, йадындан йемяк дя чыхырды. Атасы щямишя ona: Вахтында йе, вахтында йат, вахтында да чалыш, - дейирди. Тапшырырды ки, тялясмяк адамы эери салыр, аъ-сусуз ялляшмяк инсаны созалдыр, юмцр бирдир, эяряк буэцнкц ъанынын йарысыны сабаща сахлайасан, сахланълар галдыгъа гиймятли олур.

Оьул да тярсин бири иди, атасынын юйцд-нясищятлярини бу гулаьындан алыб, о гулаьындан йеля верирди. Бир дя эюрцрдцн эцн адамын бейнини газан кими гайнаданда ишляйир, цзцнцн, башынын тяри селя-суйа дюнцб, кюйняйини сыхсан суйу йеря тюкцляр, амма бу, еля бил гайа кюлэялийиндядир, щяля ъаны гыш сазаьыны кючцрцб йаз щавасы иля йумушалмайыб.

Атасы она чох демишди ки, эцн вурар сяни, гой сярин дцшсцн. Эцн вуранын бяриликля иши йохдур, о дцнйалыг олур.

Бир gün эцнорта оьул йеня адамын тяпясини дешян эцнцн алтында ялляширди. Алнынын, цзцнцн селини яли иля сивириб, йеря тюкяндя бу тяр дамъылары еля бил гызмар саъын цстцня ялянирди, ъыз-ъыз ъызылдайырды.

Аьаъын кюлэясиндя балаъа нявясини дя дизляринин цстцня алыб отурмуш ата она йеня аъыгланды:

-А бала, эцн вурур сяни, мяни мяьмун еляйярсян. Щюкцмдцр ки, бу вядя ишляйясян?!.

Атасындаn бу сюзц чох ешидян оьул яввялlər дилянмямишди, amma бу дяфя сыьышдырмады, кишинин цзцня гайытды:

-Яшши, ъан мяним дейил?..

Киши ушаьы гуъаьына алыб галхды, юз башыны кюлэядя сахлайыб ушаьын башыны günün altına tutdu. Oğlan başını галдыранда gюрдц ки, баласынын сейряк сары сачлы башындан тяр гайнайыр, аь йанаглары пюртляйиб, гызарыб, ири эюзляри кичилиб, ушаг бабасына ща сыьынырса бу тяндир йаньысындан гуртара билмир.

Тез йцйрцрдц, ушаьы атасынын гуъаьындан алыб кюлэянин сяринлийиня апарды.

Ата деди:

-Эюрцрсянми, дюзмядин? Сян дя мяним баламсан, оьул!..

ЭЯЛИН АМАНАТЫ…
ЯР-ОЬУЛ АМАНАТЫ…

Дул арвадын оьлу адлы-санлы бир кишинин гызына вурулмушду. Оьлан бир гошунун дюшцня тяк чыхасы иэидлярдян иди. Ел гызларынын бяйя, хана йарашдырыласы су соналары да ондан

кясирдиляр. Амма анасы оьлуна дейирди ки, биз онларын тайы дейилик. Arvad даш атыб башыны алтына тутурду ки, елчи этмяк асандыр, lakin аьзымызы даьа диряйярляр. Вир щясир, бир мяммяднясирнян ортайа чыхмаг олмаз. Щардады бизим бир карван эютцрмяуимиз, онлар ня истяsə дейяк, варымызды.

Гыз да оьландан ютрц орда ащ-фяьан еляйирди, саралıb-солурду, ийнядян кечяси олмушду. Онлар да истяйирдиляр ки, оьлан тяряфдян елчи эялсин, гызын «щя»сини версинляр, бу «саралтма азары» балаларыны дцнйадан накам апармасын.

Оьлан анасына чох йалварды, деди ки, гызын бюйцкляри щеч бир тямəпнада дейилляр, кям-кясирин чохуну юзляри дцзялдяъякляр, ад бизим олаъаг, щцняр юзлəринин, сян биръя дяфя елчи эет.

Анасы инанмады, деди ki, о гыз ел йарашыьыды. Онлар корлуьу, кечяллийи, топал-шиллийи олуб ун чувалына тай тутанларыны да уъуз ятин шорбалыьына дюндярмязляр, бунларын щамысы сянин гурамандыр.

Оьланла гызын ялаъы кясилди. Qошулуб гачдылар, оьланынын гоншу обадакы

достуэиля этдиляр, йерлярини щеч кимя билдирмядиляр.

Анасы эюрдц ел ичиндя биабыр олур, щамы дейяъяк ки, дул арвад о гызы истямирмиш. Она эюря дя баласы чюлляря дцшцб. Щай-щарай салды, оьлунун йерини юйрянди, достундан она хябяр эюндярди: - Эялин аманаты…

Гызын атасы да фикирляшди ки, баласыны итириб-ахтармаса щяр аьыз бир щава чалаъаг, чоху да дейяъяк, киши еля бир Аллащдан истяйирмиш юз йурдда галмышыны кимся голтуглайыб апарсын, эюр ня кирмишъя отуруб?

О да гызына беля бир исмарыш чатдырды: Яр-оьул аманаты.

Оьлан анасынын, гыз да атасынын анлатмасыны баша дцшцб юз кяндляриня дюндцляр.

ЮЗЦН КИМИ ОЛСУНЛАР

Узаг сяфярдян эялян гоъанын гу дейяндя гулаг тутулан, кяндсиз-кясяксиз, иланлар мяляшян бир ъязирядя йол ещтийаты гуртарыр, ня бир тикя чюряйи олур, ня дя бир

дамъы суйу. Эцняш дя йери говурьа кими говурурмуш.

Гоъа йахынлара, узаглара бойланыр, овуъ ичи кими дцмдцз, ильым дальалары ахышан бу кимсясиз сящрада ня бир кюлэялик эюрцр, ня дя бир инс-ъинс. Дцнйадан ялини цзцр, фикирляшир ки, юмрц бурда тамамланаъаг.

Яъялдян гачырмыш кими юзцнц бяркидир, хейли эедир, бахыр ки, дили аьзында кюсювя дюнцб, айаглары йеримир, бош хуръуну, бош су габыны атыр, дейир, йцнэцлляшим. Бир аз да эедир. Щейдян кясилир. Ону юлцм гярамяти басыр, башы эиъяллянир, аз галыр йыхылсын, düşünür ки, юлцм цстцнц алыб, она даща аман вермяйяъяк, мурады эюзцндя галаъаг, балалары щей йоллара бахаъаг, онларын башы йетимликля чийинляриня дцшяъяк, арвады она йас сахлайаъаг, щямишя дя кирмиш-кирмиш аьлайаъаг. Оьланларына той елямяли иди, гызларыны кючцряъякди, щяр аьыздан чыхан «мцбаряк олсунlar», «хошбяхт олсунлар» онун башына шабаш kimi йаьаъагды, йанар цряйиня булаг суйу тяки чиляняъякди.

Гоъанын ъанына бир дя тагят-тяпяр эялир, иряли эедир, görür ki, бир дярянин дибиндя голлу-будаглы бир армуд аьаъы вар, йарпаглары чырпыныр, диби йатйашылдыр, мейвяляри дцзцм-дцзцмдцр.

Гоъа юзцнц аьаъын кюлэясиня салыр, мейвясиндян йейир, дибиндяки булаьын суйундан ичир, узаныб динъялир. Сярин дцшяндя аьаъдан айрыларкян дейир:

- Sənə nə alqış edim? Дейяъям уъа ол, уъасан. Дейяъям мейвян ширин олсун, шириндир. Дейяъям kölgəli ol, кюлэялисян. Дейяъям дибиндин дирилик чешмяси qaynasın, bu da var. Бяс сяня ня алгыш еляйим? Дейирям, пющрялярин дя бу ъязирəдя юзцн кими дцзцм-дцзцм олсунлар.

БУ БАШЫ ЙАРДЫРМАМЫШАМ

Бир гоъа мещ ясдикъя дальаланан зямисини суварырды. Зями тязяъя дил ачмышды, юз кюйняйиндян чыхан сцнбцллярин гылчыглы башлары йаз эцняшинин бойлуйа бой, щойлуйа щой верян нуруну ямирди.

Гоъа цряйиндя - Йыьыб - йыьышдырмаг олмайаъаг, йаман эюзя эялмəсін, - дейиб севинди, архын кюбяйиня сюйкянди, папаьыны да дирсяйинин алтына гатлайыб гойду. Ялини башына чякди, ишиндян-эцъцндян, аьыл-камалындан, варынын-щалынын тян дцрцстлцйцндян разы галараг щямишя юзц-юзцня данышдыьы кими бу дяфя дя деди:

- Щяштад илдян сяни цстцмдя эяздирирям, ей башым, амmа сяни биръя дяфя дя йардырмамышам.

Щямин кяндин дялиганлысы да архын о тайындакы коллуъа эириб гоъанын ня данышдыьыны dinləmişdi. Она демишдиляр ки, бу гоъа цряйиндякиляри хялвятдя təkcə йцнэцллцк цчцн сюйлямир, онда хоруз сяси ешитмямиш сирляр йатыр, о, гызыллы галачалар йери билир, юзцня аз-аз эютцрцб хяръляйир, йохса онда щардандı бу гядяр эялщаэял, эюрмцрсян кющняси кющняйя галыр?

Гоъадан лял-ъяващир галачасынын йерини юйрянмяк цмиди иля эизлянмиш дялиганлы онун бу эцлмяли сюзлярини ешидяндя зянъир чейняйя-чейняйя пычылдады:

- О башы йарарам, гоъа, инди, йарарам, дарыхма…

Дялиганлы архын башына сары эетди, суйун щамысыны гаратиканлыьа дюндярди.

Гоъа бахды ки, су азала-азала кясилди, арх гуруду. Дуруб йухары йериди. Гаш-эюзц, дурушу-дайанышы иля «йа юллям, йа да юлдцррям», дейян дялиганлынын гаратиканлыьы сувардыьыны эюряндя:

- Бала, хейирли олсун,- бураны суварыб гуртарандан сонра суйу мяня верярсянми?

Дялиганлы эцлдц:

- Гоъа, бу сябр ки, сяндяди, башын щеч вахт йарылмайаъаг.

БАКЫНЫН ГЫШЫ, ЙАЗЫ НЕЪЯ ОЛУР?

Цч дост узаг бир сяфяря пул газанмаьа эедир. Юзлярини кяндлярдян шящярляря, шящярлярдян кяндляря салырлар, гапы-гапы эязирляр, щеч бир иш тапа билмирляр. Хяръликляри гуртарыр. Юз араларында данышырлар ки, юзлярини даьа-даша щавайы салыблар, чох газанмаг щявяси онлары аз йемякдян дя гойуб, инди вахтдыр, эяряк юз вя-

тянляриня гайытсынлар, пир дейиб оранын щяр бяйянмядикляринин, щяр дяббялядикляринин башына эцндя йцз йол долансынлар.

Онларын бир гяпик дя пуллары галмамышды. Мяслящятляшдиляр ки, бу гцрбятдя онлара щеч ким ял тутмаз, шащын щцзуруна этсинляр, ондан хярълик истясинляр.

Шащын елчи дашынын цстцндя отуран кими гарабашлар онларын йанына тялясдиляр, онлары шащын игамятэащына апардылар.

Шащын щцзурунда цчц дя тязим едиб диз чюкдц.

Бу шащда бир сечилмя хасиййят варды ки, сарайа тяшриф эятирянлярдян ня тямяннада олдугларыны сорушмазды, габагъа онларын щансы мямлякятин щансы кяндиндян, шящяриндян эялдиклярини хябяр аларды.

Шащын инди биринъи сорьусу да беля олду:

- Щаралысыныз?

Цчц дя бирдян ъаваб верди:

- Бакыданыг, Ялащязрят.

- Щансыныз дейя биляр ki, Бакынын гышы, йазы неъя олур?

Цч достун бири фикирляшди ки, ахыра галмайым, сонракылар гялиз олар, бу асана мян ъаваб верим, тез диллянди:

- Бакынын гышы гыш кими, йазы да йаз кими олур, Ялащязрят.

Шащ башыны булады.

Достун диэяри дцшцндц ки, бу, дцзцнц деди, шащ инанмады, мян тярсиня дейим.

-Ялащязрят, Бакынын гышы йаз кими, йазы да гыш кими олур.

Шащ ъаваб верянляря деди:

- Сизin икинизин dә диляйи baş тутмайаъаг. Sиз бакылы дейилсиниз. Эюряк бу достунуз ня дейяъяк.

Цч достун ахырынъысы:

- Шащ саь олсун, - кцляк ясяндя Бакынын йазы да гышдыр, эцн чыханда гышы да йаз.

Шащ деди:

- Ящсян, ясл бакылы сянсян. Мяни истяйян, буна янам!

БУ ХЫНА О ХЫНАДАН ДЕЙИЛ

Бир гыз ушаьы тязяъя дил ачанда ата-анасы юлцр, нянясинин цмидиня галыр. Няняси ялиня дцшяндян она йедирдир, эейиндирир, нявясини йетимлик чякмяйя гоймур. Нявя дя гызлар булаьындан су ичя-ичя бюйцйцр, бой атдыгъа эюзялляшир, йашылбаш sonалара охшайыр. Нянянин башында пис бир аьры варды, тутанда эяряк сачларына хына йахайды, йохса ишыглы дцнйайа баха билмязди.

Нявя дя еля юйрянмишди ки, няня «ой башым» дейиб отуран кими онун сачларыны тяляся-тяляся хыналайырды, башына йайлыг баьлайырды, нянянин дя аьрысы-аъысы бунунла йоха чыхырды. Няня галхыб эязишяндя, кефи дуруланда, нявясинин алларини гырмызы эюрüb чяпик чалырды, нявя дя сцзя-сцзя, сындыра-сындыра ойнайырды. Бу, нявянин ъанына, ганына кечмишди. О, щяр хыналамадан сонра динэилдяйир, нянянин билякляриндян тутуб алларини бир-бириня шыппылдадырды ки, няня чяпик чалсын.

Онларын гапысыnı елчиляр дюйяндя дя нявя бу адятини тярэитмямишди.

Еля ки, ону эялин кючцрмяйя щазырладылар, бязядиляр, эейиндирдиляр, ялляриня хына йахдылар, нявя йеня башлады сындырмаьа. Бир сцзмяк сцздц ки, ешикдякиляр дя ичяри тюкцлцшцб онун тамашасына дайандылар. Няня эюрдц ки, нявясинип кющня щалы тутуб, бу бязякдцзяйин, бу хынайахдынын мянасыны, ня демяк олдуьуну баша дцшмцр. Әр евиня кючмямишдян ъамаат она дяли ады веряъяк. Nәпә тез юзцнц ичяри салды, нявясинин гулаьына пычылдады:

- Мяним балам, ойнама, бу хына о хынадан дейил.

СЫНАГ

Шящярдя щамынын баш яйдийи бир таъир, онун да бармагла эюстярилян бойлу-бухунлу, аьыллы-камаллы, эюзял бир оьлу варды. Таъир оьлуна юз сянятини юйрятмяк, юз вар-дювлятинин неъя чятинликля газанылдыьыны эюстярмяк цчцн ону лап балаъалыгдан бу дийардан о дийара апармыш, гайнашыглы шящярлярдя эяздирмишди. Оьлунун щяр шейин юзцндян

беш артыг хиридары олдуьуна инандан сонра ону евляндирмяк истямишди. Ву ниййятля баласыны йцз иллийини биръя сяфярдя эютцрцб эятирян таъирлярин евиня апармышды ки, онларын гызларындан бирини оьлу бяйянсин. Дцнйайа, юмря ня етибар? Яъял ону вахтлымы-вахтсызмы апаранда эюзцнцн аьы-гарасы архалы йеря сюйкянсин.

Лакин оьлан таъир гызларына мейл салмамышды. Dемяся дя атасы щисs етмишди ки, бу гядяр эюзял-эюйчяк, биринин дярдиндян йцз-йцз оьланлар юлян су соналарынын щамысы оьлунун эюзляриня илан донунда эюрцнцр. Ням дя оьлу таъирлярин евляриндя бир эцндян артыг галанда дарыхмышды, тез-тез: Дядя, эетмяйякми? дейиб юз вятянляриня гуш кими учмаг истямишди.

Таъир еля билмишди ki, оьлуну кимся ъадуйа салдырыб. Вуна эюря дя ахундун, ъиндарын йанына эетmiş, онлара китаб ачдырmış, тас гурдурmuş, дуа йаздырmışды. Lакин оьлу йеня дя о гярямятдян чыхмаmışды.

Таъир Аллаща эеъя-эцндцз йалварырды ки, ей Худавянди-алям, биръя бала вермисян,

асы дцшмярям, мян ня каряйям ки, сянин ишиня гарышам. Амма буну нийя эюздаьы еляйибсян? Мян ки, оруъундан-намазындан галмырам, нязир-нийазлыьыны ясирэямирям, хцмс-зякатлыьыны кясмирям. Нарда ялаъсыз, аъ-йалаваъ, сайыл-дилянчи эюрцрямся, онлары севиндирирям. Ахы мян кимя ня пислик етмишям ки, сяня хош эялмяйиб, мяним ъязамы балама чякдирирсян? Ач баламын бахтыны, ей Танры, ахы сян адил Аллащсан, ахы сянин шярикин йохдур, ял мяним, ятяк сянин, ей кярямканыm.

Таъир бир эцн сяфяря щазырлашанда бахды ки, oğlu юзцнц евя тяпди, яйниндяки тойлуьуну-байырлыьыны тязяси иля дяйишди. Щям дя бу тязя чуханын рянэи байагкы кими гара дейилди, йаз йашыллыьында иди. Çяркязи папаьынын гырмызы готазлары варды, гялифе шалвары, адамы эцзэц кими эюстярян ъартаьан боьазлы чякмяси, эцмцш кямяри, гябзяси эцмцш хянъяри бу шящярдя кимдя тапыларды ки… Щям дя эцндян-эцня саралан, эюзляри чухура дцшян оьлунун йанаглары пюртмцшдц, бябякляри ишыг сачырды, еля бил йеримирди, ганад ачмышды, шыьыйырды.

Таъир дя онун архасынъа кцчяйя чыхды. Эюрдц ки, бир гыз эялир, ай парчасы. Амма яйин-башлыьы читдян, ъunадандыр, чустлары кющнядир. Аmma оьлу дцнйада ондан савайы щеч кими, щеч няйи эюрмцр.

Оьлан гызы габаглады:

-Дцнйада сяндян башга щеч кими севмямишям, юлсян – йерин, галсан – мяним пайымсан. Танры сяни мяндян ютрц йарадыб, алныма сяни, тякъя сяни йазыб. Сян бу йазынын позулмайаъаьына инанырсанмы?

Гыз йана сярпди:

-Йох, - деди, йох.

Оьлан йеня онун йолуну кясди:

-Нийя, ей мяляк, нийя?

Гыз деди:

-Сянин алнына мяндян дя эюйчяк баъым йазылыб, сян ону эюзля, индиъя эяляъяк.

Гыз йеня йана бурулду, оьлан бу дяфя дя онун ютцб эетмясиня аман вермяди:

-Мяним алныма Аллащ сянин кими щям ъамалъа эюйчяйи, щям аьылъа эюзяли йазыб, айрысыны истямирям.

Гыз эцлцмсцнцб сцздц.

Оьлан эери ганрыланда атасыны бешъя аддымлыьында эюрдц. Онлар щяйятя кечдиляр, dайандылар. Ата щеч ня

сорушмады, оьлунун цзцня щей бахды, baxdı... Онун бахышлары: Щалал олсун, оьул, - дейирди, сян аьылын эюзялини ахтарырмышсан. Гыз да сяни уахşı сынады, сян дя онун сынаьындан сынмамыш чыхдын. Бу гядяр йашым вар, дцнйанын чох йарысыны эязмишям, эюрмцшям, амма сян йашда ъаванын чайы дящнядян, пайы тякнядян эютцряниня раст эялмямишям.

БАЪАРАНА, АЬЛЫ ОЛАНА

Биръя тайфалы бир кяндин нечя сцрц гойуну, нахыры, илхысы варды. Даьлара тоз эялян кими онлары дцз алты ай зцлмя-зиллятя салырды. От-саман гуртарыр, атла-улагла, гатырла гоншу кяндляря енир, бюлцк-бюлцк мал-гойуну кцляшя-кювшяня дяйишиб эятиряндя дя онун бярякяти эюйя чякилирди. Воллугда бир айлыг дуруму-дюзцмц оласы йем биръя щяфтянин ичиндя йоха чыхырды. Инякляр, гойунлар бала салырды. Үайда

эямийя дюнян мадйанлар гуйругланмасалар юз эцъляриня галха билмирдиляр. Сцрцnün, нахырın аьзы йаз отуна чатачатда azar малы-гойуну гырырды. Няр сящяр дуруб эюрцрдцляр тювлядя, ağылда нечяси эябяриб, нечяси кюпцб.

Даьлары пайыз йелляри цшцдяндя, чайларын, булагларын кцрлцйц тутанда, габагдан гыш эялир, - дейиб титряйя-титряйя аьлайанда тайфа башчысы атланды, йанына голузорлу ики оьлан алды, арана енди ки, йахшы бир гышлаг йери тапсын, малы-гойуну сцрцб эятирсинляр, йазаъан орда сахласынлар.

Тайфа башчысы юндя, оьланлар да онун архасынъа нечя эцн йол getdilər. Кцрцн гыраьына чатдылар. Атларıны Кцр бойунъа йаваш-йаваш сцрдцляр ки, щяр йана йахшы бахсынлар. Ахы нахыры юрцш сахлар.

Тайфа башчысы эюрдц ки, буранын эюз йоран юрцшляриндян еля бил гуш да сякмяйиб. От дизя чыхыр, йовшан, кянэиз эюмэюйдцр, боз отлуглар тязядян тахыл зямиси кими эюйяриб, гырмызы, сары хязялляр цст-цстя галагланыб, биръя йарпаг да чцрцмяйиб. Sцрцляря, нахырлара, илхылара бу мешялийин, бу юрцшцн тякъя

бирья сямти бясдир, ща йесинляр ки, гуртараъаг. Буранын гышында инякляр дя кяляйя дюнцб щейкиряр, мадйанлар да айгырлашар, гойунлар дярисиня сыьмаз, йайдакы кими кюлэялик ахтарарлар.

Тайфа башчысы щяр будагда гырмызы мунъуг дцзцмц тутмуш ийдяляря, салхым-салхым зірінъләрә, хурмайа дюнмцш армудлара, йел ясдикъя дибиня тюкцлцб гярзякдян-габыгдан чыхмыш гозлара, баханда фикирляшди ки, беля йер йийясиз олмаз. Düşünürdü ki, буранын сащиби иля эюрцшсцн, данышсын, онун разылыьыны алсын, бу гышлаьын щаггыны версин, сонра кяндя хейир хябярля гайытсын.

Атдан енди. Оьланлар да дцшдцляр.

Тайфа башчысы атыны бир говаьын алтына чякіb, ъиловуну оьланлара верди. Оьланлар атлары голбянд еляйиб düzənliyə бурахдылар və gялиб тайфа башчысынын йанында дайандылар, о, иъазя вермяйинъя отурмадылар.

Тайфа башчысы цзцнц нарлыьа тутду:

-Ай баь йийяси…

Ъаваб чыхмады. Бир дя чаьырды:

-Ай баьбан, ай баь йийясі.

Йолла эдян гоъа бир киши атынын башыны бура дюндярди, салам верди, тайфа башчысына деди:

- Гардаш, бурда ня баь вар, ня дя баь йийяси. Эюрдцкляриниз сизи чашдырмасын, бунларын щамысы Аллащ верэисидир, вериб баъарана, аьлы олана.

Тайфа башчысы цряйиндя деди: - Ня юлцб галмалы йердир?

Гоъа онун фикрини анлайыб бир дя деди:

- Аллащ верэисидир, вериб баъарана, аьлы олана.

Тайфа башчысы оьланларла бирэя йейиб, ичди. Gecəni orada keçirdilər обашдан атланыб кяндляриня гайытдылар ки, обаны кючцрцб бура эятирсинляр. О, йолбойу щей пычылдайырды: - Дцнйа бир гуйругдур баъарыб йейяня.

НАХЫРЧЫ АРВАДЫ ФАТМА

Кяндин арвадлары щяр ахшам-cəhər булаг башында, чай kənarlarında юъяширдиляр. О дейирди, ярини мяндян чох истяйян тапылмаз, бу да дейирди, мяндян çox istəyən tapılmaz. Бязян онларын бу

чякишмяляри, дейишмяляри аз галырды дава-далашла гуртарсын. Ву онун пахырыны ачырды, о да бунун, бир-биринин пислийини башына таггылдадырдылar.

Bir gün düşündülər ki, юзцмцз юзцмцзц нийя тярифляйирик? Няр адамы юзцндян гырагдакы daha йахшы эюрцб танийар. Gəлин кимимизин неъялийини аьбирчяклярдян сорушаг, онлар иманларыны йандырмазлар, дцзцнц данышарлар.

Lakin, by разылыьы да чям-хямля поздулар, дедиляр ki, кишиляри арвадлар йахшы таныйырлар, арвадлары да кишиляр, эялин юзцмцзц аьсаггаллардан хябяр алаг.

Йыьышыб бир агил гоъанын йанына этдиляр, фикирлярини изщар елядиляр. Гоъа деди:

-Нахырчы арвады Фатма.

Арвадлар дястя топасы иля дуруб Фатманын йанына этдиляр. Dедиляр, юйряняк эюряк о нейняйир ки, ону башы эора титряйян гоъалар да бяйянирляр.

Эялиб эюрдцляр Фатма ня аьаъын кюлэя-синдядир, ня дя чардаьын. Алтына Аллащын гуруъа палазыны да сярмяйиб, эцнцн дюйцб адамын бейнини гайнatdığı бир йердя отуруб, ъящря яйирир. Вир йанında bir парча чюряк,

бир йанында бир qaƅ су, бюйрцндя дя цтцлцб хынайа дюндярилмиш бир ял аьаъы. Башына йайлыг да салмайыб, юзцня даь чякдирир.

Ондан сорушурлар:

-Ъанына щейфин эялмир? Юзцнц нийя биширирсян? Нийя дяфя-дараьыны бу кюлэялярин бириндя гурмурсан?

Фатма деди:

-Мян яримдян артыьам? Гой ону орада йандыран эцн бурада да мяни йандырсын.

Хябяр алдылар:

-Бу qaƅdakı су ичмялидир?

Фатма деди:

-Щя.

- Бяс ону нийя ода дюндярирсян, сярин йердя сахламырсан?

Фатма онларын цзцня бахмадан, юз ъящрясини ъырылдада-ъырылдада ъаваб верди:

- Ярим бязян чюллярдя щеч ону да тапмыр.

- Бяс чюряйин? Аллащын о немятинин эцнащы няди, ону гурудуб гахаъа дюндярирсян, йохса гараэцнлцк дцзялдирсян?

Фатма деди:

- Ярим орда эцнцн кялтяня дюндярдийи, диш тутмаз чюряк йесин, мян дя бурда

памбыг кимисини цйцдцм? Боьазымдан кечмяз.

Арвадлар истямирдиляр ондан йанына гойдуьу аьаъын мянасыны сорушсунлар, дедиляр, йягин, бу да тойуг-ъцъяни горхузмаг цчцндцр ки, онлар эялиб чюряйи димдиклямясинляр, башларыны qabdakı суйа батырмасынлар. Лакин щяйят-баъайа эюз доландыранда эюрдцляр бурда бирър учаьан-гачаьан да йохдур, хябяр алдылар:

-Бу аьаъы нейнирсян?

Фатма онлара ъаваб verди:

- Əрим сящярдян ахшамаъан дизлярини гатлайыб отурмур, мозалан санъмышларын далынъа гачыр. Беля оланда евя щирсли эялир, эюрцрям ганамайан йердян ган чыхартмаг истяйир, ян ширин сюзцмц дя эютцрмцр, аз галыр мяни язишдирсин, онда бу аьаъы ялиня узадырам ки, юзцнц изафи зящмятя салыб пайа ахтармасын.

Арвадлар лал-динмяз эери дюндцляр, щимляшдиляр ки, доьурданда да Нахырчы арвады Фатма кимиси йохдур бу кянддя.

ДЯРДИ ВАРСА, ДЯРМАНЫ ДА ВАР

Бир лоьман ящд еляйибмиш ки, дцнйаны гарыш-гарыш эязяъяуәм, щарда хястя эюрсям саьалдаъаğам. Бу лоьман эцнлярин бир эцнц эялиб Кцр гыраьына чыхыр. Йаман сусузлайыбмыш, истяйирмиш Кцрдян су ичсин. Ву заман нурлу бир гоъанын ону чаьырдыьыны ешидиb, эери гайыдыр. Loğman qocanın йанына эялир, салам вериб чардаьын кюлэясиндя отурур. Бахыр ки, чардаьын дюрд тяряфиндя бостанлыг вар. Burada аь, гара, ала гарпызлар, сары йемишляр гойун-гузу сцрцляри кими yan-yana düzülüb. Лоьман бунларын йемиш-гарпыз олдуьуну билмирмиш. Бостанчыдан сорушур:

-Бунлар нядир?

Бостанчы сцфря сярир, щейбясиндян пендир-чюряк чыхарыр, эедиб бир гара гарпыз эятирир, ортадан ики бюлцр, бюлцмцн бирини эютцрцб эцнцн алтына гойур.

Лоьман еля билир ki, бу узаг сяфярляря чыхан дянизчилярин юзляри иля йола эютцрдцкляри, йери дцшяндя, башыны ачыб гыздырдыглары хараб олмаз йемякляр кими бир шейдир.

Бостанчы гарпызын щяр парасыны айры-айрылыгда ич еляйир, Лоьмана дейир, - йе.

Лоьман габагъа кюлэядяки паранын тамына бахыр, эюрцр исти яфэя кимидир, адамын цряйини аьзына эятирир. Сонра эцнцн алтына гойуландан йейир, онун буз сяринлийи Лоьмана ляззят верир, бахыр ки, бу, йанар ъаныны булаг суйу кими динъялдир. Фикирляшир ки, буранын дярди варса, дярманы да вар, бура Лоьман лазым дейил.

БИРИ ДЯ ОНЛАРДАН ЭЕТДИ

Уъгар даь кяндляринин бириндя дуз сарыдан корлуг чякирдиляр. Мала веряндя юзляриня галмырды, юзляриня сахлайанда малын дили-дамаьы гырма тюкцрдц. Малын да ки, аьзы гырма баьлады, онун аьартысындан, ятиндян ялини цз, щейван отяляфи дилиня вура билмирди, бошу-бошундан кечирди, икиъя-цчъя эцнцн ичиндя эями кими щейван ийнядян кечяси олурду. Бу ъамаат Нахчывандан ня гядяр дуз эятиряйдиляр ки, онларын щям юзляриня, щям дя нахырларына чатайды? Аьсаггаллары, гарасаггаллары йыьышыб еля бир тядбир

тюкдцляр ки, эял дузу шума сяпяк, тапанлайаг, сулайаг, йай эиряндя йыьыб йыьышдырарыг, ъанымыз гуртарар бу узун, йоруъу йолларын эет-эялиндян, малымыз-нахырымыз да азар-безар эюрмяз.

Беля дя елядиляр. Гыш ютдц, йаз эялди, бахыб эюрдцляр шумлугда биръя ъцъярти дя йохдур, башдан-баша гапгараъа торпагдыр.

Дедиляр, йягин дуз сяпилян кими, ъцъц-мцъц, кясяйян-мясяйян алтдан-алтдан дашыйыб апарыб, юз йуваларыны долдуррурлар, бу гыш узуну йейибляр. Торпагда-шумда дузун биръя тохумлуьу да галмайыб.

Чюп атдылар ки, щяр эцн ики адам сящярдян ахшамаъан шумун гыраг-буъаьында щярлянсин. Dаданан гудурандан пис олар, дузу апаран щансы ъанлы олса, цзя бир дя чыхаъаг. Еля ки, эюрцндц – юлдцрягіk. Шуму бу йейиъилярдян инди тямизляйяк ки, эялян ил ялимиз гуруда галмасын.

Биринъи эцн шумлуьа эюз гоймаг ики qardaşın чюпцня дцшдц. Онларын щяряси ялиня ъанйарыдан бир силмя алды, торпаьа баха-баха эязинмяйя башладылар. Бюйцк гардаш бирдян эюрдц ки, шумдан бир чилик бойда ъцъ галхды, кичик гардашын алнына

гонду. Юзцнц сахлайа билмяйиб силмяни гейзля ендирди. Ъцъцнц йеря сяряляняни гардашынын алнына йапышдырды. Она тамаша едянляря бахырмыш кими эери дартыныб юйцня-юйцня деди:

- Анасыны аьлатдым. Бири биздян этдися, бири дя онлардан этди.

АЙ ЛАЛ, ЗЦЛЕЙХА ХАЛА

Ана кичик гызына дейир:

- Эет, гоншумуз лал Зцлейха халандан айран ал эятир, довьа биширяк.

Зцлейха арвад лал дейилмиш, бир аз пялтяк имиш. Онун цзцня щеч кяс «Лал Зцлейха» демязмиш. Амма башга Зцлейхалардан лал Зцлейха кими фярглянирмиш.

Балаъа гыз чяпярин гыраьындан уъа сясля чаьырыр:

- Ай лал Зцлейха хала.

Зцлейха яввял ешитмямязлийя вурур. Эюрцр, йох гыз кирийян дейил, дедийини дейир, буну рцсвай едир, ешитмяйяня дя ешитдирир.

Зцлейха ичяридян аъыглы-аъыглы чыхыр:

- Ня вар, няди, а бала?

Ушаг дейир:

- Анам айран истяйир, довьа биширяъяк.

Зцлейха аз галыр ялини чяпярин о цзцндян бу цзцня узадыб ушаьы йахаласын, боьуб сясини кяссин:

- Щя, башыныз цчцн, дилиниз чох ширindir, ичиня дя бир овуъ йаь салыб веряъям.

БАДЫМЪАНА ГУЛЛУГ ЕТМИРЯМ

Ашраз бадымъан долмасы бишириб эятирмишди. Сцфряйя сарымсаглы гатыг, эцл рянэли шяраб, гызыл пийаляляр гоймушду. Билирди ки, шащын бадымъан долмасындан хошу эялир.

Шащ бадымъан долмасынын бирини хырдалады, бюлцмцн бирини аьзына гойду, тамсыныб дурухду вя деди:

- Пис хюрякдир.

Вязир дя онун кими еляди, цз-эюзцнц туршудуб диллянди:

- Шащым, писдян дя писдир.

Шащ бу дяфя долмадан чох эютцрдц, хейли йеди, йедикъя дя ляззятля йырьаланды.

- Йахшы хюрякдир.

Вязир дя бир-ики тикя удуб хюряйин дадындан-тамындан щязз алырмыш кими лянэярлянди:

- Шащым, йахшыдан да йахшыдыр.

Шащ вязирин дилини кясмяк цчцн бозарды:

- Вязир, бу нядир, мян писдир дейирям, дейирсян, писдян дя писдир, йахшыдыр дейирям, дейирсян, йахшыдан да йахшыдыр?

Вязир иришди, гырышды, гылыгланды:

- Бюйцк щюкмдар, мян шаща гуллуг едирям, бадымъана йох.

ШЕЙХ ВЯ ЭЯЛИН

Шейх бир эялиня вурулмушду. Эялин дя буну щисс етдийиндян мясъидя эетмирди. Наялаъ галан Шейх бир эцн азан вахты минбяря чыхыб хцтбя охуйандан сонра

ибадятя эялянляря билдирди ки, мян ясабляримля ев-ев эязиб адамлары дуаламалыйам, бу худавянди-алямин буйруьудур. Шейх щяр эеъя бир евдя гонаг олурду.

Бир эцн Шейх гонаг olduğu evlərin birində qəfil уъадан гышгырды:

- Ай ит, ай ит, чякил орадан.

Ев йийяляри дя, щятта Шейхин ясабляри дя йан-йюряляриня бахдылар, еля билдиляр щансы сцмсцкся ичяри сохулуб. Щеч ня эюрмяйяндян сонра Шейхин чох узагларла ялляшян эюзляриня бойланыб щейрятля сорушдулар.

- Шейх, ня олуб?

Шейх эюзлярини йумуб бир гатар дуа пычылдады, салават чевириб деди:

- Мяккянин гапысына бир ит сцртцнмяк истяйирди, аъыгландым, мялун чыхыб эетди.

Бцтцн мащала йайылды ки, бу Шейх йердя Аллащын рясулудур, онун бир сюзцнц дя няйщ етмяк олмаз, алты айлыг атлы йолунун о башындакы Мяккяни эюрян адама бцтцн сирляр-сириллащлар яйандыр, ким онун сюзцнц тутмаса, ким онун гялбиня дяйся, няфсини йандырса ъящяннямя васил едиляъякдир.

О эцндян сонра Шейх щара эетдися щюрмят-ещтирамла гаршыланды. Nəhayət пювбя həmin эялинэиля дцшdü. Gəlin ертядян ъцъяплов биширди. Шейх юз ясабляри иля gəlib сцфря ятрафында яйляшди. Щамынын габаьына плов, цстцндя дя бир ъцъя эялди. Шейх юз пайынын цстцндя ъцъя эюрмяйяндя деди:

- Дейясян мяним пловумун ъцъяси йаддан чыхыбдыр.

Bunu eşidən gялин гашыгла пловун алтындан ъцъяни чыхарда-çıxarda деди:

- Йа Шейх, неъя олур ки, алты айлыг атлы йолунун о башындакы Мяккяни бурдан баханда эюрцрсян, амма габаьындакы пловун алтына гойдуьум ъцъяни эюрмцрсян?

ЛЯНЯТЯ ЭЯЛЯСЯН, ТЯЛЯСИК ИШ

Бири атасына кяфян алмаьа эетмишди. Узаг шящярлярдя башы гарышды. Бир дя алты айдан сонра нійя эялдийи йадына дцшдц. Евляриня йахынлашанда йцйцрдц, айаьы даша дяйди, йыхылды. Галхыб кюксцнц ютцрдц, деди:

- Лянятя эялясян, тялясик иш.

НЯРЭИЗЛЯР

Оьланла гыз нишанлы идиляр. Лакин эюрцшя билмирдиляр. Бир эцн щимляшиб щяряси кяндин бир тяряфиндян баьлыьа-баьатлыьа чыхдылар. Онларын хялвят эюрцшлярини эюрцб бюйцкляриня хябяр верян олмасын дейя даьын синясини тутмуш мешяйя эирдиляр. Еля тязяъя йан-йанашы отурмушдулар ки, кцряйиндя одун шяляси олан Шярчил онларын цстцня чыхды. Гыз тез галхыб туманыны оьланын башына атды, ону эизлятди.

Щяр шейя бир гулп гойан Шярчилин эюзцндян беля bir эерчяк йайынардымı? О, оьланы эюрдцйцнц билдирмяк цчцн бир байаты чякди:

Язизиням, нярэизляр,
Бянювшяляр, нярэизляр.

Бу эцн бир майа эюрдцм,
Кюлэясиндя няр эизляр.

Шярчил буну дейиб, кяндя тяряф гачмаьа башлады.

Гыз эюрдц ки, о эедиб ъамаатын ичиндя аьзына эяляни данышаъаг, дейяъяк ки, филанкясин щалалъа нишанлысынын бир айры эюзалтысы да вармыш. Qız tуманыны оьланын цстцндян эютцрдц, нишанлысынын голундан тутду, ону айаьа галдырыб бир байаты чякди:

Адам, этмя, дайан, дур,
Щяр шей мяня яйандыр.
Ня чох тяня вурурсан,
Юз нярим, юз майамдыр.

Шярчил дайанды, оьланы эюрцб таныды, билмяди ня ъаваб версин, донухуб галды.

Гыз ися она бунун дилиндян йара аланларын щамысынын явязиня бир гарьыш гарьады:

Язизинням, нярэизляр,
Бянювшяляр, нярэизляр.
Сянин кими шярчили

Торпаг алар, йер эизляр.

БИР ГАЙЫНАНА ВЯ ЦЧ ЭЯЛИН

Аза кяндиндя щамынын ана црякли, киши гейрятли бир гары кими танıдыьы Хейрансанын цч эялини варды, цчц дя минаэярдян, цчц дя су сонасы. Щяля бир адам бу эялинлярин дилиндян инъимямишди. Намы онларын тямизкарлыьындан, мярифят-ганаъаьындан, йыьымъыллыьындан данышарды. Dейирдиляр ki, еля эялинляри олан бяхтявярдир.

Амма бу эялинлярин арасында да юртцлц-гапалы бир чякишмя варды. Бюйцк эялинлярин эюзляри кичик эялини эютцрмцрдц. Çцнки о, бюйцклярдян эюйчяк иди. Üstəlik də евдя-ешикдя сонбешик кими чох истянилирди.

Гайнананын ися онларын щеч бириндян эюзц су ичмирди. Dейирди ki, йахшы гардашын ахыры айрылыгды, эеъ-тез щярясинин юз од-оъаьы, кцнъ-буъаьы олаъаг. Вир евдя йатыб-дурмурлар ки, эюрям gəlinlər ярляринин мяндян хялвят вердиклярини

щансы гойун-голтугларында эизлядир, юз гара эцнляриня индидян йыьырлар. Гайнана эялинлярин гойун-голтугларыны ахтара билмязди, онда ара ачылар, пярдя эютцрцляр, бурун-дамаг салланарды, беля цзля дя бир комада баш сахламаг, бюйцклцк елямяк олмазды.

Хейранса гары оьланларыны сящяр-сящяр йедирдиб-ичирдиб ишя-эцъя йола саландан сонра эялинляри чаьырыб сцфрянин башына йыьыр, юзц дя онларла бирэя нащар едирdi. Ахырда da ортайа чыхыр, охуйа-охуйа ойнайыр, эялинлярин ялляриндян тутуб онлары да бир-бир динэилдядирди ки, гой эизлянъляри йеря тюкцлсцн.

Бюйцк эялинляр айыг идиляр, гойун-голтугларында щеч ня сахламырдылар.

Кичик эялинин ися беля шейляр щеч аьлына да эялмирди, чцнки о юзцнц бу йурдун сон чыраг йандыраны щесаб еляйирди.

Бир эцн Хейранса гарыны гоншу кяндя, баъысыэиля чаьырдылар. Хябяр эюндярмишдиляр ки, бюйцк гызымызы истяйирляр, эялсин, елчилярин габаьына чыхсын, бюйцклцк елясин, «щя», «йох»

десин. Əgər «щя» деся, кясямят кяссин, елчилярля кямляшсин.

Бу о заман иди ки, Хейранса гары бир тякня хямир гатмышды. Хямирин аъымаьыны эюзляся дя кцндяляри йайыб биширмяк гаранлыг гарышана чякяъякди. Ахшам дцшяндян сонра да, елчиляр эялян вядялярдя эедиб qonşu kəndi щагламаг олмазды. Фикирляшди ки, эялинляр чюряйи биширмя-mәйин дярдиндян хямирин чохуну итя-пишийя, тойуг-ъцъяйя даьыдаъаглар. Qой щеч олмаса кцндяляйим, кцндялярин сайыны билиb эедим.

Хямири кцндяляди, кцндяляри дя эялинлярин эюзляринин габаьында сайыб цстцнц юртдц ки, щярфи-мейл еляйя билмясинляр.

О, йола дцшяндян сонра бюйцк эялинляр эюзляшиб щимляшдиляр, щяр кцндядян бир аз кясиб ялавя йедди йуха йайдылар, саъда биширдиляр, сус-эувя дяймиш ипя тахыб кичик эялинин цст палтарынын алтындан белиня баьладılar. Она дедиляр ки, нийя данаг, юзэя ялиня бахырыг, гарнымыз доймур, аъандан-аъана чюля чыхарыг, щярямиз бирини эявляйярик.

Кичик эялин етираз етмир, лакин баша дцшцр ки, бюйцк эялинляр ону гайнанасынын эюзцндян салмаг истяйирляр. Buna görə də o, ня шиш йансын, ня дя кабаб дейib хялвятя чякилир, йухалары гайым сапа-гатмайа кечирир, белиня сарыйыр.

Хейранса гарынын юзц эедирди, цряйи эетмирди. Yолу йары еляйяндя о кянддян бир таныша туш эялди, ондан исмарыш эюндярди ки, баъыма де, Хейранса аьрыды, буду буралардан гайытды, сабащ ахшам эяляъяк, елчилярин ъаны чыхмайаъаг, бир ишдян ютрц бир йолу ики дяфя юлчяндя.

Хейранса гары эери дюндц, ахырынъы кцндянин йухасы саъын цстцнdя кюпяш-кюпяш олуб халлананда юзцнц йетирди. Цст-цстя йыьылмыш йухалара баханда düşündü ки, уəqin эялинляр кяляк ишлядибляр, йохса йухалар бу гядяр гывраглашмазды. О, kичик эялиня пендир эятиртди. Дцрмяк тутуб йедиляр. Üstündən də həряси бир парч су ичди.

Хейранса гары итин-пишийин аьызларына, тойуг-ъцъялярин димдийиня бахды, щеч бириндя хямир булашыьы йох иди. Сцфрядя галан йухалары сайды, йедиклярини дя байагкы кцндялярин

ъяминдян чыхды, эюрдц сайъа дцз эялир. Бяс йухалар нийя балаъадыр?

Дуруб евя эюз эяздирди, ора-бура ял атды, щеч ня тапа билмяди, цряйиндя деди ки, цст-башларында эизлядибляр.

Ешийя чыхыб щямишяки кими сцзмяйя башлады.

Бюйцк эялин дя сындыра-сындыра бир ганад ачды:

- Бу йаман фяндди, баъы.

Ортанъыл эялин дя ойнамаьа, охумаьа башлады:

- Бился, гийамятди, баъы.

Кичик эялин исе onlardan da artıq динэилдяйя-динэилдяйя онларын йарымчыг бяндини тамамлады:

- Чяпийи йахшы вурун,

Гатмаъыьы бяркди, баъы.

Эялинлярин кяляйинин цстцнц ача билмяйян гайнана isə йанхыра-йанхыра dedi:

Бяллидир кяндимиз Аза,
Бойунуз бянзяр Шащбаза.
Гийамят бах, онда гопар,
Эюзцнцздян эюзцм аза.

ИСЭЯНДЯРИН АЬЛАМАСЫ

Щяр дяфя İsgəndərin атасы гялябя иля гайытдыгda халг ону эцл-чичякля гаршылайыр, той-байрам едир, Исэяндяр ися отуруб аьлайырды.

Бир эцн атасы Филипп оьлундан сорушур:

- Оьул, Исэяндяр, щамы мяним гялябямя севинир, сянся аьлайырсан, буна сябяб нядир?

Исэяндяр эюз йашыны силя-силя дейир:

- Ахы сян щяр йери тутурсан, бяс мян щюкмдар оланда щансы юлкяни яля кечиряъяйям, гоймурсан мяня дя дцшмян гала.

БУ ЭЦН ЯСЛ ПЯЩЛЯВАНI ЙЫХМЫСАН

Рцстями-Зал щяр ахшам евя дюняндя дейярмиш ки, бу эцн дя дюшцмя layiqli пящляван чыхмады, цч-дюрд дана-дуна

йыхдым. Ву Аллащын йазыглары билмирям щансы щцнярля эцшт тутмаьа эялирляр? Щансынын голундан йапышырамса, юлц гарьа кими ялимдя йеллянирляр.

Арвады яринин бу юйцнмяляриня, юзцндян демякляриня мящял гоймурмуш.

Рцстями-Зал сящвини баша дцшцр, фикирляшир ки, дейясян, ловьалыьым мяни арвадымын эюзцндян салыр, щечя ендирир.

О, növbəti дяфя евя эирян кими тир-тап йатаьа дцшцр, уфулдауыр, əlіни чайа-чюряйя вурмур.

Арвады сорушур:

- Нийя беля еляйирсян?

Рцстями-Зал арвадындан бюйцк бир сирр эизлядирмиш кими цзцнц о йана чевирир:

- Щеч - дейир – нейləуiрям ки? Щямишяки кимийям.

Арвады ялинин бирини онун алнында, birini də мейдан синясиндя эяздирир:

- Дейясян, ганчыр олмусан. Белиня кцпя салыммы?

Рцстями-Зал юзцнц йеня еля тутур ки, эуйа ъанында щеч бир аьры-зад йохдур, онунку айры дярддир, арвада данышыласы дейил.

- Йох, онлуг олса ня варды ки…

Рцстями-Зал юзцнц чякдикъя арвадынın narahatlığı artır:

- Мяндян нийя эизлядирсян? Мяэяр мян йадам, юзэяйям?

Рцстями-Зал юзцнц ендириб онунла güşt тутмаьа эяляни галдырмаьа башлайыр:

- Арвад, бу эцн бир нящянэя раст эялмишдим. Залым оьлу о гядяр зорлу иди ки, эцъ вердикъя икимиз дя гуршаьаъан торпаьа эирдик, эцляшдийимиз йери хыш кими eşdik. Ъанымызын тяри дабанларымыздан сел тяки ахырды, биз итяляшдикъя, бир-биримизя цстцн эялдикъя, айагларымызын алты кярпиъ палчыьына дюнцрдц. Эцн чыхандан батанаъан çarpışdıq, икимиз дя щалдан дцшдцк. Gцъцм чатмырды, ахырда ону фяндля йыхдым. Йыхыланда да еля бил, йцз иллик бир палыд аьаъы кюкцндян гопду. О, йыхыланда айагларымын алтында йер титряди. Бу эцн о дцнйаны эюрцб эялмишям. Арвад, о мяндя ъан гоймады, гуруъа гаралтым галыб.

Арвады онун айагларыны исти суйа салыр, башыны йуйур, палтарыны дяйишир, аш биширир, ярини ушаг кими йедирдиб-ичиртмяйя башлайыр.

Рцстями-Зал гымышыб сорушур:

- Ай арвад, эцндя цч-дюрд пящляван йыхырдым, щеч беля гуллуг елямирдин, инди биринин архасыны йеря гоймушам, ялдян-айагдан эедирсян, nədir беля?

Арвад дейир:

- Киши, онлар дана-дуна иди, бу эцн ясiл пящлявані йыхмысан.

RÜSTƏM VƏ ZÖHRAB

Ərəbistanda Zal adlı bir pəhləvan yaşayırdı. Bu pəhləvan İran şahına qulluq edirdi. Zal pəhləvan çox qüvvətli idi. Onun Rüstəm adlı bir oğlu da vardı. Zal pəhləvan pəhləvanlığın bütün sirlərini oğlu Rüstəmə öyrətmişdi. Artıq Zal pəhləvan qocalmışdı. Buna görə də o, oğlunu öz yerinə, yəni İran padşahının qoşununa sərkərdə qoydurdu və ona Rüstəmi- Zal ləqəbi verdi.

Rüstəm-Zal pəhləvan bir neçə ölkələri fəth edə-edə axırda gəlib Rey vilayətinə çıxır. Rey vilayətinin padşahı Rüstəmi - Zalı çox yaxşı qarşılayır və onun şərəfinə böyük bir qonaqlıq

verir. Şahın Möminəxatun adında bir qızı var idi. Möminəxatun da bu qonaqlıqda iştirak edirdi. Onu görən Rüstəmi - Zal Möminəxatuna vurulur. Bu izdivaca şah da və şəhər əhli də razı olur. Beləcə Rüstəm pəhləvanla Möminəxatunun toyu olur. Rüstəm-Zal pəhləvan 3 gün Möminəxatunun yanında qalır və üç gündən sonra Möminəxatunla öz vilayətinə qayıtmaq istədiyini padşaha bildirir. Padşah razı olur. Lakin Mömünəxatun Rüstəm Zala deyir ki, mən atamın həm oğluyam, həm də qızıyam. Artıq atam qocalıb. Mən onu qoyub gedə bilmərəm. Naçar qalan Rüstəm Zal qolundan bilərziyi açıb Möminəxatuna verir və deyir:

- Əgər oğlum olsa, bu qızıl bilərziyi onun qoluna bağlayarsan gəlib məni axtarıb tapar. Yox, qızım olsa, ona verərsən. Rüstəm pəhləvan Möminəxatunla görüşüb-halallaşıb ayrılır. Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saatdan sonra Möminəxatunun bir oğlu olur. Babası onun adını Zöhrab qoyur. Zöhrabı dayələrə tapşırırlar. Zöhrab ayla-illə, şirin dillə yavaş-yavaş böyüyür. Babası Zöhrabı pəhləvan yanına qoyur. O, pəhləvanlığın bütün sirlərini öyrənir.

Bir gün uşaqlar məktəbdən çıxanda yolda dalaşırlar. Zöhrab dəcəl bir uşağı vurur. Bu zaman döydüyü uşaq Zöhraba deyir:

- Ay atasından xəbərsiz, niyə məni vurursan?

Bu söz Zöhraba dəyir. Zöhrab acıqlı evə gəlir və anasından soruşur ki, mənim atam kimdir və adı nədir, o harada yaşayır? Möminəxatun nə edəcəyini bilməyib atasının yanına gəlir. Padşah qızını dinləyib deyir:

-Qızım, atanı baladan ayırmaq olmaz. Bu sirri aç, söylə. Möminəxatun və padşah Zöhrabı yanlarına çağırıb onun atasının Rüstəmi - Zal pəhləvan olduğunu deyirlər. Zöhrab babasından və anasından rüsxət alıb atasının dalınca getmək istədiyini bildirir. Onlar Zöhrabın istəyinə razı olurlar. Anası oğlunu otağa çağırıb, Rüstəmin Möminəxatuna verdiyi qızıl bilərziyi Zöhrabın qoluna bağlayır və oğlu ilə halallaşıb onu bir neçə nəfərlə yola salır. Möminəxatun ayrılarkən oğluna deyir:

- Get, oğul, Allah amanında olasan.

Zöhrab anasından, babasından ayrılıb yola düşür. Çox çətinliklə gəlib İrana çıxır. O, görür ki, pəhləvanlar güləşirlər. Onu görən pəhləvanlar Zöhrabı tutmaq istəyir. Lakin Zöhrab pəhləvanları bir-bir yıxıb, hamısını da qol-qola bağlayır. Bu hərəkət bütün qoşun əhlinə çatır. Qoşun əhli pərən-pərən olur. Bu hadisəni Rüstəm pəhləvan da eşidir. Bir neçə pəhləvanla cavan

pəhləvanın görüşünə gəlir. Görür ki, adlı-sanlı pəhləvanlar hamısı əli-qolu bağlı uzanıblar yerə. O, bu işə məttəl qalır. Rüstəmi - Zal bir neçə pəhləvanı Zöhrabın qabağına göndərir. Zöhrab bu pəhləvanları da yıxır. Axırda Rüstəm pəhləvan meydana çıxır. Belə bir şərt qoyurlar ki, kim birinci yıxsa, onun başını kəssin. Vəzir-vəkil oxşarından bu pəhləvanın Rüstəm Zalın oğlu olduğunu bilirlər. Lakin paxıl insanlar bunu Rüstəmi - Zala demirlər. Rüstəmi - Zal pəhləvan Zöhrabla güləşir. Zöhrab Rüstəmi - Zal pəhləvanı yerə yıxır. İstəyir ki, başını kəssin, amma Rüstəmi - Zal elə baxır ki, Zöhrabın ona yazığı gəlir və əlindən tutub qaldırır. Səhərisi yenə də Rüstəm pəhləvan Zöhrabı güləşə dəvət edir. Zöhrab cavan, Rüstəmi - Zal isə bütün oyunları bilən bir pəhləvan idi. Rüstəmi - Zal güləşdən qabaq bədəninə sürüşgən yağı çəkmişdi. Zöhrab nə qədər əl-qol atırdı, əli sürüşürdü. Rüstəmi - Zal pəhləvan Zöhrabı yıxıb başını kəsir. O, Zöhrabın qolunu yuxarı qaldıranda bazubəndi onun qolunda görür. Rüstəmi - Zal Zöhrabın onun oğlu olduğunu bilir. O dərindən bir ah çəkir və oğlunun meyidini qırx gün dalına bağlayıb düzlərdə gəzdirir. Rüstəmin üzünü saqqal basır. Qırx gün o çörək yeyib su içmir. Bu xəbər Möminəxatuna

çatır. Möminəxatun başının dəstəsi ilə Rüstəmi - Zalın yanına gəlir. O, Rüstəm Zalı bir bəri-biyabanda oğlunun nəşini dalında gəzdiyi yerdə tapır. Möminəxatun ona deyir:

-Bu oğlanı mən min bir zülmlə böyütmüşəm. Dur ayağa, İran dövləti sən olmasan əldən gedər.

Rüstəmi - Zalla Möminəxatun oğlu Zöhrabı basdırıb evə gəlirlər. Möminəxatun daha atasının vilayətinə qayıtmır və ömrünün sonunadək Rüstəmi - Zalla İranda yaşayır.

СЯМЯНД АЬАНЫН ФАЙТОНУ

Сямянд аьанын хятир-щюрмяти, ад-саны Эюйъя мащалы иля бир иди. Щяр кяс онунла щесаблашар, онун аьлыны-камалыны йцксяк гиймятляндирярдиlər. Сямянд аьа бяхти цздя олан адам иди. Аллащ-тяала она ня гядяр аьыл-камал вермишдися, ондан da артыг вар-дювлят вермишди. Гыш aylarında Эюйся эюлцн цстц буз баьлайанда Сямянд аьа бузун цстц иля файтону сцрдцрцб Ирявана эедярди.

Бир эцн зодлулардан бири onun bu hərəkətindən гейзя эялиб деди:

- Айя, буз сынаъаг о дяли файтону иля батаъаг, мяни вайганлы эюряъякляр ки, бузун

цстц иля файтон сцрмяйи сян адят salmısan. Узун бир кяндир эютцр о, аьылданкям батасы олса, кямянд атыб чыхагаг.

Сямянд аьа bir gün йеня юз гайдасынca бузун цстц иля файтонла эедирди. Бир дя бахды ки, дяли гоншусу атлары чапа-чапа öz файтонu ilə эялир. Lakin о, он-он беш аддым эялмямиш буз сынды. Файтонун тякярляри буза илишди. Сямянд аьа файтончусуна тапшырды ki,кямянд ат, онун боьазына кечир.

Ону кяндирля чякиб сцрцйя-сцрййя сащиля чыхартдылар. Гоншунун атлары да, файтону да Эюйся эюлцн дибиня эетди. Сямянд аьа цзцнц гоншусуна tutub деди:

- Бузун цстцндя мяни сахлайан мяним талейимдир. Сян мяним талейимля бящся эирмя!

СЯМЯНД АЬАНЫН КИШИЛИЙИ

Кялбяъярин Эештяк кяндиндя той иди. Зоддан Сямянд аьанын дястяси дя эялир. Сямянд аьа алтында boz at дцнйайа мейдан охуйурду. Оьлуна той едян Алы эюрдц ки, Ъыдыр йарышында Сямянд аьанын атыны

кечя biləcək бир ат вар ki, о da дцшмян гапысындадыр. Алы тойу олан оьлуну дцшмян гапысына эюндярди:

- Эет, Илйаса де ки, гой дцшмянчилийимиз сонрайа галсын. Йа сяни эиров эютцрсцн, йа да кцряни версин, биз басылмайаг. Ел тяяссцбц еля дцшцр.

Илйас киши гызыл кцряни йящярляди, атын йцйянини тойу олан оьлана вериб деди:

- Атана де ки, дцшмянчилик юз йериндя галыр. Аты юзц минсин. Нямяри Эюйчя апармасын.

Той шахы бязянди, «Короьлу наьарасы» чалынды. Эештяйин дцзцндя йарыш башланды. Сямянд аьанын боз аты иля Алынын миндийи Гызыл кцрян бир-бириня мейдан охуйурду. Гызыл кцрян бир анын ичиндя эюздян итди. Bunu görən Сямянд аьа деди:

- Алы, Эештякдя мяним атымы кечяъяк ат йох иди. Бирья ат вар иди, о да сянин дцшмяниндя иди.

Алы ящвалаты данышды. Эюйчянин вя Кялбяъярин аьсаггалы кими танынмыш Сямянд аьа Алы иля Илйасı йанына чаьырды вя «Гуран»1 ортайа гойуб деди:

- Сиз ки, беля мярд оьланларсыныз, сизи анд верирям бу «Гурана», барышын, ганнан кечин. Гощум олун.

Сямянд аьанын тяклифи иля Алынын гызыны Илйасын оьлуна нишанладылар. Той-тойа гарышды. Сямянд аьанын елдя-елатда беля хейирхащ ямялляри чох олуб.

АЛОВДАН ГОРХУРДУМ

Мяшяди Йящйа иля Аллащйар бяй дост идиляр.

Бир эцн онлар Йаныглы дяряси иля атлы эялирдиляр. Аллащйар бяй сорушду:

- Мяшяди Йящйа, биз достуг, сян йцксяк дини тящсил эюрмцсян, Мяшщядя этмисян. Сян доьурдан да мювщуматда бир щягигят эюрцрсянми?

Мяшяди Йящйа деди:

- Аллащйар бяй, çayda йедди-сяккиз гадын чакитъя палтар йуйур, сян онлара диггят йетир. Сонра мяним мюъцзямя бах.

Мяшяди Йящйа бир Исми-язям охуду. Гадынын бири айаьа дуруб палтарыны

сойуна-сойуна онлара тяряф йцйцрмяйя башлады. Аллащйар бяй йалварды:

- Мяшяди, мян юлцм гойма гадын алт палтарыны da сойунсун.

Мяшяди Йящйа бир дуа охуду, гадын дайанды. Аллащйар бяй атдан дцшцб гадына тяряф эялди вя деди:

- Гызым, ня цчцн яйнини сойунурдун?

Гадын деди:

- Щяр тяряфи алов бцрцмцшдц, аловун арасында тякъя бир ъыьыр галмышды, мян о ъыьырла гачырдым. Яйними она эюря сойунурдум ки, саьымда, солумда олан алов палтарымы йандырмасын.

Аллащйар бяй деди:

- Мяшяди Йящйа, мяни горхутдун.

ИЛАН ВУРАН ЮЛМЯМИШДИ

Сцрцъц гара Мустафа беля дейирди ки, Эоранбойун Рящимли кяндиндян олан ики гардаш Кцрцн гыраьындакы бостанларына баш çякмяйя эедирляр. Гайыданда гардашын бирини илан вурур. О бири гардаш дейир:

- Гардаш тале беля эятирди. Эедим, кянддян араба эятирим, сяни апарым.

Илан вуран гардаш аьрыйа таб эятирмяйиб бцтцн палтарыны сойунуб, башынын алтына йыьыр. Милçякляр, щяшарат вя ъцъцляр онун цстцня щцъум çякир. Oğlanın qаныны соран милчякляр юлцб onun йанына тюкцлцр. Бир ан ичиндя онун ятрафында милчяк мейидиндян щасар йараныр. Оьланы бярк йуху тутур. Бядянинин шиши чякилир. Рящимли кяндиндян эялян адамлар щарайлайыр, сяс эялмир. Йахынлашанда эюрцрляр ки, илан вурмуш оьланын ятрафында сайсыз-щесабсыз милчяк гырылыб. Оьланы ойадырлар. О, ширин йуху эюрдцйцнц сюйляйир. Onu арабайа гойуб сağ-саламат евиня эятирирляр.

Илан вуран оьлан юзцндян 10 йаш бюйцк олан гардашындан чох сонра, 90 йашында вяфат етмишдир.

АТ АЛТЫНДА ОЙНАЙЫР

Аллащйар бяйля Мяшяди Йящйа о гядяр йахын дост идиlər ки, эцнляриni айры кечмяздиlər. Щазырсаваблыьына, гочаглыьына, достлугда сяадятиня эюря Аллащйар бяй Мяшяди Йящйайа бир кянд баьышламышды.

Bir gün dostlar Sofular kəndinə gedirdi. Kəndə çatmağa üç-dörd kilometr qalmış Мяшяди Йящйанын Эюй аты алтында ойнамаьа башлады. Bunu görən Аллащйар бяй сорушду:

- Бу нядир, ат алтында ойнайыр?

- Бяй, кянддя той вар, ат зурнанын щавасыны алыб.

Кяндя чатдылар. Доьрудан да той иди. Аллащйар бяй деди:

- Эяряк, эедяк.

- Йох, бяй, бурада иш вар. Sən уцз манат нямяр саларсан, мян дя ъяримя аларам.

Товузун гядим той адятляриндян бири də бу иди ки, ким юзцня эцвянся, тойу олан бяйи эцляшя чаьырарды, йыхса йцз манат нямяр аларды, йыхылса йцз манат ъяримя верярди. Бяй эцляшя етираз ется, ат гошаlашдырар, ъыдыр йарышына чыхардылар.

Тязя бяй Мяшяди Йящйа иля эцляшмяйя разылыг вермяди. Ат йарышына чыхдылар. Мяшяди Йящйанын Эюй аты ютцб кечди. Тязя бяй атын башыны дюндяриб эери гайытмаг истяди. Мяшяди Йящйа бир андаъа ону щаглады вя тязя бяйин папаьыны башындан эютцрдц. Тязя бяй деди:

- Сяня ики дяня йцзлцк верим. Бирини ъибиня гой, бирини дя ъяримя кими гайтар.

Мяшяди Йящйа деди:

- Юзцмя галса эцзяштя эедярдим, амма Эюй ат буну мяня баьышламаз.

БИР АТАНЫН ИКИ ГЫЗЫ

Ата гызынын бирини Кцрцн бу тайына, бирини ися о тайына яря вермишди. Бир эцн арвад диллянди.

- Ай киши, эет эюр, гызларын эцзяраны неъядир? Гойун, мал сатмамысан ки, башындан кечясян.

Киши яввялъя бюйцк гызын гонаьы олду.

Гыз atasına деди:

- Ата эюрдцйцн кярпиъляри биз кясмишик. Яэяр бу ил эцн оларса, вар-дювлятимизи йыьыб-йыьышдырмаг мцмкцн олмайаъаг.

Ата о бири эцн кичик гызына гонаг этди.

Гыз atasına деди:

- Ата, эюз ишлядикъя узанан бу эюй зямиляр бизимкидир, яэяр йаьыш оларса,

мящсулумузу йыьыб-йыьышдырмаг мцмкцн олмайаъаг.

Киши евя гайытды. Арвад гызларынын эцзяраныны сорушду. Киши деди:

- Арвад йаьыш олса, бюйцк гыз батды, эцн олса кичик гыз. Гызлардан бири йаьыш, о бири ися эцн истяйир.

ГАРЫШГА ВЯ БУЬДА

Ики гардаш шярикли алвер едирдиляр. Гардашын бири шящярдян мал дашыйыр, о бириси дцканда otururdu.

Бир эцн эцнорта гардашлар пцррәнэи чай ичирдиляр. Бюйцк гардаш baxıb эюрцr ки, bir гарышга буьданы ашыра-ашыра дцканын алтына эятирир. Бюйцк гардаш kiçik qardaşa деyir:

- Дцнйада ян щалал ъанлы ары вя гарышгадыр. Биздя дя щалаллыг олмасайды, гарышга бизим дцканын алтында йува баьламазды.

Бир нечя мцддятдян сонра бюйцк гардаш baxır ки, гарышга буьданы ашыра-ашыра эери дашыйыр. О, bалаъа гардашына деуиr:

- Икимиздян биримиз щарамлыг етмишик. Гарышга биздян цз дюндяриб эедир.

Балаъа гардаш cavab verdi:

- Мян еля билдим ки, sən щардаса кеф чякирсən. Она эюря дя пулдан бир аз эизлятдим. Ня файда, гарышга чуьуллуг едиб щамысыны билдирди.

ГАЧАГ НЯБИ ТОЙА ЭЯЛИР

1927-ъи ил тявяллцдлц, яслян Шушалы олан Мяммядов Асиф Гасым оьлунун дедикляриндян:

Bir gün Шуша шящяриндя, биз йашадыьымыз кцчядя, Чюлгала мящəlлясиндя той олур. Тойда Гарабаьын мяшщур ханяндяси Щаъы Щцсц də иштирак едирмиш. Бирдян ъамаат bахыб эюрцрляр ки, бир дястя атлы эялир. Бу, Гачаг Нябинин дястяси имиш. Дястя Зabux дярясиндя олурмуш. Онлар ешидибляр ки, Гарабаьда той олаъаг, Щаъы Щцсц охуйаъаг. Гачаг Няби башында гырх нябярля той гурулан йеря йахынлашыр. Няби бахыб эюрцр ки,

ъамаат onların gəlişi ilə təşvişə düşüb. Дейир ки, ай ъамаат, биз ня адам юлдцряник, ня дя адам оьурлайан. Эялмишик ki, бир аз Щаъы Щцсцйя гулаг асыб фейзийаb олаг. Ъамаат сакитляшир. Beləcə, бу минвалла той баша чатыр. Нябинин дястясини Шуша ящалиси тянтяня иля йола салыр.

ЮЗЭЯЛЯРЯ ЙАР ОЛСУН

Товузун Бозалганлысындан олан шаир Хяййат Мирзя досту Гящрямана дейир:

- Айя, эял эедяк, атама мяним адымдан де ki, Сянубяря елчи этсин. Яgяр атам буна етираз ется, она бир гарьыш гарьайаъаьам юмрцндя щеч кяс ешитмямиш олсун.

Гящряманла Хяййат эялиб онун атасына бу тяклифи дейирляр. Хяууатын атасы етираз едир. Хяййат дейир:

- Ата мяним сяня сон гарьышымдı, эюрцм йарын юзэяляря йар олсун!

БУЛАГ ГАНЫМЫЗЫ АЛДЫ

Байрам киши Эюйчяйя тахыл алмаьа эедирди. Оьлу Ъавад да ял чякмяйиб ona qoşuldu. Ata ilə oğul Соналар булаьына чатанда, beş атлы гачаг эялиб Байрам кишини юлдцрдц, атыны да özləri ilə апардылар. Шаир Ъавад булаьын мярмяр дашыны гуъаглайыб деди:

- Ай соналар булаьы, сяни анд верирям о, бир Аллаща атамын ганыны йердя гойма.

Бир ан ичиндя он сяккиз атлы пейда олду. Бу беш гачаьы юлдцрцб, Байрам кишинин атыны Ъавадын йедяйиня вердиляр. Atasını itirən Ъавад аьлайа-аьлайа кяндя гайытды. Qarşısına çıxan анасына деди:

- Беш атлы гачаг атамы юлдцрдц. Анъаг гадасын алдыьым Соналар булаьы бирър эюз гырпымында гана-ган алды.

ДИЛЯНЧИЙЯ ОНЛУГ ГЫЗЫЛ ВЕРИР

Эянъядя Сары Имамгулу оьлу Ялякбярин шах эязмясини чохларынын эюзц эютцрмцр. Бир нечя эянъ Ялякбяри öldürmək гярарына эялир. Гарпыз оьлу Яли дюшцня дюйцр ки, мян ону эцлля иля вурарам. Bunu eşidən

cavanlar она чохлу пул йыьыб верирляр ki, dediyini edə bilsin.

Гарпыз оьлу Яли гадын палтары эейиб шящяр паркына чыхыр. О, билир ки, эцнцн щансы саатындаsа Ялякбяр парка эялир. Lakin Ялякбяр дястя иля она тяряф эяляндя ялляри ясир. Ялякбяр yanındakılara бир гызыл onluq вериб дейир:

- Апарын бу пулу о гадына верин, йазыьын аъындан ялляри ясир.

Гарпыз оьлу Яли онлуьу эютцрцб арадан чыхыр. Тай-тушлары сорушурлар ки, бяс нийя вурмадын. О, горхдуьуну эизлядиб, дейир ки:

- Я, бир дилянчи арвада онлуг гызыл верян оьулу да вурмагмы олар?

ГАЧАГ КЯРЯМ ВЯ МЯШЯДИ ЙЯЩЙА

Бир эцн Гачаг Кярямин аты юлцр. Кярям Аллащйар бяйля ъанбир дост имиш. О, Allahyar bəydən başqa bir at aparmaq üçün onlara gəlir. Аллащйар бяй Kərəmə дейир:

- Кярям, мяним Мяшяди Йящйа адлы бир достум вар. Ики аты вар. Эюй ат, аь ат. Икиси

дя мянзил кясян атдыр, мяним адымдан де, о, сяня ат веряр.

- Мяшяди Йящйа Гачаг Кярями йахын дост кими гаршылайыр вя дейир:

- Атын икиси дя сяня гурбанды.

Кярям атларын бурнуну сыхыр вя Эюй аты бяйянир. Мяшяди Йящйа дейир:

- Кярям инди ки, Ирана эедирсян, Эюй атла Мяшhядя эет, гайыданда Мяшяди Эюй аты гой, аь аты апар.

Арада бир дяфя Аллащйар бяйля Мяшяди Йящйа Kərəmin эюрцшцня эялир. Кярям билдирир ки, щяля Мяшщядя эедя билмяйиб. Nəhayət, Кярям Ирана gedir. Бундан сонра ня Кярям, ня дя Эюй ат вятяня дюнмцр.

ДОНУН ЙЕРИНИ ЭЮСТЯРМИШЯМ

Дашкясян бюлэясинин Газахйолчулар кяндиндя Abdulkərim adlı гочаг бир иэид йашайырмыш. Bir gün by кяндя гоншу кянддян эялин эятирирляр. Эялин булаьа эедяркян Абдулкярим дурбинля бахыр ки, эялинин дону бизимкилярин донундан бир

гарыш эюдякдир. Чайын бу тайындан о тайына эялинин гычына эцлля атыр. Щамы гышгырыр ки, Абдулкярим эялини вурду. Camaatın onun üstünə düşdüyünü görən Абдулкярим дейир:

- Sиз билирсиниз ки, мян сярраст нишанчыйам. Эялини вурмамышам, эцлля иля гычыны ъызмышам. Донун щарадан олмасынын йерини эюстярмишям.

ЭЮЗЛЯРИНИ ИТИРИР

Гызылвянэли Ашыг Алынын чохлу гызы, биръя оьлу олур. Бюйцк гызы Эюйчянин Зод кяндиндя ярдя имиш. Алынын оьлу да баъысынын йанында хястя йатырмыш.

Uşağın xəstəliyinə işarə edib Алыйа дейирляр:

- Аллащ юзц сахласын, оьлан бу эеъядян саламат чыхса, daha она юлцм йохдур.

Алы дизиня гядяр чирмянир, дизини бузун цстя гойур вя дейир:

- Илащи, сящяряъян дизи йалын, бузун цстя галаъаьам, оьлуму гору.

Сящяр тездян муштулуг эялир ки, Алы ями, оьлун саламат галды. Севинъяк галхан Алынын дизляринин дяриси сойулуб бузун цстцндя галыр. Беляликля, Алы оьлунун йолунда эюзлярини итирир. Бундан сонра Алы юмцрлцк кор олур.

ОЬРУЛАР ТАПЫЛДЫ

Самух бяйи Qабагтяпяли Катта Мяммядля дост иди. Бяй юз сцрцлярини щяр ил Габагтяпянин йайлагларына сцрдцрцр, пайызадяк орда сахлатдырырды. Оранын щавасы, суйу мал-гараны, илхыны, сцрцнц ъейрана дюндярирди. Щансынын бир тцкцнц чяксян бир каса йаьы дамарды. Həm уаьпендирin, щям dә кясилян щейванын яти эцлчичяк ятри верирди. Üstəlik Катта Мяммядин горхусундан щеч кяс бяйин вар-дювлятиня няфіс салмыр, яйрилик етмирди.

Анъаг бир ахшам чобан эялиб бяйя деди ки, бу ахшамкы саудa эяъйазма цч шишяйи, ики гарадиши, бир öйяъи эюрмядим. Билмирям эцндцз юрцшдян

апарыблар, йохса эеъя архаъдан. Йох, йох, ахшам архаъдайды щамысы. Yəqin эеъя апарыблар, ня итлярин хябяри олуб, ня дя бизим.

Бяй bundan sonra беля хябярляри тез-тез ешитди, амма чобан-нахырчыларын щамысына тапшырды ки, Катта Мяммяддян айыбдыр, ад-санымыза, шан-шяряфимизя йарамаз. Буну щеч йердя ачыб-аьартмайын, ня диш билсин, ня додаг, оьрумузу, яйримизи мян юзцм таныйыб тапарам.

Бяй чох тядбирли адам иди, юзц саман алтындан суйа этмямиш аьзыны Катта Мяммядин аьзына чатдырмаг истяди. Düşündü ki, аьыл аьылдан ити олар, щям дя бу киши буранын щяр оьру-яйрисини таныйыр, ону да басыб кечирлярся, демяк, икимизи дя саймырлар, айаглайырлар бизи.

Катта Мяммяди гонаг чаьырыб дярдини данышды. Катта Мяммяд чох эютцр-гойдан сонра деди:

– Ай дост, оьурлуг олмайан эеъянин сящяри щава аьаранда беш-алты гойун-тоьлу кясдир, чатмалардан асдыр, беш-алты йердя дя оъаг галатдыр, щяр ъямдяйи бир газана доьратдыр, йуха йайдыр, эуйа хейир иш башламысан, йа да аьыр йыьнаьын олаъаг. Бу

иши дя ялиня алмамыш мяни чаьыртдыр.

Бяй беля дя еляди.

Щамы да еля билди ки, бу йа оьул евляндирир, йа да гыз кючцрцр. Бахыб эюрдцляр аллы-эцллц сцфряляр сярилиб, эяляни-йетяни отурдурлар, габаьына бозбаш чякиб гойурлар, булудлары да долдуруб сцфряляря дцзцрляр, дейирляр, гой щеч ким утанмасын, дойунъа йесин. Няля çoxuna бир габ хюряк, йуха, чий ят пайы да верирляр ки, кцлфятиня, ящли-яйалына апарсын.

Бяй инди дя билмирди Катта Мяммяд бу гурьуну ня цчцн гуруб.Амма эюзц онда иди, эюрцрдц ки, досту щамыйа фящмля бахыр, юзц дя буну эязиня-эязиня, хейир иш йиийяси кими саймазйаналыгла еляйир.

Катта Мяммяд бирдян щюкм етди:

– Бунларын голларыны баьлайын.

Голу зорлулар йербяйердян галхыб, Катта Мяммядин эюстярдийи ики адамын голларыны далдан чатдылар.

Катта Мяммяд бяйя деди:

– Оьруларын бунлардыр.

Бяй етираз етди:

– Дост, бунлар юз чобанларымдыр, мяня хяйанят етмязляр.

Катта Мяммяд эцлдц:

– Гурд аьаъы ичиндян йейиб, бяй. Эюрмядин юзлярини габагъа оъаьа салдылар…

Бяй чобанларынын тяряфини вермяди:

–Сящярядяк архаъын гыраьында, айазын алтында галыблар, бяс цшцмясинляр?

– Бяй, эюр о бири чобанлар оъаьа щеч йахын этдиляр? Онлары да айаз дюймяйибми? Бунлары нийиятляри цшцдцб, бахмырсан неъя бозарыблар? Цряк йайри оланда цз дцзялмир, а бяй.

Катта Мяммяд сонра цзцнц голларыны баьлатдыьы чобанлара тутду:

– Дцзцнц десяниз, гоймайаъаğам сизя бир чыртма да вурсунлар. Yox, əgər эцнащынызы бойнунуза алмасаныз гышгырыьынызы, чыьыртынызы эюйя чыхартдыраъаğам.

Оьру чобанлар неъя йалан данышайдылар, Катта Мяммяд еля бил онларын йанында олмушду.

Я, ОЬРУ СЯН ДАЙАН

Самухлу бир гары Катта Мяммядя мяктуб йаздырыр ки, башыны орда йашла, бурда гырхдыр, юзцнц мяня гушун ганадында чатдыр, цмидим сянядир, эялмясян ахирят эцнцндя ял мяним олаъаг, ятяк сянин.

Катта Мяммяди щяр ат эютцрмцрдц. Эютцрян дя ону узаг мянзиля апара билмирди. Щям дя кишинин бахышында ня вардыса адамын ичиня кечирди, ичиндя щяр шейи хялбирдян кечирирди, яляйирди, оьул истяйирди буна таб эятирсин, позулмасын.

Катта Мяммяд нечя ат дяйишя-дяйишя Самуха эялди. Гарыны тапды. Юзцнц танытдырандан сонра сорушду:

– Ня вар, хейирдими, ау гары?

Гары дейинди, гарьыш тюкмяйя башлады:

– Мяним башыма бу иши эятирянин хатасы юз башында чатласын. Биръя иняйим варды, ону da оьурлайыблар.

Катта Мяммядин ъин тяпясиня вурду:

–Бир инякдян ютрц дцнйанын о башындан бу башына адам чаьырарлар? Исмарыъ еляйяйдин ки, Катта Мяммядя дейин, ялим гуруда галыб, мяня ямъяйи ялдя бир иняк эюндярсин. Мян лап бир атын дюшцня икисини гатдырыб йола салардым.

Гары она яйри-яйри бахды, деди:

– Гайыт эет, ай оьул, мян щеч кимин миннятли чюряйини йемямишям. Истяйирсян эялмяк-гайытмаг щаггыны да юдяйим.

Катта Мяммяд гарынын кюнлцнц алмаьа башлады:

- Тапарам иняйини, щялям оьрунун дядясини далына да шялляйярям, няня, архайын ол.

Гары йеня барышмады:

– Ялсиз-айагсыза дайаг олмаг эярякди, бала. Мян бяйям-ханам ки, итийи ахтарыла? Бир ъындыр гарынын ня урваты olar.

Гарынын уму-кцсцсц Катта Мяммядин йедди гатындан кечди. Бу кянддя ону танывйан чох иди. Онлары чаьыртдырды. Кяндин башыпапаглыларыны кяндин ортасына йыьды, щамысыны ъярэяйя дцздц. Щамысына да тапшырды ки, мян ня десям, еля дя еляйин.

– Йцйцрцн о говаьаъан.

Щамы эютцрцлдц. Бири щамыдан тез чатмаьа чалышды.

Мяммяд бирдян гышгырды:

– Я, оьру, сян дайан.

О саат дурду.

Катта Мяммяд эедиб онун голундан тутду:

– Гарынын иняйини кясмямисян?

О, башыны булады.

Катта Мяммяд тапшырды:

- Эет эятир, вер йийясиня, бир дя беля иш тутма. Киши оьурлуг елямяз.

ЩАЛАЛЛЫЬЫНЫ ДА АЛДЫ

Бир ъибэир щям гоъалмышды, уәпі ялларини, фяндлярини язялки ъялдликля, усталыгла ишлядя билмирди, щям дя тцнлцкдя, басырыгда, щяр ъибя бир дяфя ял узаданда тювшцмяк, саралтма эятирмяк онда ъан гоймамышды. Фикирляширди ки, башынын эора титряйян бу вахтында тювбя десин. Танры эцнащларындан бялкя кечди. Бялкя ону ъящянням одунда йандырмады.

Буна эюря дя Шейхин йанына эялди ки, тювбянин она бир хейир вериб, вермяйяъяйини юйрянсин.

Шейхдян сорушду:

– Йа Шейх, щямишя оьурлуг елямиш бир адам Аллащын дярэащына цз тутуб тювбя деся, баьышланармы?

– Йолдан чыхмаг ейиб дейил, йола гайытмамаг ейибдыр. Танры пешиман олуб, щалаллыгла йашайанларын эцнащындан щямишя кечир.

Ъибэир бахды ки, Шейхин гызыл зянъирли бир сааты вар, ондан щеч пейьямбяр дя кечмяз.

Шейхдян хябяр алды:

–Йа Шейх, тювбядян сонра сиздяки гиймятли bir шейи эюзцнцз баха-баха чырпышдырсам, сизин щеч рущунузу да инъитмясям, щалалды, йа щарам?

Шейх яввял еля баша дцшдц ки, ъибэир зарафат еляйир. Тювбя анды ичян адам о мярязя бир дя мцбтяла олмаз. Олса беля о, бунун няйиня ял узатса эюрəсəkdir.

Юз фящминя архайын олан Шейх дя ъибэиря зарафатла ъаваб верди:

– Еля бир габилиййятин олса, щалалдыр.

Ъибэир бир дя сорушду:

– Баъарана баш гурбан?

Шейх йеня деди:

– Бяли, баъарана баш гурбан.

Ъибэир аьламсынды, щяр эюзцнц бир каса йашла долдуруб башлады ки, йа Шейх, мян лап балаъалыгдан йетим галмышам.

Çюряк веряним, сахлайаным олмайыб. Бир дойумлугдан ютяри ийирми-отуз адамын габаьында ял ачыб йалвармышам, сызылдамышам.

Ъибэир юмрцнцн о эцнляриндян данышдыгъа Шейх дя долухсунурду. Beləcə, danışa-danışa ялини ишлядиб, ишини эюрян ъибэир худащафизляшиб эетди.

Арадан хейли кечмиш Шейх бахды ки, гызыл зянъирли сааты cibində йохдур. Bundan pərt olan Şeyx юзцнц данлады:

-Мяни йандыран одур ки, саатын щалаллыьыны да алды.

ТОЙУМДАН ЦЧ ЭЦН ГАБАГ

Бири чяпэюз, бири кар, biri də keçəl üç qardaş var idi. Щулабахан нахырчылыг, кар якинчилик, кечял ıся дяйирманчылыг едирdi.

Бир эцн дяйирмана щеч дян эялмир. Кечял бир тяпяйя чыхыб йоллара бахыр. Бирдян даьын архасындан йцклц бир аь дявя чыхыр. Дяйирманчы чох севинир. Лакин дявя дцзя енир, дайаныр. Кечялин овгаты даралыр, аь дявяйя тяряф гачыр. Эялиб эюрцр ки, дявя сащиби дявянин овсарыны бурахыб,

йыхылыб йатыb. Qулаьынын дибиндя топ да атсан ойанасы щалда дейил. Кечял беля гярара эялир ки, апарым дяни цйцдцм. Дян цйцйян кими дя сащиби yuxudan дурар, dявяни дяйирманын габаьында эюрцб эяляр, mən də шащадымы аларам. Qой дяйирман бош галмасын.

Дявяни чякиб дяйирмана эятирир. Дявянин йцкцнцн бошалдыб дяйирмана апарыр. Чувалларын аьзыны ачанда эюзляриня инанмыр, бахыр ки, бу тайлардакы тахыл уох, бир хязинялик гызылдыр. Кечял тез тайлары дявяйя йцкляйиб евляриня эятирир. Başına gələnləri qардашларына danışıb дейир:

– Эялин касыблыьын дашыны атаг. Qызылы бюляк, дявяни дя кясиб йейяк, изини итиряк.

Щулабахан дейир:

–Ахы, гардаш, биз дявянин изини итирсяк дя анамызын аьзында сюз илишян дейил, ону киридя билмяйяъяйик, бизи бадифянайа веряъяк.

Кечял дейир:

– О мяним бойнума. Анамы яря веряъям. Амма сиздян ким дявяни сорушса, анъаг вя анъаг юз ишиниздян данышын.

Кечял сящяр галхыб анасына дейир:

– Ана, гапыны-баъаны сцпцр, эеъя эюрдцм ки, сяни яря веририк, гапымызда зурначы чалыр.

Кечял анасыны яря верир. Dəvəni də toyda kəsir.

Dəbənin yiyəsi yuxudan айыланда эюрцр ки, дявя йохдур. Баш-эюзцня дюйя-дюйя бир кяндин гыраьына эялиб чыхыр. Яввял якинчи гардаша раст эялир вя ондан сорушур:

– Дявя эюрдцнмц?

Якинчи гардаш дейир:

– Аь юкцз йахшыдыр, гара юкцз аварадыр. Ву ил истяйирям бу шума буьда йох, дары сяпим.

Дявячи бахыр ки, бу дялийя охшайыр. Чюлдя inək отаран чяпэюзя йахынлашыр, ондан хябяр алыр:

– Дявям итиб, бялкя буралярда дявя эюрясян?

Нахырчы дейир:

– Аь дана гара данадан йахшыдыр. Dаналар гачмасалар йорулмарам.

Дявячи бахыр ки, еля бу da о бирисинин тайыдыр. Yолун цстцндяки дяйирмана эялир, дяйирманчыдан сорушур:

– Дяйирманчы гардаш, бялкя дявя эюрясян?

Кечял дейир:

– Эцндя он-он беш пут дян цйцдцрям.

Чюллярдя аьыллы адама туш эялмяйян дявячи кяндя цз тутур. Кяндин эиряъяйиндяки евин габаьында бир гарынын гым-гымы вура-вура ойнадыьыны эюрцр, ондан сорушур:

– Гары няня, дявя эюрдцнмц?

Гары бцлбцл кими ютмяйя башлайыр:

– Эюрдцм, аь дявя. Мяним цч оьлум, тойумдан цч эцн габаг кясиб цч йеря бюлдцляр.

Дявячи бахыб эюрцр ки, гарынын йашы йцзц кечиб. Бу ня той-той дейир?

Одур ки, башыны булайа-булайа: Бу кяндин ъаваны да дялидир, аьбирчяйи дя - дейяряк кянддян узаглашыр.

ШАЩ ОВА ЧЫХЫР

Дярбянд щюкмдары атланыр, эцн чыхмамыш ова чыхыр. Şah ova щямишя овчу палтарынda эедәрмиш. Онун бу хасийййятини

баш мещтярдян савайы билян йох имиш. Яслиндя щяр дяфя бир кяндя дяйирмиш, ащылларла сющбятляшир, онларын дярдиндян-sərindən щали олurмыш. Əhalinin наразылыгларыны, арзуларыны динляйир, эилейлярини, истяклярини ешидир, тахта чыхандан сонра щагсызлыьа, яйрилийя, ъамааты щюкмдардан дюндярян адамлара диван тутурмуш. Щеч кимин аьлына эялмирмиш ки, бу хябярляри овчу гийафясиндя олан щюкмдарын юз гулаглары ешидир, юз эюзляри эюрцр. Еля билирляр ки, щяр обада онун юзцнц щеч кимсяйя танытмайан бир гасиди вар. Щяр шейи эедиб о чуьуллайыр.

Щюкмдар беля гайда гоймушdur ки, шяр гарышанда гала гапылары баьлансın. Buna görə də geъикянляр чюлдя галırlarmış. Bir дяфя щюкмдарын башы сющбятя гарышыр, лянэийир, гала гапыларынын баьланаъаьына аз галмыш атыны сцрятля чапыр. Yolda топал, гайтаг бир киши ялини галдырыр, дейир ki, мяни дя тяркиnіня ал, йохса чюлдя галаъаьам.

Щюкмдарын бу шикяст кишийя йазыьы эялир. Ону тяркиnіня эютцрцр, шящяря эятирир, она дейир:

– Евин щардадыр?

Киши аъыгланыр:

– Билмирсян евимин йерини, щяля бир утанмаз-утанмаз сорушурсан da? Ву ат da мянимкидир. Нансы гапыдан оьурлаdığın yadından çıxıb?

Щюкмдар эюрцр ki, чох шярхата адама раст эялиб. Фикирляшир ки, йягин bu чох адамы шяря салыb. Ону дцз сарайа апарарды, тахта чыхарды, кишийя бир той тутарды ки, юмцр-биллащ унутмазды. Амма мягамы дейилdi. Düşündü ki, бир газыларымызы да йохлайым, сынайым, эюрцм долашыьы, дцйцнц неъя ачырлар, щаггы-нащагга верирлярми?

Щюкмдар шярчиуя дейир:

– Эедяк газынын йанына, аты сяня веряр – олар сянин, мяня веряр – олар мяним.

Шярчи разылашыр, дцшцнцр ки, тцстцсц тяпясиндян чыхан адам тяки эюйяряр, дейяр ki, itmiş атымы axtarmaqdan эялирдим, bир дя эюрдцм, будур, бу овчунун алтында, юзц дя чапа-чапа эялир. Мян корам юз атымы танымайам?

Онлар газынын гапысына чатанда щюкмдар эюрцр ки, ики адам аз галыр бир-биринин ятини йесин, ганыны ичсин.

Бунларын бири дяйирманчыдыр, бири дя гяссаб. Дяйирманчынын гуъаьында бир кцп гызыл вар, гяссаб да ял атыр ки, кцпяни онун голлары арасындан чыхарсын. İкиси дя газыйа анд ичир ки, гызыл мянимдир. Газы бир газан гайнар су эятиздирир. Кцпдяки гызыллары щямин суйун ичиня тюкцр, суйун цзц йаьланыр. Qазы дейир ki, гызыллар гяссабындыр, о, яти кясиб сатдыгъа пуллары йаьлы ялляри ilə алыб, дахыла йыьыб. Гызыллар дяйирманчынын олсайды суйун цзцня йа ун, йа да кяпяк чыхарды.

Дяйирманчы ъынгырыны да чыхара билмир, гяссаб ися гызыллары эютцрцб эедир.

Овчу няйя эялдиклярини газыйа данышыр.

Газы аты бир аьаъа баьлатдырыр, сонра топал кишийя дейир:

– Эет о аты, тумарла.

Топал киши ата йахынлашар-йахынлашмаз ат фынхырыр, она архасыны чевирир, шыллаьа галхыр.

Газы инди дя овчуйа дейир:

– Инди дя сян эет эюряк. Овчу дайаныб дурухмадан дцз атын йанына эедир. Онун йалыны сыьаллайыр, ат да овчунун яллярини

имсиляйир, щятта габаг дизлярини гатлайыб йеря гойур, санки овчуйа, тез йат йалыма, сяни арадан чыхарым, дейир.

Газы эцлцмсцнцр, цзцнц топал кишийя тутуб билдирир:

– Ат овчунундур.

НЯБИНИН ЯРЗЯ ГАЙАСЫ

Кялбяъярин Гарачанлы даьларында бир гайа вар. Адына «Ярзя гайасы» дейирляр. Мянасы «Яризя гайасы» демякдир. Гайанын ясіл ады isə «Нябинин Ярзя гайасы»дыр.

Гачаг Няби юз Щяъяри вя башынын дястяси иля ъцмя эцнляри бу гайанын йанына эялиб ятраф кяндлярин шикайятини гябул едəрмиш. О, ъамаатын шикайяти ясасында кяндлиляря зцлм едян бяйляри, кяндхудалары, голузорлу гулдурлары йолуна гойармыш.

Бир ъцмя эцнц Няби юз дястяси иля «Ярзя гайасы»нда кяндлилярин шикайятиня гулаг асырмыш. Щамы дярдини danışır, амма ири эювдяли, галынбыьлы бир киши аралыда дайаныб, башыны йеря дикиб дурур. Bunu görən Няби дейир:

- А киши, йахына эял, сянин дярдин нядир?

Киши дейир:

- Башына дюнцм, ай Няби, утанырам сюзцмц демяйя. Мяним евим кяндхуданын гоншулуьундады. Щяр эцн арвадым кяндхуданын чяпяринин йанындан кечиb, су эятирмяйя эедир. Щяр дяфя də кяндхуда арвадымы эюрцб дейир:

- Сян эяряк бу эюзялликля кяндхуда арвады олайдын. İndi çаря она галыб ки, gərək кяндхуданы öлдцрям.

Няби дейир:

- Киши, эет эялян ъцмя мяни сизин Зар кяндинин цстцндяки Кейти даьында, «Йазылы гайа»нын йанында эюзля…

Vədə vaxtı deyilən yerdə kиши эюзляриня инанмады. Нябидян башга, кяндин мютябяр адамлары да, щятта кяндхуда, онун öz арвады да бурада иди. Няби кяндхудайа ямр етди ки, ортайа чыхсын və qəzəblə деди:

- Сян бу кишинин арвадына дейирсян ки, эяряк сян кяндхуда арвады олайдын. Бу эцндян о kişi, сянин йериндя кяндхудадыр.

Няби ъяза олараг кющня кяндхуданын быьларыны кясир. Тязя кяндхудайа дейир:

- Сян бундан ибрят ал, ядалятли ол, ъамаатла йахшы долан. О, быьыны бада верди, сян ися башыны итирярсян.

СЯН ЩЯЪЯРСЯН

Шуша шящяриндя Sultan və Ülkər adında истякли яр-арвад йашайырды. Ат чапмагда, ов говмагда, тцфянэ атмагда бир-бириндян эери галмаздылар. Бцтцн Шуша ящли Султан кишинин арвады Цлкярин гочаглыьына щейран иди.

Бир эцн киши йарагланыr və атыны da миниб Лачын даьларына ова эедир. Цч эцн кечир, lakin киши овдан гайытмыр.

Onun gəlmədiyini görən arvadı чох дарыхыр,sябри тцкянир. О да йарагланыб ат белиндя ярини ахтармаьа эедир. Йолда чар чиновникляри она раст эялирляр. Тяряддцд етмядян Цлкярин Щяъяр олдуьуна инанырлар.

О вахт Гачаг Няби вя Гачаг Щяъяр чар чиновникляринин зцлмцндян ъана доймуш кяндлиляри башына топлайыб диванхана иля мцщарибяйя башламышдылар. Няби бир дцшмян вуранда, Щяъяр икисини тяляф

едирди. Няби гаралтыны бир эцлля иля вурурдуса, Щяъяр ики гаралтыйа бир эцлля ишлядирди. Одур ки, Няби иля бярабяр Щяъяр дя чар щюкцмятини горхуйа салмышды. Щяр икисини яля эятирмяк цчцн эеъя-эцндцз ахтарырдылар.

Чар чиновники:

- Сян Щяъярсян!

Цлкяр:

- Хейр, мян Щяъяр дейилям.

Чар чиновники:

- Анъаг Щяъяр беля йараглана биляр, анъаг Щяъяр бу даьларда горхмадан тяк-тянща эязя биляр.

Цлкяр:

- Инанын, мян Щяъяр дейилям!

Цлкяр башына эялян гязиййяни данышыр, лакин она инанан олмур. Дейирляр ки, инди бу эейимдя, бу щцнярдя силащлы гадын анъаг Щяъяр ола биляр, вяссалам. Гадыны эятириб Зянэязурда газамата салырлар.

Бир нечя эцндян сонра Султан овдан дюнüр. Арвадыны евдя эюрмцр və даьлара üz tutur. Арадан цч ай кечир, йеня дя арвадын ня галдысыны, ня də юлдцсцнц öyrənə bilmir.

Бир эцн хябяр чатыр ки, Гачаг Щяъяр Аразын гыраьында казаклара йаман диван тутуб.

Бу хябярдян сонра щюкцмят шцбщялянир, Шушайа адам эюндярир.

Щямин адам эялиб Султан кишидян сорушур:

- А киши, сянин няйин итиб?

Султан киши щяйәъанлы щалда:

- А башына дюнцм, цч ай бундан яввял арвадым Цлкяр итиб. Каш ова эедян йердя гычым сынайды.

Эялян адам билдирир ки, арвадын Зянэязурда газаматдадыр, ону Гачаг Нябинин Щяъяриня охшадыблар.

Цлкяр газаматдан азад оландан сонра йолда яриня дейир:

- Инди ки, мяни Щяъяря охшадыблар, гой сяни дя Нябийя охшатсынлар. Эял эедяк онларын дястясиня гошулаг.

СЯН ДЯ ОХА РАСТ ЭЯЛЯЪЯКСЯН

Кечмишдя вар-дювлятли, шанлы-шювкятли бир шащ var idi. Шащын Чинэиз вя Фируз адлы оьланлары тахт-таъа сащиб олмаг цчцн юз араларында чякиширdiляр. Анъаг дцнйаэюрмцш шащ йахшы билирди ки, оьланларынын щеч бири мямлякяти идаря етмяк габилиййятиндя дейил. Buna görə də şah bir gün bəyan edir ki;

- Нявяляримин ян гочаьыны, аьыллысыны, ох атыб шцъаят эюстярянини шащлыьа вялиящд едяъяйям.

Aylar, illər dolanır Фирузун оьлу, Чинэизин ися гызы олур. Гыз доьулан ев йаса батыр. Чцнки гыз вялиящд щесаб едилмир. Демяли, манеясиз-филансыз Фируз тахт-таъа сащиб олаъаг. Чинэиз хан илан кими гыврылыб-ачылыр, эеъя сящяря кими йатмыр, дярдиня ялаъ ахтарыр. Ахырда тапыр, ювладынын гыз олдуьуну эизлядир. Qızına оьлан палтары эейиндириб Фируз ханын оьлундан кянар бир йердя тялим-тярбийя вердирир.

Шащ гоъалыб ялдян дцшцр, ушаглар ися щядди-булуьа чатырлар. Щюкмдарын фярманы иля йарыш башланыр. Yarışda qалиб gələn вялиящд елан едиляъякди.

Ямиушаглары беля гярарлашырлар ки, биринъи эцн овда йарышсынлар. Гыз ов йарышында цстцнлцк газаныр: онун атдыьы ох ъейранын дал айаьыны гулаьына тикир. Ъейранын эюзцндян йаш, дюшцндян сцд ахыр.

Гызын анасы Тябриз гызынын гочаглыьына щейранлыьыны эизлядя билмир. Бир эюзц севинир, бир эюзц аьлайыр. Дяриндян бир ащ чякиб дейир:

- Гызым, атан дедийиндян дюнмяди, юз шющрятиндян ютрӱ, зорла сяня оьлан палтары эейиндириб мейдана atdı. Тахт-таъа сащиб олмаг щярислийи ону ращат бурахмыр. Сян мащир охатансан, индийя кими чохларыны охуна гурбан еляйибсян, ахырда юзцн дя оха раст эяляъяксян. Зянянмярданя иля баъармаз.

Алты эцн Чинэиз ханын гызы йарышы гялябя иля баша вурур. Йарышын сон эцнц – йеддинъи эцнц онлар алмадан ох кечиряъякdiляр. Яввялъя оьлан хейли aгалыda dayanıb алманы башынын цстцня галдырыр. Гыз бюйцк усталыг эюстяриб оху алмадан кечирир. Нювбя оьлана чатыр. О, оьлан палтары эейинян гыза бахдыгъа эюзляри гамашыр, ялляри титряйир, дцз нишан ала

билмир. Ох гызын дюшцнцн алтындан кечир. Гыз йеря йыхылыр. Папаьы башындан дцшцр. Оьлан онун гыз олдуьуну билиб дейир:

- Голум дцшсцн, бу ъцр иэид гызы вурдум.

Оьлан бу дярдя дюзмяйиб юзцнц юлдцрцр.

ГЫЗ ГЕЙРЯТИ

Бир ханын атлылары нечя пара кянди талан еляйиб эери гайыдырдылар. Йолларда мяълис гуруб кеф еляйя-еляйя, булагларын башында динъяля-динъяля, гайа кюлэяляриндя йата-йата yol gəlirdilər. Ахырда кефлилик онлары эятириб еля йеря чыхардыr ки, сямти итириrляр, йолу тапмırлар, галын бир мешядя фырлана-фырлана галırлар. Атларыны саьа-сола, иряли-эери чапмагдан ганчыр еляsəляр də, yenə də щеч бир чыхыш йолу эюря билмиrляр. Нечя эцн бурада галыrлар, йемякляри гуртарыr, ийняйя сапланасы олуrлар. Демя, нечя эцн йол эялсяляр дя, щямин мешя иля гайыдыб, вар-йохуну йıьышдырыб атлара йцклядикляри

кяндлярин щяндявяриндя щярлянирлярмиш. Онларын эиринъ олдугларыны гузу отаран бир гыз эюрцбмцш.

Гыз бу гулдурлары, сойьунчулары эюрдцйцнц анасына пычылдауыг. Онларын ялиндян анасы да йаныглы imuş. Кечян ил гызын атасыны да, дайысыны да онлар юлдцрмцшдцляр. Яр даьы, гардаш даьы арвадын синясиндян эетмямишди. Гызыны неъя лазымдыр, баша салды.

Гулдурлар аъындан юлщаюлдя, щяряси бир сямтя дарашыб пенъяр ахтаранда бюйцрдян гыз пейда олду, ялиндя дя чаты. Гулдурларын башчысы сорушду:

- Бурда ня эязирсян?

Гыз деди:

- Бир шяля одун апармаьа эялмишям.

- Йяни бура йахын кянд вар?

Гыз ъаваб верди:

- Үайлаьа эялмишик, аран адамыйыг, беш-алты гоншуйуг, бинямиз дя мешянин о тяряфиндя, даьын далындадыр, дярядя дя бир кянд вар.

Сойьунчулар севиндиляр. Ял-айаг еляйиб гыза бир ат йцкц одун йыьдылар, атын бириня йцклядиляр, гызы да бир ата

миндириб габаьа салдылар ки, бялядчилик елясин.

Мешядян чыхандан сонра гыз аты тярпятди. Гулдурлар да кющлянляри йейинлятдиляр. Сонра гыз аты дюрднала сцрдц. Онлар еля билдиляр ки, бу гыз адам дейил, инсан донуна эирмиш яъиннядир, аты гачырмаг истяйир. Qулдурлар да атларыны мящмизлядиляр, башыны бурахдылар, чапщачап дцшдц. Чапа-чапа гызы оха тутдулар. Гыз да, ат да бирдян-биря еля бил гейбя чякилди. Гулдурлар атларыны даща бярк чапдылар вя щамысы далбадал учгуна тюкцлдцляр, бири дя саь галмады. Гыз ися учгунун башында атдан йеря щоппанмышды, кол-косдан йапышыб юзцнц саламат сахламышды.

О вахтдан щямин учгуна «Гыз гейряти» дейирляр.

ТОРПАГ МОРУЛУНДУР

Шямкирин Шиштяпя кянди иля Морул кянди арасында кичик бир торпаг сащяси цстя мцбащися вармыш. Шиштяпялиляр дейирмиш бу торпаг сащяси бизимди, моруллулар да дейирмиш бизимди. Елат

аьсаггаллары бу дава-шаваны кясмяк цчцн щяр ики тяряфи анда чякирляр. Моруллулардан бир няфяр əvvəlcədən жорабларыны Морул торпаьы иля долдурур. Айаглары жорабын ичиндя Морул торпаьынын цстя дурур.

And zamanı Шиштяпялилярин аьсаггаллары "Гуран"а анд ичмякдя тяряддцд едирляр ки, бялкя узаг кечмишлярдя бу йер моруллуларын олуб.

Sonra Морулун аьсаггалларыны анда чякирляр. Онлар да тяряддцд едирляр. Аьсаггалларын ичярисиндян бири corablarını torpaq ilə dolduran габаьа чыхыб дейир:

- Мян анд ичярям.

Щямин аьсаггал иряли йерийиб ялини "Гуран"а басыr və дейир:

- Бу "Гуран" щаггы айаьымын алтындакы торпаг Морулундур.

ГЫЛЫНЖ УСТАСЫ

Щюкмдара хябяр верирляр ки, юлкядя бир гылынж дцзялдян уста вар, тайы

бярабяри йохду. Шащ устаны щцзуруна чаьырыр вя дейир:

- Мяня elə бир гылынж дцзялт ki, о гылынжdan heç kəsdə олмасын. Сяня габагжадан дейирям, о гылынжла сянин башыны кясяжяйям.

Бир мцддятдян сонра уста гылынжы дцзялдиб эятирир. Шащ бахыр ки, юмрцндя беля гылынж эюрмяйиб. Шащ устайа дейир:

- Сянə demişdim ki, бу гылынжла сянин бойнуну вуражаьам. Elə isə пежя ялин эялди ки, беля бир гылынж дцзялтдин?

Уста дейир:

- Бир жана эюря мян иллярля газандыьым щюрмяти, сяняткарлыьы итиря билмяздим. Гиймятли сянят жандан да язиздир.

ИКИСИ ДЯ МЯНИМДИР

Ики гардаш торпаг цстцндя далашырды. Бириси дейирди бу торпаг атамдан мяня галыб, о бириси дя дейирди ки, сяня йох, мяня галыб. Кянардан гардашларын

мцбащисясини сейр едян бир гожа онлара йахынлашыб деди:

- Гой торпагдан сорушум görək o йер киминдир.

Гожа гулаьыны торпаьа сюйкяди вя айаьа галхыб деди:

- Торпаг дейир ки, онларын бурада пайы йохдур. Онларын икиси дя торпаьындыр.

ЮЗЦНЦЗЯ ЙЕЗИД ТАПЫН

Адятян, дини шябищляр заманы мейдан тамашалары эюстярилирди. Товузун Жиловдарлы кяндиндя də belə bir мейдан тамашасы дцзялдилибмиш. Yəni bир ат Дцлдцл кими бязянмиш, bir nəfər də Щязрят Яли kimi башдан-ауаğа эюй эейиниб ялиндя гылынж ата сцвар олмушду. Başqa бири isə аты башдан-айаьа гырмызы эейинмиш onu da guya Йезид минмишди. Онлар габаг-габаьа эялиб гылынжлашыр, халг цстцнлцйц Щязрят Ялийя вердийи цчцн онун зярбиня дюзмяйян Йезид атынын башыны чякиб гачыр.

Жиловдарлы кяндиндя эюстярилян бу шябищдя Йезид ролунда Щейбят киши

чыхыш едирди. Щейбят киши аты сцрцб гачанда, щягигятян атын жиловуну йыьа билмяди, ат баш эютцрцб Кцря тяряф гачды. Бундан горхуйа дцшян Щейбят киши гышгырды:

- Ай жамаат, мян эетдим, юзцнцзя тязя Йезид тапын!

СЦМСЦ МЯСЯЛЯСИ

Бир бяй bir касыб кишини йанына чаьырыб она йцз манат верди. Билдирди ки, мяним атымын щяр гулуну дцнйайа эяляндя чийниндя цч ганад эятирир. Лакин йеря дяйдикдя кичик буз парчасы кими чилик-чилик олур. Сиз, эютцрцн йапынчыны, мяним мадйан атым доьan vaxt архасынжа эязин вя ону йеря дяймяйя гоймайын. Киши о гядяр щярлянир ки, тагятдян дцшцб йатыр. Лакин гяфлятян ойананда эюрцр ки, ат доьур. Щям дя бир нурани киши йапынжы иля гулуну тутур. Касыб йазыг бу нурани кишийя миннятдарлыг едиr. Lakin nурани киши билдириr ки, мян буну сяня эюря етмирям.

Мян атın сащиби olan бяйин бяхтийям. Щямишя ону горуйурам.

Касыб сорушur:

- Мяним дя беля бир бяхтим вармы?

Нурани гожа билдириr ки, сянин бяхтин bax о даьын далында гамышдан зурна ней цчцн сцмсц йонур.

Lasıb kişi бяхтинин йанына эялиr вя деуиr:

- Башгасынын бяхти она кюмяк едир, сян ися мянim üçün heç bir şey етмирсян.

Бяхти ажыглы-ажыглı диллянди:

- Яэяр башым бу сцмсц йонмаьа гарышмасайды, сяни йцз манат газанмаьа гоймаздым.

XAN VƏ QAŞIQ DÜZƏLDƏN

Kürün kənarında bir xan yaşayırmış. Bu xanın övladı yox imiş. Aşağı kənddə isə bir qaşıq düzəldən və onun da altı uşağı varmış.

Qaşıq düzəldən meşədən armud ağacı kəsib gətirər, qaşıq düzəldər və onları satıb çox çətinliklə dolanarmış.

Bir gün xan yuxuda görür ki, onun varidatı bir qaşıq düzəldənə qismət olur. Yuxudan ayılan

xan gedib meşədən bir yoğun ağac kəsib evinə gətirir. Xan bu ağacın içini oydurub bütün vardatı ağacın içinə dolduruur. Sonra ağacın ağzına cüy çalır və gecə vaxtı aparıb kürə tulayır. Kür çayı ağacı aparır. Xan xeyli ağacın dalınca baxır, sonra isə evinə gedir.

Kür çayı üç gün bu ağacı aparır. Birdən külək başlayır, ləpə vurub ağacı qırağa çıxarır. Ağac bir il kürün kənarında qalır.

Bir gün qaşıq düzəldən oğlu ilə bərabər Kürün kənarına ağac kəsməyə gəlir. Günorta olur. Ata və oğul Kürün qırağında əl- üzlərini yuyub süfrə açırlar və çörək yeməyə başlayırlar. Bu zaman qoca qaşıq düzəldənin gözü suyun qırağında bir armud ağacına sataşır. Onlar çörək yeyib qurtarandan sonra zor-güclə bu ağacı sudan qırağa çıxarırlar, öküzə qoşub evə gətirirlər. Kişi deyir:

- Qoy bu ağac bir il peçin qırağında qurusun, qışda qaşıq düzəldərəm.

Qış gəlir. Qaşıq düzəldən armud ağacını yarmağa başlayır. Bu vaxt ağac qırılır, evin içi qızılla dolur. Xan yuxu görəndə qaşıq düzəldən də yuxuda xanın vardatının ona qismət olduğunu görmüşdü. Ona görə bu varidata dəymir, qablara doldurub bir tərəfə yığır. Yenə də öz işi ilə məşğul olur, qaşıq düzəldib satır.

Bir gün xan deyir ki, gedim görüm mənim vardatım qaşıq düzəldənə qismət oldumu? O gəlib qaşıq düzəldənin qapısını döyür və bir gecəlik yer istəyir. Qaşıq düzəldən onu evə gətirir. Axşam qonaq söhbətə başlayır. O, qaşıq düzəldənə deyir ki, mən yuxuda görmüşəm mənim vardatım sənə qismət olub. Mən də varidatımı ağacın içərisinə yığıb Kürə atmışam. Bunu eşidən qaşıq düzəldən deyir ki, sənin varidatın məndədir, gəl apar. Mənə də nə verərsən-verərsən.

Xan deyir:

- Mənim varidatım sənə qismətdir halalın olsun.

Qaşıq düzəldənin arvadı sacda çörək bişirirmiş. O, çörəyi yəni kündəni yayanda arasına qızıl düzür. Çörəklərdən üçünü xanın yoluna qoyur. Xan fikirli-fikirli yola düşür. Qonşunun uşaqları çörək deyin ağlayırmış. Xan soruşur ki, uşaqlar niyə ağlayır? Al bu çörəkləri ver yesinlər, ağlamasınlar. Qonşu arvad uşağına deyir ki, ay qız mən qaşıq düzəldənin arvadına üç çörək borcluyam, gəl apar bu çörəkləri ona ver. Qız aparıb çörəkləri qaşıq düzəldənin arvadına verir və deyir: - Anam sizdən üç borc çörək almışdı, onu göndərdi. Qaşıq düzəldənin arvadı heç bir söz demir və çörəkləri alır.

ÇOBAN VƏ QURU KƏLLƏ

Bir çoban dağda qoyun otarırmış. O günorta qoyunu su içmək üçün çayın qırağına gətirir. Çoban görür ki, çaydan səs gəlir. Diqqətlə baxır ki, bir quru kəllə çayla dığırlana-dığırlana axır və öz-özünə də deyir ki, Allah sən bundan betərindən saxla. Çoban düşünür, görəsən daha bundan betər nə olacaq? O quru kəllənin dalınca düşüb çay aşağı gedir. Çoban yenə eşidir, Allah bundan betərindən saxla. Birdən çoban nə görsə yaxşıdır?. Su bir dar qayanın arasından keçəndə kəllə daşa dəyib parça-parça olur. Çoban öz-özünə deyir:-Mən də düşünürdüm ki, kəllə niyə belə deyirmiş.

ÇOBAN VƏ QOYUN SÜRÜSÜ

Başı dumanlı, çənli Kəpəzin qoynuna həmişə aran elindən yaylağa çıxarlarmış. Bir gün bu dağlara bir çoban da qonaq gəlir. O, öz sürüsünü Kəpəzin ətəyində otarar, buz kimi

bulaq suyundan həm özü içir, həm də qoyunları. Tezliklə bu dağların daimi qonağı olan duman-çən meşələri bürüyür. Nabələd çoban meşədə azır. O, havanın açılmasını gözləyir. Çox keçmir ki, hava açılır. Gözəl bir gün çıxır. Çoban baxıb görür ki, Kəpəz dağının çınqıllı bir qoluna gəlib çıxıb. Hava getdikcə isinir, çoban isə bu çınqıllıqdan çıxıb getməyə bir yol tapmır. O, bərk susayır. Baxıb görür ki, qoyunlar da susuzdur. Çoban dərin fikrə gedir. Lakin buradan çıxıb getməyə nə bir yol tapır, nə də bir bulaq ki, qoyunları suvarsın. Çarəsiz qalan çoban məğrur Kəpəz dağına üzünü tutub yalvarır:

- Ey Kəpəz, əgər səndə elə bir qüdrət varsa qoy buradan bir bulaq çıxsın, həm qoyunları suvarım, həm də özüm içim. Onda sənin yolunda bir ağ və bir dənə də qara qoç qurban kəsərəm.

Çox keçmir ki, çınqılların arasından bir bulaq qaynayıb çıxır. Çoban həm qoyunlarını suvarır, həm də özü doyunca su içir. Lakin o, andına əməl etmir. Üstəlik də məğrur Kəpəzi aldatdığına sevinərək gülür. Bunu görən Kəpəz dağı hirslənir, çobanı öz sürüsü ilə birlikdə həmin bulağın başındaca daşa döndərir.

Elə o vaxtdan da Kəpəzin ətəyində çınqılların arası ilə şırıl-şırıl bir bulaq axır.

Bulağın başında isə əlində çomağı olan bir çoban və onun sürüsü daş olub qalıb.

Dağlara ova çıxan ovçular uzaqdan baxanda elə bilirlər ki, Kəpəzin ətəyində bir çoban qoyun otarır, yaxınlaşanda görürlər ki, bu çoban yox bir sürü daşdır.

BƏSDİ VƏ MƏMMƏD

Keçmiş zamanlarda öz hünəri ilə tanınmış Bəsdi adında bir qız var imiş. Bəsdi qoçaq olduğu kimi həm də gözəl və həssas təbiətli bir qız idi. Toylarda, bayram şənliklərində də ərənlərlə bərabər at çapar, ox atar və qurşaq tutarmış. Bəsdinin Məmməd adlı bir əmisi oğlu da vardı. O, dağlarda qoyun otarırdı. Məmməd ilə Bəsdi bir-birini dərin məhəbbətlə sevirdi.

Məmməd çox gözəl tütək çalarmış. O, öz sürüsünü dağın döşünə yayaraq tütək çalanda göylə gedən quşlar qanad saxlayıb heyranlıqla qulaq asarlarmış. Hətta, deyilənə görə Məmməd öz gizli məhəbbətini də Bəsdiyə tütək vasitəsi ilə bildiribmiş. Bəsdi də həssas qız imiş. O, məsələni duyub, Məmmədə getməyə razı olduğunu demişdi.

Bir gün yenə də Məmməd qoyunu dağın döşünə yayanda, Bəsdi çölə çıxır və görür ki, yanıqlı tütək səsi gəlir. O, tütəyin səsindəki xallar vasitəsi ilə hiss edir ki, nişanlısı deyir:

Əmim qızı Bəsdi, gəl,
Qurd qoyunu basdı, gəl.

Bəsdi də o Bəsdi idi ki, yeddi qardaşın bir bacısı, əzizi, xələfi. Bəsdi işdən qardaşlarını xəbərdar edir. Onlar da tez üstdən geyinib, altdan qıfıllanır və at belinə qalxırlar. Qarşıda da Bəsdi. Gəlib nə görsələr yaxşıdır? Məmməd böyük bir daşın üstündə oturub yanıqlı-yanıqlı tütək çalır. Quldurlar da məftunluqla qulaq asırlar. Sən demə Məmməd onlara deyib ki, bir halda ki, qoyunu aparırsınız, izin verin bir tütək çalım, sonra halal-xoşunuz olsun. Day quldurlar nə bilsin ki, çoban tütək vasitəsi ilə darda olduğunu sevgilisinə çatdırır.

Bəsdi və qardaşları işi belə görüb bir anda quldurları qılıncdan keçirirlər. Beləcə, Bəsdi öz sevgilisini və sürünü quldurların basqınından xilas edir.

ŞAHSEVƏNLƏR

Qədim zamanlarda İran tərəflərdə Şahsevən adlanan bir tayfa var imiş. Bu tayfanın adamları at minməkdə çox mahir idi. Şahsevən atlıları həmişə qonşu tayfalara hücum edib mal-qaranı qarət edirlərmiş.

Qonşu tayfaların içində bir tayfa da var idi ki, onlar öz halal zəhmətləri ilə dolanırdılar. Bu tayfada 6 ağıllı qardaş var idi. Onların ən kiçiyi öz əmisi qızı ilə sevişib, nişanlanmışdı. Bu qız çox gözəl imiş.

Bir gün Şahsevən atlıları həmin tayfaya hücum edirlər. Tayfanı çətinliklə qarət edib geri döndükləri zaman onların cəngavərinin gözü həmin qıza sataşır. O, qızın qənirsiz gözəl olduğunu görüb onu da özüylə götürür. Nadan qız Şahsevən atlısının varına-dövlətinə uyaraq cəngavərin arvadı olmaq qərarına gəlir.

Oğlan nişanlısının Şahsevən atlıları tərəfindən qaçırıdığından xəbər tutur. Tez atlanır və qardaşının 5 yaşlı oğlunu da götürüb yola düşür. Xeyli yol gəlib, bir bulağın başında dincələsi olurlar. Bu vaxt bulağa bir gəlin gəlir. O, oğlanı gördükdə qorxub qaçmaq istəyir. Oğlan gəlinə yaxınlaşıb deyir:

- Bacı, qorxma, mən adam öldürən deyiləm. Səndən söz xəbər alacağam.

Oğlan əhvalatı gəlinə danışır. Demə bu gəlin Şahsevən cəngavərinin əvvəlki arvadı imiş. Odur ki, gəlin sevincək evə gəlib qıza deyir ki, dur gedək bulağa. Onlar sənəyi götürüb bulağa gəlirlər.

Qız əmisi oğlunu görəndə təəccüb edir. Oğlan tez qızı atın tərkinə alır, qardaşı oğlu da qucağında yola düşür. Xeyli yol getdikdən sonra oğlan bərk susayır. Onlar bir gölməçənin yanında atdan düşürlər. Qədim zamanda atın yəhərinin üstündə kasa olarmış. Oğlan kasanı qıza verib deyir ki, kasanı doldur, durulsun içim. Qız kasanı doldurub bir tərəfə qoyur.

Sizə kimdən danışım, Şahsevən atlısından. Şahsevən atlısı əhvalatdan xəbər tutur və onların arxasınca düşür. Az gəlir, çox gəlir, nəhayət onların səsini eşidir. O, atdan yerə enib ildırım sürəti ilə oğlanın üstünə şığıyır. Lakin oğlanın Şahsevən atlısına güc gəldiyini görən əmisi qızı tez xəncəri götürüb, onu yaralayır. Bundan istifadə edən Şahsevən atlısı oğlanın əl-ayağını sarıyır. Onlar bir tərəfdə oturub dincəlir, uşaq isə o biri tərəfdə qorxusundan büzüşür. Yaralanmış oğlan ağrıdan zarıyır. Birdən o görür ki, uzun bir ilan gəlib başını su ilə dolu kasaya salıb silkələyir və gedir. Bunu ondan başqa heç kəs görmür.

Bir xeyli keçmiş Şahsevən atlısı qıza deyir ki, dur o suyu gətir içim gedək. Şahsevən atlısı istəyir ki, suyu içib, oğlanı da öldürüb buradan getsin.

Qız kasadakı suyu Şahsevən atlısına verir. O, suyu içən kimi ölür. Qızın başı cəngavərə qarışanda balaca gəlib oğlanın əl-qolunu açır. Oğlan tez durub qızın əllərini sarıyır və uşağı da götürüb öz tayfalarına gəlir. Oğlanın qardaşları qızı atın üstündə əl-qolu sarıqlı görəndə təəccüblənirlər. Oğlan qızın xəyanətini qardaşlarına danışır. Qardaşlar hirslərindən qızı tikə-tikə edib itlərə verirlər.

GÜLGƏZ SULARA QƏRQ OLDU

Xəzərin sahilində bir kənd var imiş. Bu kənddə Gülgəz adlı qənirsiz bir gözəl qız yaşarmış. Gülgəz o qədər gözəl imiş ki, onun sorağı bütün aləmə səs salmışdı. Gülgəz isə Sahib adlı bir oğlanı sevirmiş. Hər gün qapılarını döyən elçilərə onun yalnız bir cavabı olarmış. Kim mənim üçün dənizin dibindən balıq qulağı toplayıb, ondan gözəl bir boyunbağı düzəltsə və bu boyunbağı da mənim xoşuma gəlsə, mən o cavana ərə gedəcəyəm.

Gülgəzin eşqinə düşən dəliqanlı cavanlar dənizin dərinliklərinə baş vururdular. Topladıqları balıqqularlarından boyunbağı düzəldirdilər, Gülgəzə təqdim edirdilər. Gülgəz bu boyunbağları həmin gənclərdən yadigar kimi qəbul etsə də, onlara könül vermədi, xoşum gəlmir dedi. Dəliqanlı cavanlar yenə də inadlarından dönmədilər yenidən dalğaların qoynuna atıldılar.

Hər gün bir evdən ağlaşma səsi ətrafa bülənd oldu . Kənddə fəlakət günbəgün artdıqca Gülgəz qəlbən için-için ağladı. Fikirdən istəklisi Sahibin bağrının başı şan-şan oldu. Gülgəz sevgilisini başdan ayağa süzüb dedi: Mən heç vaxt sənin ola bilmərəm. Tale məni hamı üçün yaradıb. Mən heç kimin ümidini qıra bilmərəm. Sahib kor-peşiman evlərinə döndü.

Küləkli bir gündə Gülgəz minlərlə gəncdən yadigar aldığı boyunbağlarını da götürüb qayığa mindi. Son dəfə sahilə həsrətlə nəzər saldı. Sonra qayığını dənizin ortalarına doğru sürdü. Dənizin ən dərin yerində bütün boyunbağlarını boynuna asıb özünü dalğaların qoynuna atdı...

Səhər kəndə səs yayıldı ki, Gülgəz yox olub. Uşaq, böyük, kişik, qoca hamı harayladı - Gülgəz hardasan?...

Ağlaya-ağlaya sahildən qayıdan Sahibin əlində bir neçə balıqqulağı var idi.

Rəvayətə görə sahildəki həmin balıqqulaqlar Gülgəzin balıqqulaqlarının dənələridir.

MƏHƏBBƏTİN YAŞIL PÖHRƏLƏRİ

Camaatın əkib-biçdiyinə, dərib-yığdığına sahib olanlardan biri də Kərbəlayı Qulam bəy idi.

Qulam bəyin var-dövləti başdan aşardı. Taxılını quyu, sürüsünü örüş tutmazdı. Qulam bəy at üstündə həmişə qıvraq oturar, dəstəyi əlik ayağından alan qırmancını yerli-yersiz uzunboğaz çəkməsinə vurar, bununla da sanki bir az da zəhmli olmağa çalışardı.

Qulam bəy neçə dəfə kəbinli-kəbinsiz evlənmişdisə də bir züryəti olmamışdı ki, özündən sonra bu var-dövlətə sahib olsun, yurdunda çıraq yandırsın, ocağını sönməyə qoymasın. Bu dərd onu daha da vəhşiləşdirir, yerli-yersiz əsəbləşdirirdi. Nəhayət Qulam bəy başqa mahaldan sütül bir qızla evlənir. Atalar doğru deyib ki, dolu dənizə yağar. Allahın öz bildiyi yaxşıdır. Gün gəlir bu qızdan bir uşağı olur. Bu işdən

hədsiz dərəcədə sevinən Qulam bəy uşağın oğlan olmamasına təssüflənsə də heç kədərlənmir də.

Naz-nemət içərisində böyüyən bu qızdan xudavəndi aləm gözəlliyi də əsirgəməmişdi. Mələykə adı verilən bu qız sanki doğurdan da mələykə idi.

Mələykə evdə yeganə uşaq olmasına baxmayaraq ərköyün deyildi. Onu tez-tez qapıların-da işləyən kənizlərlə, nökərlərlə danışıb- gülən görərdilər.

Qulam bəyin qapısında nökərçilik edənlərin biri də kiçik yaşlarından ata-anasından yetim qalmış Mahmud idi.

Mahmud öz işgüzalığı, sadəliyi və hər bir tapşırığa vaxtında əməl etməyi ilə başqalarından seçilərdi. O, Qulam bəyin hər bir sözünə can-başla əməl edərdi. Görən deyirdi ki, allah-tala bunu elə nökərçiliyə yaradıb.

Ancaq son illər Mahmudu Qulam bəyin qapısında saxlayan Mələykənin eşqi idi. Mələykə ilə Mahmud tez-tez görüşər, bir-birinin dərdinə şərik olar, danışıb-gülərdilər. Qulam bəyin həyətində yaşayanlar arasına pıçhapıç düşəndən sonra isə bu iki növcavanın görüşləri hava qaralandan sonra tövlənin dalında, ot tayasının böyründə və bu kimi xəlvət guşələrdə olardı.

Bir az müddətdən sonra Qulam bəyin quyruqbulayanları bu əhvalatı ona xəbər verdilər. Belə bir xəbərdən bəy yaralı bir pələngə döndü. Elə həmin gün Mahmudu qapısından qovdu.

Biçarə Mahmud haraya gedə bilərdi? O, gündüzlər gəzib-dolanır, axşamlar isə Qulam bəyin çəpərinin yanına gələrək Məleykənin pəncərəsinə tamaşa edərdi. Əgər ağlamaqla işi düzəlsəydi, yəqin ki, bu işdən xəbərdar olan bütün mahal Mahmud üçün qan-yaş tökər, Qulam bəyi insafa gətirərdi. Amma nə fayda göz yaşları Mahmuda kömək etmirdi.

Bir dəfə gecədən xeyli keçmişdi ki, kənddə çaxnaşma və hay-küy qopdu. Xəbər çıxdı ki, Mahmud Məleykəni qaçırıb. Kənd camaatının çoxu bu işə sevindi, Mahmuda əhsən dedi. Ancaq Qulam bəy kimi əzazil bir adamın qızını qaçırmaq asan iş idimi? Özü də ki, qızı nökər qaçıra. Bircə saatda Qulam bəyin adamları tüfənglərini götürüb atlandılar. Onlar az bir vaxtda kəndi əhatəyə aldılar. Bir neçə atlı da ətrafa səpələndi.

Çıxılmaz vəziyyətdə qalan Mahmudun əli hər yerdən üzüldü. O, yeganə ümidi və pənahı olan Allahı özünə himayədarlığa çağırdı. Mahmud öz sevgilisini də götürüb kəndin kənarındakı məscidə - Allahın evinə pənah gətirdi. Qulam

bəyin adamları bir qədər gəzdikdən sonra geri qayıtdılar. Qulam bəyin özü yaxın adamları ilə bərabər məsciddə Mahmudgili tapdı. Vəhşiləşmiş bəy nə Allahdan qorxdu, nə də öz qızına yazığı gəldi. O, məscidə od vurdu. Heç bir çıxış yolu tapmayan biçarə Mahmudla Məleykə yanıb külə döndülər.

Sübh işıqlaşana qədər od-alovu göyə ucalan məscidin yerində səhər tezdən bir cüt cavan tut ağacının göyərdiyini gördülər. Daha sonralar tək-tək hallarda bu ağacların altında yenə də od-alov zəbanə çəkir, yaxınlaşanda isə sönürdü. Səhərlər isə bu cavan pöhrələr yenə yamyaşıl olurdu.

NƏRGİZ

Nərgiz gözəl bir oğlan imiş. Bütün qızlar, hətta ilahələr onu görən kimi bir könüldən min könülə aşiq olurmuşlar.

Əfsanəyə görə hətta gözəllik ilahəsi də ona vurulmuşdu. Lakin Nərgiz onu da sevmirdi. Gözəllik ilahəsi həyəcandan yanıb daşa dönür. Dünyada ancaq onun adı, bir də səsi qalır.

Deyilənə görə Nərgiz bir gün göldə əl-üzünü yuyarkən öz əksini suda görür. O, hiss

etmədən əksinə valeh olur. Nərgizə elə gəlir ki, dünyanın ən gözəl adamına baxır. Bu baxışda hər şey gözəlləşir, hətta quru budaqlar yarpaq açır. O nə edəcəyini bilməyərək öz əksini qucaqlamaq istəyir . Özünü gölə tullayıb məhv edir. O gündən özünə vurulmağın acı nəticəsini hamı görür.

QARI QƏBRİ

Dilican dərəsindən köç keçir. Yolda bir qarı bərk xəstələnir. Hava çox isti olduğundan geri qayıtmaq da mümkün olmur. Qarının vəziy-yəti get-gedə daha da pisləşir. Qarı oğlanlarını başına yığıb vəsiyyət edir ki, onu elə yerdə basdırsınlar ki, gözlərini ilan yeməsin. Rəvayətə görə ölünü torpağa qoyan kimi onun gözünü ilan yeyir. Qarı bunu deyib gözlərini yumur. Oğlan-ları çox fikirləşir. Axır ki, yaxınlıqda olan çayın döşündə, qayalıqların başında, taxcanın üstündə analarına yer düzəltdirirlər. Oğulları bir neçə gün analarının qəbrinə keşik çəkirlər. Bir də görürlər ki, meşədən bir ilan gəlib qəbrə girir. Qardaşlar bunu bir mollaya danışırlar. Molla deyir ki, ölünü harada basdırırsan basdır, yenə də ilan gəlib onun gözünü yeyəcək.

CANBAZI DA SATMAMIŞDIR Kİ...

Todanlılar Canbaz yaylağına köçüblərmiş. Dağdan arana gedən bir kişi dumana-çənə düşür, yolu azır, gəlib bu yaylağa çıxır. Yaylaq nə yaylaq ... kişi buranın güllüyü kimi güllük, çiçəkliyi kimi çiçəklik görməyibmiş. Havası müşkənbər qoxulu, suyu ətirli.

Kişi həm özü yorulubmuş, həm də atı, qabaqdan da gecə gəlirmiş. Günəş dağların dalına çəkilhaçəkildə atının başını binəyə sarı döndərir, sərdəndəki çobanlarla salamlaşır, özünü istinad verib tanıdır. Çobanlar onun atını hörükləyir, qonaq dəyəsinin qabağına palaz sərirlər, döşəkçə, mütəkkə gətirirlər, kişini oturdub yemək-içmək hazırlatmağa başlayırlar.

Bu vaxt mal-qoyun da örüşdən qayıdır. Qonaq baxır ki, yanındakı dəyədən bir qarı çıxdı, camışı mıxa bağladı, kəlçəni açıb altına buraxdı, bir az əmizdirib onu da ayrı mıxa bəndlədi. Sonra dəyədən yekə bir toy qazanı sürüdü, bir əlində də bir sərnic gətirdi. Camışın böyründə çömbəldi, eydirmə oxuya-oxuya sağdı, sərnici dörd dəfə silələyib qazana boşaltdı.

Qonaq fikirləşir ki, bir sürü inək yiyəsi olmaqdansa tək bircə belə camış saxlamaq yaxşıdır, axşam-sabahı dörd-beş nehrəlik qatıq, bir qarın yağ.

Qonaq qarıdan soruşur:

- Nənə, bu camışın dişi balası varmı, mənə bir damazlıq verəsən

- Qarı deyir:
- Yoxdur, həmişə erkək doğur.
- Özünü satarsanmı?

- Qiymətini versən, niyə satmıram. Mənim bundan savayı ikisi də var. Yetiriblər, bu gün-sabah onlar da doğacaq. Məndə hardadı o qol-qıça bunların südünü-ağartısını yığıb-yığışdıram.

- Qonaq qarının dilindən çıxan qiyməti verib camışı aparanda düşünür ki, ucuz alıb.

Lakin aradan bir həftə keçəndən sonra camışı qaytarır.

Qarı soruşur:

- Bala, nəyi xoşuna gəlmədi?

Qonaq deyir:

- Nənə, bircə sərnic də süd vermədi.

Qarı deyir:

- Elə olmalıydı... mən sənə camış satmışdım, Canbazı da satmamışdım ki...

ÜÇÜNCÜ PILLƏKƏN

Qıza nişan qoyulandan xeyli sonra cehiz-mehiz söhbəti, kəsəmət danışığı başlanmışdı. Bu da böyüklər arasında ağır-yüngülsüz, umu-küsüsüz qurtarmışdı. Hər iki evdə toy tədarükü görülürdü: erkəklər, cöngələr kəsilib doğranır, qazanlara doldurulur, düyülər artlanır, dovğalıq, süfrəlik pencərlər, göy-göyərtilər təmizlənib dəstələnir, bir yanda çay dəstgahı qurulur, bir yanda yuxa bişirilirdi. Qızlar, gəlinlər qızı bəzəyir, əllərinə xına yaxır, "Atlandırma" da hazırlayırdılar. Axı, o sabah ər evinə köçəcəkdi.

Anası həm sevinir, həm də kədərlənir, ağlayırdı. Hamı yatandan sonra ana qızının yanına getdi, ona son öyüd-nəsihətini verdi. Bu, "üç pilləkən" idi, ana bunların hər birini qızına ayrı-ayrılıqda başa saldı, tapşırdı ki, bunlar onun ərli ömür-gününün ilk bünövrə daşı, bünövrə artırmasıdır, onları düz qursa, dürüst qalxsa sonrakı həyat yolunda heç vaxt "neyniyim, necə eləyim" deməyəcəkdir. Qız da anasına söz verdi ki, onun sırğa eləyib qulaqlarından asdıqlarını ər evinə ayaq basdığı dəqiqədən üç gün keçənədək yerinə yetirəcəkdir.

Qız hələ gərdəkdən çıxmamış, yengənin içəri qoyduğu aftafa-ləyəni ərinə göstərib dedi:

- Gəl su tök əllərimi yuyum.

Oğlan dəsmalı bir qolunun üstünə aldı, aftafanı götürdü, su tökdü, qız əllərini dönə-dönə yudu, quruladı, ürəyində dedi:

Üç pilləkənin birini çıxdım, qaldı ikisi. Onlardan da çıxsam, ərim açanda əlimdə, yumanda ovcumda olacaq.

İkinci gün xörək bişirdi, dadına-tamına baxdı, bir az da duz səpdi, qazanın ağzını örtüb onu ocağın qırağına qoydu, özü də gedib yerinə uzandı, uf-uf ufuldadı, sərələndi, guya çox işləyib bərk yorulmuşdu. Axşam işdən qayıdan oğlana dedi:

- Qablara xörək çək, təknədən çörək gətir, onacan mən də bir az dincəlim.

Oğlan çörək doğradı, qablara xörək çəkdi, ədviyyələri də süfrəyə düzdü. Qızın saçlarını tumarlaya-tumarlaya onu qaldırdı, qucağına alıb stulda oturtdu və yeməyə başladılar. Qız ürəyində yenə sevinə-sevinə dedi: Birindən də keçdim, qaldı biri, ondan da adlasam, bu olacaq mənim quzum...

Üçüncü günün axşamı, oğlan işdən gələn kimi yatağa uzanan qız zoqqudaya-zoqquldaya dedi:

- Səhərdən bəri paltar yuyuram, yaxaladım, sərdim, macalım olmadı xörək bişirəm. Gör Allah verəndən nə var, tap ye. Sonra da su qızdır, tök vannaya, gətir bura, ayaq üstə dura bilmirəm, ayaqlarımı içinə salacağam.

Oğlan heç nə deməyib bayıra çıxdı, əlində düyünlü bir nar çubuğu ilə içəri girdi.

Qız işi başa düşüb onun əl-ayağına sarmaşdı, yalvarmağa başladı, oğlan məhəl qoymadı, qızı dağ-dağ elədi, döydükcə döydü, onun çığırtısı, bağırtısı da ürəyini yumşaltmadı.

Qız səhər anasına sifariş göndərdi ki, başını orda ülütsün, burda qırxdırsın.

Ana təntik halda özünü balasının üstünə saldı, baxdı ki, qızının canında sağ yer yoxdur, qaratuluqdur.

Ana soruşdu:

- Niyə bu kökə düşmüsən, bala?

Qızı dedi:

- Pilləkəndən yıxıldım, ana.

- Qızım, canında tutar qalmayıb, pilləkandan yıxılan bu hala düşər?..

Qız ağlaya-ağlaya dedi:

- Ana, evimizinkindən yox, o sən öyrətdiyin pilləkandan yıxılmışam.

OX ƏYİLƏNDƏ

Quşu gözündən, cüyürü dizindən vuran məşhur bir ovçu varmış, evə heç vaxt əli boş qayıtmazmış. Bir gün o, yenə də ova çıxır, səhərdən axşama kimi dağlar aşır, dərələr keçir, lakin qabağından nə bir quş pırıldayıb uçur, nə də bir ov süzür. Şər qarışanda kor-peşman evinə dönür. Baxır ki, kəndin yaxınlığındakı taxıllığa bir dovşan səkir. Oxun birini sivirir, istəyir yaya taxsın, nişan alıb atsın, görür ox əyilib. Bir daraq oxun hamısına baxır, görür, onlardan tək biri də düz qalmayıb, hamısı əyilib. Oxları daraqlara düzüb evə gəlir, ağırdan-yüngüldən götürüb çox uzaqlara gedir. Neçə gün, neçə gecə yol gedəndən sonra bir bağa girir, bağbanı tapır, ona deyir ki, məni özünə yoldaş götür, bir vaxtacan bu qürbətdə qalacam, amma məndən nə üçün cəlayi- vətən olduğumu soruşma.

Bağban da ondan heç nə xəbər almır, hiss edir ki, bu kişi yaralıdır, onun yarasını tərpətdikcə dərdi daha çox tüğyan eləyəcək.

Bağban hər şeyə göz qoyan, hər şeydən baş tapan adam olur. O görür ki, bu qərib çox işləkdir, qoçaqdır, səliqəli-səhmanlı adamdır.

Həm də demir ki, burada bu gün-sabahlığam, ağaca-daşa yiyədən də artıq can yandırır. Bağban bunu da hiss eləyir ki, bu kişi haqqa-muzda yaxın durmayacaq. Onun xəcalətində qalmamaq-dan ötrü yazda onun bəxtinə alma ağaclarının ən yaxşısını ayırır, özünə də deyir ki, bu, səninkidir, xeyri də sənin olacaq, ziyanı da.

Bağbanın bağışladığı alma ağacı bağın gözü sayılırmış, hər il, ən azı, bir araba bar-bəhər verirmiş.

Bu ağac bircə həftənin içində quruyur.

Bağban elə bilir onun köklərini qurd kəsib, ağacın canında altdan-altdan çürükləmə gedib. Qazıb baxır, görür əmici telləri də salamatdır. Ağacın canını neçə yerdən yarır, yarmaclayır, aralarında bir çürüklüyə də rast gəlmir.

İkinci yazda o, qəribə bir armud ağacı bağışlayır. Bağda bundan yekəsi, bundan gövdəlisi, bundan çox meyvə verəni yoxmuş. Ağac bu il həmişəkindən çox yarpaqlayır, çiçəklər maya tutur. Elə ki, muncuq meyvələr yarpaqların arasında asım-asım, salxım-salxım olur görürlər ki, bu ağac da sozalır. Səhər durub baxırlar ki, başında bircə yarpaq da qalmayıb, meyvələri büzüşüb, qığa dönüb.

Bağban üçüncü yaz ovçuya daha bir ağac göstərib, deyir ki, atalar üçdən deyib, görək bunun axırı necə olur.

Bu ağac bağı bağbanın gözündən salıb, bağbanın əməyini zay eləyən bir ağac imiş: Bağban hər il onun dibini belləyirmiş, kökündə-gövdəsində yeminə-dəminə ortaq olan ala-ulanın hamısını kökündən çıxarırmış. Bağı suvaranda suyun ən sərinini, ən şirinini bu ağacın dibinə axıdırmış, göllındirirmiş, lakin bu karsız ağac onu yarıtmırmış. Bağban bu ağacı onsuz da çıxarıb atmaq istəyirmiş, indi də ürəyində deyir ki, quru sa qoy fərsizi qurusun.

Lakin bu ağac elə çiçəkləyir, elə meyvə tutur ki, yarpağı görünmür. Yetişhayetişdə ovçu bağbanla halallaşır, deyir, usta, sağ-salamat qal, mən gedərgiyəm, bəxtimin bağlanmağı buracanmış.

Ovçu başına gələni bağbana danışıb ayrılır, evinə gəlir, koğaya dönmüş oxları bir-bir çəkib baxır, görür hamısı düzəlib.

AĞ GƏLİN - URŞAN GƏLİN

Bir dünya gözəli var idi. Elin, mahalın hamısının gözü onda idi. Lakin bu qız oğlanların

görkəmcə gözəlini yox, bir qədər çirkinini seçib ərə gedir. Qızı qəlbən sevən, yarlı-yaraşıqlı oğlan bir bulağın həndəvərində hey dolanır, tez-tez qızı görmək istəyir, heç olmasa ürək sözünü deyib təsəlli tapmaq istəyir.

Yenə bir gün bu gözəl qız sevdiyi çirkin oğlanla şirin söhbət edə-edə gəlir. Oğlan birbaşa heç nə deyə bilmir. Ucadan yanıqlı bir bayatı çəkir:

Ağ gəlin-urşan gəlin,
Kətana qurşan gəlin.
Yarın çirkin, sən gözəl,
Yarından boşan, gəlin.

Qız ucadan deyir:

Ağ mənəm-urşan mənəm,
Kətana qurşanmanam.
Nə çox tənə vurursan,
Əsiləm boşanmanam.

Qız ucadan deyir:

- Camal məndə, camal sevgilimdə. Sığallı mərmər daşlarda, ləl olmur, cəvahir olmur. Ləl-cəvahirat çopur qayaların qəlbindədir. Vurmaq tutmaq da bəzəkli kişiyə yaraşmır.

Bu eyhamları başa düşən qızın nişanlısı qeyzə gəlir və deyir:

Güllər həşəm-həşəmdir,
Yerə döşəm-döşəmdir.
Arazbar tərlanıyam
Sona almaq peşəmdir.

Qızla oğlan qol-qola girib, böyük sevinclə yad oğlanın gözü qarşısında uzaqlara yol alırlar.

Qızla oğlan yolları, dərələri bir aşsalar da oğlanın dalbadal təkrar bayatıları eşidilir:

Bu dağda maral gəzər,
Ayağın daşlar əzər.
Dağ bizim, maral bizim,
Ovçu burda nə gəzər.

Oğlanı elə bil birdən-birə oyatdılar. Sevgilisinin qənirsiz gözəlliyini elə bil təzədən duydu:

Eləmi el atlılar
Gəldi-keçdi elatlılar.
Yatmışdım qəflət yuxusunda,
Oyatdılar elatlılar.

VİRAN QAL, A REY

İsfahan hökmdarı ilə Rey məmləkətinin başçısı arasında ədavət vardı. Bu qanlılıq onlara ata-babadan qalmışdı. Nə qədər ki, dizlərində taqət, qollarında qüvvət, gözlərində qartal itiliyi vardı,vuruşmuşdular. O, bunun, bu da onun qoşun-ləşkərini qılıncdan keçirmişdi. Neçə para kəndi, obanı, şəhəri xaraba qoymuşdular. Neçə dəfə qılıncları qından sivirib səf-səf, üz-üzə dayanmış qoşunların arasına çıxmışdılar, bir-birinə ox atmış, gürz endirmiş, qılınclarının çaqqıltısından qulaqlar tutulmuş, gəmrişən-didişən atlarının da döşləşməsi, pəncələşməsi bir tamaşa olmuşdu. Nəhayətdə isə hər ikisi yerə hoppanmış, qurşaqlaşmışdılar, amma nə bu onun, nə də o bunun dizlərini yerə gətirə bilmişdi. Sonra meydanı, cəng-cidalı qoşunlara vermiş-dilər.

İndi ikisi də qocalıb əldən düşmüşdü, onlarda döşləşmə hünəri qalmamışdı. Rey hökmdarı fikirləşir ki, İsfahan şahının da hay-hayı gedib, o da bunun kimi günlərini sayır, o da bunun təki keçmiş qırğınlara heyfsilənir, ata-

anasız böyüyən yetimlərin peşimançılığını çəkir, istəmir bir də qan tökülsün, ellərdən-obalardan ah-nalə, ağlaşma-şivən gəlsin. Rey hökmdarına həm də elə gəlirdi ki, İsfahan şahı öz varisini düşmənçiliyə qızışdırmaz, onun beynini ədavətlə doldurmaz. Sevinirdi ki, sonuncu döyüşdən bəri aradan çox keçib, dinclik, əmin-amanlıq pozulmayıb, yəqin qan-qada bir də ayaq tutub yeriməyəcək.

Lakin İsfahan şahı başqa tədbirə əl atmışdı, o düşünmüşdü ki, Rey hökmdarının oğlu ilə onun varisi yaşıddır, hələ körpədirlər, böyüyəndə onlar da öz ata-babaları kimi düşmənçiliyə qalxacaq, qisası qiyamətə qoymamağa çalışacaqlar. Belə qılınc-qalxan, yay-ox davasının qırğından savayı nə xeyri var ki. Bir para söyüş-qarğış yiyəsi olurlar. Axırda qoşun da cilov at kimi hökmdarın üzünə dayanır, az qalır öz çörək verənini qılınclasın. Ən yaxşı dava qırğınsız müharibədir, hiylə-kələklə bac almaqdır, bicliklə qalib gəlməkdir.

İsfahan şahı bu niyyətlə Rey hökmdarının oğlunu oğurlatdırır və onu öz məmləkətinin ən uzaq diyarındakı qaraçı dəstəsinə qoşdurur, qaraçı köçünün başçısını hüzuruna çağırtdırıb ona çoxlu qızıl verir, özünə də tapşırır ki, o uşağa dilənçilik öyrətsin, onun məmləkətində dolandır-

sın, qıraq yerə çıxartmasın, əgər şərti pozsa onları uşaqlı-böyüklü qılıncdan keçirəcəyəm.

İsfahan şahı qaraçı köçünün başçısına bel bağlamır, onun əhdi-andına inanmır, özü də onların üstünə göz qoyur.

Aradan illər keçəndən sonra İsfahan şahı öz məmləkətini gəzmək adı ilə atlanır, başının dəstəsi ilə bu eldən o elə, o şəhərdən bu şəhərə keçir. Bir obaya çatanda görür ki, qəbiristanlığın yanında qaraçı dəyələri qurulub, onların at-ulaqları çivinlənə-çivinlənə özlərini başdaşlarının kölgəsinə veriblər, sürtünürlər, nə çöldə-bayırda, nə də dəyələrin içində ağlıkəsən bircə böyük də yoxdur.

Şah atını obanın içinə sürür, baxır ki, o biri qaraçıların üzünə pis baxılan kimi dönüb gedirlər, amma Rey hökmdarının oğluna itin sözünü deyirlər, döyürlər, təpikləyirlər, o yenə də yalvarır, pay almayınca qırsaqqız olub yapışdığından əl çəkmir.

İsfahan şahı Rey hökmdarına yüz günlük dava-qırğından sonra qalib gəlmiş kimi şadyanalıqla gülümsünür. Düşünür ki, düşməninin varisi yekə oğlandır, kişi həddinə çatıb, evlənəsi, bir ailəyə-külfətə başçılıq eləyəsi, atasının taxtında oturası vaxtıdır, amma dilənçidir, bu mə-

rəzə mübtəla olub, bunu heç zaman tərgidə bilməyəcək.

Onu bir dəstə atlı ilə öz atasının məmləkətinə göndərir, özünə də deyir ki, sən itmişdin, atan səni çoxdan axtarır, ağlamaqdan yazığın gözləri az qala kor olub. Get özünü tanıt, qoy binəvanın ürəyi yerinə gəlsin...

Öz adamlarına isə başqa göstəriş verir:

- Rey hökmdarına ərz eləyin ki, biz düşmən də olsaq namərd deyilik. İsfahan şahı sizin yeganə varisinizin yoxa çıxdığını eşitmişdi. Ürəyinizə başqa fikir gəlməsin deyə oğlunuzu o da axtarırdı. Gec də olsa tapdırıb biznən göndərdi ki, onu sizə sağ-salamat təhvil verək və əgər sizin İsfahan şahından bir qaralanmağınız olubsa bu əndişədən daşınasınız.

Rey hökmdarı yüzlərlə qurban kəsdirdi, bütün məmləkətə paylatdırdı, car çəkdirdi ki, hökmdarın varidatından kim nə qədər istəyirsə, gəlib götürsün, kef çəksin.

Hökmdar sarayda şadyanalıq məclisi qurdurdu, oğlunu qırmızı geyindirib taxta çıxartdı, öz küll-ixtiyarını ona verdi. Yemək yeməyə, içmək-içməyə qarışdı, oynayanlar- süzənlər yorulmaq bilmədilər, şabaşlar xəzəllər kimi yağdırıldı.

Hökmdar bir də baxdı ki, oğlu taxtda yoxdur, dedi, yəqin, bu eyş-işrət onu yorub, bezikdirib, harasa gəzməyə, havasını dəyişməyə çıxıb, qayıdıb gələr.

Aradan neçə saat keçdi, varis qayıtmadı, hökmdar təşvişə düşdü, elə bildi oğlunu yenə oğurlayıblar. Tez atlandı, şəhərə çıxdı. Bazar meydanından keçəndə gördü ki, oğlu quruca yerdə bardaş qurub oturub, qabağına bir kirli əski sərib, ötüb-keçənə əl açıb yalvarır:

- Allah yolunda... Allah köməyiniz olsun... Allah sizi hər qada-bəladan qurtarsın...

Rey hökmdarı qıyya çəkir:

- Dağıl, a Rey, viran qal, a Rey, sənin hökmdarın dilənçilik eləyir.

UŞAĞIN BÖYÜK AĞLI

İbn Sina dəmirçixananın qabağından keçirmiş. Bir də görür ki, bir uşaq yüyürə-yüyürə gəlib özünü dəmirçixanaya saldı və tövşüyə-tövşüyə dedi:

- Usta, anam deyir, ocağımız sönüb, köz versin.

Usta yastıladığı dəmiri kürəyə qoydu, şagirdi odu körükləməyə başlayanda o da döşlüyü ilə üzünün tərini silib uşağın əlinə baxdı:

- Get, bir qab gətir. Ovcunda aparacaqsan?

Uşaq ayaqlarını yerə döydü:

- Aparacam, sən od verməkdə ol.

Usta bu anlamaz uşağın üzünə baxıb başını buladı:

- Sənin əlin dəmirdi?

Uşaq:

- Yox, -dedi,- yox, sən közünü ver, neynirsən necə aparacağam?

Usta baxdı ki, bu tərs uşağı sözlə başa sala bilmir, maşa ilə kürədən iri bir köz götürdü, yönünü bəri çevirəndə gördü ki, uşaq ovucuna yerdən torpaq yığıb, əlini də ona sarı uzadıb.

Usta mat qaldı.

İbn Sinanı da heyrət götürdü, uşağın böyük ağlına heyran qaldı.

Belə deyirlər ki, İbn Sina o gündən həmin uşağın Bəhmənyarın tərbiyəsini öz üzərinə götürdü və onu bir alim kimi yetişdirməyə çalışdı.

BU XASIYYƏT KI SƏNDƏDIR....

Qocalıb əldən düşmüş bir kişi bazarda özünə bir at aldı ki, əkinə-səpinə, yaylağa-qışlağa gedib-gələndə ayağını yerdən götürsün, xurcununu tərkinə bağlasın, lazım olanda dəyirmana dən aparsın, meşədən odun yükləyib gətirsin.

Kəndə çatanda gördü ki, at altında zıqqıldayır, ağzını yolun qıraq-bucağına atır, otları qarpalayır. Bildi ki, at acdır, onun həyət-bacasında hardaydı qarın doyuran elə bir biçənək ki, atı xəsillik ora hörükləyəydi?...

Kişi atdan düşdü, atı biçənəyə hörüklədi, özü də dizlərini döyən otlardan beş-altı qucaqlıq yolmacladı, söyüd çubuqları kəsdi, eşdi, çubuqların arasına doldurub tay tutdu ki, at səhərəcən yesin, ac qalmasın.

Tayları atın belinə qaldırıb ortadan çatdı, bəndləyib qurtarhaqurtarda at qulaqlarını qırpıb kişinin qılçasını vurub sındırdı.

Kişi taytıya-taytıya yeriyib atın başını açıb buraxdı, özünə də bir-iki acılı qamçı çəkib dedi:

- Get, Allahın heyvanı, get. Mənim qılçam iki-üç aya sağalacaq, amma bu xasiyyət ki, səndədi, səni heç kim öz qapısında saxlamayacaq.

DİLİMİ ŞİRİN ÖYRƏDİRƏM

Şah öz vəziri ilə bir kəndin yanından keçəndə gördü ki, bir uşaq bir buzovun boynunu qucaqlayıb üz-gözündən öpə-öpə "can, can"- deyir.

Şaha belə gəldi ki, ya buzovun anası ölüb, uşağı da ozana döndərən onun yetimliyidir, ya da uşaq analıq əlinə baxır, analığı da buzovu ona tapşırıb, buzov qapıya tox dönməsə analıq da onu ac qoyacaqdır.

Şah özünü bu şübhələrdən çıxarmaq üçün atının başını çəkib saxladı, uşaqdan soruşdu:

- Bala, nə üçün Allahın heyvanına "can, can" deyirsən?

Uşaq da onun gözləmədiyi cavabı verdi:

- Əmican, dilimi şirin öyrədirəm.

Uşağın sözü şahın xoşuna gəldi və ona bir kisə qızıl verdi.

Bunu xeyli aralıdan görən qoca kənkan öz yedəklədiyi eşşəyini çəkə-çəkə uşağa yaxınlaşdı, ondan xəbər aldı:

- Sən nə dedin ki, onlar sənə bir kisə qızıl verdilər?

Uşaq əhvalatı olduğu kimicə danışdı.

Kankan fikirləşdi ki, əlli ildir yerin altında külüng çalıram, cəmi qazancım bu uşağın bir quruca sözə görə aldığı bir kisə qızılın dəyəri qədər olmayıb. Gözlərəm onları, hara getsələr burdan qayıdacaqlar, allahın heyvanına mən ondan da yaxşı sarmaşaram, mən ondan da çox yalvararam.

Qoca uşağa dedi:

- Bala, dananı apar o yanda otar, qayıdanda səni burda görsələr, elə bilərlər onlardan yenə bir şey umursan, acıqları tutar, verdiklərini də əlindən alarlar.

Qocanın sözü uşağın ağlına batdı, danasını yolun qırağından dərəyə endirdi.

Qoca uşağı qorxudub qaçırtdı ki, atlılar onun da şirnikib uşaq yerişi yeridiyini bilməsinlər.

O, atlıların gəldiklərini görən kimi eşşəyinin boynunu qucaqladı, onu duz kimi yalamağa, yalvarmağa başladı:

- Can, can... Başına dönüm sənin... Sənə bax bu canım qurban...

Dəvəni xəlbirlə sulamaqmı olar? Şah o saat başa düşdü ki, qoca bayaqkı əhvalatı eşidib, elə bilir hər yelin əsməyi qoz tökəcək.

Şah ondan soruşdu:

- Qoca, eşşəyə niyə yalvarırsan?

Qoca dedi:

- Oğul, dilimi şirin öyrədirəm.

Şah qəzəbləndiyini bildirməyib dedi:

- Qoca, götürdüklərimi paylaya-paylaya gedib gəlmişəm, üstümdə bircə quruşluq da qalmayıb. Saraya gəl, nə qədər istəyirsən apar.

Qoca sevindi ki, şahın öz sərvətini şülən eləyən gündür, qızılla-pulla qoyun-qoltuğunu doldurmaq nədir, lap eşşəyini də yükləyəcək.

Qoca saray həyatinə girəndə gördü ki, şah qırmızı geyinib, taxta çıxıb, əli baltalı, zopalı fərraşlar da hazır dayanıblar, onun əmrinə müntəzirdirlər, şah hökm edən kimi qəbzələrindən qan damacaqdır.

Qoca duruxdu, qorxub gerilədi.

Şah onu irəli çağırdı, fərraşlara dedi:

- Bu qocanın dili həmişə acı olub. Buna yüz zopa vurun. Qoy yadında saxlasın ki, hər şey öz vaxtında qiymətlidir.

ÇİLLƏ

Böyük çillə ilə kiçik çillə möhkəm dost idi. Bir gün onlar söhbət edirmiş. Kiçik çillə deyir ki, ey dost, bu insanlar bizdən yaman qorxurlar. Nə edək ki, lap qorxsunlar. Böyük çillə cavabında-hə doğrudan da nə edək-deyə fikirləşirlər. Kiçik çillə deyir: Mən tapdım! Ey dost sən çöldəkiləri evə yığ, mən də evdəkiləri basacağam ocağa.

O vaxtdan böyük çillə bir az soyuqlu, kiçik çillə isə lap soyuq keçir.

BACI MƏHƏBBƏTİ

Uca dağlar qoynunda bir kənd vardı. Bu kənddə mehriban bir ailə yaşayırdı. Evin kişisinin adı İlyas, qadının adı isə Gülzar idi. Hələ evləndiklərinin ilk illəri onların Elşən adlı bir oğlu olur. Gülzarın qardaşı Bəhram bacısını çox istəyirmiş. Gülzardan başqa heç bir kəsi olmayan Bəhrəm bığ yeri təzəcə tərləmiş bir cavan idi.

Dünyanın işi elə gətirir ki, İlyas kişi, oğlu Elşən və qaynı Bəhrəm bir adamın ölümünə görə qana düşürlər. Onların hər üçünü də tuturlar. Yazıq və kimsəsiz qalmış Gülzarı qardaş dərdi, bala dərdi və yoldaş dərdi əyir. Nəhayət, elə olur ki, uzun hadisədən sonra məhkəmə qurulur.

Gülzarın kimsəsiz qaldığını görən ədalət məhkəməsi Gülzara deyir ki, bu üç nəfəri sizə bağışlayıram. Özünüz bilin, ya ərini, ya balanı, ya da qardaşını götürməlisən.

Camaat da elə toplaşmışdı ki, iynə atsan yerə düşməzdi. İlyas, Elşən və Bəhrəm ayaq üstə dayanıb tamaşa edirmişlər. İlyas fikirləşir ki, o mənim baş yoldaşım, ömrüm-günümdür. Hökmən məni xilas edər.

Elşən elə fikirləşir ki, deyirlər bala baldan şirindir. Anam hökmən məni xilas edər.

Qardaşı Bəhrəm isə fikirləşir ki, atalar deyiblər ki, ayrı qardaş, yad qonşu. Çox da ki, Gülzar bacımdır. O, oğlunu və ailəsini qoyub məni xilas eləməz.

Məhkəmənin sözünü eşidən camaat isə hərəsi öz bildiyi kimi fikirləşirlər. Kimisi ərin, kimisi oğulun, kimisi isə qardaşın xilas ediləcəyini intizarla gözləyirlər.

Gülzar bir qədər fikirləşir, sonra isə gözlərinin yaşını sel kimi axıdaraq üzünü camaata və məhkəməyə tutub deyir:

- Ay camaat, ər gələr eldən, oğul gələr beldən, qardaş ələ düşməz!

O, bu sözləri deyəndən sonra qardaşının boynuna sarılıb öpür və qolundan tutub deyir:

- Mənə qardaş lazımdır.

Camaat və məhkəmə, elliklə hamı ona əhsən deyirlər. Bacının bu məhəbbətini görən xalq ata və oğulun bağışlanmasını da tələb edirlər. Ədalət məhkəməsi də bu işə məəttəl qalır.

Beləliklə Gülzarın ərini və oğlunu da ona bağışlayırlar.

ŞƏMKIRDƏ GƏMI

1951-ci ildə Daşkəsənin Qabaqtəpə kənd sakini 120 yaşlı Pənah kişi mənə dedi ki, babam çox qoca yaşlarında vəfat etdi. Dünyagörmüş kişi idi.

Babam bir dəfə Tbilisi şəhərinə gedir. Orada üst kirpiyi dizinə dəyən, kirpiyini sancağa keçirib saçına bənd eyləyən babamdan soruşur:

- Sən haradansan? Çanaqçını, Sarıdamı, Qalakəndi, Qız qalasını tanıyırsanmı? Bizim köhnə yurdumuz Qız qalasının o tayında-Çanaqçı kəndində olub. İndi də Qalakəndlə Qız qalası, Qız qalası ilə Qoşa Çinarlar arasında gəmi işləyirmi? Qız qalasına gedən körpülər dururmu?

Bəlkə də o dövrdə bu yerlərdə gəmi yox, lötkələr işləyirmiş. Qarı ona gəmi deyirmiş. El arasında bədəncə dolu qadına da gəmi kimi arvaddı- deyirlər. Bəlkə də həqiqətən Şəmkir çayı o qədər gur imiş ki, orada gəmi işləyirmiş.

ŞAH VƏ BƏNNA

Şah bir gün vəziri ilə gedirdi. Baxdı ki, bir bənna hörgü hörə-hörə daşı göyə atıb-tutur. Elə bil kosa oynayır. Barının bu başından o başına rəqs edə-edə gedib-gəlir. Şahı maraq götürdü. O, soruşdu:

-Ey bənna, səndə bu şuxluq haradandır?

Bənna dedi:

- Mən bu ilhamı arvadımdan alıram. Plov bişirib yolumu gözləyir. Aftafa-ləyən götürüb əlimə su tökür, məhraba ilə əllərimi qurulayır.

Şah vəzirə dedi:

-Mən şaham, belə xoşbəxtliyim yoxdur. Gərək bənnanın arvadını mənə alasan.

Vəzir bir küpəgirən qarı tapdı. Bir ovuc qızıl verib, gəlinin yanına göndərdi. Qarı bənnanın arvadına dedi:

- Sən şaha layiq bir qadınsan. Sən bənnanın palçığını təmizləməməlisən.

Qadın tərəddüd etdi. Nə plov bişirdi, nə də bənnanın yolunu gözlədi.

Axşam bənna gələndə elə bil sovulmuş bir dəyirmana gəldi. Nə plov var idi, nə aftava-ləyən, nə də arvadda xoş bir sifət.

Bənna başa düşdü ki, ortada nə isə anlaşılmaz bir məsələ var. O, bayıra çıxarkən bir bardağı su ilə doldurub qapının kəndarında əlindən yerə buraxdı. Bardaq (cürdək) parça-parça oldu. Bənna oturub ağlamağa başladı. Arvad dedi:

- Ay kişi, 10-15 qəpiklik bardaqdan ötrü nə üçün ağlayırsan, get bazardan birini də al.

Bənna dedi:

- Arvad, nə bilirsən o bardağın qulpu tez sınacaq, ya gec, bardaq su buraxacaq, ya yox, suyu şirin olacaq, ya acı?

Bənnanın arvadı barmağını dişlədi. Nə olsun ki, şahdı. Bəlkə, bədəni iy verir, nəfəsinə yaxın durmaq olmur. Şahın 40 arvadı var. 41-ci gün şahın yadına düşəm, ya düşməyəm. Qurban olum öz bənnama. Nəfəsi gülab ətri verir, can deyib, can eşidirik, iki göz iki gözə baxır.

Qadın qarının hiyləsini, şahın sifarişini bənnaya çatdırdı. Yenə süfrəyə zəfəranlı plov

gəldi. Qadın öz bənnasına şuxluq gətirdi. Şahla vəzir həmin binanın yanından keçirdi, şah baxdı ki, bənna yenə də barının başında oynayır. Şah soruşdu:

- Bir neçə gün bundan əvvəl əhvalın pozulmuşdu, yenə də quş kimi qol-qanad açmısan.

- Barmağım şahın gözünə, vəzirini işə qoşub, qarıya pul verib, qadınımın əməlini azdırmışdılar. 10-15 qəpiklik bir bardaqla həqiqəti arvada başa saldım. Arvad dedi:

- Barmağım şahın gözünə, qurban olum öz bənnama. Nəfəsində gül ətri var.

YAY OXU YOXSA ƏLƏK

Bir kişi səfərə çıxır. Onun arvadı hamilə imiş. O arvadına tapşırır ki, oğlum olsa qapıdan yay oxu asarsan, yox əgər qızım olsa qapıdan ələk asarsan. Bir neçə aydan sonra kişinin qonşusu gəlib həmin şəhərə çıxır. Soruşur ki, qonşu nə var, nə yox? Qonşu deyir:

- Evinizdən bir xəbərim olmadı, lakin qapınıza yay ox sancmışlar.

Kişi sevinir, deməli oğlum olub.

Həqiqətən nağıllarımızda belə işarələrə sıx-sıx rast gəlmək olur.

Sədnik Paşa Pirsultanlının (Paşayev Sədnik Xəlil oğlu) qısa tərcümeyi-hal

1. Paşayev Sədnik Xəlil oğlu.

2. Pirsultanlı.

3. Şair.

4. Filologiya elmləri doktoru, professor.

5. 1988-ci ilin dekabr ayının 30-da "Əmək veteranı", 1992-ci ilin may ayının 4-də "Əməkdar Mədəniyyət işçisi", 2007-ci ilin yanvar ayında "Qabaqcıl Təhsil işçisi", Türkiyə Cumhuriyyəti Kültür Bakanlığının "Teşekkür belgesi"-ni almışdır.

6. 20 may 1929-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Daşkəsən rayonunun Qazaxyolçular kəndində anadan olub.

7. 1946-cı ildə “Daşkəsən” qəzetində “Zəfər bayramı” adlı ilk şeiri çap olunub.

8. Natamam orta təhsilini Qazaxyolçular kəndində, orta təhsilini Dəstəfur internat məktəbində alıb. 1950-ci ildə H.B.Zərdabi adına Kirovabad Dövlət Pedaqoji İnstitutunun (indiki Gəncə Dövlət Universitetinin) birinci kursuna qəbul olunub, 1954-cü ildə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsini bitirib.

9. 2004-cü ildən AYB-nin üzvüdür.

10. 1955-ci ildən 1970-ci ilə qədər “Yeni Daşkəsən” (Daşkəsən), “Mübariz” (Goranboy) və “Yenilik” (Kəlbəcər) rayon qəzetlərində redaktor, “Kirovabad kommunisti” qəzetinin məsul katibi işləyib. 1970-ci ilin oktyabr

ayında H.B.Zərdabi adına Kirovabad Dövlət Pedaqoji İnstitutuna müsabiqə yolu ilə müəllim qəbul olunub, baş müəllim, dosent vəzifələrində işləyib. Hal-hazırda Gəncə Dövlət Universitetinin professorudur.

11. 1993-cü ildə Ankarada keçirilən "İpək yolu uluslararası xalq ədəbiyyatı simpoziumu"nda və Nevşehirdə keçirilən "Hacı Veli Bektaşi" törənində məruzəçi kimi çıxış edib.

1955-ci ilin iyul ayından "Bilik" cəmiyyətinin, 1960-ci ilin iyun ayından Jurnalistlər Birliyinin, 1989-cu ilin aprel ayından Aşıqlar Birliyinin, 1998-ci ilin oktyabr ayından Azərbaycan Vətən Müharibəsi Veteranlar Birliyinin (fəxri), 2003-cü ilin iyun ayından Yeni Azərbaycan Partiyasının, 2004-cü ilin aprel ayından Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

12. Almaniya Avropa Türk-İslam Birliyinin dəvəti ilə “Yunis İmrəyə sevgi ili” kutlamalarında məruzəçi kimi çıxış edib, Türkiyədə elmi konfraslarda və simpoziumlarda iştirak edib, İranda yaradıcılıq səfərində olub.

13. 2007-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi”, 2009-cu ildə “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunub.

14. www.sednikpasapirsultanlı.net

15. Kitablarının siyahısı

1. Лалə. Ашыг Бəсти. Эəнслик, Бакı, 1969, 55 səh. 10.000 nüsxə
2. Йашайан əфсанəлəр, Эəнслик, Bakı, 1973, 78 səh. 4.000 nüsxə
3. Xəstə Гасым. Эəнслик, Bakı, 1975, səh 64, 2.200 nüsxə
4. Йурдумузун əфсанəлəри. Бакı, 1976, 45 səh. 30.000 nüsxə

5. Низами вə фолклор. Билик, Бакı, 1976, 65 səh. 2.500 nüsxə
6. Йанардаь əфсанəлəри. Эəнслик, Bakı, 1978, 160 səh. 20.000 nüsxə
7. Азəрбайсан халq йараdысылыьынын inkişafı Билик, Бакı, 1981, 40 səh. 1000 nüsxə
8. Низами və xalq əfsanələri. Эəнслик, Бакı, 1983, 128 səh. 4.000 nüsxə.
9. Байатылар (топлайанлар: В.Вəлийев, С.Пашайев). Йазыçы, Бакı, 1985, 200 səh. 40.000 nüsxə.
10. Azərbaycan əfsanələrinin öyrənilməsi. Билик, Бакı, 1985, 70 səh, 500 nüsxə.
11. Азəрбайсан xalq əфсанəлəри, Йазычы, Бакı, 1985, 285 səh, 50.000 nüsxə.
12. Азəрбайсан mifoloji мəтнлəри, Елм, Бакı, 1988, (топлайанлар Сəдник Пашайев,

Маqбет Әщмәдов, Ариф Рәщимов, Ариф Acalov), 180 səh, 25.000 nüsxə.

13. Азәрбайсан fолклору вә ашыq йарадысылыьы (дәрс vəsaiti), Азәрбайсан Дөвләт Университеti Нәшрийуаты, Бакı, 1989, 88 səh, 500 nüsxə.
14. Azərbaycan xalq dastanlarının tədrisinə dair (metodik göstəriş), Bakı, 1989, 48 səh, 500 nüsxə.
15. ХЫХ əsr Азәрбайсан ашыq йараdысылыьы (дәрс vəsaiti), Азәрбайсан ДПИ-нин нәшрийуаты, Бакı, 1990, 98 səh, 500 nüsxə.
16. Öz səsim (şeirlər), İdeya nəşriyyatı, Gəncə, 1990, 72 səh, 500 nüsxə.
17. Азәрбайсан xalq сюйләмәләри, Йазыçы, Бакı, 1992, 211 səh, 10.000 nüsxə.

18. Пирсултан булаьы (шеирләр), Елм, Бакı, 1994, 110 səh, 1000 nüsxə.

19. Инсичичәуим (шеирләр), Эәнсә, 1996, 100 səh, 500 nüsxə

20. Караьан Усубун lətifələri, Gəncə, 1997, тәкрар nəşr. 2000, 2001, 37 səh, 1000 nüsxə.

21. Xalqın söz mirvariləri, Азәрнәшр, 1999, 110 səh, 500 nüsxə.

22. Илащи бир сәс (шеирләр), Эәнсә, 1999, 110 səh, 500 nüsxə.

23. Унну Аьсанын lətifələri, Еколоgiya nəş-riyyatı, Эәнсә, 1999, 60 səh, 500 nüsxə.

24. Ağdabanlı şair Qurban, Эәнслик, Бакı, 2000, 177 səh, 500 nüsxə.

25. Дабровол Qасымын lətifələri, «Əsgəroğlu», Gəncə, 2001, 62 səh, 200 nüsxə.

26. Йәщйа бәй Дилгәмә el-oba məhəbbəti, Бакı, Аэащ 2001, 105 səh, 600 nüsxə.

27. Ашыq Бәсти “Bənövşələr” “Әсэәроьлу”, Gəncə, 2001, 80 səh, 300 nüsxə
28.Heca vəznli şeir və mənzum atalar sözləri, Эәнсә, Аэащ, 2001, 110 səh, 200 nüsxə.
29. Heca vəznli tapmacaların inkişafı, Agah nəşriyyatı, Gəncə, 2001, 110 səh, 300 nüsxə.
30. Азәрбайсан епосунуп әфсанә qaynaqları, Азәрнәшр, Бакı, 2002, 102 səh, 500 nüsxə.
31.Qaraxanlı Künə Dəmirin lətifələri, Gəncə, «Pirsultan», 2002, 51 səh, 200 nüsxə.
32. Qамышлы шаир Рцстәм, «Laçın qaya, çal yadıma düşəndə», Gəncə, «Pirsultan», 2002, 80 səh, 300 nüsxə
33. Yuxular олмасайды, «Pirsultan», 2002, 60 səh, 150 nüsxə.
34. Озан-Ашыq сәнәтинин nəzəri мәсәләләри, Бакı, Озан, 2002, 208 səh, 250 nüsxə.

35. Озан-Ашыq йарадысылыьына dair арашdıр-малар, Ы силd, Эəнсə, «Pirsultan», 2002, 203 səh, 150 nüsxə.

36. Озан-Ашыq йарадысылыьына dair арашdырмалар, ЫЫ силd, Эəнсə, «Pirsultan», 2002, 230 səh, 100 nüsxə.

37. Бир ичим нəьмə (шеирлəр), Эəнсə, «Pirsultan», 2003, 70 səh, 100 nüsxə.

38. Щеса вəзнли байаты вə qошма möcüzələri, Gəncə, «Pirsultan», 2003, 80 səh, 100 nüsxə.

39. Эəнсəбасар lətifələri, Эəнсə, «Agah», 2005, 201 səh, 300 nüsxə.

40. Бир чичəк дə Вəтəндir, Эəнсə, 2005, 127 səh, 200 nüsxə.

41. Əsatirlər, əfsanələr, rəvayətlər (S.P.Pirsultanlı və digər müəlliflər), "Şərq-Qərb", 2005, 304 səh, 2500 nüsxə.

42. Мир Сəфəр Баьыров йаddашларда, «Pirsul-tan», Gəncə, 2005, 80 səh, 100 nüsxə.

43. Елдəн-обадан eşitdiklərim, Gəncə, «Agah», 2005, 170 səh, 200 nüsxə.

44. Yıldızdağdan əsən külək, Gəncə, 2006, 100 səh, 200 nüsxə.

45. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər, Gəncə, 2006, 402 səh, 200 nüsxə.

46. Publisistika və folklor, Gəncə, 2007, 330 səh, 200 nüsxə.

47. Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli tədqiqi, Elm, 2007, 310 səh, 500 nüsxə.

48. Pirsultan Pinarı (Şeirlər), «Pirsultan», Gəncə, 2007, 666 səh, 100 nüsxə.

49. Azerbaycan efsane ve rivayetlerinin Edebi Yapıtlarımızda Karşılaştırmalı Açıklaması Bakü 2008, Bilim yayınevi, 310 sayfa, 500 adet

50. Saz nəfəsli şeirlərim, «Pirsultan», Gəncə, 2008, 121 səh, 200 nüsxə.

51. Aşıq Şəmşirin poetik aləminə səyahət, "Təknur", Bakı, 2008, 295 səh, 500 nüsxə.
52. Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri, Azərnəşr, Bakı, 2009, 427 səh, 200 nüsxə.
53. "Novruz-Qəndab" və digər məhəbbət dastanlarının müqayisəli tədqiqi, Azərnəşr, Bakı, 2009 112 səh, 200 nüsxə.
54. "Aşıq Tifil Əsəd və Aşıq Ağbulaqlı Aqil", "Pirsultan", Gəncə, 2009 114 səh, 100 nüsxə.
55. "Qızıl beşik və Ana maral", "Pirsultan", Gəncə, 2010, 126 səh, 100 nüsxə.
56. "Lilpar bulağı", "Pirsultan", Gəncə, 2010, 120 səh, 100 nüsxə.
57. Altın Beşik ve Anne Geğik. Gence 2010, Pirsultan yayınevi, 130 sayfa, 100 adet
58. Azərbaycan aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar, "Azərnəşr", Bakı, 2010, 260 səh, 200 nüsxə.

59. Azərbaycan folklorunda gülüş”, Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2010, 130 səh. 200 nüsxə

60. “Azərbaycan yazarlar aləmində əfsanə inciləri”. Bakı, 2010, 360 səh. 200 nüsxə

61 “Azərbaycan aşıq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi”, Bakı. “Azərnəşr”, 2010, 156 səh, 200 nüsxə

62. Azerbaycan Türklerinin Halk Efsaneleri, Bakü, 2010, Azerneşr yayınevi, 427 sayfa, 200 adet

63. “Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi”, Bakı, “Azərnəşr”, 2011, 250 səh. 200 nüsxə

64. “XXI əsrdə Azərbaycan folklorundan incələmələr”. Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2010, 130 səh. 200 nüsxə

65. “Molla Nəsrəddin varislərinin lətifələri”, Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2011, 120 səh. 200 nüsxə

66. Lilpar Çeşmesi (Türk dilinde) Gence 2011,

Pirsultan yayınevi, 157 sayfa, 100 adet

67. “Poeziyamızda Sarı Aşığın bayatı zirvəsi” Azərnəşr, 2011, 142 səh. 100 nüsxə

68. “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri”. Azərnəşr. 2011. 630 səh. 100 nüsxə.

Sədnik Paşa Pirsultanlıya həsr olunmuş kitablar

1. Ələsgər Əlioğlu. “Sədnik Paşanın yaradıcılılıq yolu”. “Səda”, Bakı, 1996. 52 səh. 100 nüsxə
2. Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında. I hissə “Pirsultan”, Gəncə, 2003, 410 səh. 300 nüsxə
3. Seyfəddin Rzasoy. “Azərbaycan folklorşünaslıq tarixi və Sədnik Paşa Pirsultanlı”. “Nurlan”, Bakı, 2008. 212 səh. 500 nüsxə
4. Qasım Qırxqızlı. “Sədnik Paşa Pirsultanlının bədii yaradıcılığı”. “Pirsultan”, Gəncə, 2010, 130 səh, 100 nüsxə
5. Şakir Albalıyev. “Sədnik Paşa Pirsultanlı poeziyasına bir baxış”. “Pirsultan”, Gəncə, 2011, 80 səh, 100 nüsxə

6. Köçəri Cəfərli. "Sədnik Paşa Pirsultanlının təqdimatında: Melodik musiqi çeşməsi və Aşıq Şəmşir". Bakı, "Azərnəşr", 2011, 126 səh, 200 nüsxə
7. Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında. II hissə Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2011, 234 səh. 100 nüsxə

MÜNDƏRİCAT

Əsatir, əfsanə və rəvayətlər haqqında düşüncələrim 3

Dünyanın yaranması və müqəddəslər haqqında rəvayətlər

İnsan və dünya 16
İnsanın yaranması 17
Musa və ozan 19
Allah və Musa 19
Musa və Firon 21
Qızıl balıq 22
Fironun aqibəti 23
Allahını tanıyanı od yandırmaz 24
Nuhun gəmisi 26
Davud peyğəmbər 29

Ahunu balasına yetirən 33
Məhəmməd peyğəmbərin hekayəti 34
Veyis baba 36
Cənab Əli 37
Comərdi Qəssab və Həzrəti-Əli 38
Cənab Əli və Salsal 42
Düldül ayağı 44
Düldülün izi 44
Haça qaya 45
Salsal qalası 45
Aldədənin şümşad əsası 48
Nəğməli qarğılar 51
Aldədə və Bəxtiyar dağı 54
Dədə Günəş 56

Daşlar haqqında rəvayətlər

Əli pəncəsi 59
Əli daşı 59
Kotançı daşı 60
Daş qız 60
Oğlan-qız daşı 61
Oğlan-qız daşı 61
Ayı və insan 63

Qayalar haqqında rəvayətlər

Sona uçan qaya 65
Yazılı qaya 67
Kəndir qayaları 71

Qara inək zağası	73
Molla qayası	73
Molla qayası	75
Buz mağara	76
Qız qayası	77
Qızıl qaya	78
Didvan	78
Maral qayası	79
Koroğlu qayası	84
Qanlı qaya	84
Əyriboyun qayası	85
Haça qaya	86
Gəlin qayıdan qaya	86
Zeynəb qayası	88
Laçın qayası	89
Gəlin qaya	89
Gəlin qayası	90
Gəlin qayası	91
Yaslı qaya	92
Sirli qaya	93
Gəlin ölən	93

Yaylaqlar haqqında rəvayətlər

Ağcaqız yaylağı	95
Qoçdaş yaylağı	96
Çalpanaq yaylağı	97
Palçıqlı yaylağı	97
Çınqıllı yal	98
Əyri dərə	100
Məmmədölən yaylağı	100

Dağlar haqqında rəvayətlər

Pirsultan dağı	104
Ocaq dağı	105
Keyti və Mehdi dağları	106
Beşikli dağ	107
Qızlar qalası dağı	108
Başıkəsik təpəsi	110
Çilə dağı	110
Təpəsi dəlik dağ	115
İnək dağı	116
Dəli dağ	117
Yanardağ	118
Şah dağı	118
Qarı köpək təpəsi	120
İki təpə	121
Ağbaba	122

Qalalar haqqında rəvayətlər

Torpaq qala	126
Xuram qalası	126
Koroğlu qalası	128
Pəri qalası	128
Ərkivan qalası	132
Ləzgi qalası	137
Gülüstan qalası	139
Gülüstan qalası	140
Qız qala (I)	141
Qız qalası (II)	143
Qız qalası (III)	144

Qız qalası (IV) 144
Qız qalası (V) 146
Qız qalası (VI) 149
Qız qalası (VII) 150
Qız qala (VIII) 151
Qız qalası (IX) 151

Bulaqlar haqqında rəvayətlər

Pəri bulağı 154
Nigar bulağı 157
Damcı bulaq 160
Tavad bulağı 160
Maral bulağı 161
Pəri bulağı 162
Mərcan bulağı 168
Pəri çeşməsi 174
Qız bənövşə 175
Şahbulaq 176
Damcılı bulaq 177
Kərəm bulağı 178
Kərəm bulağı 179
Qoca ovçu 180
Ələsgər su içən bulaq 182

Göllər haqqında rəvayətlər

Tale gölü 185
Qırxqız gölü və Şahbulaq 186
Qannıca göl 187
Ceyranbatan və Sumqayıt 188
Qanlı göl 189

Qanlı göl 193
Çoban və Maral gölü 195
Göygöl, Kəpəz, Ağsu 196

Çaylar haqqında rəvayətlər

Araz 200
Sarım çayı 203
Fatma axan çay 207
Tərtər çayı 208
Qabartı çayı 209
Qanlı çay 210
Qoşqar –qoşaqar 213
O Kür, mən kür 214
Mingəçevir və Kür 214
O gündən lal olur 216
Sonalar çayı və Qızılkəmər 217
Nağaratpəsi və Qızılcücəli toyuq 218

Körpülər haqqında rəvayətlər

Laləzar körpüsü 222
Hacı Qasım körpüsü 222
Qarı körpüsü 223

Quşlar haqqında rəvayətlər

Xanın tutuquşu 225
Quş deyil, bəladır 226
Qaranquşla insanın dostluğu 227
Qara qarğa 229

Amin quşu	229
Hop-hop quşu	230
Turac	231
Şanapipik	232
Qarğa və bülbül	232
Kəklik quşu	235
Hibob quşu	235
Bayquş	236
Çalıquşu	237
Dit-didi	238
Qu quşu	238

Heyvanlar haqqında və qeyri-bəşəri mövzular rəvayətlər

Ovçu Pirim və Xan Kəlbi	241
Ovçu Pirimin sərgüzəştləri	243
Qızı sənə verəcəyəm	248
Maral səxavəti	250
Yaralı maral	251
Maralın buynuzu	254
İlan rəvayəti	255
İlan və elçi daşı	259
İlanı Çobanı köməyə çağırırmış	260
İlan gəlin	261
Qızıl ilan və gözəl qız	263
Qız və ilan	265
Xilaskar ilan	267
Qurd Zöhrə	268
Cin haqqında	269
Hal haqqında	270

Cinlər padşahı 271
Al arvadları və ya Albastı 274
Amazonkalar və ya pəri qızlar 276

Ağaclar və güllər haqqında rəvayətlər

Çinar 282
Sarı çinar 282
Qardaş çinarı 283
Qoşa çinar 285
Söyüd ağacı 286
Doqquz don ağacı 286
Ərgüvən ağacı 287
Yeddi qardaş ağacı 288
Həmişə yaşıl 288
Haqq ağacı 289
Göyçəsultan 290
Qızılgül 291
Qızılgül və tikan 293
Qızboyu çiçəyi 293
Xatun çiçəyin tərlanı 294
Gicitkən 295

Toponomik rəvayətlər

Türk qızı Becan 298
Abbasbəyli 300
Gəncə-gencə 303
Gədəbəy 303
Oxçu oğlu
Filfilli kəndi 304

Seyfəli 306
Çinar tala 306
Baba Səmid 308
Şah Abbas məscidi 310
Həzrət baba 312
İşıq Həsən ocağı 313
Narlı Pir 313
Ortapəyə və Güneypəyə 314
Başıkəsik Gəngərli kəndindəki künbəzlər 315
Sultanbut 318
Eşqavdal 319
Qızdırma piri 320
Pirili və qırılı 321
Aşıqlı 322
Hüsü nənə 322
Şıx baba 323
Pir haqqında 324
Ocaq hələ də tüstüləyir 325
Əhməd baba ocağı 326
Sığnaq 326
Cavanmərd Qəssab 327
Seyid qızı qəbri 328

Nadir şah və digərləri ilə bağlı rəvayətlər

Nadir şahın peşmançılığı 330
Sevinirlər ki... 331
Tək-tək bədir də doğar 332
Yeddi qardaş çinarı 334
Muğan qızı 335

Çoban Vəli 342
Nadir şah haqqında 344
Şəmkir qalası 346
Torpaq qala 348
Boyat qalası 349
Sultan Yavuz və Xətai 352
Allahın yazısı 353
Savalan şəhəri niyə batdı 355
Ana rəhmi 356
Xan sarayı 358

Aşıq ədəbiyyatı rəvayətləri

Apardı sellər Saranı 362
Əsli-Kərəm 365
Xarın öısün ay bülbül 370
Oxuyan sünbüllər 371
Yəhya bəy Dilqəm haqqında 373
Sulduzlu Bayram 377
Qaraca Çobanın çətən evi 380
Uğuzun təəccübü 381

Nağılvari rəvayətlər

Kəllənin rəvayəti 385
Güləndam 387
Dağ Yunisin xəzinəsi 388
Çahargah 389
Kündənin birini kəs tabağa tulla 393

Güləndə güllər açar 395
Şehli güllər içində 401
Uç qoç və bir sandıq 403
Deynən, daha bülbül ölüb 406

Astronomik rəvayətlər

Günəşlə Ay (I) 409
Günəşlə Ay (II) 410
Ay üzünün ləkəsi 411
Dağ və bulud 412

Müxtəlif mövzulu rəvayətlər

Zal oğlu sağ olsaydı 415
Can, can, a Kərəm 416
Həsri basma dolan gəl 418
Dağda maral xoş mələr 419
Ovçunun peşimançılığı 421
Teymur və cüyür 422
Harun dövləti 424
Hatəm səxavəti 426
Tərlan özgə malıdır 433
Yuxu və həqiqət 434
Sehirli qız 436
Xıdır Zində, Xıdır Nəbi və Xıdır İlyas 438
Xıdır Nəbi 438
Nəbini çağırdılar 439
Yaralı məhəbbət 441
Dağ ağlayır, dağ gülür 446
Məhəbbətin gücü 446

Qanlı da ağlar	447
Sarban	450
Evdə də Lala qoymur	452
Ana	453
Səmimiyyət olan yerdə	455
Vay arxam	457
Ordan qaç, qurtar	459
Qonşu məsləhəti	462
Bu gün də ziyan elədik.	464
Barını çəkdir sonra	467
Dilim duzuna dəymişdi	470
Məni itirməyin	472
Bu niyə ağladı	474
Gözlərimə qara su gəlib	476
Mən bərməkli deyiləm	479
Bu gün atımı istəyən	481
Qum dənəsi	482
Sən də mənim balamsan	484
Gəlin amanatı, ər-oğul amanatı	486
Özün kimi olsunlar	487
Bu başı yardırmamışam	489
Bakının qışı, yazı necə olur	491
Bu xına o, xınadan deyil	493
Sınaq	494
Bacarana, ağlı olana	498
Naxırçı arvadı Fatma	500
Dərdi varsa dərmanıda var	50
Biri də onlardan getdi	505
Ay lal Züleyxa xala	506
Badımcana qulluq etmirəm	507
Şeyx və gəlin	508
Lənətə gələsən tələsik iş	510
Nərgizlər	511

Bir qaynana üç gəlin	512
İsgəndərin ağlamağı	517
Bu gün əsl pəhlavan yıxmısan	517
Rüstəm və Zöhrab	520
Səməd Ağanın faytonu	524
Səməd Ağanın kişiliyi	525
Alovdan qorxurdum	526
İlan vuran ölməmişdi	528
At altında oynayır	529
Bir atanın iki qızı	530
Qarışqa və buğda	531
Qaçaq Nəbi toya gəlir	532
Özgələrə yar osun	533
Bulaq qanımızı aldı	533
Dilənçiyə onluq qızıl verir	534
Qaçaq Kərəm və Məşədi Yəhya	535
Donun yerinə göstərmişəm	536
Gözlərini itirir	537
Oğrular tapıldı	537
Ə oğru, sən dayan	540
Halallığını da aldı	543
Toyumdan üç gün qabaq	545
Şah ova çıxır	547
Nəbinin Ərzə qayası	550
Sən Həcərsən	552
Sən də oxa rast gələcəksən	555
Qız qeyrəti	557
Torpaq Morulundur	559
Qılınc ustası	560
İkisi də mənimdir	560
Özünüzə yezid tapın	561
Sümsü məsələsi	562
Xan və qaşıq düzəldən	563

Çoban və quru kəllə	566
Çoban və qoyun sürüsü	566
Bəsdi və Məmməd	568
Şahsevənlər	569
Gülgəz sulara qərq oldu	572
Məhəbbətin yaşıl pəhrələri	574
Nərgiz	577
Qarı qəbri	578
Canbazı da satmamışam ki	579
Üçüncü pilləkən	581
Ox əyiləndə	584
Ağ gəlin, urşan gəlin	586
Viran qal, a Rey	589
Uşağın böyük ağlı	593
Bu xasiyyət ki, səndədir	595
Dilimi şirin öyrədərəm	595
Çillə	596
Bacı məhəbbəti	598
Şəmkirdə gəmi	599
Şah və bənna	601
Yay oxu yoxsa ələk	602
Sədnik Paşa Pirsultanlının qısa tərcümeyi-hal	605

Toplayanı və tərtib edəni:

Sədnik Paşa Pirsultanlı,

professor, filologiya elmləri doktoru

Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri

Operator və dizayner:

Turanə   Cəfərzadə

Yığılmağa verilmişdir: 15.10.2011
Çapa imzalanmışdır: 05.12.2011
Qiyməti müqavilə yolu ilə
Tiraj: 100

REDAKTOR   HAQQINDA

Əjdərzadə Samirə Məhəmməd qızı 1975-ci sentyabrın 29-da Bakı şəhərində anadan olmuşdur.

1982-ci ildə Bakının Sabunçu rayonundakı 80 saylı orta məktəbin I sinfinə getmiş, 1992-ci ildə Yasamal rayonunda yerləşən 20 saylı liseyin tarix-ədəbiyyat fənni üzrə XI sinfini bitirmişdir. 1992-ci ildə Azərbaycan Dövlət Dillər Universitetinin ingilis-fransız dili fakultəsinə daxil olmuş, 1997-ci ildə isə həmin fakültəni bitirmişdir. 1998-ci ildən 2006-cı ilədək təyinatla İmişli rayonundakı Q.Babaşov adına 1 saylı orta məktəbdə ingilis dili müəllimi işləmiş, 2006-cı ildən Bakının Sabunçu rayonunda yerləşən 309 saylı orta məktəbdə direktor müavini vəzifəsində çalışır. Ailəlidir. Bir qızı var.

ABŞ-Connektikut ştatına və Nyu-York şəhərində, eləcə də Türkiyənin Şimali Kipr adasında yerləşən Yeni Doğu və Akdeniz Universitetlərində təcrübə kursları keçmiş, həm Connektikut Universitetinin rektorluğu, həm də Yeni Doğu və Akdeniz Universitetlərinin rektorluğu tərəfindən xüsusi diplomla-sertifikatlarla vətənə dönmüşdür. YAP-ın üz-

vüdür. “Xan qızı Natəvan” mükafatı və “İnam” şərəf diplomu ilə təltif olunmuşdur. Respublika Qadınlar Cəmiyyətində xarici əlaqələr üzrə şöbə müdiridir.

“Azərbaycan və türklərinin xalq rəvayətləri və onun tədqiqi məsələləri” mövzusunda elmi əsər üzərində işləyir.

Sədnik Paşa Pirsultanlı